

57851

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE YÜKSEKÖĞRETİM YAPILARININ
MEKÂNSAL ANALİZİ

Yüksek Mimar Yüksel TURCAN

57851

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde
"Doktor"
Ünvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 25.04.1996
Tezin Savunma Tarihi : 20.06.1996

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Zafer ERTÜRK

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Kutsal ÖZTÜRK

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Fikret EVCI

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Fazlı ARSLAN

Nisan 1996
TRABZON

ÖNSÖZ

Tarihsel Süreç İçinde Yükseköğretim Yapılarının Mekânsal Analizi konulu Doktora çalışmam süresince çok değerli katkılarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof.Dr. Zafer ERTÜRK'e bu vesile ile teşekkür etmeyi zevkli bir görev bilirim.

Çalışmalarım sırasında olumlu eleştirilerinden dolayı Sayın Prof.Dr. Kutsal ÖZTÜRK'e ve değerli arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ayrıca tezin hazırlama, yazım ve çizim aşamalarında emeği geçen başta Mimar Sinan TURGUT olmak üzere herkese teşekkürlerimi sunarım.

Trabzon, Nisan 1996

Yüksel TURCAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TÜRKÇE ÖZET	V
SUMMARY	VI
ŞEKİL LİSTESİ.....	VII
TABLO LİSTESİ	IX
1. GENEL BİLGİLER	1
1.1. Giriş.....	1
1.2. Türk Yükseköğretimine Genel Bir Bakış.....	7
1.3. Kavram Olarak Yükseköğretim.....	14
1.4. Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi	20
1.4.1. Batı'da Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi	28
1.4.2. Türk Yükseköğretiminin Tarihsel Gelişimi	42
1.4.2.1. Cumhuriyet Öncesi.....	42
1.4.2.2. Medresenin Oluşumu	44
1.4.2.3. Anadolu Medreseleri	48
1.4.2.4. Osmanlı Medreseleri	51
1.4.2.5. Cumhuriyet Sonrası.....	57
2. YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	76
2.1. Çağdaş Üniversite Kampüs Planlaması	76
2.2. Çağdaş Üniversite Kampüs Planlamasının Ortaya Çıkış Nedenleri.....	78
2.3. Erişebilir / Tanınabilir / Algılanabilir Çevre, Yaya Ölçeği, Yayalar Kampüsü	92

	Sayfa No
2.4. Esneklik / Uyabilirlik / Belirsizlik.....	95
2.5. Değişme / Büyüme	99
2.6. Programlama / Planlama	112
2.7. Organizasyon	118
3. BULGULAR	123
3.1. Medrese ve Külliyelerin Mekânsal Analizi.....	123
3.2. Çağdaş Üniversite Kampüslerinin Mekansal Analizi	131
4. İRDELEME VE DEĞERLENDİRME	138
4.1. Medrese ve Külliyelerin İrdeleme ve Değerlendirilmesi	138
4.2. Çağdaş Üniversite Kampüslerinin İrdeleme ve Değerlendirilmesi	150
5. SONUÇLAR.....	177
6. ÖNERİLER	182
7. KAYNAKLAR	184
8. EKLER.....	189
9. ÖZGEÇMİŞ	231

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı; eski ve yeni üniversite kampüslerinin mekân analizlerini yapacak bir sistem oluşturmaktır. Araştırmaya, Türk yükseköğretiminin tarihsel gelişimi ve Cumhuriyet sonrası yaşadığı gelişme ve değişime değinilerek, yükseköğretim yapılarının sahip olması gereken niteliklerle başlanılmıştır.

Kavram olarak üniversitenin ifade ettiği anlam ve amaçlara değinilmiş Batı ve Türk yükseköğretiminin tarihsel gelişimi ile günümüz üniversitelerinin fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Çağdaş üniversite planlaması ve bu planlamada son derece önemli olan Erişilebilir / Tanınabilir / Algılanabilir Çevre, Yaya Ölçeği, Yayalar Kampüsü, Esneklik / Uyabilirlik / Belirsizlik, Değişme / Büyüme / Gelişme, Programlama / Planlama, Organizasyon gibi kavramlar tanıtılmıştır.

Medrese ve Külliyyelerin mekânsal analizleri, statik, bitmiş yapı özelliklerinin aydınlatılabileceği kriterlerle yapılmıştır. Sahip oldukları tasarım ilkeleri ve bu yapılardan yararlanabilme yollarının olup olmadığı, tarihsel süreklilik açısından tartışılmıştır.

Çağdaş üniversite kampüsleri; Soyutlaştırılmış kampüs büyüme tipi, Kampüs büyüme tipi, Akademik alan büyüme tipi, Taşıt-yaya ayırımı, Yaya ölçeği gibi günümüz üniversite kampüslerinin dinamizmini belirleyici nitelikleri ve üniversite kampüslerinin fonksiyonel alanlar açısından mekânsal analizleri yapılmıştır. Böylece medrese ve külliyyelerin fiziksel yapı ve eğitim modeli arkasındaki toplumsal yapı belirlenmiştir. Bunları besleyen değerler tarihsel süreç içinde incelenmiştir. Çağdaş üniversite kampüslerinin eğitim-öğretim, araştırma ve diğer fonksiyonlarını yerine getirmesinde beklenen performansı tartışılmıştır.

Medrese ve Külliyyelerin statik yapıları nedeniyle günümüz ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap veremeyeceği, ancak modüler mekan özellikleri ile günümüz tasarımlarına ışık tutacak özelliğe sahip olduğu, kamusal ve kişisel mekanlar arasında kesin ayrımlar taşıdığı sonucuna varılmıştır. Çağdaş üniversite yerleşkelerinde yapılan analiz çalışmalarında ise farklı fonksiyonel alanların farklı değişim modelleri gösterdiği, tasarım çalışmalarında bu özelliklere dikkatin daha da vurgulanarak devam etmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Külliye, Üniversite, Kampus, Planlama , Mekânsal Analiz.

SUMMARY

A SPATIAL ANALYSIS OF UNIVERSITY CAMPUSES

The principle aim of this research project is to investigate old and modern university campuses by taking into account different design factors.

There were several changes in the higher educational system in the Turkish Republican period. There were needs for new building systems for the new concept of the higher educational system.

As the beginning of the study historic developments of the higher educational buildings are investigated and examples are given from Turkish-Islamic as well as Western higher educational institutions.

Contemporary planning concept of the universities were introduced. Some these important planning concepts are discussed in length such as perceptual environment, pedestrian scale, pedestrian campus, flexibility, uncertainty, modification, growth, programming, planning and organization.

Spatial analysis of the Medresse and Külliyyet (campus) were done for the explanation of their static building characteristics. The design principles and utilization of these historic built environments were discussed.

Dynamics of the contemporary university campuses, their design principles and their spatial analyses have done from functional usage, academic development areas, separation of pedestrian walkways etc. point of view.

Therefore, social structure behind the Medresse and the Külliyyet's physical formation and the educational model were defined. The values that are supporting the Medresse system has been examined. Expected performance discussed for advancement of educational, research and other activities.

Key Words: Medresse, Külliyyet, University, Campus, Planning, Spatial analysis.

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1. Beyazıd II Külliyesi	22
Şekil 2. Sapience Koleji.....	22
Şekil 3. Yıldırım Beyazıd Külliyesi.....	22
Şekil 4. Gök Medrese	24
Şekil 5. Corral del Carbon.....	24
Şekil 6. Üniversite Binası	24
Şekil 7. Medina del Campo	24
Şekil 8. Dünya'da Yükseköğretimdeki Sayısal Gelişmeler	25
Şekil 9. Bazı Ülkelerin Yükseköğretimdeki Okullaşma Oranları (1990)	26
Şekil 10. Türkiye'deki Üniversite Sayısının Yıllara Göre Değişimi	61
Şekil 11. Yükseköğretimdeki Toplam Öğrenci Sayısı (1923-1993)	62
Şekil 12. Yükseköğretimdeki Toplam Öğretim Elemanı Sayısı (1923-1993)	63
Şekil 13. Üniversitelerin Lisans ve Önlisans Düzeyindeki Öğrenci Sayılarının Yıllara Göre Değişimi	70
Şekil 14. Türkiye'de Yükseköğretimdeki Okullaşma Oranı (1980-1993)	71
Şekil 15. Açıköğretimin Bazı Ülkelerin Yükseköğretim Sistemleri İçindeki Payı	73
Şekil 16. Meslek Yüksekokulu Eşdeğeri Kurumların Bazı Ülkelerin Yükseköğretim Sistemleri İçindeki Payı.....	74
Şekil 17. Bazı Ülkelerin Yükseköğretim Sistemlerinde Özel Kurumların Payı	84
Şekil 18. Bazı Ülkelerin Üniversitelerinde Özel Üniversitelerin Payı.....	85
Şekil 19.a. Kampüs Büyüme Tipleri.....	101
Şekil 19.b. Kampüs Büyüme Tipleri.....	102

	Sayfa No
Şekil 20. Öğretim Birimleri-Büyüme Doğrultuları.....	104
Şekil 21. Büyüme İhtiyacı-Zaman İlişkisi.....	104
Şekil 22. Organizasyonel Büyüme-Fonksiyonel Büyüme.....	105
Şekil 23. Kullanma Alanı-Öğrenci Sayısı İlişkisi.....	107
Şekil 24. Organizasyonel Sistem-Bina Formu İlişkisi.....	119
Şekil 25.a. Mimari Gelişim Şeması.....	124
Şekil 25.b. Mimari Gelişim Şeması.....	125

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. 1980-1981 Eğitim-Öğretim Yılı İtibarıyla Türk Yükseköğretimindeki Öğrenci ve Öğretim Elemanlarının Kurumlar Arasındaki Dağılımı.....	59
Tablo 2. Liselerden Mezun Olan Öğrenci Sayısının Lise Türüne ve Yıllara Göre Değişimi.....	65
Tablo 3. ÖSYM'ce Düzenlenen Yükseköğretime Giriş Sınavlarının Yıllara Göre Sonuçları.....	66
Tablo 4. Açıköğretim Kontenjanları İle Yerleştirilen ve Kaydolan Öğrenci Sayıları.....	68
Tablo 5. Üniversitelerin Lisans ve Önlisans Düzeyindeki Programlarına ÖSYM'ce Yerleştirilen ve Kaydolan Öğrencilerin Yıllara Göre Değişimi.....	69
Tablo 6. Üniversitelerdeki Kayıtlı Öğrenci ve Öğretim Elemanı Sayılarının Yıllara Göre Değişimi.....	91
Tablo 7. Araştırmada Kullanılan Medreseler.....	126
Tablo 8. Araştırmada Kullanılan Külliyeleer.....	127
Tablo 9. Araştırmada Kullanılan Türk ve Batı Üniversiteleri.....	133
Tablo 10. Soyutlaştırılmış Kampüs Doku Alternatifleri (Tipleri).....	134
Tablo 11.a. Medreselerin Mekânsal Analizi.....	145
Tablo 11.b. Medreselerin Mekânsal Analizi.....	146
Tablo 11.c. Medreselerin Mekânsal Analizi.....	147
Tablo 12.a. Külliyeleerinin Mekânsal Analizi.....	148
Tablo 12.b. Külliyeleerinin Mekânsal Analizi.....	149
Tablo 13.a. Türk Üniversite Kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	161
Tablo 13.b. Türk Üniversite Kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	162

Tablo 13.c. Türk Üniversite Kampüslerinin Mekânsal Analizi	163
Tablo 13.d. Türk Üniversite Kampüslerinin Mekânsal Analizi	164
Tablo 14.a. Batı Üniversite kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	165
Tablo 14.b. Batı Üniversite kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	166
Tablo 14.c. Batı Üniversite kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	167
Tablo 14.d. Batı Üniversite kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	168
Tablo 15.a. Batı Üniversite kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	169
Tablo 15.b. Batı Üniversite kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	170
Tablo 15.c. Batı Üniversite kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	171
Tablo 15.d. Batı Üniversite kampüslerinin Mekânsal Analizi.....	172
Tablo 16.a. Batı Üniversite Kampüslerinin Mekânsal Analizi	173
Tablo 16.b. Batı Üniversite Kampüslerinin Mekânsal Analizi	174
Tablo 16.c. Batı Üniversite Kampüslerinin Mekânsal Analizi	175
Tablo 16.d. Batı Üniversite Kampüslerinin Mekânsal Analizi	176

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Giriş

Bu çalışmada Türk yükseköğretim sistemini oluşturan insan faktörü ile bunların etkinliklerini barındıran bina ve diğer ihtiyaç duyulan tesislerle ilgili sistemlerin gelişimi incelenecektir. Hızla değişen, gelişen dünyada; eğitim, öğretim ve araştırma ile üniversitenin diğer fonksiyonlarının yerine getirilmesinde mevcut kampüslerin fiziksel yapılarından beklenen temel niteliklerin ortaya konulmasına çalışılacaktır.

Bu çerçevede günümüz üniversitelerinin gelişim sürecinin incelenmesine, Osmanlı döneminde medrese eğitimi dışında, eğitim modeli olarak Batı'dan alınan üniversitelerle başlanacaktır.

Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda medreselerin Türk eğitim sisteminden tasfiye edilmesinin ardından üniversiteler; kökleşmeye, ülke yüzeyine yayılmaya ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin hedefleri doğrultusunda eğitim, öğretim ve diğer fonksiyonları ile Türk eğitim sisteminin en üst seviyede kurumu olmuşlardır.

Günümüzde üniversite sayıları hızla artarken, bunların ortaya çıkışını gerekli hale getiren çok çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri de gelişmiş ülkelerin okullaşma oranlarıdır. Gelişmekte olan ülkeler için bu oranlar ulaşılması gereken hedef olmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin ulaştıkları bu düzey çeşitli yönleri ile tartışılacaktır.

Günümüz ekonimilerinde yetişmiş insan, itici bir güç olarak değerlendirilmektedir. Artan refah düzeyinden pay alabilmek amacıyla toplumun çeşitli statüdeki kesimlerinden yükseköğretime çok yoğun talepler ortaya çıkmaktadır. Bunları araştırmak apayrı bir çalışma konusu olmakla beraber, devletin yükseköğretim önündeki yığılmaları mevcut kurumlar ve kapasitelerle eritemeyeceği ortadadır. Bu ve bunun gibi daha birçok nedenlerle hızlı bir kurumsal büyüme ve bunun ardından da büyük fiziksel yatırım ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Yatırımların amacına uygun değerlendirilebilmesi, yönlendirilebilmesi

için konunun çeşitli yönleriyle ortaya konulmasına ve özellikle fiziksel çevrenin oluşturulmasındaki gerekli kriterlerin belirlenmesine çalışılacaktır.

Cumhuriyet öncesi alışkanlıklarla, bugünkü milyonlarca yükseköğretim gençliğine ücretsiz olarak eğitim, öğretim ve diğer hizmetleri sağlamak giderek zorlaşmaktadır. Bu noktada çağdaş üniversiteleri gerek eğitim modeli, gerekse mimari anlayış olarak ülkeye taşıırken, üniversiteyi besleyen kaynakların gözardı edilmemesi gerekir. Ancak geleneksel anlayış bu konudaki yerini de Batı anlayışına terkederken üniversite giderlerinin karşılanmasında öğrenci payının oranı da artış göstermektedir. Ayrıca Batı yükseköğretim kurumları incelendiğinde büyük bir oranda özel yükseköğretim kurumlarının payı olduğu görülmekte, özel ve vakıf üniversite kurumlarının oluşturulması yönündeki çalışmalar hızla sürdürülmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında Batı üniversite modelleri çeşitli yönleriyle ele alınarak çağdaş üniversitelerin tarihsel gelişimi incelenecektir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumsal hayatın bir parçası haline gelen; medreseler dışındaki eğitim kurumları, çeşitli aşamalardan geçmişlerdir. Eğitim modelleri ve anlayışı gereği üniversiteler; medreseden ayrı olarak kendi mimari anlayışını 1850'lerde Gaspare Fosatti'nin ilk üniversite binası olan Darülfünun ile oluşturmaya başlar. Haydarpaşa'da tıp fakültesi binası olarak yapılan ve uzun yıllar Haydarpaşa Lisesi tarafından kullanılan Osmanlı dönemi üniversite yapılarının ardından, Cumhuriyet döneminde de yapılaşma çalışmaları devam eder.

İstanbul Üniversitesi'nin Fen-Edebiyat Fakülte binası, Ankara Üniversitesi'nin Fen ve Dil-Tarih-Coğrafya Fakülte binaları gibi tekil yapılardan sonra; Erzurum Atatürk Üniversitesi ile başlayan kendi kendine yeten yapılar topluluğu olarak "üniversite kampüsleri" ortaya çıkar. Öyle ki artık "üniversite" kelimesi kampüsle özdeş bir kullanımı ifade edecek durumdadır. Böylece üniversite anlayışındaki geline düzey daha karmaşık bir hale gelirken, o zamana kadar üniversiteyi oluşturan fiziksel çevre böylesi bir boyutta ele alınmamıştır. Dolayısıyla çalışma kapsamında bu karmaşık yapı çeşitli yönleri ile tartışılacaktır.

Türkiye'deki üniversiteler sayıca hızla artmaktadır. Mevcut üniversitelerin nüfusu; yeni bilim alanların ortaya çıkması, öğrenci sayılarının artması ve benzeri

nedenlerle artmaktadır. Bu açıdan bakıldığında mevcut üniversite kampüslerinin ne ölçüde büyüme ve gelişmeye açık olduğu, büyüme ve gelişme karşısında ortaya çıkacak sorunların neler olabileceği ve çözüm yolları tam anlamıyla özümsememiştir. Modeli ve mimarisi ile Türk eğitim sistemi dışına itilen medrese ve külliyyede büyüme ve gelişmenin yeni kurumlara oluşturulduğu bilinmektedir. Bu açıdan geleneksel yükseköğretim yapıları olan medrese ve külliyyelerin mekânsal analizleri de yapılacaktır. Medrese ve külliyyeleri oluşturan elemanlar fonksiyonel açıdan ele alınarak, tasarlama kriterleri belirlenmeye ve bu kriterler ile mevcut fiziksel yapılardan yararlanma yollarının olup olmayacağı tartışılacaktır.

Bu çok önemli kültürel değerlerin bugün esas amaçları dışında nasıl kullanıldıkları ve ne durumda oldukları tam olarak bilinmemekle beraber; tek tek yada bir yapılar topluluğu olarak inşa edilen medrese ve külliyyelerin tarihsel bir perspektif içinde mimari gelişimi incelenerek, analitik bir anlatım yapılmaya çalışılacaktır.

Çağdaş üniversite kampüslerinin tüm yönleri ile gelişme ve büyümeye açık sistemlerden oluşması gerekir. Ancak bu gelişme ve büyümenin, sınırsız anlamda gelişme ve büyümeyi içermesi anlamına da gelmez. Üniversiteler eğitim, öğretim, araştırma ve diğer fonksiyonları ile dinamik bir görünümündedir. Bu nedenle fiziksel mekânların yeni ortaya çıkabilecek işlevlere uyumunun, değişebilirliğinin var olması, nesiller boyunca hizmet edecek statik karakterdeki binalar için son derece önemlidir. Bu açıdan mevcut Türk üniversite kampüslerinde gerçekleştirilmeye çalışılan evrensel kriterler, örnek alınan Batı üniversite kampüsleri ile birlikte ele alınarak değerlendirilecektir. Analiz ve değerlendirme çalışmalarının yapılması konunun aydınlatılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Şüphesiz üniversite kampüs tasarımı, karmaşıklık düzeyi çok yüksek olan, çok büyük özen gerektiren planlama ve tasarlama alanlarından biridir. Ancak konunun boyutları, planlama ve tasarlama alanında çalışanlardan diğer karar vericilere, ülkenin genel kalkınma planlarından, ekonomik duruma kadar uzayan bir boyuttadır. Dolayısıyla konunun tüm boyutlarının incelenmesine katkı sağlayacağı düşüncesi ile büyüme, değişme, planlama, programlama, esneklik, uyabilirlik, değişebilirlik, belirsizlik ve organizasyon gibi üniversite kampüs

planlamasında önemli olduğu düşünölen kavramları çeşitli yönleriyle tartışmak hedeflenmektedir.

Bu kısa açıklamaların ardından çalışmanın amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

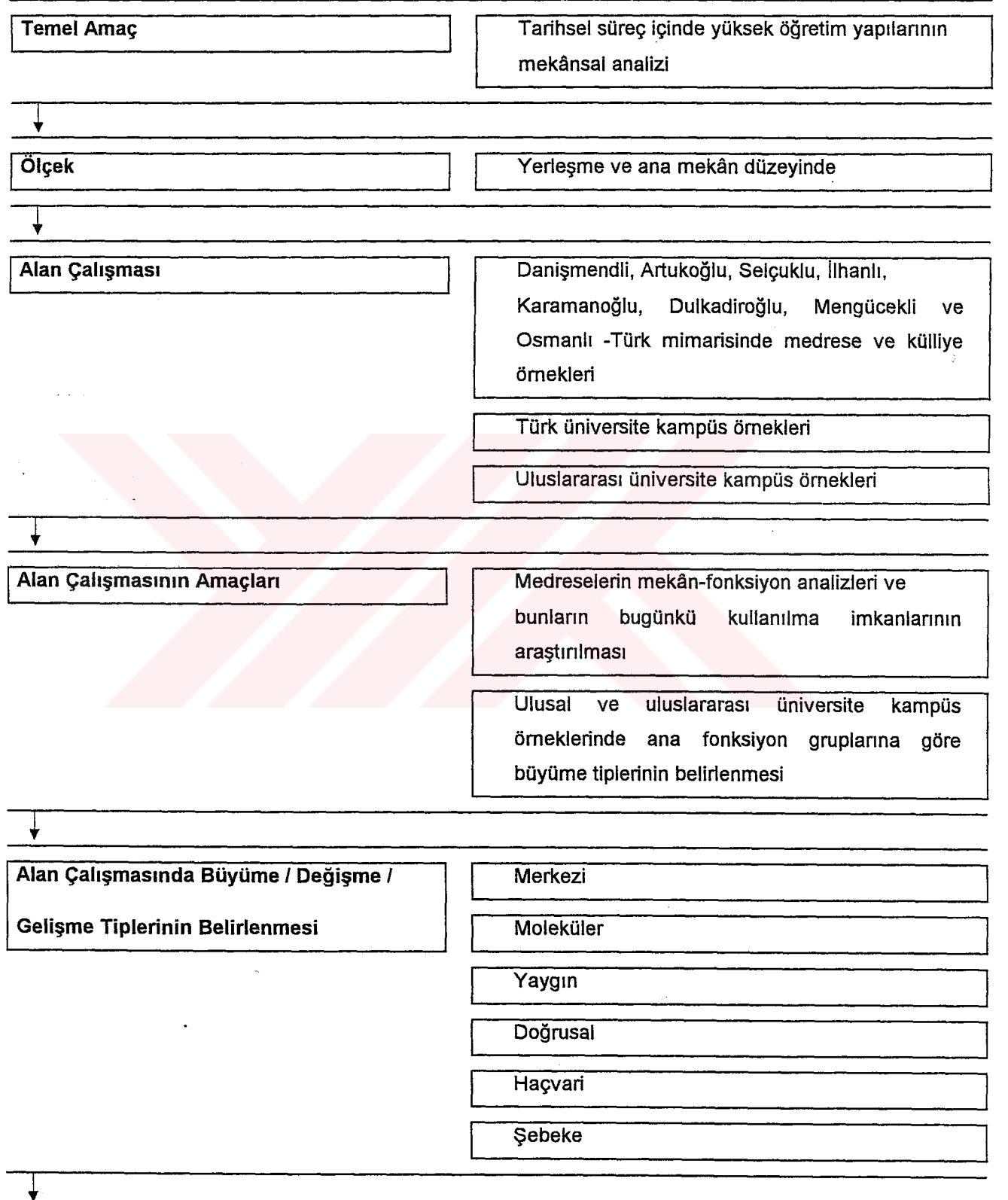
- . Türk ve Batı yükseköğretim modellerini göz önüne alarak, bu eğitim modellerinin ortaya çıkardığı fiziksel yapıları analiz etmek,
- . Medrese ve külliyelerin tarihsel gelişim süreci içinde mekânsal analizlerini yapmak ve bunlardan yararlanma imkanlarını tartışmak,
- . Çağdaş üniversite kampüslerinin, Türk ve Batı üniversitelerinden örnekler olarak mekânsal analizlerini yapmak ve bunların ışığı altında üniversite kampüslerini oluşturan temel kriterleri belirlemek,
- . Çağdaş üniversite kampüslerinde eskimeyi geciktirebilecek büyüme, değişme, esneklik, uyabilirlik, değişebilirlik, belirsizlik, planlama, programlama ve organizasyon gibi kavramların üniversite kampüs tasarımındaki önemini ortaya koymak.

Bütün bunların ötesinde geleceği oluşturma mücadelesi veren üniversitelerin fiziksel yapıları, bu amaca ulaşmada sadece bir basamağı meydana getirirler. Selçuklu medreselerinin taş işçiliğı, Osmanlı külliyelerinin mimari kompozisyonu ile içeriğı, İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ile Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi binalarındaki sergilenen mimari düzey, oluşturuldukları dönemin yükseköğretim konusuna verdiği önemin bir işareti olarak kabul edilebilir.

Üniversite kavramında önemli bir yer tutan fiziksel çevrenin, istenilen düzeye çıkarılması gerekmektedir. Konunun araştırılıp aksayan yönlerinin dile getirilmesi ise öncelikle üniversitelerin ilgili birimlerince yapılmalıdır. Bu çerçevede çalışmanın sınırlı kapsamı içinde konu çeşitli yönleri ile ele alınıp yeni araştırmalara yol açacak bilgilerin üretilmesine çalışılacaktır.

Özetlemek gerekirse “dinamik” bir yapıya sahip olması gereken üniversite kampüslerinin dinamizmini etkileyen faktörleri incelemek bu çalışmanın temel amacıdır. Başka bir deyişle fiziksel dinamizmin hangi boyutlarda yorumlanması gerektiğı sorusuna cevap bulunması amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMADA UYGULANAN METODUN AKIŞ DİYAGRAMI

↓ Alan Çalışmasında Analizlere Temel Olan Faktörler	Yaya mekânları Ulaşılabilirlik Taşıt mekânları
↓ Analizlerde Kullanılan Fonksiyonel Alanlar	Akademik alan Barınma (öğrenci-öğretim üyesi) Sosyal-kültürel aktiviteler Spor ve rekreasyon alanları İdari alanlar Yardımcı fiziksel alanlar
↓ Kullanılan Teknikler ve Görsel Anlatımlar	Belirli ölçeklerde plan / kesit vb. ortografik anlatımları Çeşitli soyut grafik karşılaştırma teknikleri
↓ Özet Sonuçlar	Medreselerin statik yapıları nedeniyle günümüz ihtiyaçlarına tam cevap veremeyeceği ancak modüler mekan özellikleriyle günümüz tasarımlarına ışık tutacak özelliğe sahip olduğu kamusal ve kişisel mekanlar arasında kesin ayrımlar taşıdığı sonucuna varılmıştır. Çağdaş üniversite yerleşkelerinde ise yapılan analiz çalışmalarında farklı fonksiyon alanlarının farklı değişim modelleri gösterdiğini tasarımda bu özelliklere dikkatin daha da vurgulanarak devam etmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

1.2. Türk Yükseköğretimine Genel Bir Bakış

Bu bölümde yükseköğretim konusunda Türkiye'de yaşanmış olan değişimin, fiziksel planlamaya ne ölçüde yansıtma durumunda olduğumuz sorusuna açıklık getirmek amaçlanmaktadır. Bu açıdan cumhuriyetin ilk yıllarından yakın tarihimize kadar yaşanan gelişmeler özetlenecektir.

Türkiye'de 1933 yılından bu yana Cumhuriyet hükümetlerinin politikaları, üniversitelerin ülke yüzeyine yayılması doğrultusunda sürdürülmüştür. Ülkenin gelişme ve değişme sürecine paralel olarak, üniversitelerin gelişmiş birkaç büyük şehirde yoğunlaşması eğilimine karşılık, az gelişmiş bölgelerin merkez özelliğini taşıyan şehirlere yayılması eğilimi önem kazanmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında Darülfunun, daha sonra İstanbul ve Ankara'da kurulan üniversiteler; Osmanlı Tanzimat'ıyla başlayan "batılılaşma" ve Atatürk'ün "muassır medeniyetler seviyesine çıkma" çabalarının, meydana getirdiği kurumlar olarak ortaya çıkmıştır. Üniversiteler, uluslararası haberleşme ve etkileşimin merkezi olan büyük kentlerde yeni hedeflere ulaşma isteklerinin sözcüsü ve savunucusu olmuşlardır.

Ancak Türkiye Cumhuriyetinin dışa bağımlı, az gelişmiş bir sosyo-ekonomik ortam içinde teknoloji üretiminden daha çok; teknoloji dış alımının egemen olması nedeniyle üniversitelerin en önemli etkinliklerinden biri olan araştırma işlevinin ülke ihtiyaçlarına paralel bir biçimde gelişmesi sağlanamamıştır. Elbette bu olumsuzluğun nedeni arz-talep ilişkisinde aranabileceği gibi ülkede buna yönelik hedeflerin ve politikaların oluşturulamamış olması da bu olumsuzluğun en büyük etkenlerinden biridir. Buna son yıllarda üniversite öğrenci kapasitelerinin artırılması da eklenmiştir. Politikacıların her İl'e, İlçe'ye üniversite veya fakülte sloganıyla hareket etmeleri neticesinde, gerekli araştırmalar yapılmadan üniversite sayısı hızla artmaktadır. Bu ise mevcut, nispeten oturmuş üniversitelerin yeni yatırımlar yapmalarını zorunlu bir hale getirirken, yeni kurulan üniversitelerin çok büyük fiziksel yatırımlara ihtiyaç göstermesi kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.

Üniversiteler gerek kuruluş, gerekse kuruluş kararlarının alındığı aşamada, yapısının karmaşıklığı ve ülke hayatındaki öneminin yanı sıra, çok yüksek maliyetlerinin bulunması dolayısıyla, üniversite plânlamalarının konuyla ilgili tüm

kurum ve kuruluşlarda önemle ele alınması, ayrıca üniversitelerimizin üzerine düşen çalışmaları daha yoğun bir şekilde yapma gereğini doğurmaktadır.

Kurulması düşünülen yeni bir üniversitenin hayata geçirilmesi uzun bir zaman diliminde sağlanabilecek çok önemli ekonomik ve toplumsal bir olaydır. Kurulacak olan üniversitelerin hedefleri, ülke, bölge ve kent içindeki konumunun ve arazisinin belirlenmesi, üniversitenin genel karakteristik özellikleri ve büyüklüğünün saptanarak tasarıma esas olacak organizasyonel yapısının düzenlenmesi ve programlarının hazırlanması, gelişme nitelik ve kriterlerinin belirlenmesi gibi çok çeşitli aşamadan geçmesi gerekmektedir. Bu sürecin gerekli bilgilenmeden eksik ve düzey olarak yetersiz olması durumunda; bu büyük hedefin nasıl bir başarısızlığa uğrayabileceği oldukça açıktır.

Ülkede son yıllarda sayıca hızla artan üniversitelere bu perspektiften bakıldığında ne denli zor bir hedefi başarmak üzere kuruldukları gözler önündedir. Türkiye Cumhuriyeti gibi kaynaklarını çok iyi değerlendirmesi gereken ülkelerin bu konuda gelişmiş diğer ülkelerden veya doğal kaynak bakımından zengin ülkelerden çok daha, itinalı olması gerekmektedir.

Şüphesiz bütün bu kapsamlı çalışmalar ve araştırmalar içerisinde mimarın kişi yada grup olarak yer alacağı ve karar verme, problem çözme pozisyonunda bulunacağı alanlar sınırlıdır. Son planlama ve tasarım aşamasında, ürünün elde edilme biçimi her ne şekilde olursa olsun (yarışma, ihale etme, vb.) mimara veri olarak sunulan bilgilerin tümü, adı geçen aşamalarda belirlenecek, tasarım ve planlamada kullanılacaktır.

Yeni bir üniversitenin oluşumu esnasında değişik disiplinlerden çeşitli kişi ve grupların bir araya gelerek; gerek temel kararları verecek sorumlular, gerek plânlama ve tasarım sorumluları olsun, gerekse bu konularda araştırma yapan kişilerin, bütün sorunların çözümüne bir tek çözüm yolu önermeleri zor ve imkânsızdır. Belkide bunlardan daha önemlisi böyle bir şeyin yanlışlığıdır. Çünkü üniversitelerin plânlama ve tasarlama karakteristiklerini; oluşumu düşünülen ülkenin siyasal rejimi, ülkenin kültürel yapısı ve bulunduğu düzeyi ile yürürlükte olan yasa ve yönetmeliklerin sınırları belirleyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurtuluş savaşı ardından yürüttüğü ekonomik, siyasal ve kültürel alanlardaki politikalarının, ülke mimarlığına yansımalarını görmek mümkündür. II. Dünya Savaşı öncesinde, evrensel değerler çizgisinde sürdürülen mimarlık anlayışının, II. Dünya Savaşı yıllarında yerini yerel-bölgesel, değerlere bıraktığına tanık olunur. Ancak savaş sonrası dünyadaki yeni oluşumlar Türkiye Cumhuriyeti Devletinin askeri ve ekonomik açıdan Batı ile ittifak ve bütünleşme gereğini ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu yeni durum çok geçmeden mimarlık alanında da etkilerini göstermiştir. Bir başka açıdan bakıldığında bu gelişmeler Tanzimat'tan bu yana sürdürülen "batılılaşma" çabalarının doğal bir sonucu olarak da görülebilir. Kısacası Türk Mimarlığının bugünkü geldiği nokta ne kadar tartışılabilir nitelikte olursa olsun; 1950'ler sonrasında kendisine evrensel bir kimlik arayışı içerisine girdiği oldukça belirgindir.

Türkiye'nin 1950'li yıllardan itibaren siyasi yapısındaki değişikliklerin; tek partili dönemden, çok partili döneme girilmesi, mimarlık alanındaki evrensel kimlik arayışlarında çok önemli etken olduğu görülür. Çok partili demokratik döneme geçişle birlikte; bir yandan devletin mimarlık etkinlikleri içindeki payının oran olarak düşüşü, öte yandan 1950 sonrasında iktidarların mimarlığa yönelik bir siyaset oluşturmak yönündeki isteksiz davranışları yüzünden, kamu kesimi piyasanın genel eğilimlerini izlemekle yetinme durumunda kalmıştır.

Bu gelişmeler Türkiye'de Batı'dakine benzer bir toplumsal yapının oluşma yolunda olduğunu gösterirken, mimari tasarım alanında Batı ile bütünleşmenin ancak böyle bir ortamda gerçekleşmesinin mümkün olabileceği belirtilmektedir.

Bunların neticesinde 20 yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'de Batı'nının tüm akımlarına ait örnekler görülebilmektedir. Dolayısıyla mimari tasarım alanındaki Batı ile bütünleşme çabaları sonucu 1950 sonrasında yapılan her yapının; fazla bir zorlama olmaksızın Batı kökenli bir akım veya anlayışın sınırları içine yerleştirilebileceği söylenebilir.

1950'lerin ortalarından itibaren en ilginç girişimler, üniversite kampüs tasarımı alanında görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin yükseköğretim kurumlarından, bünyemiz yönünden yeterli eleştirilere tabii tutulmadan, olduğu gibi ithal edilen

kampüs fikri ülkede yaygın uygulama alanı bulmuştur. Bu yıllarda her biri kendi içinde küçük bir kent oluşturan çok sayıda kampüs yapılmış, bazılarının yapımı ise hala sürmektedir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllarda yükseköğrenim ihtiyacını Mühendis Mektebi ve Darü'l-Fünun karşılamaktaydı. Bunlardan Darü'l-Fünun 1933 yılında İstanbul Üniversitesine, Mühendis Mektebi ise 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesine dönüştürülmüştür. Bu var olan kurumların Türkiye Cumhuriyetinin ölçütleriyle düzenlenmesinin ardından 1946 yılında Ankara Üniversitesi kurulmuştur.

İkinci dünya savaşının ardından değişen-gelişen eğitim politikaları Türkiye'de de yansımalarını bularak yeni üniversitelerin kurulmasına yol açtı. 1973 yılına kadar ikisi üç büyük kentimizin dışında toplam dokuz üniversitenin oluşturulduğunu görmekteyiz. Bunlar; İstanbul Üniversitesi (1933), İstanbul Teknik Üniversitesi (1944), Ankara Üniversitesi (1946), Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955), Ege Üniversitesi (1955), Ortadoğu Teknik Üniversitesi (1956), Atatürk Üniversitesi (1957), Hacettepe Üniversitesi (1967) ve Boğaziçi Üniversitesi (1971)'dir [1].

1973-1978 dönemi yeni atılımlara sahne olmuştur. Bu dönemde yeni üniversiteler açılması ve bunların yurt yüzeyine yayılması konusunda gelişme sağlanmıştır. Adana, Diyarbakır, Eskişehir, Sivas, Konya, Bursa, Samsun, Malatya, Elazığ ve Kayseri'de 10 yeni üniversite kurulmuştur. Bunların yanısıra farklı statülerdeki yükseköğretim kurumları da eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmekteydi. Bunlar Akademi'ler ile bakanlıklara bağlı Meslek Yüksekokulları ve Eğitim Enstitüleri idi. 1980-81 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde Türkiye'de yükseköğretim kurumları 19 üniversite, 20 akademi, öğretim süresi 2-3 yıl arasında değişen toplam 126 meslek yüksekokulu ve eğitim enstitüsünden oluşmaktaydı [1].

6 Kasım 1981 tarihinde kabul edilen 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile birlikte yapılan yeni düzenlemeyle, 1981-82 öğretim yılında 19 olan üniversite sayısı 1990-91 ders yılı itibariyle 29'a fakülte sayısı 183'ten 212'ye, yüksekokul sayısı 126'dan, 219'a lisansüstü enstitü sayısı 2'den 118'e yükselmiştir [1].

1950'li yıllardan itibaren başlayan eğitim planlaması ve eğitim politikasına ilgi bütün dünyada kendini gösterdi. Yeni eğitim amaçlarının yapısal açıdan gerçekleştirilmesi bütün ülkelerde yükseköğretim binalarının yapımına ve genişlemesine yol açtı. Türkiye'de de yansımalarını bulan bu yaklaşımlar sonucunda özellikle 1970'lerin ortalarından itibaren çok hızlı kurumsallaşmaya karşın, yeni yükseköğretim kurumlarının açılması yönündeki talepler halâ sürmektedir. Bu istekler çerçevesinde sıkça ileri sürülen argümanlar şunlardır:

- . Türkiye'de yükseköğretime yönelik talebi çok yoğundur ve dolayısıyla mevcut kapasitelerle üniversite önündeki yığılma sorunu çözülememektedir;
- . Türkiye'de yükseköğretim okullaşma oranı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça düşük görülmektedir ve bu durum yükseköğretimdeki gelişmişliğin yetersiz olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir;
- . Türkiye'de bazı alanlarda nitelikli insangücü ihtiyacı karşılanamamaktadır, bu nedenle ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasında darboğazlar oluşmaktadır [1]

Türkiye'de kalkınmanın doğal sonucu olarak bir yükseköğretim sorununun yaşandığı görülmektedir. Yükseköğretime plan hedeflerin üzerinde bir talebin bulunması kalite-kantite, talep-ihtiyaç, talep-olanaklar dengesinin ve sosyal, ekonomik, yasal problemlerle ilişkilerinin kurulamamış olması, problemi giderek büyütmektedir. Bunun yanısıra doğal gelişim devam ederek, birçok yeni yükseköğretim kurumu kurulmasına karar verilmekte veya kuruluşu devam etmekte, mevcut eski kuruluşlar büyüme, gelişme ve tesislerini yenileme çabası içinde bulunmaktadır.

Doğal gelişim sürecinde kazanılan bilgi ve tecrübeleri ya da bugüne kadar yapılmış hataları değerlendirme imkanından yoksun olan gerek karar verici, gerek uygulayıcı, gerekse kullanıcılar, ilgili oldukları konularını subjektif kriterlere göre yürütmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum ise problemin anlık çözümünü sağlarken gelecekte doğacak problemlerin çözümünü içermemektedir.

Yükseköğretim kurumlarının sayı ve kapasitesinin artırılmasının gerekli olduğunu söyleyen bu argümanların yanında, yeni açılması düşünülen kurumların yer seçimi konusunda da iller arasında adeta bir yarış gözlenmektedir. Hemen her il yeni açılması düşünülen yükseköğretim kurumlarından kendi yöresine pay almak için yoğun çaba harcamaktadırlar. Bu çaba o yöredeki ortaöğretim mezunlarının daha büyük bir oranda yükseköğretim imkanlarından yararlanmasını sağlamak amacını taşımaktadır. Ayrıca yükseköğretim kurumu oluşturulan yörelerde, kurumun yöreye ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan yapacağı katkıda hesap edilerek, yöredeki çeşitli aktivitelerde canlanma olacağı beklentisi etkili olmaktadır.

Halen bir yükseköğretim kurumu kurulmasına, genellikle önce bina ve tesislerinin yapımı ile başlanılmasına rağmen, bu binaların amaca ne derece uygun olduğu ve geleceğe ne derece adapte olabilecekleri, gelişme imkanlarının olup olmadığı, rasyonel kullanılıp kullanılmadıkları tartışma konusu olabilmektedir. Bu konudaki yatırımlar giderek büyük miktarlara ulaştığından, yatırımların ekonomize edilebilmesi ve daha yararlı ve daha uygun bina ve tesislerin yapılabilmesi için; belirtilen bütün bu sorunların bir boyutunun da bina olduğu ortadadır [2].

Eğitim konuları gelişme sürecindedir. Örneğin; araştırma ve yüksekokulların işletilmesi, gerek nitelik gerekse nicelik yönünden kısa zaman sürelerinde değişmektedir. Bilim dalları aralarında ortak çalışma düzenini gerektirmektedirler. Çalışma yöntemleri deneysel olmayan alanlarda bile giderek daha çok teknik, araç-gereç ve aygıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Yükseköğretimdeki bu dinamik yapıya rağmen, içerisinde her türlü insan etkinliklerinin yer aldığı binalar statik karakterdedirler.

Bina düşünüldüğü tarihten en az beş yıl sonra tamamlanabilmektedir. Binaların ömürleri ise 50-100 yıldır; İngiltere'de 300 yaşındaki binalar eğitim için bugünde kullanılmaktadır. Türkiye'de de Taşkılla, Maçka Kışaları bugün üniversite binası olarak kullanılmaktadır. 20. yüzyılın başında binalara Romen veya Gotik cephe giydirerek uygulanan "formalist" anlayış yerine, bugün geçerli olan "fonksiyonel anlayış"ta; binanın ömrü içinde birkaç devir ve nesil değişmesi nedeniyle, üniversiteler için uygun bir yaklaşım olarak görülmemektedir.

Dolayısıyla binanın ömrü içinde, ilk kullanım amacı dışında da kullanılabilir olması ve idame ömrü maliyeti optimizasyonu önem kazanmaktadır [3].

Toplumun dinamik gelişim sürecinin yükseköğretime yansması sonucu, nüfus artış hızının yüksek olması, buna paralel olarak öğretim çağ nüfusunun artması, toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının çoğalmasının da etkisiyle yükseköğretimdeki muhtemel değişiklikler şöyle sıralanabilir;

- . Müracaatta bulunan öğrenci sayısının artması,
- . Kaydedilen öğrenci sayı ve kalitesinin artması,.
- . Öğretim ve araştırma personel sayı ve kalitesinin artması,
- . Mesleklere göre mezun sayısı ile, insangücü ihtiyacı arasındaki farkın azalması,
- . Değişen ihtiyaçlara paralel olarak, eğitim yapılarının değişimi,
 - Eğitim programların değişimi,
 - Eğitim teknolojisinin değişimi,
 - Yeni derslerin konulması,
 - Araştırma sayısı ve tipinin değişimi,
 - Olanakların gelişmesi,
 - Yönetime öğrenci katılımının artması [3], gibi parametrelere bağlıdır.

Yukarıda yapılan açıklamaların ışığı altında, yükseköğretim yapılarının plânlamasında dikkate alınması gereken öncelikli hususlar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilirler;

- . Mümkün olduğu ölçüde açıklık,
- . Uzun süreli genel plânlama,
- . Kısa süreli obje plânlaması,
- . İmkanlar ölçüsünde geniş kullanıma uygun yapı strüktürlerinin tasarımı,
- . Plan ve kullanım değişikliklerine imkan sağlayan sistemlerin tasarımı,
- . Makro ve mikro genişlemeleri (büyümeleri) mümkün kılan planlamalar,
- . Kısa sürede değişen ihtiyaçları karşılayabilen planlamalar.

Yapılan bu çalışmaların ışığı altında Türkiye’de, yükseköğretimin fonksiyonları ve bu fonksiyonları barındıran fiziksel yapıların “dinamik” bir yapıya sahip olması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu tespit ise, günümüz yükseköğretim yapılarında, söz konusu niteliğin sağlanabilmesi için gerekli tasarım kriterlerinin belirlenmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

1.3. Kavram Olarak Yükseköğretim

Üniversite kelimesinin kökeni Latince’de bağımsız tüzel kişiliğe sahip ve müşterek çıkarları olan kişiler topluluğu manasına "üniversitas" sözcüğüdür. Bu kelime ile aynı anlamda olmak üzere "studiom-incelemeler" ve "studion generale-genel incelemeler" sözcüklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Üniversite kelimesinin bugünkü genel anlamı ise "bilim adamı ve öğrenciler topluluğu olup, evrensellik, tüm bilim dallarına yayılma, birlik ve birleştiricilik", bu kavramın önemli unsurlarıdır [4].

Burası başlangıçta "öğretmenler" ile "öğrencilerin" birliği anlamına gelen "Universitas morgistorum et scholarium" olarak adlandırılan ve uğraşları bilim alanlarını kapsayan grubun yaşadığı bir yerdi. Günümüzde ise üniversite "Bilim Birliği" (Universitas Literarum) anlamındadır [5].

12. yüzyıl’da Batı’da, kilise tarafından kurulan üniversitelerin amacını Aksoy, mevcut üretim biçimine karşıt düşmeyen bilimlerin öğretilmesi olarak tanımlar. Buna ek olarak; "19. yüzyıl’da kapitalist üretim biçiminin gelişmesi sırasında, üniversite evrensel bir öğretim biçiminin gelişmesi sırasında, üniversite evrensel bir öğretim örgütü olma ve kapitalist ekonomi yatırımlarının yöneltileceği yeni alanları ve kaynakları arama işlevini üstlenmiştir. Sosyalist üretim biçimi ise üniversiteyi planlı bir ekonominin araştırma ve yüksek üretkenlikte işgücü yetiştirme işleviyle yüklemektedir. Bu üniversite anlayışı egemen üretim biçimini korumak ve üretkenliğini artırmakla yükümlüdür" diyerek üniversitelerin farklı ekonomik sistemlerdeki farklı işlevlerini ortaya koyar [6].

Türkiye’de kalkınma planındaki tanımı ile yükseköğretim; en üst seviyeli insan gücünün ve bilimsel araştırma alanlarının istediği elemanları yetiştiren eğitim kademesidir. Yükseköğretim kademesi içinde Üniversiteler ve Yüksekokullar bulunmaktadır [7].

Üniversite, bir yandan toplumu yöneten çeşitli meslek adamlarını yetiştirerek, öte yandan da araştırmalar yaparak, hizmetlerini bu yoldan kişilerin ve toplumun doğrudan doğruya yararlanmalarına sunan son basamak bir eğitim kuruluşudur.

Gerçekte; yükseköğretim kurumu, toplumun ihtiyaç duyduğu yüksek nitelikli işgücünü yetiştirme, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlama yanında ülke sorunlarına çözüm yolları önerme ile de yükümlü kurumlardır. Bu kurumlar, temel işlevlerini yerine getirirken eğitim sisteminin bir parçası olarak toplumların ekonomik ve sosyal sistemleri ile de etkileşim halindedirler.

Üniversitenin tarım, hayvancılık, tıp ve mühendislik gibi alanlarda, bulunduğu kentin ve bölgenin bir ihtiyaç giderme merkezi olduğu da unutulmamalıdır. Daha da önemlisi, bunlara, özellikle az gelişmiş ülkelerde üniversiteden bir "değiştirici güç" (change of a gent) rolü oynamasının beklendiğini eklemek gerekir [8].

Üniversite, genel anlamda ortaöğretim düzeyinden sonraki düzeyde eğitimin başlıca işlevlerinden biri olan kültürün yenileşmesini ve bir kuşaktan diğer kuşağa aktarılmasını sağlamak, gençleri bazı mesleklere hazırlamak, bilimsel araştırmalarda bulunmak ve toplum sorunlarının çözüme kavuşturulmasında yardımcı olmak görevlerini üstlenen yükseköğretim kurumu olarak kabul edilmektedir.

Üniversitelere; sermayesini devletin sağladığı hammaddesini ülke yüzeyine dağılmış liselerin oluşturduğu, emek unsuru ise yine öğrencilerle öğretim üyelerinden meydana gelen üretici bir kurum olarak bakılabilir. Ayrıca mezun ettiği belli sayı ve kalitedeki elemanlar ise üniversitenin ürününü oluştururlar [8].

Üniversite kavramı; çeşitli araştırmacılar tarafından değişik ülkelerin, siyasal, toplumsal, ekonomik ihtiyaç ve şartların değişikliğine göre öncelikleri farklı biçimlerde kimlik kazanmakta ve işlevleri benzerlikler taşımakla beraber değişik öncelikleri ortaya çıkmaktadır.

Bu farklı önceliklerin neticesinde her toplum, üniversiteyi oluşturan ve nitelendiren özelliklerin bir çoğunu ortaklaşa benimser ve kabul ederken, kendi toplumsal özellikleri, gelenekleri ve idealleri açısından; üniversiteyi oluşturan ve

nitelendiren bazı özelliklere daha çok önem verebilmektedir. Dolayısıyla da uygulamalarını o yönde sürdürmekte ve oluşturulan kurumun itici gücü bu öncelikler doğrultusuna yönelmektedir.

Meray ise her ülkenin kendi siyasal ve kültürel özlemlerine uygun bir üniversite sistemi benimseyeceğini, bir üniversite kavramını, onu besleyen toplumsal güçlerden ayırarak, erişilmek istenilen siyasal ve kültürel amaçlardan soyutlayarak, bir başka ülkeye olduğu gibi aktarmanın olumlu ve verimli bir yaklaşım olmayacağını belirtmektedir. Meray'a göre; şimdiye kadar başka toplumların örneklerini, hazır giysiler gibi alıp yakıştırmayı yeğlemiş bulunmaktayız. Öteden beri; Batı ülkelerinin üniversite örneklerini, bu üniversitelerin amaçlarını ve bunları besleyen güçleri hesaba katmaksızın benimsemek kolayımıza gelmiştir. Napolyon'un üniversite modelinden esinlenmiş bir Darülfünun'dan sonra, Alman üniversite sisteminin, araştırmacılığının dışında, dış görünüşündeki örgütlenme biçimini benimseyerek, bugünkü "klasik" üniversitelerimizi ortaya çıkarmış bulunuyoruz [9].

Corson'a göre üniversiteler çok sayıda amaca hizmet etmek için kurulurlar. Kurum açısından bakıldığında bir üniversite öğrencileri eğitmek, araştırma yapmak eğittiği öğrencilerin karakter ve değerlerini oluşturmak gibi amaçları gerçekleştirmeye çalışır. Anne ve babaların gözü ile bakıldığında üniversite, daha çok öğrencileri eğitime, onların sosyal durumlarını geliştirme ve belki de onlara iş bulma amacı ile kurulur. Endüstrilerinin gözünde ise üniversite; pratik problemler üzerinde araştırmalar yapma ve endüstride çalışan elemanlara eğitim imkanları sağlama amacını gerçekleştirmeye çalışan kurumdur [10].

Kaya; üniversiteleri sadece bilimsel araştırmalarla bilgi üreten ve bilgi aktaran kurumlar olarak görmemekte, aynı zamanda araştırma bulgularını toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal geleceğinin oluşturulmasında başarıyla kullanacak toplum liderlerinin yetiştirilmesinde önemli görevler üstlenmiş kurumlar olarak kabul etmektedir [11].

Yukarıda, ana hatlarıyla ve tarihsel gelişimi içinde sunulan yükseköğretim amaç ve fonksiyonları, günümüzde, çeşitli bilim adamları tarafından şöyle değerlendirilmektedir.

Wilson'a göre üniversiteler:

1. Öğretim merkezidir,
2. Araştırma merkezidir,
3. Kamu liderliğinden sorumlu bir kurumdur [12].

King, üniversitelerin fonksiyonlarını; kültür aktarma, bilimsel araştırma yapma, meslek verme, milli hayatîyetin bekçiliğini yapma, toplumu ve ekonomiyi etkileme olarak belirlemektedir [13].

1967 yılında Ghent'te toplanan Avrupa Mukayeseli Eğitim Cemiyeti, üniversitelerin fonksiyonlarını:

1. Genel yada liberal eğitim sağlamak,
2. Meslek alanlarına eleman yetiştirmek,
3. Temel ve uygulamalı araştırmaları geliştirmek [14], olarak belirlemiştir.

Flexner ise üniversitelerin işlevlerini:

1. Bilgi ve fikirlerin korunması ve yorumu,
2. Gerçeğin aranması ve öğrencilerin yetiştirilmesi [15], olarak görmektedir.

Frankel'de, günümüzde üniversitelerin amaçlarının arttığına ve fonksiyonlarının genişlediğine işaret ederek, amaç ve fonksiyonlarını şöyle sıralamaktadır:

1. Geçmişin muhafazası ve bundan geçmişin objektif bir eleştirisini yapmak,
2. Bilginin üretilmesi ve ekonomik yönden önemli olan araştırmalar yapmak,
3. Sosyal ve moral eleştirilerde bulunmak,
4. Çeşitli meslek ve hizmet alanlarına eleman yetiştirmek,
5. Danışma hizmeti görmek,
6. Sosyal rollerin ve imkanların dağılımını etkilemek [14].

Variş'da yükseköğretim sisteminin belli başlı amaçları üzerinde durmaktadır. Bunlar;

1. Genel iş bölümünde etkin becerilerin öğretimi; yükseköğretim görenlerin çoğu, gelecekteki mesleklerini düşünerek öğrenim görmektedir. Konfüçyüs'un belirttiği gibi "ücret düşünmeksizin üç yıl öğrenim gören bir adam bulmak güçtür". Geçmişteki gibi öğrenmek için öğrenen ve zevk için öğrenenlerin sayısı çok azdır.
2. Öğrenim, genel olarak düşünsel ve akademik yeteneği artırıcı yönde yürütülmelidir.
3. Yükseköğretimin temel fonksiyonu gerçeği araştırmaktır. Fakat araştırmacının hangi kurumlarda ne ölçüde yapılacağı günümüzde tartışma konusudur.
4. Yükseköğretim, genel kültür ve genel vatandaşlık bilgilerinin yayılmasından sorumludur. Bundan, her bireyin aynı biçimde şekillendirilmesi kastedilmektedir. Üniversitelerin yalnızca her sosyal tabakadan öğrenci almasının değil, fakat çevreyi etkilemesi gereği üzerinde de durulmaktadır [16].

OECD ülkelerindeki üniversitelerin araştırma rolü ile üniversite-ekonomi ilişkilerinin ele alındığı bir yayında, çağdaş üniversitelerin fonksiyonları ve rolleri şöyle sıralanmaktadır [17].

1. Ortaöğretim sonrası genel eğitim sağlamak,
2. Bilim ve araştırma ile uğraşmak ve bu rolü yerine getirebilmek için gerekli kaynakları sağlamak,
3. Uzman toplumun insan gücü ihtiyacını karşılamaya yardımcı olmak. Bu amaçla çeşitli meslek mensupları için, ileri düzeyde (master, doktora, kısa süreli kurslar, v.b.) eğitim fırsatları hazırlamak,
4. Güçlü bir ekonomik rekabet için, verimliliğin geliştirilmesi, kaynakların nereye yönlendirilmesi gerektiği, araştırma sonuçlarının nasıl uygulamaya geçirilebileceği konularında hükümetlere yardımcı olmak ve buluşlar yoluyla rekabete katkıda bulunmak,

5. Yetenekli fakat düşük sosyo-ekonomik statüdeki ailelerin çocuklarına burs verme yoluyla "sosyal hareketliliğe" fırsat hazırlamak,
6. Buldukları bölge ve topluma hizmet vermek: Bu nedenle hükümetler, ülkenin az gelişmiş yada daha az çekici yörelerinde gelişmeyi uyarıcı bir yol olarak üniversitelerin yayılmasını desteklemektedirler. Bu hizmetlerden bazıları; çeşitli meslek grupları için "sürekli eğitim" programları hazırlama, yerel endüstriye dönük danışmanlık ve çeşitli destek hizmetleri, üniversite imkânlarını çevreye açma, vb,
7. Belirli milli politikalar için model oluşturmak, cinsiyet ve ırk ayrımı yapmama, kadınlar ve azınlıklar için eşit imkanlar sağlamak.
8. Kadın ve erkekleri, geleceğin toplum liderliği rollerine hazırlamak.

Pusey'e göre de; yükseköğretimin ne olduğu ve ne yapması gerektiği konusunda, evrensel olarak kabul edilen tek bir tanım bulunmamaktadır [18].

Çünkü her ülkede üniversiteler içinde buldukları toplumun ekonomik ve sosyal yapısını, siyasal ve kültürel özelliklerini yansıtmaktadır [9].

Üniversite ile toplum arasındaki etkileşimin çeşitliliğine ve karmaşıklığına işaret eden Janne, üniversite kavramı konusunda genelleştirme yapmada çok ihtiyatlı olmanın gerekliliğini ve bütün dünya için geçerli hükümler çıkarılmasının güçlüğüne vurgulamaktadır [19].

Kavak ise; günümüzde üniversitelerin üç temel fonksiyonun yaygın bir biçimde kabul edildiğini belirtir. Bunlar:

1. Eğitim-Öğretim
2. Araştırma
3. Toplum hizmeti'dir [20].

Ayrıca tarihi gelişimi içinde ve toplumların ihtiyaçları doğrultusunda değişik ülkelerin ve hatta aynı ülke içindeki değişik üniversitelerin bu fonksiyonlara farklı ağırlık verdiğini belirtir.

Yukarıdaki tartışmalarda da görüldüğü gibi "Üniversite" kavramı farklı dönemlerde ve farklı ülkelerde değişik anlamları ifade eden çok boyutlu bir kavramdır.

Bu sebeptendir ki, üniversite kavramı üzerinde dururken, bütün çağlara bütün ülkelere; bütün özelemelere uygun tek bir "üniversite" kavramının bulunmadığı gözden uzak tutulmamalıdır. Buna paralel olarak farklı zaman, coğrafya ve kültürde üniversiteyi oluşturan ve yönlendiren faktörlerin değişkenlik arzemesi kaçınılmazdır.

Her toplumun, genellikle üniversiteyi oluşturan ve nitelendiren, onu benzer kurumlardan ayıran unsurlardan bir takımını ortaklaşa benimserken, bunlardan birine özellikle önem verir görünmekte ve uygulamasını da büyük ölçüde bu unsurun yön vericiliğinde kurmaya ve gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Günümüzde, bütün bu fonksiyonlar, evrensel gelişmeler ve ülkelerin kendi gerçekleri de göz önüne alınarak, oluşturulan kurumların temel fonksiyonları arasında yerlerini almışlardır.

1.4. Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi

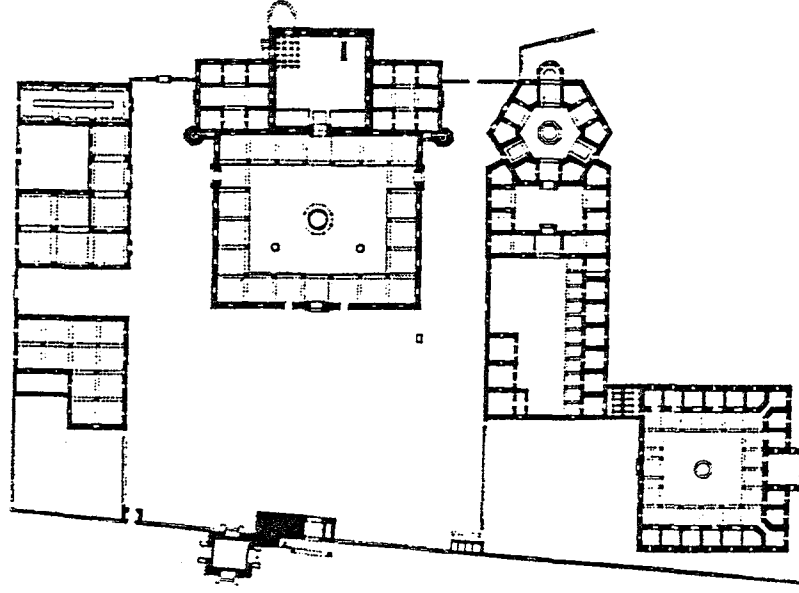
Batı'daki yükseköğretim kurumlarının beşiği Orta Çağ Avrupa'sının üniversiteleridir. Türkiye'deki yükseköğretim kurumları ise daha önce var olan medreselerin, yani bize özgü geleneksel kurumların evrimi ile ortaya çıkmış değildir. Tam tersine, bu kurumlar medreselerin yerini almak üzere Batı'dan, olduğu gibi aldığımız ve de topluma özümsetmek için özel bir çaba gösterme gereğini duymadığımız kurumlardır. Bu nedenle Türkiye'nin yükseköğretim alanında halen karşı karşıya bulunduğu sorunlara doğru teşhisler koyabilmek, sağlıklı ve gerçekçi çözümler önerebilmek için yükseköğretimin gerek Batı'daki gerekse Türkiye'deki gelişimini tarihsel bir perspektif içinde iyi anlamının ve yükseköğretim kurumlarının evrim modellerinin seçiminde belirleyici rolü oynayacak bugünkü başlangıç koşullarının doğru saptanmasının gerekliliği kanımızca açıktır [21].

İlk kuruldukları tarihten bu yana geçen yaklaşık bin yıllık süre içinde, üniversiteler, önemli yapısal ve fonksiyonel değişikliklere uğramışlardır. İlk zamanlarda başlıca sorumluluğu "eğitim-öğretim" olan üniversiteler XIX. yüzyıl başından itibaren temel bilimsel araştırmalar, XX. yüzyıldan itibaren de endüstriyel gelişelere ve hızlı toplumsal değişimlere paralel olarak, uygulamalı araştırma, danışmanlık ve yetişkinlerin eğitimi gibi çeşitli toplum hizmetleri fonksiyonlarını üslenmiş durumdadırlar [20].

Üniversiteler Ortaçağ'da, Batı'da kiliseye bağlı bir çevrede gelişmeye başlarken İslâm dünyasında ise cami içinde ve çevresinde oluşmaya başladığı görülmektedir. Kortan, Paris üniversitesinin çekirdeğini Notr Dame papazlık okulunun teşkil ettiğini ve bu haliyle de üniversitelerin Osmanlı külliyelerine benzemekte olduğunu belirtir. Ayrıca Edirne'de 1480'lerde kurulmuş olan Bayazıd II. külliyesi (Şekil 1) kendi içinde yeterli bir kompleks oluşturmuştur ki başlıca öğeleri şunlardır:

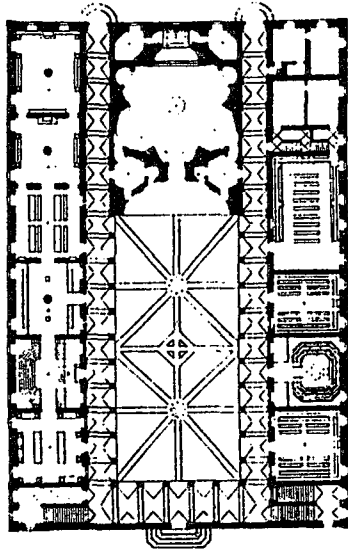
- . Cami
- . Hastane
- . Tıp Okulu
- . Yemekhane, mutfak vb.

Söz konusu kompleksi çağdaş bir üniversite olarak gösterebiliriz [5].

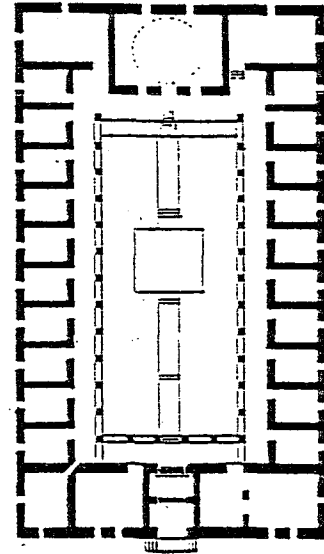

Şekil 1. Bayazıd II Külliyesi, Edirne, 1484-1488.

Ayrıca Kortan yapmış olduğu çalışmada farklı kültürler arasındaki etkileşimin var olabileceğini vermiş olduğu şu örnekle ifade etmektedir. "Giacomo della Porta ve Francesco Borromini'nin Roma'da tasarlamış oldukları Sapience Kolej (Şekil 2) bu konuda bir örnek olup üstü açık bir avlu etrafında yer alan portiko ve derslikler ile ortada bir kiliseden oluşmuştur. Bu planın Osmanlı medreselerine, özellikle Bursa, Yıldırım Bayazıd (Şekil 3) Külliyesindeki benzediği görülebilir [5].

Şekil 2. Sapience Koleji,
Roma, 1579-1650

Şekil 3. Yıldırım Bayazıd Külliyesi
Bursa, 1389

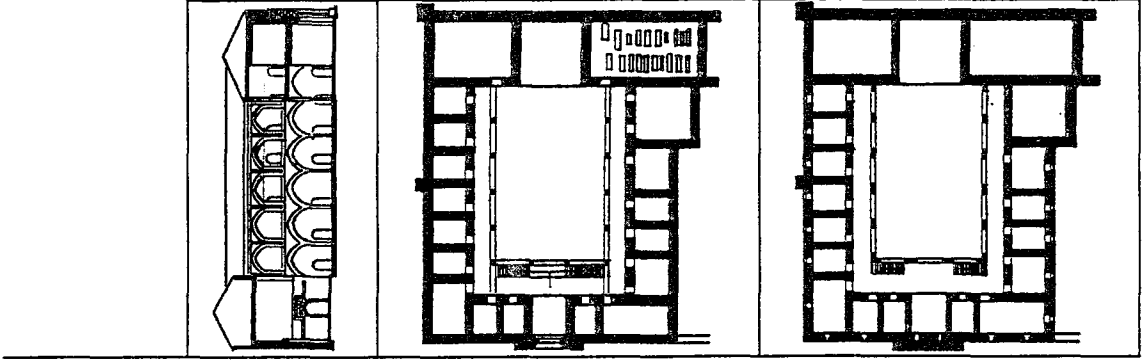
Çeşitli yollarla farklı coğrafyalarda gelişmiş kültürler arasında etkileşimin olabileceği ve gelişmiş kültürlerin, az gelişmiş kültürleri gerek eğitim metodları gerekse de fiziksel yapı modelleri ile etkiledikleri ileri sürülmektedir.

Tokat'ta tesis edilen, bugün Gök Medrese (Şekil 4) adıyla bilinen Selçuklu hastanesi iç avlu etrafına gruplanan revaklarla çevrili ve iki katlı yapı şekli ile Müslümanların Gırnata'da XIV. yüzyılda tesis ettikleri hastahane ile XV. yüzyılda tesis ettikleri Corral de Carbon (Şekil 5) diye anılan kervansaray ve bilahare Katolik İspanyolların XV. yüzyılda tesis ettikleri Onate-Universidad-Universite binası (Şekil 6) ile XVI-XVII. yüzyılda Medina del Campo-Hospital'ine (Şekil 7) benzemesi Selçuklu Hastahanelerinin Avrupa hastahane ve üniversite mimarisine ne derece etkili olduğunu gösterir [22].

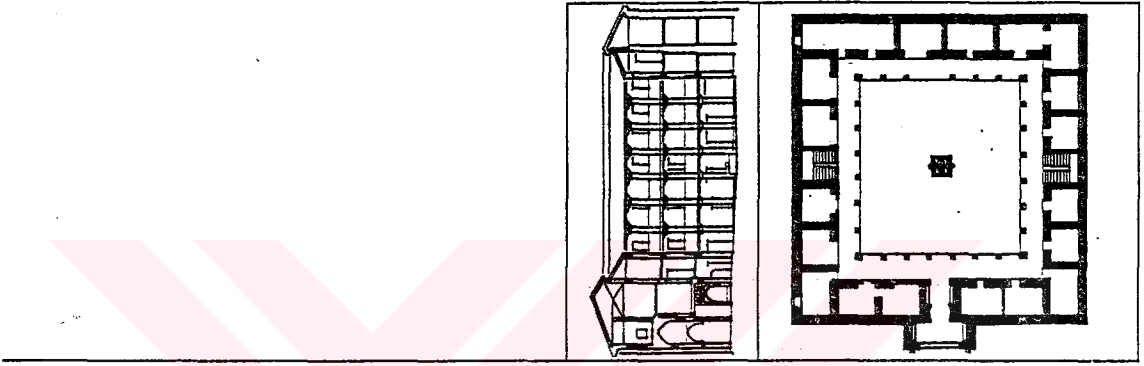
Bilginin üretildiği ülkeler, üretilen bu ürünü başka ülkelere ihraç ederler. Dünya medeniyet tarihinde, çeşitli dönemlerde çevrelerini etkileyen, aydınlatan odak merkezlerinin oluştuğu görülür. Bu merkezler, sahip oldukları tüm değerler ile çevrelerini etkilerler. Ortaçağ'larda Anadolu'nun ve İslâm dünyasının böyle bir cazibe merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Bunun neticesindedir ki Batı Hıristiyan dünyası askeri alanda gerilerken, mağlup oldukları medeniyetin birçok değerlerini kendi ülkelerine taşımaları da doğal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa Kitası'nda yaşanan gelişmeler; 19. ve 20.yüzyıllara gelindiğinde sahip olduğu değerleri başka ülkelere ihraç etme düzeyine gelmiş, taşınan değerlerin yönü de değişmiş olmaktadır. Bunun neticesinde yeniden yapılanma çabası içerisindeki genç Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri; hedeflerine ulaşmak için üniversitelerinin kurumsal modeli ile fiziksel yapı modelini Batı üniversitelerinden alarak toplumsal hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline getirmişlerdir.

Üniversiteler; toplumsal hayatımızda önemi her geçen gün biraz daha artan bilimsel bir kuruluş olarak yaşamını sürdürmektedir. Toplumların geçirdikleri sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişim sürecine paralel olarak, üniversitelerde de gelişme ve değişme süreci yaşanmakta, yeni mekân ihtiyaçları ve mekân organizasyonları ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4. Gök Medrese, Tokat, 1275.

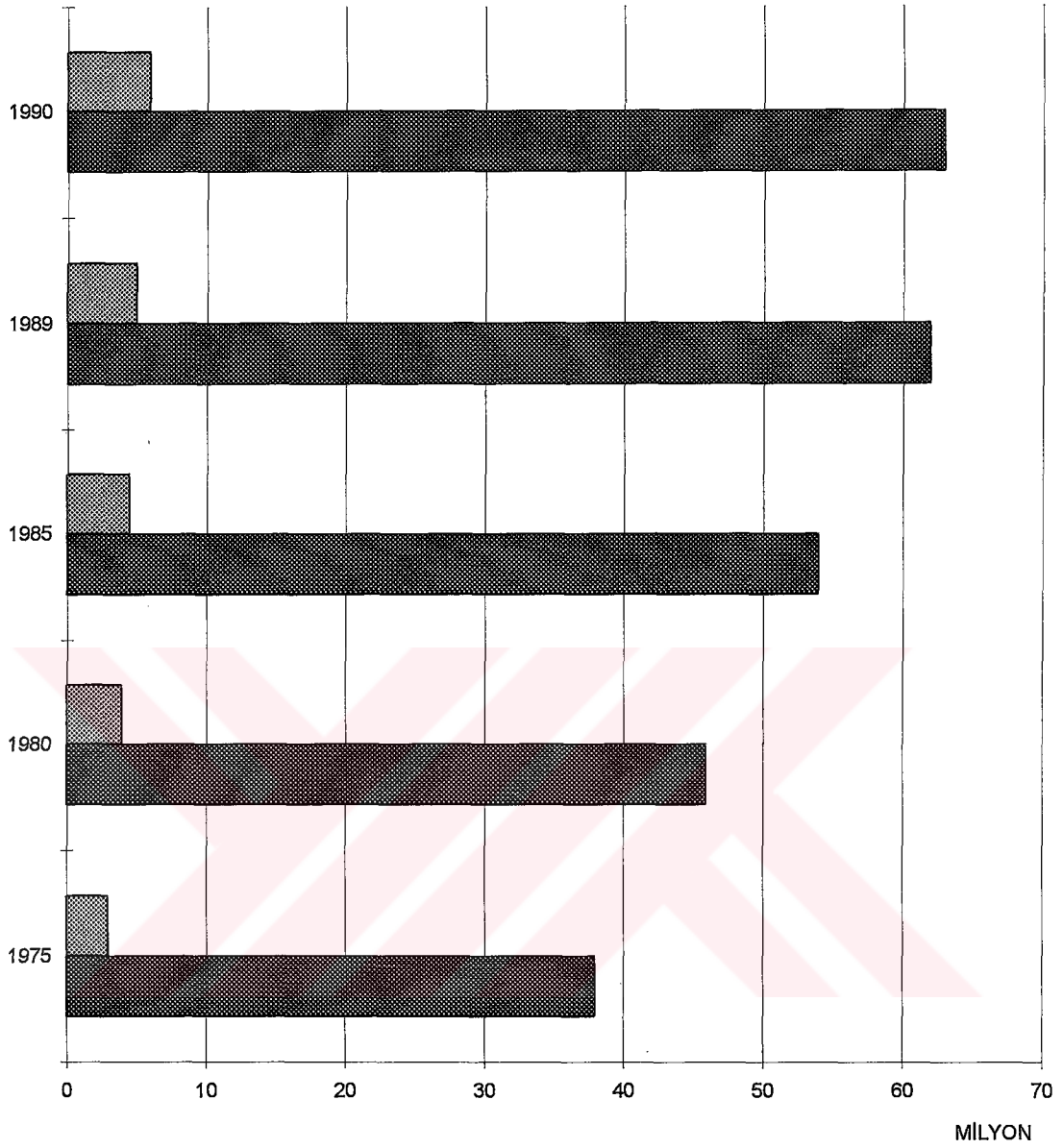
Şekil 5. Corral del Carbon, Girona, XV. yy.

Şekil 6. Üniversite Binası, Oñate, XV. yy.

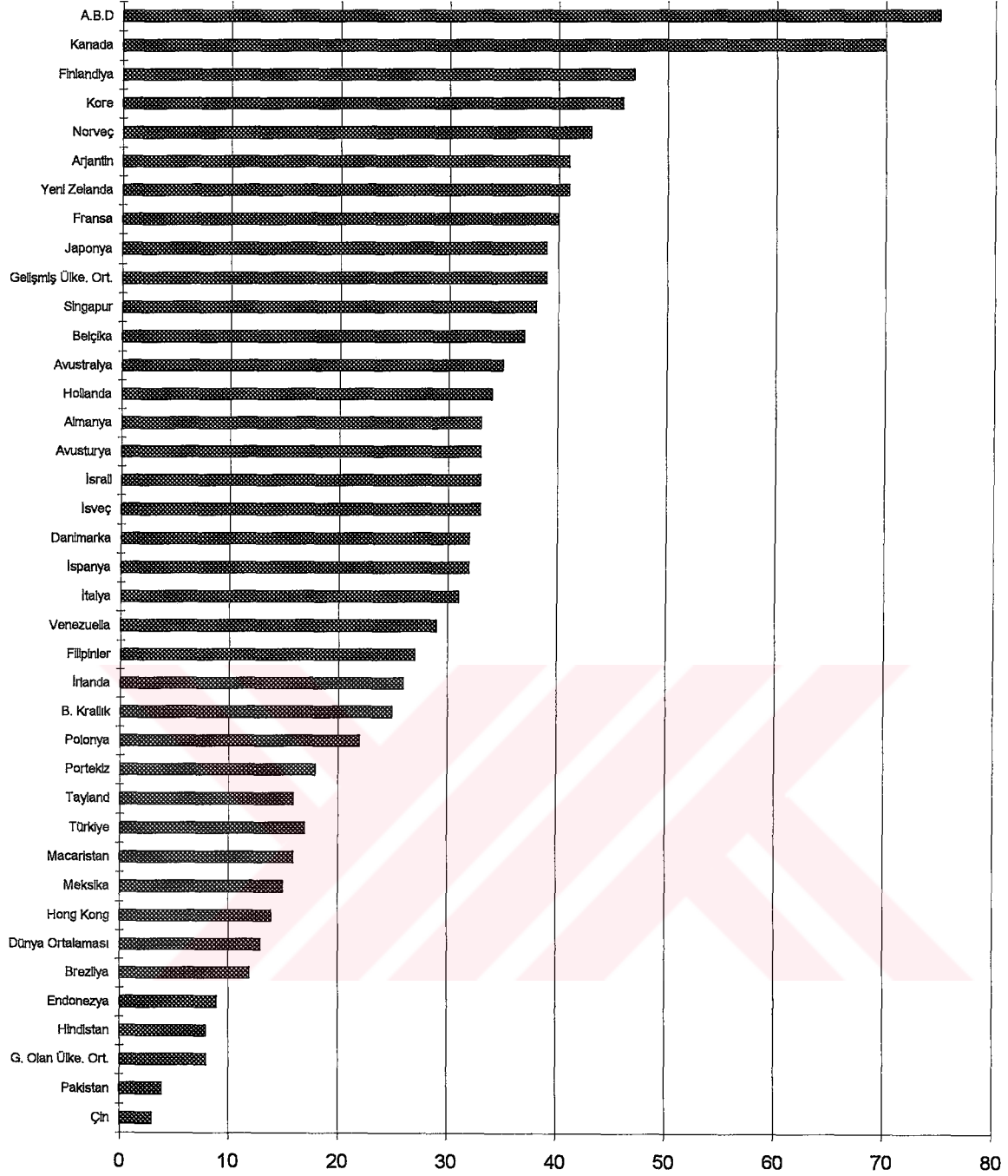
Şekil 7. Medina del Campo, İspanya, XVI-XVII. yy.

■ TOPLAM ÖĞRENCİ SAYISI (A) ■ TOPLAM DERS VEREN ÖĞRETMEN SAYISI (B)

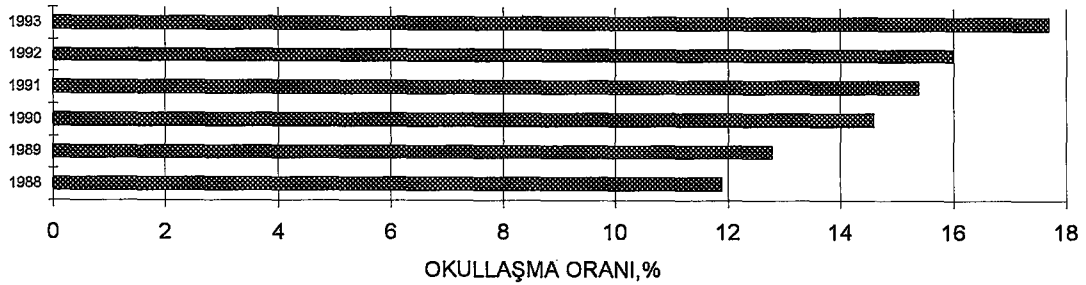
YIL	1975	1980	1985	1989	1990
ORAN(A/B)	13	13	14	14	13

Şekil 8. Dünya'da Yükseköğretimdeki Sayısal Gelişmeler

OKULLAŞMA ORANI %

TÜRKİYE

OKULLAŞMA ORANI, %

Şekil 9. Bazı Ülkelerin Yükseköğretimdeki Okullaşma Oranları (1990)

Bütün bunların yanısıra günümüzde üniversiteler, eğitim-öğretim birimlerinin yanısıra, araştırma-geliştirme çalışmaları, hizmet merkezleri olma, tekno-parkları oluşturma vb. hizmetleriyle toplumun bütün kesimleriyle bütünleşmiş ve onların ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermeye çalışan, oldukça karmaşık bir yapıya sahip kuruluşlar haline dönmüş olduklarını görmekteyiz [20].

Yükseköğretimdeki sayısal değişimler, dünyanın farklı bölgelerinde yoğunlaşarak yükselme seyri içindedir. Türkiye'de de görülen bu olumlu gelişmeler, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yetersiz kaldığı açıktır.

Şekil 8 'de görüldüğü gibi, 1975'te 38 milyon olan dünya üzerindeki toplam yükseköğretim öğrenci sayısı 1990'da 63 milyona yükselmiş, ders veren toplam öğretim eleman sayısı ise aynı süre içinde, takriben aynı oranda 2.840.000'den, 4.733.000'e çıkmıştır.

İlginç olan husus yükseköğretim sektöründeki bu artışların büyük bir kısmının gelişmekte olan ülkelerde meydana gelmiş olmasıdır. Örneğin 1975-1985 döneminde Asya ülkelerinin yükseköğretim öğrenci sayısı 5.5 kat artmıştır. Latin Amerika ülkelerinde 1960-1985 döneminde meydana gelen artış oranı ise yaklaşık olarak 10'dur .

Şekil 9'da görüldüğü gibi ülkemizin yükseköğretimdeki okullaşma oranı, sürekli olarak artmakta olup, bu oran 1993'te, açık öğretim dahil %17.3'e ulaşmıştır. Türkiye'de bu sayısal gelişmeye rağmen, Portekiz, Tayland, Macaristan, Meksika ve Brezilya'nın da içinde bulunduğu grupla birlikte, gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde bulunmaktadır. Kaldı ki açık öğretim hariç tutulduğunda, ülkemizin yükseköğretimdeki okullaşma oranı ancak %10.1 değerindedir. Öte yandan gelişmiş ülkeler ortalaması %38.8, dünya ortalaması %12.7, gelişmekte olan ülkeler ortalaması ise %6.4'tür [21].

Bu kısa açıklamalardan sonra aşağıda Türk Yükseköğretimin ve Batı Yükseköğretiminin tarihsel gelişimi tartışılacaktır.

1.4.1. Batı'da Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi

Günümüz üniversitelerin beşiği, Ortaçağ Avrupası olup, bu devirde kurulan üniversitelerin Çin Manastırları ve İslâm Medreselerinden etkilendiği ileri sürülmektedir. Söz konusu araştırmada, ilk üniversitelerin nerede ve ne zaman kurulduğu konusundaki görüşlerin farklı olduğu belirtilerek, İtalya'daki Bologna ve Salerno üniversitelerinin ilk üniversiteler olduğu görüşünün yaygın olduğuna işaret edilmektedir [4].

Bir başka araştırmada modern üniversitelerin temellerinin XI. ve XII. yüzyıllarda Avrupa'da kurulan Bologna, Paris ve Oxford üniversitelerinde atılmış olduğu ileri sürülmektedir. Bunların ardından Venedik (1204), Cambridge (1209) ve Padua (1220) üniversiteleri kurulmuştur [23].

Kortan ilk kurulan üniversiteleri şöyle sıralar, [5].

Bologna (1119),

Salerno, Padua, Paris (1200 civarı),

Cambridge, Oxford (1249),

Prag (1348)

Viyana (1365)

Heidelberg (1386)

Köln (1388)

Leipzig (1409)

Rostock (1460)

Basel (1460)

Tübingen (1477), vb.

Ortaçağ Avrupa'sı bir yandan dini otoriteyi temsil eden Papa'lık, diğer yanda sivil otoriteyi temsil eden Kutsal Roma İmparatorluğu olmak üzere, ikili güç odağı üzerine kurulu bir toplumdur. Bu ikili toplumun her kademesine yansımaktaydı. Mesela, dini mahkemeler ve sivil mahkemeler olduğu gibi, ruhban

sınıfının eğitimi ile sivil mesleki eğitim de ayrı ayrı okullarda yapılmaktaydı. Üniversiteleri bu okullardan ayıran husus ise o devirde en cazip meslekler olan ilahiyat, hukuk ve tıb'ın aynı kurum içinde yan yana okutuluyor olmasıydı. Bunun da ötesinde bu üç konudaki mesleki bilgilerin öğretiminden önce, tüm öğrenciler, yedi "liberal sanat alanı" olan mantık, retorik, gramer, aritmetik, geometri, astronomi ve müzik konularında müşterek ve genel bir eğitime tâbi tutulmaktaydı [4].

İlk üniversitelerin nasıl oluşturulduğu, kim tarafından veya hangi kurumlarla, hangi otoritelerle desteklendiği konularında değişik araştırmacılar yaklaşık olarak aynı noktada birleşmektedirler.

Kısakürek'e göre; üniversitelerin gelişmesine ilişkin olarak çeşitli görüşlerin birleştikleri önemli bir nokta ilk üniversitelerin dini kurumlara bağlı olduğu ve onlar tarafından örgütlendiğidir. Gerçekten de Avrupa'da bu kurumların Papa'nın veya Hükümdar'ların yönetiminde dine dayalı bir öğretim yaptıkları anlaşılmaktadır [15].

Ortaçağ üniversitesinde öğretim ve öğrenim başlıca şu iki yöntemle uygulanmaktaydı:

1. Takrir (Lectio)
2. Tartışmalar (Disputationes)

Tartışmalar, günümüzde uygulanan seminer türü çalışmalara tekabül etmektedir ve kendi içinde de:

- a. Olağan tartışmalar (disputation ordinaire)
- b. Olağanüstü tartışmalar (disputation quodliberales) olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı.

Bu ikinci türden olan tartışma, önemli kişilere olduğu gibi tüm halka da açıktı ve buna katılan herkes sadece incelenmekte olan konuyla değil, tüm bilim alanlarını içeren konularda da soru sorabiliyor, fikir ve bilgi alış verişini yapabiliyorlardı. Böyle bir tutumun çok ilerici ve "halka açık üniversite" kavramını içerdiği apaçıktır; gerçekten de Christopher Alexander (1972) tarafından yeni bir fikir olarak önerilen "Halka Açık Üniversite"nin ortaçağlarda uygulanmış olduğunu görüyoruz ki bu nitelik de Ortaçağ'ın olumlu ve önemli bir özelliği olmaktadır.

Üniversitelerin kent içinde yer almasının çok olumlu sonuçlarından biri de budur [5].

O devirde iki tür üniversite yönetim modeli vardı. Laik ve piyasa şartlarına duyarlı Bologna modelinde, öğretmenlerin maaşları tamamen öğrenciler tarafından ödenmekte ve öğretmenler tamamen öğrencilerin kontrol ve denetimi altında bulunmaktaydı. Bologna modelinde Rektör bir öğrenci idi. Ancak, 13. yüzyıldan itibaren, öğrencilerin kaldırılarak, bunun yerine mahalli idarenin kontrolü getirildi ve öğretmenlere düzenli maaş ödenmeye başlandı. Ne var ki öğrenci rektör geleneği 17. yüzyıla kadar sürdü.

Paris modeli ise dini olup, burada hakim olan grup öğretmenlerdi. Bologna modelinin esas itibarıyla bir öğrenci loncası olmasına karşılık, Paris modeli kurumsal bir yapıya dayanmaktaydı. Öğretmenler ve öğrencilerin büyük bir kısmının kilise mensupları olması dolayısıyla sahip oldukları imtiyaz yanında, üniversite de bir kurum olarak Paris şehrindeki ticari kurumların sahip olduğu tüm hakların dışında, Krallık'ça kendisine tanınan bazı özel haklara da sahipti. Paris Üniversitesi'ndeki ana öğretim alanı teoloji idi ve buradaki öğretim programları Papa'lığın tastikine tabi idi. Kurumsal yapı itibarı ile Paris modeli müteakip üniversite modelleri üzerinde, Bologna'ya kıyasla çok daha etkili olmuştur. Mesela, Oxford Üniversitesi'nin kurumsal yapısı daha sonraki yıllarda Paris'ten göç eden hocalar tarafından tesis edilmiştir. 1215'de Paris'te mahalli idare ile üniversite arasında, üniversite de kimler tarafından ve neler öğretileceği konusunda çıkan anlaşmazlıkta Papa 3. Innocent'in üniversite tarafına ağırlık koymasına rağmen, bu tartışmalar 1229 yılına kadar sürmüştür. Bu yılda Paris Üniversitesi'nin hocalarının bir kısmı dersleri boykot etmişler ve o tarihteki İngiliz Kralı'nın daveti üzerine, göç ederek Oxford Üniversitesi'nde görev almışlardır [4].

İlk kuruluş yıllarında, üniversitelerin başlıca amacı, bir meslek grubu olarak ruhban sınıfının eğitimi olduğu için teoloji en önemli öğretim dalı idi. Bu bakımdan üniversite ile kilise çok yakın ilişki içindeydi ve üniversite bir bakıma imtiyazlı bir topluluktur. Bu imtiyazın simgesinde Papa'lık veya İmparatorluk'tan alınan "studium generale" ve "ius ubique docendi" statüleri idi. Bunlarla üniversite ve üniversite mensupları uluslararası bir nitelik ve her yerde öğretme hakkını kazanmış

oluyorlardı. O devirde Papa'lık ve İmparator'luk gibi üst otorite odaklarından bir "lisans alma ihtiyacının duyulmasının sebebi, hem bu üst kurumların üniversitelerin başlıca mali kaynağı olmaları, hem de üniversite mensuplarının mahalli halkın, yer yer şiddet olaylarına dönüşen tepkisinden korunmasını sağlamaktı". Bu gibi durumlarda gerek Papa gerekse İngiliz Kralları daima üniversitelerden yana ağırlık koymuşlardır. Bunun sonucunda üniversiteler prestijli ve bağımsız kurumlar olma niteliğini kazanmışlardır.

Orta Çağ Avrupası'nda üniversite toplumun mesleki insangücü ihtiyacına cevap veren bir kurum olarak başarılı olmuştur. Nitekim Avrupa'nın birçok yerinde üniversiteler açılmış; Toulouse (1229), Salamanca (1229), Sorbonne (1252), Prag (1348) ve Erfurt (1392) gibi üniversitelerin sayısı, 1500 yılında toplam 58'e ulaşmıştır. Bu üniversitelerde araştırma hemen hemen hiç mevcut olmayıp, üniversite tamamen bir mesleki öğretim kurumuydu. Ancak, Endülüs Arap'larının tesiri ile, Aristo'nun ve çok daha az önemle, Eflâtun'un eserlerinin Avrupa Üniversitelerine yayılmasıyla, üniversitelerde, İncil'e göre olan dünya görüşü ile, Aristo'ya göre olan dünya görüşünün bağdaştırılması yolunda temayüller başgösterdi ve bunlar Rönesans'ı takip eden reform hareketlerine yol açtı. 13. yüzyılda Thomas Aquinas ile başlayan bir hareket Martin Luther'ın 1517'de 95 tezini içeren bildirisini Wittenberg Üniversitesi'nin kapısına çivilemesiyle noktalandı [4].

Üniversite tarihinde önem taşıyan önemli bir belge, 1454'de Almanya'nın en eski şehri olan Triere şehrinde bir üniversite kurulmasına ilişkin yayınlanan Papa'lık karamamesi'dir (Papal Bull). Bu belgede yeni kurulacak Triere Üniversitesi'nin yeri, binaları, kütüphaneleri, alt yapısı, organizasyonu, öğretim üyelerinin tayin usulleri, öğretim programları, mezuniyet şartları ve öğrencilere sunulan hizmetlerin organizasyonu bütün ayrıntıları ile belirtilmiş ve üniversitenin amacı, gerçek inancı ve mantığı yaymak (tospread the true faith and reason) olarak tespit edilmiştir. Buna benzer diğer bir Papa'lık karamamesi'nde ise İskoçya'da 1430'da kurulan Saint Andreus üniversitesi'nin kuruluşu tastik edilirken üniversitenin kurulduğu yerde öğrenciler için yeterli miktarda yiyecek bulunduğu dikkat edildiği görülmektedir [4].

Zaman içinde Papa'lık ve Kilise'nin üniversiteler üzerindeki etki ve ağırlığı azalırken, devletin ağırlığı artmış, dini öğretim önemini kaybetmiş ve üniversitelerin yanında mesleki öğretim yapan yükseköğretim kurumları da kurulmaya başlanmıştır [23].

Rönesans'la birlikte "dinsel insan" yerine "her yönü gelişmiş insan" ("homo universale") yetiştirme amacı ön plana geçmiş olup bilimsel verilere dayalı düşünce tarzı geliştirilmekteydi.

Üniversiteler bu çağda gösterişli bir karektere bürünmeğe, topluma yönelme yerine kendi içinde hiyerarşik bir bütünlüğe dönmeye başlamıştır. Bilimin toplum kullanımında yozlaşacağı düşüncesiyle, sadece bilimin, bilim adamları arasında kalması sonucu kapalı bir devre yaratılmış ve imtiyazlı bilim adamları zümresi meydana gelmişti.

Rönesans'ta, bilimin, sanatın ve öğretimin özgürlük kazanması çok olumlu bir gelişme iken üniversitenin bu şekilde toplumun diğer kısımlarından yalıtılıp ayrılması durumu da olumsuzdur [5].

1200-1500 yıllarını takiben, üniversite tarihinde önemli olan ikinci zaman aralığı 1500-1800 yıllarını kapsayan dönemdir. Bu dönemin belirgin vasfı, üniversite üzerinde Kilise'nin etki ve denetiminin azalmasına karşılık, Laik devletin ağırlığının artmış olmasıdır. Bunun sonucunda, o zamana kadar üniversitedeki en ağırlıklı öğretim alanı olan teoloji ve din hukuku önemini kaybetti. Mesala, VIII. Henri 1535'de üniversitelerde Katolik din hukuku öğretimini yasakladı. Dolayısıyla, üniversitelerdeki öğretim programları radikal bir şekilde değişime uğrayarak, ruhban sınıfına hitap etmekten çok, toprak sahiplerinin çocuklarını kamu yönetimi için yetiştirecek şekilde düzenlenmeye başlandı. İtalyan hümanist fikirlerinin artması yanında, Helenistik etüdler, Copernicus, Bacon ve Newton'un çalışmaları öğretim programlarında yer aldı. Tıp öğretiminde, Arap eserlerinin yerini, Hipokrat ve Galen gibi Yunanlıların eserleri aldı. Hukuk öğretiminde muhtevası değişti ve Tarihle Yabancı dil öğretimi de önem kazandı.

Böylece, 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa üniversitelerindeki tartışmaların öğretim programları üzerinde yoğunlaşmış olduğunu görüyoruz. Tabii ki, bu değişikliklere karşı olanlarda vardı. Bu bakımdan sözkonusu olan değişiklikler,

Wittenberg (1502), Alcalá (1508), Malburg (1527), Königsberg (1544), Jena (1558), Leiden (1575) ve Hemstadt (1576) gibi, yeni kurulan Protestan üniversitelerinde daha kolaylıkla gerçekleştirildi [4].

1500-1800 yılları arasında öğretim programlarındaki değişiklikler ve Kiliseye kıyasla devletin ağırlığının artmasına ilaveten, Avrupa üniversitelerinde meydana gelen diğer önemli bir değişiklik de, üniversitenin mali kaynakları arasına öğrenci harçlarının girmesi oldu. 16. yüzyıl başlarında Oxford ve Cambridge'de öğrenci sayısında büyük bir artış meydana geldi. Ancak, daha sonraları toplumun daha fakir tabakalarından gelen öğrencilerin kilise ve devlette iş bulamamaları ve zengin ailelerin çocuklarının da üniversite tahsili yerine, özel öğretmenler ve "Grand Tour" tabir edilen Avrupa'da seyahat ederek eğitim görmeyi tercih etmeleri üzerine, öğrenci sayısında büyük bir düşme meydana geldi. Bu meyanda, İtalya ve İtalyan üniversiteleri "Grand Tour" un önemli bir durak yerini teşkil etmekteydi.

Tüm bu değişikliklere rağmen, 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa üniversitelerinde Aristo'cu görüşün yerini alan hümanizm rutin bir skolastisizme indirildi ve derslerle, derslerdeki tartışmaların kalitesi düştü. Üniversiteler bir topluluk şeklindeki yapılarıyla araştırma yapılmayan öğretim kurumları olma niteliklerini devam ettirdiler. Bu sebeple üniversitelerin müteakip yıllardaki "aydınlatma" çağı ile sanayi devrimine çok çok az katkıları olmuştur. Ancak, üniversitelerde hakim olan skolastik yapının yarattığı boşluk, 16. 17. ve 18. yüzyıllarda üniversite dışında teşekkül eden bilim ve tartışma derneklerince doldurulmuştur. Bunlar arasında en önemli olanları, Royal Society (1622), Royal Society of Arts (1754), Lunar Society of Birmingham ve 1799'da kurulan Royal Institution'a bağlı laboratuvarlardır. Sanayi devriminin bilimsel alt yapısı, üniversitelerden ziyade bu dernekler içinde oluşmuştur [4].

18. yüzyıla gelene kadar üniversitelerdeki öğretim, bugünkü ilköğretim öğretmenlerine benzeyen, öğretim programının tamamını öğreten genel öğretmen (general tutors) tarafından yürütülüyordu. İlk defa olarak 18. yüzyılda İskoç üniversitelerinde, matematik, tıp, astronomi, tabii felsefe (fen bilimi), ahlaki felsefe (sosyal bilim), hukuk ve beşeri ilim (classics) vb. gibi ayrı ayrı kürsü ve profesörlükler ihdas edildi. Colin Maclaurin (matematik), Joseph Black (kimya),

Francis Hutcheson, David Hume ve Dugald Steward (felsefe), William Robertson (tarih), Adam Smith (iktisat) ve John Millar (hukuk ve iktisat tarihi) gibi İskoç profesörleri çalışmaları ile Avrupa'daki "Aydınlatma Çağı"nın ve bilimdeki gelişmenin öncüleri oldular. Bu devirde İskoç üniversitelerinde modern tıp ve sosyal bilimlerin temellerinin atılması yanında, kurulan ihtisaslaşmış, kürsü ve profesörlük sistemi modern üniversite yapısını kalıcı bir şekilde etkiledi.

18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında bir çok kıta Avrupası üniversitesi, kilisenin etkisini yok etmek gayesiyle, Napolyon tarafından kapatılmıştır. Napolyon, Fransız üniversitelerinin geleneksel otonomisini tamamen yok ederek, üniversiteleri devletin bir organı haline getirmiş ve üniversitelerin amacını, merkezi hükümetin ideolojisi doğrultusunda elit kadrolar yetiştirmek olarak tarif etmiştir. Bu amaç doğrultusunda 19 Mayıs 1806'da merkezi İmparatorluk Üniversitesi (Imperial University) kurularak, liselerin yanında "grandes ecoles" dahil tüm yükseköğretim kurumları bunun çatısı altına alınmıştır. Bu sistemde, Fransa, "Academie" eğitim bölgelerine ayrılarak, "Grand Maitre" (daha sonraki eğitim bakanı) tarafından her bir bölgeye, o bölgedeki tüm öğretim kurumlarının denetlenmesinde yetkili ve sadece bakana karşı sorumlu olarak birer "Recteur de l'Academie" tayin edilmekteydi. Üniversitelerin tek fonksiyonu öğretimdi. Bu sistemin adı daha sonra "Universite de France" olarak değiştirdi. Üniversitenin tek fonksiyonu öğretim olup, araştırma fonksiyonu "Colleges de France" adlı kuruluşlarla müzelerle verilmişti. Öğretim üyelerinin ders verme hürriyetleri üzerindeki tahdit 1896'ya kadar sürdü. Bu tarihte "Universite de France" yerine ayrı ayrı üniversiteler kuruldu, fakat sistemin merkezi yapısı aynen muhafaza edildi. "Academie" ve "Rectuer de l'Academie" müesseseleri günümüz Fransa'sında dahi muhafaza edilmektedir [4].

Avrupa üniversite tarihinde önemli olan ikinci devre 19. yüzyıldır. 1820'lerden itibaren İngiltere'de birçok mekânîk enstitüsü kuruldu. Bunların birçoğu, Londra, Manchester ve Glasgow'daki gibi, önce teknik okullara ve daha sonra da üniversitelere dönüştü. Bundan başka, 19.yüzyılda İngiltere'de Durham (1832) ve Londra (1836) gibi yeni üniversiteler kuruldu. 1851 yılı itibariyle 29 okul ve 60 tıbbi okul (medical college) Londra üniversitesi'ne bağlanmıştı. Bu arada, nüfustaki büyük artış sebebiyle, üniversite öğrenci sayısında da büyük bir artış

meydana geldi. Ancak, İngiliz üniversiteleri yine de sadece bir öğretim kurumu olma niteliğini muhafaza etmekteydi. Nitekim Henry Newman İngiliz Üniversitelerin fonksiyonunu 1852 yılında "Üniversite evrensel bilgilerin öğretildiği bir yerdir. Dolayısıyla üniversitenin amacı bilginin artırılmasından çok bilginin yayılması ve iletilmesidir. Eğer üniversitenin gayesi felsefi ve bilimsel keşifler yapmak olsaydı, öğrencilere gerek olmazdı" cümleleri ile ifade etmiştir. Ancak Napolyonik üniversitenin amacının devletin stabilitesini sürdürmek olmasına karşılık, İngiliz üniversitelerinin amacının ferdin öğrenme isteğini tatmin etmek olduğu Dreze ve Debelle tarafından belirtilmiştir [4].

Modern üniversite yapısını etkileyen en önemli değişik 19. yüzyılda Almanya'da meydana geldi. Napolyon tarafından kapatılmış olan Halle üniversitesi yetkililerinin Prusya Kralı 3. Fredrick William'a başvurmaları üzerine Wilhelm von Humboldt, Kral tarafından Prusya eğitim sistemini yeniden organize etmek ve Berlin Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirildi. Humboldt, 1809 Şubat'ından 1810 Nisan'ına kadar bu görevde kaldı. Humboldt'un reformlarına geçmeden önce üniversitelerin o tarihlerde içinde bulunduğu şartlara kısaca bakmakta yarar vardır. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Anayasası'nın Napolyon tarafından 1806'da ortadan kaldırılmasıyla, Alman Üniversiteleri Papa veya İmparator tarafından daha önce kendilerine tanınmış olan "studium generale" statülerini de kaybettiler. Toplam 22 Alman üniversitesi Napolyon tarafından kapatıldı veya liseye dönüştürüldü. Fransız işgal bölgesi dışında kalan üniversitelerin de tüm imtiyaz ve otonomileri kaldırılarak, bunlar tamamen devlet kurumları haline dönüştürüldü ve hatta akademik kıyafetler dahi lağvedildi. O zaman hakim olan görüş, üniversitelerin tamamen lağvedilmesi ve bunların yerine, Napolyon Fransa'sında olduğu gibi, özel konularda öğretim yapan meslek kurulmasıydı. Bu tür, belirli bir mesleğe yönelik okullar, bilhassa Fransa'daki Ecole Polytechnique ve bundan esinlenerek kurulan Karlsruhe, Zürih ve Stokholm Politeknik Enstitüleri gibi, üniversite sistemi dışında fen ve mühendislik eğitimi veren kuruluşlarla, Fransa'daki "Grand Ecoles" gibi kuruluşlar zaten mevcut olup, üniversite sistemi dışında mesleki öğretim yapıyorlardı. O devirlerde mühendislik ve fen öğretiminin tamamen üniversite dışında mütalâ edilmesi enteresan bir husustur. Meselâ, Londra'da Prens Albert tarafından Alman modelinden esinlenerek kurulan Imperial

College of Science and Technology, İngiliz üniversite sistemi dışında olan bu tür bir fen ve mühendislik okuluydu.

İşte böyle bir ortam içinde Humboldt'un fikir olarak formüle ettiği üniversite modeli şu ana unsurları içermektedir [4].

1. Üniversiteler, bilim akademileri ve diğer enstitüler bir bütünün parçaları olup, üniversiteler meslek okullarından farklı kuruluşlar olmalıdır.
2. Üniversitenin amacı, "bilim için bilim" yapmaktır. Bunun için de, üniversite de tüm bilim dallarının ve "araştırma ile öğretimin birliği" (unity of teaching and research) esas olup, araştırma ve öğretime hem öğretim üyelerinin hem de öğrencilerin iştirak etmeleri şarttır. Başka bir deyişle, üniversitenin amacı, belirli bir mesleğe yönelmeksizin, araştırma ve eğitim-öğretim yapacak bilgi üretmektir, (Wissenschaft als Beruf).
3. Üniversite, devletin değil, milletindir. Devlet'in görevi, üniversite öğretim üyelerinin maaşlarını ödemek ve yukarıda belirtilen amacın gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan akademik hürriyet ortamını tesis edip sürdürmektir. Bu bakımdan, Devlet'çe yapılan bazı tayinler dışında üniversiteler tamamen otonom olmalı ve kendi kendilerini yönetmelidir.

Humboldt'un fikirlerinin önemli bir kısmı ütopyik bulunarak tatbikata konulmamıştır. Nitekim kendisinin görevden alınmasından sonra kaleme alınan Berlin Üniversitesi Statüsü değişik bir karakter arz etmektedir. Ancak, Humboldt'un ortaya attığı araştırma ve öğretimin birliği prensibi, günümüz üniversitesini kalıcı bir şekilde etkilemiştir.

Berlin Üniversitesi'nin Statüsü'nde, Humboldt'un fikirlerinden esinlenerek, kollegyal bir platform olan Senato yer almış, öğretim üyelerine akademik hürriyet tanınmış ve dört fakülte kurulmuştur. Bunun yanında, ilk defa ve Humboldt'un düşüncelerine ters olarak, öğretim üyesi ünvan kademeleri tesis edilmiştir (ordentliche Professoren, ausserordentliche Professoren, Privatdozenten) ilk iki ünvan kademesine tayin yetkisi üniversiteye değil, devletin organlarına verilmiştir. Bu statü'de yer alan diğer önemli bir husus da, üniversitenin sahip olması gereken akademik hürriyetle, üniversitenin kendini finanse eden milletin temsilcisi olan hükümete karşı olan sorumluluğunun (accoutability) bağdaştırılma şeklidir. Bunun

için akademik lider olan rektörün yanında, hükümetçe tayin edilen, idari ve mali işlerde tam yetkili ve sorumlu olan "Kurator" adlı bir makam ihdas edilmiştir. Bu makam daha sonra "Kanzler" adını almıştır.

Böylece 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa'da üç üniversite modeli ortaya çıkmış bulunmaktaydı. Bu üç model ve bunların amaçları şöyleydi [4].

1. İngiliz Üniversite Modeli: Ferdin öğrenme isteğinin tatmin edildiği eğitim-öğretim ortamıdır.
2. Napolyonik Üniversite Modeli: Devletin stabilitesini sürdürmek için idari bakımdan hiyerarşik düzene ve öğretim programları bakımından memleket çapında yeknesaklığa sahip olan entellektüel bir kalıptır.
3. Alman Üniversite Modeli: Bilim için bilim yapılan, öğretim ve araştırmanın birlikte yürütüldüğü bir bilim adamları topluluğudur.

Görüldüğü gibi Avrupa üniversiteleri tarih boyunca toplum içinde imtiyazlı bir kurum olmalarına rağmen, Papa'lık veya Kral'lık gibi bir üst otorite merkezine bağlı olmuşlardır. Bunun yegane istisnası 12. ve 13. yüzyıllardaki Bologna Üniversitesi'dir. Ancak, bilhassa reformdan sonra Kilise'nin etkisi azalıp, Kral'lığın etkisi arttıkça Kıta Avrupa'sı üniversitelerinin imtiyazları da azalmış ve devletin üniversite üzerindeki müdahalesi artmıştır. Önemli olan husus, üniversitelerin daima kendilerini finanse eden kişi, kurum veya kuruluşlara karşı sorumlu bir statüde bulunmuş olmalarıdır. Bologna üniversitesi'nde bu sorumluluk öğrencilere, diğer üniversitelerde ise Papa'lık veya Kral'lığa karşıydı. Devletin üniversiteler üzerindeki denetimi bilhassa Napolyon zamanında çok belirgin bir hale gelmiş, 19. yüzyılda geliştirilen Alman modelinde ise, devletin denetim ile üniversitelerin sahip olması gereken akademik hürriyet "Kurator" müessesesi vasıtasıyla bağdaştırılmıştır. Kıta Avrupası'ndaki bu gelişmelere karşılık İngiliz Üniversiteleri üzerinde devletin denetim ve müdahalesi daima çok az olmuştur. Görüldüğü gibi, değişik memleketlerde ortaya çıkan üniversite modelleri, o ülkelerin toplumsal yapıları ile doğrudan ilişkili olmuştur. Meselâ, 1789 Fransız İhtilâli'ni takiben ortaya çıkan, fertlerin toplum içindeki eşitliği ve bunu takip eden kuvvetli, merkezi Cumhuriyet hükümeti kavramları üniversitelerin imtiyazlarının kaldırılması sonucunu doğurmuştur. İngiliz üniversitelerinde devletin denetiminin daha az

olmasına rağmen, bu ülkede üniversiteler aristokrasinin ve elit zümrelerin kontrolünde kalmıştır. Alman modelinde ise Prusya'nın otoriter devlet kavramının izleri vardır [4].

Öte yandan 19. yüzyıla gelene kadar, üniversitenin tek fonksiyonunun eğitim-öğretim olduğu görülmektedir. Bu devirden itibaren, İskoç üniversiteleri ile Humboldt'un etkileri sonucu temel bilimsel araştırmanın da üniversitenin fonksiyonları arasına girdiğini görüyoruz.

Bir başka çalışmada "Araştırma" fonksiyonu Humboldt'un etkisiyle, 1820 Alman üniversitelerinde başlamış ve 1850'den sonra da bütün üniversiteler tarafından benimsendiği, bu fikrin 1870 yılında İngiltere'de yerleştiği 1880'den sonra da A.B.D. üniversitelerine yayılmış olduğu belirtilir. Bu alanda Amerikan üniversitelerin hızlı bir gelişim içerisinde olduğu görülmektedir [24].

Avrupa'nın üniversite yönetimi ve fonksiyonları konusundaki, tarihten gelen büyük tecrübe birikimi Amerikan üniversitelerine ışık tutmuştur. Amerikan üniversiteleri kuruluşlarından itibaren "Mütevelli Heyet"ler (Board of Trustees) tarafından yönetilmişlerdir. Massachusetts Eyalet Meclisi 1637 yılında Harvard'ın, Rektör ile (President) birlikte Protestan rahipleri (ministers) ve eyalet hükümeti görevlilerinden müşekkil, yedi kişilik bir heyet tarafından idare edilmesi kararlaştırılmıştır. 1663 yılında İngiliz Kralı'nın onayı ile kurulan Virginia'daki Collega of William Mary adlı üniversitenin idaresi için 14'ü hükümet görevlilerinden oluşan, 18 kişilik, bir heyet kurulmuştur. 1705'de kurulan Yale Üniversitesi'nin, 1745'de Connecticut Eyalat Meclisi'nce kabul edilen statüsüne (charter) göre, üniversitenin 10 kişilik bir mütevelli heyetince yönetilmesi öngörülmüştür. 1769'da Eleonar Wheelock ve bir grup arkadaşınca, Dartmouth Collega adlı üniversiteyi kurmaları için İngiliz Kralı tarafından izin verilmiş ve Wheelock üniversitesinin ilk rektörü olarak atanmıştır. Oğlu John Wheelock babasından sonra rektör olmuştur. Ancak, daha sonra mütevelli heyeti tarafından işine son verilen John Whellock'un New Hampshire Eyalet hükümeti'ne başvurusu üzerine, Eyalet hükümeti John Wheelock'u yeniden rektörlüğe getirmiştir. Konunun Yüksek Mahkemeye (Supreme Court) intikali üzerine, mahkeme mütevelli heyetin yetkilerine müdahale edilemeyeceğini karara bağlamıştır. 1869 yılında, Michigan Eyaleti Yüksek Mahkemesi'de Michigan Eyalet

Üniversitesi'nin mütevelli heyetinin yetkilerini tanıyan bir karar almıştır. Nihayet 1943 yılında Illinois Eyaleti Yüksek Mahkemesi'nin, Eyalet hükümetlerinin kamu kurumu olarak üniversite kurabilecekleri ve üniversitelerin, tüzel kişiliğe sahip mütevelli heyetlerce yönetilebileceğine dair vermiş olduğu karar, Amerikan üniversite sisteminin hukuki ve mülki temelini oluşturmuştur. Buna göre, üniversitenin genel çizgi ve yönü, üniversite mensupları dışındaki kişilerden müteşekkil heyetlerce tespit edilmekte ve bu heyetler tarafından tayin olunan Rektörler icra organı olarak görev yapmaktadır [4].

19. yüzyıla gelene kadar, Amerikan üniversiteleri sadece eğitim-öğretim yapan, lise havasında küçük kuruluşlardı. Meselâ, 1850 yılı itibarı ile Amerika'nın o zaman en büyük üniversitelerinden biri olan Michigan Üniversitesi'nde sadece 20 öğretim üyesi vardır. 1876-1910 yılları arasında Amerikan üniversiteleri, Avrupa'daki ve bilhassa Almanya'daki gelişmelerden etkilenecek büyük ilerleme içine girdiler. John Hopkins Üniversitesi'nden başlayarak araştırma önem kazandı, mezuniyet sonrası okullar (graduate school) kuruldu ve bugünkü manâda üniversite öğretim üyeliği bir meslek olarak kurumlaştı.

Jaonne'ye göre Amerikan üniversite sistemi felsefesinin teorisyeni A.N. Whitehead'dir. Önce Cambridge'de daha sonra da Harvard'da çalışan Whitehead'e göre, üniversite bir ilerleme ve gelişme merkezi olup, ilerleme ve gelişme; eğitim-öğretimle araştırmanın karşılıklı etkileşimiyle sağlanabilir. Humboldt'un temel bilimsel araştırma ve bilgi üretimini esas alması Whitehead'i de etkilemiştir. Ancak, Whitehead ile Humboldt'un görüşleri arasında, araştırmaların uygulamaya yönelik olmasına da ağırlık verilmesi bakımından bir nüans vardır.

Diğer ülkelerde gelişen üniversite felsefe ve modellerinde olduğu gibi, Amerikan üniversiteleri de ait oldukları toplumun genel düşüncesini yansıtmaktadır. Amerikan toplumuna hakim olan öncülük ruhu (pioneer spirit) ve müteşebbislik Amerikan üniversitelerine de hakim olup, bunların idari yapıları ticari şirketlerin yapılarına benzerdir [4].

1820'lerde Alman üniversitelerinde Humboldt'un katkılarıyla yer alan araştırma fonksiyonu yüzyılın son çeyreğinde A.B.D.'de kabul görmüştür. Nitekim bu fikrin sonucunda lisansüstü eğitim-öğretim faaliyetleri ağırlık kazanmış, bu

faaliyetleri organize etmek üzere, 1876 yılında ABD'nda dünyanın ilk lisansüstü okulu (graduate school) kurulmuştur.

20. yüzyıla gelinceye kadar, sadece eğitim-öğretim yapan kuruluşlar olan Amerikan üniversitelerinde, bu yüzyıl içinde görülen ve günümüzde, özellikle gelişmekte olan ülkeleri etkilen en önemli gelişme "Land-Grant Colleges" olarak adlandırılan eyalet üniversitelerinin kurulmasıdır. Bu yenilik 1962 yılında çıkarılan "The Morrill Land Grant Act" adlı yasayla mümkün olmuştur. Bunun sonucunda, yükseköğretimin ülke sathına yayılarak kapıları kitlelere açılmış ve yükseköğretimin toplumun ihtiyaçlarına cevap verme sorumluluğu yasal temellere kavuşturulmuştur. Bütün eyalet üniversiteleri, genellikle "ziraat ve mühendislik" alanlarında eğitim-öğretim ve araştırma yapmak, büyüyen endüstriyel toplumun ihtiyaçlarına hizmet etmek üzere kurulmuştur.

Üniversitelerin topluma hizmet vermeye yönelik fonksiyonunun, bilhassa Amerikan üniversitelerinde ağırlık kazandığı ve bu görüşün yayılmasına "University of Wisconsin" in öncülük ettiği ifade edilmektedir. Bu görüşe göre üniversitelerin toplum hizmetlerine sadece öğretim değil, uygulamalı araştırma projeleri sağlık hizmetleri, danışmanlık, sanat ve spor'a yönelik hizmetler de dahildir [25].

Baskett'ın da belirttiği gibi "bu yükseköğretim kurumları aracılığıyla, masrafları federal hükümet ve eyalet hükümetleri tarafından karşılanan, halka doğrudan pratik bilgiler götüren, ülke çapında yaygınlaştırılmış bir eğitim ağı oluşturulmuştur. Başlangıçta geleceğin uygulamacılarına, çiftçilik, ev işleri ve el sanatları öğretilmiştir. Bunun yanısıra beşeri ve toplumsal konulara daha çok yer verilerek, yüksekokullar mesleki oldukları kadar, kültürel işlevleri de yüklenmişlerdir. Böylece yüksekokulların işlevleri "kapsamlı" olarak yorumlanması sağlanmıştır [26].

20. yüzyılda, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, üniversitelerin geleneksel fonksiyonları olarak nitelendirilen eğitim-öğretim ve temel bilimsel araştırma fonksiyonları arasına uygulamalı araştırma ve danışmanlık gibi "toplum hizmetleri" sunma fonksiyonunun girdiği görülür [23].

Böylece, 20. yüzyıl başlarında üniversitenin, eğitim-öğretim ve temel bilimsel araştırma fonksiyonlarına, uygulamalı teknolojik araştırmalar ve kültürel faaliyetler gibi, toplum hizmetlerinin, üçüncü bir unsur olarak girdiğini görüyoruz.

20. yüzyıla gelene kadar, üniversite öğretim üyeliği ve öğrenciliği esas itibarıyla, ruhban sınıfı, aristokrası veya zengin toprak sahipleriyle tüccar ve sanayici gibi toplumun üst kısımlarının tekelinde kalmıştır. İlk defa 1936 yılında Ortega y Gasset tarafından Madrid Üniversitesi'nin öğrencilerine hitaben yapılan bir konuşmada, Kıta Avrupası üniversitelerinin öğretim metodları ağır bir şekilde tenkit edilerek, ortalama öğrencinin toplumun devlet himayesine muhtaç kesimlerinden geldiği bildirilmiştir. Böylece, 20. yüzyılda üniversitelerin halka açılmasının tamamlanması yanında, devletin üniversitelere sağladığı mali desteğin arttığını görüyoruz.

Üniversitelerin halka açılması bilhassa 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren hızlanmış ve öğrenci sayıları süratle artmaya başlamıştır. 1944 yılında Amerika'da kabul edilen "Askerlere Yeniden Topluma Uyum Kazandırılması Kanunu" (G.F. Bill of Rights) ile savaş sonrası üniversitelerde okumak isteyen askerlere ABD Federal Hükümeti'nce yardım yapılacağına hükme bağlanması üzerine, Amerika'da hem öğrenci sayılarında büyük bir artış meydana gelmiş, hem de hükümetle üniversitelerin ilişkileri yeni boyutlar kazanmıştır. Zira bu yardım ancak eyaletlerin eğitim dairelerince kabul edilecek yükseköğretim kurumlarına girenlere verileceği öngörülmekteydi [4].

1945-1957 yılları arasında dünyanın bütün ülkelerinde üniversitelerin idari ve akademik organizasyonu daha fomelleşmiş, öğretim programları, 2. Dünya Savaşı esnasında yapılan araştırmaların sonuç ve uygulamalarını yansıtabilecek bir biçimde revizyona tabi tutulmuş ve öğretim üyesi yetiştirip bunların mesleki bakımdan geliştirilmesi önem kazanmıştır. Bunun yanında, öğrenci hizmetleri ve bu meyanda danışmanlık servisi, üniversitelerin idari yapısı içinde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır.

20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen diğer önemli bir gelişme de yukarıda bahsedilen İngiliz, Fransız, Alman ve Amerikan üniversite modellerine ilaveten, Sovyet üniversite modelinin ortaya çıkmış olmasıdır. Dreze ve Debelle'e

göre bu modelin amacı mesleki ve ideolojik öğretimle komünist bir toplum kurulması olup, bu modelde üniversite bir üretim faktörü olarak görülmektedir. Sovyetlerin 1957 yılında uzaya gönderdiği Peyk, Batı'da "Sputnik Şoku"nu yaratmış ve Batı Üniversite sistemini derinden etkilemiştir. Amerika'da eski kampüsler genişletilmiş birçok yeni üniversite ve yükseköğretim kurumu kurulmuştur. Avrupa'da da benzer gelişmeler meydana gelmiştir. Mesela, Almanya'da 1960-1975 yılları arasında 20 yeni üniversite kurulmuştur. Batı ülkelerinin tümünde öğrenci sayılarında görülmemiş artışlar meydana gelmiş ve bu meyanda, toplumun daha az gelire sahip kesimlerine mensup olanlarla, bayanlara yükseköğretime girişte fırsat eşitliği sağlanmıştır. Bütün bu gelişmelerin yanında en önemli olan husus, o zamana kadar nisbi bir izolasyon içinde yaşamakta olan üniversitelerin aniden kendilerini milli sosyo-ekonomik politikaların önemli unsurları arasında bulmalarıdır. Batı üniversitelerinde 2.Dünya savaşı esnasında başlamış olan, üniversite dışı kurum veya kuruluşlarca desteklenen uygulamalı araştırma projeleri (missionoriented sponsored research), bu dönemde kurumsal bir yapıya bürünmeye başlamıştır [4].

1.4.2. Türk Yükseköğretiminin Tarihsel Gelişimi

1.4.2.1. Cumhuriyet Öncesi

Cumhuriyet öncesi veya Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki yükseköğretimin kökleri medreselerdir. Türkler; anayurtları olan Orta Asya'da İslâmiyet'i kabul etmelerini izleyen yıllarda etkisini, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdürecektir olan eğitim kurumlarını oluşturmaya başlamışlardır. Özellikle İslâm dini esaslarına uygun bilgilerin öğretildiği medreselerin X. yüzyılda oluşmaya başladığı, devletin ileri gelenleri ve zengin iş adamlarının kurdukları birer vakıf kurumu olarak gelişimini sürdürmüş oldukları bilinmektedir.

Ancak medreseler; X. yüzyılda kavram ve kurum olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte bu kuruma özgü bir yapı tipi henüz mevcut değildi. Özgün medrese yapılarının XI. yüzyıldan itibaren inşaa edilmeye başladığı bilinmektedir. Bunun yanında Anadolu'da ilk medresenin 12. yüzyılın ortalarından itibaren oluştuğu görülmektedir. Tokat ve Niksar'daki medreseler Danişmendli'lerin Anadolu'daki ilk medrese örnekleridir.

Ünlü selçuklu veziri Nizâmü'l-mülk ortaya yeni bir okul tipi çıkarmıştır. Öğrencilerine harçlık veren, yedirip-içirip, barındıran medrese tipinin ortaya çıkması, medreseler için gelişme devrinin bir başlangıcı oldu. Oluşturulan bu tip medreselere Türk geleneğine uygun olarak çarşılar, han, hamam ve çiftlikler vakfedilerek eğitim-öğretim faaliyetlerinin devamı sağlanmıştır.

Bu çalışmada Türk Yükseköğretiminin tarihsel gelişimini incelerken; X. yüzyılda kavram olarak ortaya çıkmış, XI. ve XII. yüzyıllarda gelişmeye başlamış olan "medrese"nin başlangıç olarak ele alınmasının nedeni konusunda şunları sıralamak mümkündür:

- . Günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş yapıları ve ilgili vakfiyelerinin bulunması, bugünkü Türkiye sınırları içinde ve geçmişte Türklerin egemen oldukları diğer ülkelerde örneklerinin çok sayıda varolması,
- . Aynı yüzyıllarda günümüz üniversitelerinin çekirdeği niteliindeki kurumların Ortaçağ Avrupası'nda da medreselere paralel olarak gelişmelerini sürdürmüş olması,
- . Ortaçağ Avrupası'nda oluşmaya başlayıp günümüze kadar gelişimini sürdüren üniversite anlayışının bugünkü Türk yükseköğretim kurumlarında etkin olması,
- . Farklı zaman ve sosyo-kültürel ortamda doğmuş, gelişmiş olan kurumların çeşitli yönleriyle karşılaştırılabilmesi imkanı, olarak sıralamak mümkündür.

1.4.2.2. Medresenin Oluşumu

Medrese; eskiden Türkiye'de genellikle din ve hukuk adamı yetiştiren çoğu camiler yanında bulunan ve bir avlu içinde birçok odalardan ibaret olan okul [27].

Medrese; bugünkü orta ve yükseköğretime denk düzeyde eğitim veren islâm okulu ve okul yapısı [28].

Medrese; Arapça mekân ismi olarak ders gösterilen yer. Genel olarak dereceli okulların ortak ismi; özel olarak islâm hukuku ve din bilgilerinin gösterildiği öğretim kurumu. Mecazda ise islâm skolastizmini temsil eden kuruluş ve zihniyet [29].

Ders verilen yer, öğretim kurumu anlamına gelen medrese, İslâm dininin doğuşundan, cami ve mescit gibi ibadethanelerin belli bir düzene göre kuruluşundan, sonra ortaya çıkar. Öğretim ve eğitim kurumlarının, islâm ülkelerinde, islâm dininden önceki çağlarda da bulunmasına karşılık bunların medrese ile kuruluş amacı ve öğrenim düzeni bakımından bir benzerliği yoktur [30].

Medrese; eski çağlarda müslümanların yükseköğretime ayrılmış olan okullarına verilen isimdir. Medreselerde dini ve tabii ilimler öğretildiği gibi bunların tıp eğitimine mahsus olanları da vardı. Bu medreseler genellikle büyük camilerin tamamlayıcısı olarak yapılırdı. Bunlar öğrencilerin yatıp kalkması için küçük odaları ve hocaların ders vermesi için birkaç büyücek salonu olan binalardı. Medrese tabiri üniversite denginde idi. Birçok camilerde öğrenciye o medrese yanındaki camilerde de ders verilirdi [31].

Medresenin doğuşu İslâm aleminde olduğu kadar, dünya medeniyetinde de bir merhaleyi ifade etmekte ve medeniyet tarihinde sistematik şekil ve metodlarla öğretim yapan ilk kuruluş olarak kabul edilmektedirler [29].

"Ders" fiilinden üretilmiş ve "ders verilen bina" veya "yüksekokul" anlamına gelen medrese, cami okullarından sonra ortaya çıkmıştır. Fakat, medresenin mevcudiyeti cami okullarında yapılan öğretim faaliyetine son vermemiştir. Cami ve medrese çoğu zaman bir külliye içerisinde birlikte inşaa edilmiş ve her ikisinde de öğretim faaliyeti birbirine paralel olarak devam etmiştir.

İslâmiyette cami, ibadet yeri olmak yanında bir eğitim binası olarak da kullanılmıştır. Camilerde hoca bir sütun önünde ya da bir köşede öğrencileri etrafına toplar ders verirdi. "Halka adı verilen bu okul türünü hadisler, Hz.Muhammed'e kadar götürür". Cami okullarında eğitim dini olmakla beraber diğer konularda ele alınır, öğrenciler genellikle gençlerden teşekkül eder, fakat arzu eden herhangi bir kimse halkaya katılarak dersi dinleyebilirdi.

Medrese öğretimi ana hatları itibariyle cami okullarında yapılan öğretiminden farklı değildir. Her ikisinde de ders konuları hemen hemen eşti, kütüphane vardı ve öğrencilere yatıp kalkacakları bir yer sağlanırdı. Fakat Medrese öğretimi cami öğretimine nazaran daha standart, daha sistemli ve daha

koordine edilmiş bir öğretimdir. Medrese'de verilen değişik dersler bir müfredat programı içinde düzenli, halbuki camilerde hocalar birbirine bağlı olmaksızın derslerini kendi zevk ve bilgilerine göre verirlerdi. Camilerde ilk ve yüksek öğrenim arasında fark gözetilmezken medresede yalnız ileri seviyede öğretim yapılırdı [32].

İslâm dininin doğduğu, yayıldığı ülkelerde, daha önceki yüzyıllarda farklı inanç ve ilkelere dayanan öğretim ve araştırma kurumları elbette vardı. Çin, Hind, İran, Anadolu, Mısır, Sümer, Mezopotamya ve eski kültürlerin geliştiği ülkelerde bazan dine, bazan da din dışı etkenlere dayanan öğretim kurumları olduğu biliniyor. Medreselerde, bu eski kurumlardan ayrı bir amaç ve nitelik vardır. Gerek kuruluşu, gerekse kurulduğu yer, ayrı bir anlam ve önem taşır.

Yukarıda da değinildiği gibi ilk medreseler camilere, mescidlere bağlı, onların yanında veya içinde öğretime ayrılmış özel yerlerden ibaretti. Ancak, gelişen toplumsal yapıya paralel olarak zamanla özgün medrese yapıları oluşturulmaya başlar.

Medreselerin kendisi için özel bir yapıya sahip, özgün bir eğitim kurumu olarak Büyük Selçuklular döneminde ve Nizamülmülk'ün çabalarıyla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Gazneli Mahmut (997-1030) döneminde bile bu tür okulların varolduğu bilinmektedir. Ancak daha önceleri eğitim ve öğretim etkinlikleri için ayrı bir yapı olmadığından, Horasan'da ortaya çıkan ilk medreselerin ne tür yapılar olduğu bilinmemektedir.

Hızla yayılan Şiiilik'e karşı ideolojik bir koruma aracı olarak düşünülmüşlerdi ve amaçları Sunni ilkeler doğrultusunda yetiştirilmiş bir bürokratik kadro oluşturmaktı [28].

Medrese, bir mescid ve dersaneler ile hocaların ve öğrencilerin yaşamasına elverişli odaları bulunan bir yüksek öğretim kuruluşudur. Aynı zamanda medreseler, dini külliyelerin bir bölümü olarak ve Türklerin hakim oldukları ülkelerde oluşmaya, çoğalmaya başlamıştır.

Türklerin hakim olduğu İslâm dünyasının İran, Suriye, Mısır, Türkistan ve Anadolu'da geliştirdiği en önemli yapı medreselerdir. Medreseler, Türklerin yeni ele geçirdikleri büyük ülkelerde kurdukları politik egemenliği destekleyen ve

sunniliğin yayıcısı idiler [33].

İlk medrese 1065'de Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesi'dir. Medreselerde, dini bilgilere ilaveten, mantık, dilbilgisi, aritmetik, geometri, metafizik, astronomi ve tıp'la ilgili dersler okutulmuştur. Medreselerdeki eğitim-öğretim, araştırma yapmak ve entellektüel merakı tatmin etmekten çok, bilinenlerin öğretilmesine ve yorumlanmasına yönelikti [34].

Tekindağ'da yaptığı çalışmasında Bağdat Nizamiyesinde yalnız dini bilgilerin değil müspet ilimlerin de öğretildiğini ayrıca bir hastanesinin mevcut olduğunu vurgular. "Avrupa'da benzer müesseselerin daha sonraki tarihlerde kurulduğu dikkat nazarına alınacak olursa, İslâm aleminin en büyük düşünürlerinden meşhur kelâmcı Gazzali (Ö.1111)'nin Rektörlüğü yaptığı Bağdat Nizamiyesi'ni, yer yüzünde ilk üniversite saymak mümkündür. Doğu dünyasında en büyük ilim müesseselerinden biri olan bu medrese de zamanla devrin bütün bilgileri okutulmağa başlandı, uzak ülkelerden gelen birçok öğrencinin öğretim ve eğitimine önem verilerek, öğrencilere, öğrencilik süresince devam eden burslar sağlandı. Genellikle Büyük Selçuklular devrinde hükümdarlar ve devlet ileri gelenleri medrese ile ilgilendiler. Zira medreselerin devletin mülki ve adli kadrosuna görevli yetirtirmesi itibariyle de büyük önemi vardı. Nitekim Bağdat Nizamiyesi'nde yeni bir müderris ilk dersini merasimle verir, merasime devrin devlet adamları, alim ve şairleri, bazan da bizzat Halife katılır, dersi müteakip yeni müderris şerefine ve onu öven konuşmalar yapılırdı [35].

Medrese mimarlığının kökeni tartışma konusu olmuştur. Kuban; bu yapıların mimari kaynağının Horasan'da ve Türkistan'da yaygın bir konut tipi olan iç avlulu ve eyvanlı evlerin olabileceğini belirtmektedir [33]. Bağdat Nizamiyesi'nden başka Nizamiye diye adlandırılan ilk Büyük Selçuklu medreseleri Nişabur, Basra, Musul, Rey, Merv, Herat, Tus, Belh ve Hargird kentlerinde açıldılar. Nizamiyelerin ne tür mimariye sahip olduğu pek bilinmiyor. Sözen ve Tanyeli; ülkelere göre değişimler geçiren medrese mimarisinde tek bir kökenden çok, tiplere göre değişen ayrı ayrı kökenlerin varlığını daha mümkün gibi görmektedirler. 1087'de yapılan Hargird Nizamiyesi kazılarak ortaya çıkarılmış ve dört eyvanlı şemaya göre inşa edilmiş bir yapı olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, bu yapının bir Nizamiye olup olmadığı bile kesin değildir [28].

Büyük Selçuklular'la belirgin bir şekilde ortaya çıkan medreseler; ünlü Vezir Nizamülmülk oluşturduğu yeni bir modelle gelişimini sürdürür. Artık eğitim ve öğretim bir kamu hizmeti olarak, o zamana kadarkinin aksine parasız olarak gerçekleştirilmeye başlanır. Bu başlangıç, eğitim ve öğretim tarihinde ve medeniyet kavramındaki ilerleyişte büyük bir merhaleyi oluşturur. Eğitim ve öğretimin parasız olarak gerçekleştirilmesi, İslâm dünyasında geniş tesirleri görülen bir hamle olmuştur. Bunun neticesi olarak sonraki yüzyıllarda aşağı yukarı bütün İslâm ülkelerinde din kurallarını ilke olarak alan, öğretim ve eğitimi onlara göre düzenleyen medreseler oluşturulmuştur.

Yukarda eğitim ve öğretim hizmetini parasız olarak gerçekleştirdiğini belirttiğimiz; medrese bir vakıf müessesesidir. Hükümdar olsun, tebaasından biri olsun, İslâm dünyasında arzu eden ve mali kudrete sahip bulunan herhangi bir şahıs medrese kurabilir ve bir vakfiye ile işletilmesini sağlardı. Medresede öğretim parasız olmaktan başka, öğrencilerin iâşe ve ibate masrafları vakıf gelirinden karşılanır, ayrıca kendilerine harçlık da verilirdi. Müderrisler, müdridler ve medresenin diğer görevlilerinin maaşları da yine vakıf gelirinden ödenirdi. Vakfiyelerde çeşitli idari ve hukuki hükümler yer alır, giderlerin yanında gelir kaynakları da açıkça belirtilirdi [32].

1.4.2.3. Anadolu Medreseleri

Günümüze Büyük Selçuklulardan hiçbir medrese kalmadığı halde, Doğu ve Orta Anadolu'da yapılmış birbirinden güzel medreselerin bir çoğu, yer yer harap da olsa zamanımıza kadar gelebilmiştir. Sağlamlıkları, düzenleri, süsleri ile hayranlık uyandıran bu medreseler, o devirdeki yalnız yüksek sanat zevkinin varlığını değil, ilme verilen önemin de büyüklüğünü göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Anadolu'da 12.yüzyıldan öteye geliştiğini gördüğümüz medreseler, plan tasarımı açısından birbirlerine benzemekle beraber, ortadaki avlunun açık yada bir kubbeyle örtülü olmasına göre açık ve kapalı medrese diye ikiye ayrılır [33].

Medrese yapımı alanında en fazla sayıda deneme ve tip Erken Anadolu-Türk mimarlığında görülür. Burada hem açık avlulu medreseler, hemde başka İslâm ülkelerinde rastlanılmayan kapalı avlulu medreseler gerçekleştirilmiştir.

Avlusu büyük bir kubbeyle örtülü olan bu kapalı medrese tipinin ilk örnekleri Niksar ve Tokat'taki Yağlıbasan Medreseleridir. Bu medrese tipi Türkiye'de Osmanlı dönemine kadar uygulanmıştır.

Yetkin, bu iki medresenin muhtemelen 1157 yılında yapılmış olduğunu belirterek; Anadolu'daki bu ilk iki medrese, sonrakilerin plan tiplerini, yapı tarzlarını adeta tayin etmiş olduğunu, bunun yanında Anadolu'da medreselerin yalnız kapalı yani kubbeli tipte gelişmeyip açık avlulu medreselerle beraber yapılageldiğini vurgular [36].

Her iki tipte de oturma ve okuma hacimleri olarak kullanılan oda ve eyvanların merkezinde kubbeyle örtülü bir salon, yada uzunluğuna gelişmiş revaklı bir avlu bulunduğu bilinmektedir. Açık avlulu medrese tipi en sık rastlanan biçimdir. Bu tipte bir, iki, üç ve dört eyvan olabildiği gibi ayrıca, bir ve iki katlı çözümlerde denenmiştir. Medreseler, oluşumundan itibaren doğal gelişim sürecinde Büyük Selçuklularla yeni bir mimari form ve modeline kavuşurken, Anadolu Selçukluları döneminde de medreseler, mimari tasarımları ve dekoratif zenginlikleriyle Selçuk Çağı anıtlarının başında gelirler. Osmanlı çağında ise evyanlı şemalar terk edilip yerine kapalı dersaneli tip kullanılmaya başlanır. Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlılar çizgisinde medreseler sürekli gelişim çizgisini devam ettirirlerken diğer islâm ülkelerinde geleneksel şemalara daha sıkı bir bağlılık görülmektedir.

Örneğin İran'da medrese 12. yüzyılda iyice geliştirilen dört eyvanlı şemanın dışında hiç bir denemeye sahne olmaz. Suriye'de ise standart tip bir avlu çevresinde dizilen hücrelerden ve eksen üzerine yerleştirilmiş dikdörgen biçimli ve avluya üç kapıyla açılan bir dersaneden oluşur. Mısır'da en fazla yeğlenen çözüm, medrese, cami ve türbeyi tek bir yapı içinde gruplama biçiminde belirir [28].

Açık Avlulu Medreseler

Her iki tipin mimari programına egemen olan mantık aynıdır. Giriş tarafından, yapıya fizyonomisini veren büyük bir taç kapı, açık medreselerde avluya götüren tonuzlu bir dehlize açılır. Ortadaki avlunun bu giriş dehlizinin karşısına gelen cephesinde büyük bir eyvan bulunur. Bu eyvanın iki yanında çoğu zaman birer büyücek oda vardır. Bunlar ya kışlık dersane, ya müderris odası

yada türbe vb. hizmetlere ayrılmışlardır. Avlunun giriş dehlizi büyük eyvan eksenine göre sağ ve solunda küçük odalar, hücreler yer alır. Hücrelerin önünde bir sıra revak dolaşır. Hücreler, medrese personelinin, öğrencilerin, çalışma, barınma, dinlenme, yerleridir. Bu yan hücrelerin ortasında çoğu zaman birer eyvan bulunur. Söz gelimi Sivas medreselerinde bu yan eyvanlar damia vardır. Oysa Kayseri'deki Huant Hatun veya Sinop'taki Pervane Medresesi gibi örneklerde yan eyvanlara rastlanmaz [36].

Giriş dehlizinin sağ ve solunda da yine çeşitli fonksiyonları barındırabilen birer mekân bulunur. Bu mekânlar, mescid, türbe ve yönetim hizmetleri için ayrılmış olabiliyorlardı. Açık avlunun ortası çoğu zaman havuzludur. Hatta bu havuz, merkezi kubbeli kapalı medreselerde bile görülür. Konya'daki Karatay ve İnce Minareli Medreselerdeki havuzlar günümüze kadar kalabilmişlerdir.

Açık avlulu Medreselerin eyvanlarının sayısı ve revak düzenlemeleri bir takım farklılıklar gösterirken, kat sayısı olarak tek veya iki katlı olanlar vardır. Anadolu'da tarihi bilinen en eski açık medrese Kayseri'de Çifte Medrese olarak tanınan iki medreseden biri olan 1205-1206 tarihli Şifaiye Medresesi'dir. Sivas'taki Büyük Keykâvus şifahanesi (1218) de açık avlulu medrese tipi yapılarının ilginç örneklerinden biridir.

Medreselerin çoğunda kurucularının mezarı da bulunmaktadır. Mezar bazan medrese odalarından birinde, bazanda medrese ile ilişkili fakat bağımsız bir yapıdadır. Mezar yapısının yeri medrese planında yapıdan yapıya değişim göstermektedir.

Anadolu Selçuklularının, Moğol idaresinde yaşadıkları 13.yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Doğu Anadolu'da Anıtsal medreseler meydana getirmişlerdir. Bunlardan Erzurum ve Sivas'ta bulunan ve her ikisinde "Çifte Minareli" olarak bilinen büyük medreseler, mimari tasarımları ve dekoratif zenginlikleriyle Selçuklu Çağı sanat eserlerinin başında gelirler. Sivas'taki Çifte Minareli Medrese'nin (1271) sadece giriş cephesi ve çift minareli büyük Taçkapısı kalmıştır. Erzurum Çifte Minareli Medresesi (13.yy. ortası) de Anadolu'da iki katlı medreselerin nadir örneklerinden biridir.

Burada bir hususu da belirterek Kapalı Avlulu Medreseleri inceleyebiliriz. Bir plan tipi olarak, medrese planı; değişik işlevli yapılara da uygulanmıştır. Bunların başında Anadolu'da çeşitli örneklerini gördüğümüz Şifahane'ler gelir. Açık ve Kapalı Medrese tiplerinin bir karışımı olarak da değerlendirilebilecek önemli bir anıtsal örnek Divriği Ulu Camisine bitişik olarak yapılan Şifahanedir [33].

Kapalı Avlulu Medreseler

Anadolu'da Açık Avlulu Medreseler'den önce ortaya çıkar. Muhtemelen doğrudan doğruya Orta Asya'ya bulunan benzer konut yapıları geleneğini devam ettirirler. Kapalı Avlulu Medreseler'de ortadaki açık avlu kareye dönüşmüş ve kubbeyle üzeri kapatılmıştır. Kapalı Avlulu Medreseler de aynı programa göre yapılmıştır. Genellikle yan eyvanlara da yer verilmemiştir.

Bu tipin ilk örnekleri, Tokat ve Niksar'da 12.yüzyılın ikinci yarısında yapılan Yağlıbasan Medreseleridir. Yapının merkezindeki büyük salonu örten kubbenin ortasında bir delik bulunmaktadır. Bu medrese tipinin daha geç iki tanınmış örneği, aynı zamanda dekorasyonlarıyla da sanat tarihimizde özel yerleri olan Konya'daki Karatay (1251) ve İnce Minareli (1265/67) medreselerdir. Kırşehir'de Cacabey Medresesi'de, medrese ile türbe yapısını ilginç bir kompozisyonla birleştiren bir 13. yüzyıl yapısıdır. Kapalı medreselerin tamamen simetrik ve gelişmiş bir örneği de Afyon'un Çay ilçesindeki Taş Medrese (1278) denilen Yusuf Bin Yakup Medresesi'dir [33].

İki medrese grubu arasındaki ayırımlardan biri de açık avlulu medreseler içinde Erzurum Çifte Minareli, Tokat Gök Medrese, Konya Sırçalı Medrese gibi iki katlı olanların da bulunmasıdır. Kapalı Medreseler grubunda iki katlı örnekleri görmüyoruz. Ancak; Divriği'deki Turan Melik Darüşşifasının medrese olarak yapılmamakla beraber, iki katlı ve yan eyvanlı düzeniyle istisna sayabiliriz [36].

Medreseler Anadolu'da Büyük Selçuklular Çağındaki boyutlara belki ulaşamamıştır ama, Anadolu Selçuklu yapı sanatının en özenli verilerindedir. Özellikle 13. yüzyıl başlarından itibaren yapılan medreseler diğer İslâm ülkelerinden ayrı olarak, bu yapı tipini adeta Anadolu'ya özgü kılmışlardır. Orta Çağ Anadolu'sunun birçok merkezlerinde değişik varyantlarıyla karşımıza çıkan

bu medreseler; Taçkapı'larının zarıflığı, taş işçiliğinin ustalığı ve titizliği, içerisinde çini, taş alçı süslemeleriyle, o dönem mimarlığının en gözde eserleridir.

1.4.2.4. Osmanlı Medreseleri

Beylik Dönemi

Başlıca iki büyük örnek halinde inşaa edilmiş olan Selçuk ve Danişmedli medreselerine karşılık, Osmanlılar zamanında yapılan medreselerde tek örneğin egemen olduğu gözlenir. Bu tek örnek geleneksel açık avlulu-eyvanlı medrese örneğinin biraz daha geliştirilerek, yeni bir düzen olması yoluyla oluşturulmuştur. Osmanlı devrinde eski medrese mimarisinin şadırvanlı-iç avlusu aynen korunmuş, buna karşılık üstünde çifte minarenin yükseldiği olağanüstü tenziyatlı taçkapı inşaaından genellikle vazgeçilmiştir. Selçuklu medreselerinde görülen ön avluya açılan büyük eyvanın yerini, büyük bir kubbenin örttüğü dersane / mescid almıştır. Gerek avluyu çeviren revaklar, gerekse revakların gerisinde sıralanan odalar / hücreler genellikle aynı büyüklükte kubbeler ile örtülmüştür. Osmanlı medreselerinde kubbe inşaaatına özel bir önem verilmiştir. Bunlara örnek olarak Bursa'da Yıldırım, Yeşil ve Muradiye Külliyesi içinde yer alan aynı adlarla anılan medreseler gösterilebilir.

Osmanlılar gerek İznik'te, gerekse Bursa'da birçok Medrese inşaa etmişlerdir. Bunların çoğu ne yazıkki yok olup gitmiştir. Beylik devrinden kalan ve günümüze kadar ulaşan medreseler arasında "Bursa'daki Yıldırım (1399), Yeşil (1415), Muradiye (1426) medreseleriyle Merzifon'daki Çelebi Sultan Medresesi (1414) dikkate değer. İlk üç medrese, ölçü farkları bir yana bırakılırsa, aynı planı yansıtırlar. Her üçünde de Selçuklu medreselerinde görüldüğü üzere, revaklarla çevrili bir avlu, revakların arkasında da öğrenci hücreleri bulunmaktadır. Burada görülen fark, Selçuklu medreselerindeki simetrik eyvanların ortadan kalkması, kible tarafında çıkıntı halinde, büyükçe kubbeli dersanenin eklenmesi ve her öğrenci hücrelerinin dışarıya bir pencere ile açılmasıdır. Bir farkta; tek katlı olan bu medreselerde portallerin sadeleşmesi, taşla tuğlanın birlikte kullanılmasıdır [36].

Gerek bir külliye içinde yer alsın, gerek tek başına bir yapı olarak inşaa edilmiş olsun, 15.yüzyıldan sonraki Osmanlı medreselerinde genellikle Erken Osmanlı döneminde belirginleşmiş aynı plân şeması kullanılmıştır. Fakat Merzifon

Çelebi Sultan Mehmet Medresesi gibi haç plânlı, Amasya Kapağası Medresesi gibi sekizgen plânlı, Süleymaniye Külliyesi içindeki Salis ve Râbi medreseleri gibi set set düzenlenerek toprağın eğimine uyumu sağlanmış ya da Kadirga Sokullu, Beşiktaş Sinan Paşa, Edimekapı Mihrimah Sultan Camilerindeki gibi caminin iç avlusu çevresinde kurulmuş değişik medrese uygulamalarına rastlanmaktadır. Bununla beraber medrese ve benzer yapılar Osmanlı camisi gibi İslâm mimarisinin ortak espirisinden uzak kalmamışlardır.

İmparatorluk Dönemi (Klasik Dönem)

İstanbul'un alınışından sonra medrese yapımı da hızlandı. Fatih Sultan Mehmet tarafından Zeyrek (Pantakrator) ve Ayasofya kiliselerinin papaz hücreleri onarılarak medreseye çevrildi. Daha sonra kendi adıyla anılan Fatih Cami (ilk adı Yeni Cami) çevresinde sekizli medreseler olarakta bilinen, Medarisi Semaniye adı verilen çağın en büyük medresesini inşaa ettirmiştir.

Yetkin, bu medreselerde, pozitif bilimlerin, ilâhiyat bilimlerinin ve Arap Dili ve Edebiyatının okutulduğuna değindikten sonra; bütün bu medreselerde şimdiye kadar görmüş olduğumuz Türk tiplerine uygun olarak revaklarla çevrili, ortalarında şadırvanlı birer avlu ve önlerinde revak bulunmayan dershanelerin de yan revaklarla kubbeli bir geçitle bağlanmış olduğunu belirtir [36].

II. Bayazıd'ın, Bayazıd Medresesi'ni inşaa ettirmesinin ardından, Kanuni Sultan Süleyman, döneminin en ileri kurumlarından biri sayılan Süleymaniye Medreselerini yaptırdığı bilinmektedir. Osmanlı Medreselerinin olduğu kadar, medrese tarihinin en mükemmel örneği olan Süleymaniye Medreselerini Kuban şu ifadelerle anlatmaktadır: "Büyük bir caminin çevresinde, sosyal amaçlı bir eylem merkezinin programı bakımından en geniş, biçimsel yanıyla en başarılı olan bu örnek; bir mektep ve onun yanında birbirinden küçük sokak ile ayrılan avlulu iki medrese (evvel ve sani medreseleri), bir tıp medresesi, onu takip eden çift avlulu bir bimarhane, bütün külliye'ye hizmet eden büyük bir darüzziyafe (yani imaret), bir tabhane ve kervansaray, camiinin Haliç'e bakan doğu yanında, arazinin eğimine çok çekici bir kademelenmeyle uyan, çeşitli nivolardaki teraslar üzerine yerleşmiş daha yüksek derceden iki medrese (sâlis ve râbi medreseleri), bir darül-hadis, bir hamam, camiinin hareminded Sinan'ın en önemli mezar yapısı olan

Kanuni Türbesi ile Hürrem Sultan'ın türbesi, türbedar için bir türbedar odası ve diğer servis kısımlarından meydana gelmektedir" [37].

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi Osmanlı devletinin Edirne'ye ve oradan da İstanbul'a yerleşmesiyle, medreselerin ve diğer servis kısımlarının bir mimari topluluk olarak ele alınıp, Külliye'ler inşaa edildiği görülmektedir.

Külliye; Selçuklular ve Osmanlılar'da bir cami ile birlikte kurulmuş medrese, muvakkithane, türbe, aşhane, darüşşifa, hamam, sebil, çarşı ve benzeri yapıların meydana getirdiği dinsel ve toplumsal merkezdir [27].

Külliye; işlevleri birbirini tamamlar nitelikte ve uslu'p özellikleri aynı olan birden fazla yapıdan oluşan topluluk: Bir camiyi merkez alan, imaret, kitaplık, medrese, çarşı, hamam, han, vs. gibi birimleri içeren yapı topluluğudur [28].

Külliye'lerin; bir camiden ve başka toplumsal işlevlere karşılık veren yapılar topluluğundan oluştuğu belirtilmiştir. Toplumsal sınıflamada önde gelen sultanlar, vezirler, paşalar gibi kişilerce yaptırılan külliye'ler birer vakıf kurumları olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Toplumsal ilişkilerin artıp karmaşıklaşması ve yeni yeni işlevlerin ortaya çıkmasıyla, bunlara cevap verecek yapıların oluşmasını gerekli kılmıştır. Külliye ihtiyacının henüz olmadığı İslâm'ın erken dönemlerinde Camiler ibadet etmenin dışında, toplantıların yapıldığı, adaletin dağıtıldığı, öğretimin yürütüldüğü hatta zaman zaman konuk evi anlamında kullanılan yapılar olarak birçok toplumsal işlevi karşılama görevini üstlenmişlerdi. Zamanla ortaya çıkan yetersizliklerin çözümü, toplumsal yapının dinle olan sıkı bağı, bu tür yapıların bir arada ve bir cami çevresinde oluşmasını gerekli kılmıştır. Kısacası Erken İslâm toplumunda caminin gördüğü işleri gören daha gelişmiş bir sosyal merkez olarak Külliye'ler ortaya çıkmıştır.

Kuban, Erken İslâm Camisinin konumu için yaptığı tespitlerde; caminin sadece namaz kılma yeri değil, toplum için önemli kararlar alınan, mahkeme görevi gören, öğretim yapılan, hatta ziyaretçileri barındıran çok fonksiyonlu bir yapı olduğunu tekrarlar. Ayrıca; imparatorluk döneminin anıtsal külliye'lerini oluşturan toplumsal yapı ve düşünceyi şöyle açıklar: "Halkı günde beş defa bir araya getiren namaz, öğretimin dini karakteri, toplum hayatının başlıca eylemlerini

de camii etrafına çekiyordu. Zamanla, toplum örgütlenmesi daha da geliştiğinde, değişik fonksiyonları barındırmak için farklı yapılar yapılmış, fakat bunların birbiriyle olan yakın ilişkileri, İslâm toplumunun dini strüktürüne bağlı olarak değişmemiştir" [33].

Anadolu Selçuklu döneminde de külliyelerin gerçekleştirilmiş olduğunu bilinmektedir. Bu dönemde henüz büyük yapı komplekslerinin olmadığı, külliyelerin daha çok bir cami ile birkaç başka yapıdan oluştuğu görülür. Bu oluşuma örnek olarak; Şifahanesiyle birlikte Divriği Ulu Camisi, hamam ve medresesiyle Kayseri Hant Hatun Camisi, yine medresesiyle birlikte Manisa Ulu Camisi gösterilebilir.

Külliyelerin esas gelişimini, Osmanlılar devrinde yaşadığı söylenebilir. Gerek Osmanlı öncesi, gerekse de Erken Osmanlı Külliyesi genel bir geometrik plân düzenine uymazlar. Buna örnek olarak Bursa Yeşil ve Yıldırım Külliyesi gösterilebilir.

Osmanlıların İznik, Bursa, Edirne gibi kentlerde, hakim oldukları dönemin daha mütevazî fakat üzerinde durulmaya değer bir başka yapı tipi de Zaviyeli-Tabhaneli Cami'lerdir.

Zaviyeli-Tabhaneli Camiler, Erken İslâm Camisi geleneği ile, Osmanlı toplumunda önemli bir yeri olan tarikatların, tekke ve zaviye geleneğini birleştiren yapı tipleridir. Osmanlı toplumunun daha sonraki gelişme dönemlerinde bu farklı işlevler farklı yapılarda yer almaya başlamıştır.

İlk önce İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, Camisinin etrafına inşaa ettirdiği onaltı medrese, tabhane, kervansaray, darüşşifa ve türbe ile düzgün bir mimari kompozisyon içinde bir araya getirilmiş, anıtsal külliye fikrini uygulatmıştır. Bunu II.Bayazıd'ın Edirne, Amasya ve İstanbul'da yaptırdığı diğer külliyeler, Kanuni'nin Sinan'a yaptırdığı Şehzade ve Süleymaniye külliyesi izlemiştir. Onaltıncı yüzyıldan sonra Süleymaniye çapında bir yapı kompleksi bir daha yapılmamış olmakla beraber, genellikle her büyük ve orta boy caminin çevresinde muhtelif fonksiyonlu yapılar vardır [33].

Böylece siyasi ve sosyal gelişmeye paralel olarak ve XV.yüzyıl sonlarından başlayarak XVIII.yüzyıl ortalarına kadar birçok külliyeler inşa edilmiştir. Bu külliyelerin en önemlilerinden bir kaçı şu şekilde sıralanabilir.

İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet	(1471-)
Edirne'de Bayazıd II	(1485-1487)
Amasya'da Bayazıd II	(1486-)
İstanbul'da Bayazıd II	(1501-1506)
İstanbul'da Sultan Selim I	(1520-1523)
İstanbul'da Haseki Sultan	(1536-1539)
Halep'te Hüsrev Paşa	(1536-1545)
İst.Edirnekapı'da Mihrimah Sultan	(1540-1550)
İstanbul'da Şehzade Mehmet	(1543-1548)
Lüleburgaz'da Sokullu Mehmet Paşa	(1549-1570)
İstanbul'da Süleymaniye	(1550-1556)
Edirne'de Selimiye	(1567-1574)
Üsküdar'da Atik Valide	(1579-1583)
İstanbul'da Kılıç Ali Paşa	(1580-)
Gebze'de Çoban Mehmet Paşa	(1580-)
Payas'ta Sokullu Mehmet Paşa	(1599-)
İstanbul'da Sultan Ahmet	(1606-1616)
İstanbul'da Nuruosmaniye	(1748-1757)

16.yüzyıla kadar medreseler, Osmanlı İmparatorluğunun ihtiyaç duyduğunu bürokratlarla din adamları ve teknisyenler yetiştirmiştir. Bu yüzyıldan itibaren, söz konusu kurumlar hızla bozulmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenilik hareketlerine karşı adeta direnç merkezleri haline gelmiştir.

Medreselerde görev yapan müderrislerin ve genel olarak ulemanın Osmanlı toplumunda daima saygın bir yeri olmuştur. İmparatorlar önemli kararların arifesinde bunların görüşlerini, daha da ötesi tasvibini alma lüzumunu hissetmişlerdir. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde, medreselerin ve bunlardan yetişen kişilerin Batı Avrupa'da meydana gelen bilimsel ve teknolojik gelişmelerin tamamen dışında kaldıkları görülmüştür.

Medreseler dışındaki ilk yükseköğretim kurumu 1773 yılında, donanmanın ihtiyaç duyduğu teknik elemanları yetiştirmek üzere kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayum'dur. Avrupa'daki üniversitelere benzer ilk yükseköğretim kurumu ise, 1846 yılında kurulan Darülfünun'dur. Ancak, medreselerden gelen tepkilerden dolayı, bu kurum ancak 17 sene sonra faaliyete geçirilebilmiş ve bundan sonra da, 1871 ve 1874 yıllarında iki defa kapatılıp açılmıştır. Nihayet 1880 yılında oturmuş bir yapıya kavuşabilen Darülfünun'da filoloji, ilahiyat, sanat, matematik ve fen bilimleri okutulmaktaydı.

Aynı yıllarda, bilhassa Fransa'dan esinlenerek, bakanlıkların ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmek üzere, meslek okulu niteliğinde bazı yükseköğretim kurumları kurulmuştur. Mülkiye Mektebi 1893'de kurulmuştur. 1883'de kurulan Hendese'i Mülkiye, 1909 yılında Mühendis Mektebi Alisi adını alarak Bayındırlık Bakanlığı'na bağlanmıştır. Hamidiyeler Ticaret Mekteb-i Alisi, 1908 yılında reorganize edildikten sonra, 1915 yılında, Paris Ecole de Hautes Etudes Commerciales'e benzetilmiş ve Fransızca öğretim yapmaya başlamıştır.

Newyork'lu bir iş adamınının mali desteği ile 1863 yılında Robert kolej ve buna bağlı bir lise kurulmuştur. İlk olarak sadece erkekler için bir "Liberal Art College" olarak düşünülen bu kurum, 1912 yılında mühendislik okulu haline dönüştürülmüş ve inşaat, makina, elektrik bölümleri kurulmuştur. Robert Koleji'nin kuruluş izni ve statüsü New York Eyaletince verilmiş ve bu kurum mütevelli heyetle idare edilen tipik bir Amerikan Üniversitesi olarak kurulmuştur.

29 Ekim 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını takiben, 1924 yılında medreseler kapatılmış ve 493 sayılı kanunla Darülfünun reorganize edilerek, hukuk, tıp, edebiyat ve fen fakülteleri kurulmuştur. 1925 yılında bunlara ilahiyat fakültesi eklenmiştir. Bütün bu düzenlemelere rağmen Darülfünun Cumhuriyet İdaresinin modernizasyon ve reform çabalarına ayak uyduramadığından, 1933 yılında çıkarılan 2252 sayılı Kanunla ilga edilerek İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür.

1.4.2.5. Cumhuriyet Sonrası

Türkiye yükseköğretiminin tarihsel gelişimine ilişkin yayınların tümünün giriş kısımlarında Selçuklu Türklerinin 11. yüzyılda Bağdat'da kurmuş oldukları Nizamiye Medresesi ile Fatih Sultan Mehmed'in 1463'de kurmuş olduğu İstanbul Medresesi'ne atıflar vardır.

İslâm ülkelerinin ve bu ülkelerdeki kurumların, Avrupa'nın karanlık çağlarında, daha önceki bilimsel birikimi muhafaza ettikleri, hatta bunlara bazı katkılarda buldukları, bu birikimin Endülüs yoluyla Avrupa'ya geçtiği ve İslâm medreselerinin aynı yolla Orta Çağ Avrupası'ndaki üniversiteleri etkilediği ne kadar doğruysa bugünkü Türk yükseköğretiminin kökenlerini medreselerde aramak da o kadar yanlıştır.

Bugünkü yükseköğretim kurumlarımız İTÜ hariç, Batı'da olduğu gibi yüzlerce yıllık bir süreç içinde türlü değişikliklere uğrayarak ve hatta yer yer verilen büyük mücadeleler sonucunda şekillenmemiştir. Üniversitelerimiz ve diğer yükseköğretim kurumlarımız, tersine, daha önce bu alandaki kurumlarımızın yerine geçmek üzere, Batı'dan olduğu gibi almış olduğumuz kurumlardır.

Ancak yükseköğretimimizde geleneksel kurumun medrese oluşu, bugünkü yükseköğretimimizin ise ancak yakın bir geçmişte tanıştığımız ve yeterince özümseyemediğimiz normlara göre değerlendirilmesi zorunluluğu bu konuda temel çelişkimizi oluşturmaktadır [21].

Cumhuriyet sonrası dönem, 1933-1946, 1946-1973, 1973-1981, ve 1981 sonrası olmak üzere dört kısımda ele alınabilir. 1933 reformu gerçekten Türkiye'de modern üniversite tarihinin başlangıcıdır. Aynı yıllarda, Nazi vahşetinden kaçan birçok Alman profesör İstanbul Üniversitesi'nde görev alarak, bu kurumu dünyanın önde gelen bilim merkezlerinden biri haline getirmiştir.

Cumhuriyetin ilanını takiben, Ankara'da bazı yükseköğretim kurumları açılmıştır. 1925'de açılan Hukuk Mektebi, 1927'de fakülteye dönüştürülmüştür. 1930'da Ziraat Enstitüsü açılmıştır. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi 1937'de Fen Fakültesi 1943'de ve Tıp Fakültesi 1945'de açılmıştır. Yine aynı dönemde, İstanbul'daki Mühendis Mekteb-i Alisi 1928'de Yüksek Mühendis Mektebi adını aldıktan sonra, 1944'de İstanbul Teknik Üniversitesi olarak yeniden organize edilmiştir.

1946 yılı gerek politik ve sosyo-ekonomik, gerekse yükseköğretim bakımından Türkiye için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yılda çok partili hayata geçilerek seçimler yapılmıştır. Bunun yansımaları üniversite yönetiminde de etkilerini gösterirken, aynı yılda Ankara'daki çeşitli fakültelerin birleştirilmesiyle Ankara Üniversitesi kurulmuştur.

1950 seçimlerinin Demokrat Parti tarafından büyük bir çoğunlukla kazanılması üzerine, serbest piyasa ekonomisine geçiş devri ve hızlı sanayileşme dönemi başlamıştır. Memleketin ihtiyaç duyduğu teknokrat kadrolarının Amerikan Üniversite modeli ile daha iyi yetiştirileceğine inanan yeni hükümet, 1955'de Ege ve Karadeniz Teknik, 1956'da Orta Doğu Teknik ve 1957 yılında da Atatürk Üniversitelerini kurmuştur. Bu üniversitelerin kurulması, aynı zamanda yükseköğretimi İstanbul ve Ankara'nın dışında Anadolu'ya yaymanın da başlangıcını teşkil etmiştir. Yine 1958 yılında, Cumhuriyet'in ilanını takiben lise seviyesine indirgenen Robert Kolejine tekrar yükseköğretim kurumu statüsü tanınmıştır.

Bunların ardından 1967 yılında Ankara Üniversitesi, Hacettepe Tıp Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi'ne dönüştürülmüş, 1971 yılında ise Robert Kolej, Boğaziçi Üniversitesi adı ile bir devlet üniversitesi haline getirilmiştir.

1973-1981 yılları arasında belirgin vasfı, plansız, programsız ve hazırlık bir şekilde üniversite kurumlarının açılmış olmasıdır. Bu dönem içinde üç büyük şehir dışında 10 yeni üniversite açılmıştır. Bu çerçevede, Adana, Diyarbakır, Eskişehir, Sivas, Konya, Bursa, Samsun, Malatya, Elazığ ve Kayseri illerinde yeni üniversiteler kurulmuştur.

Tablo 1. 1980-1981 Eğitim-Öğretim Yılı İtibarıyla Türk Yükseköğretimindeki Öğrenci ve Öğretim Elemanlarının Kurumlar Arasındaki Dağılımı

ÜNİVERSİTE	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRETİM ELEMANI SAYISI				TOPLAM	ÖĞRENCİ/ÖĞ R. ÜY. ORANI	ÖĞRENCİ/D.V.* ÖĞ.EL. ORANI
		ÖĞR. ÜYESİ	ÖĞR. GÖR VE OKUTMAN	UZMAN VE AR. GÖR				
Istanbul	31.002	1.014	71	1.398	2.483	31	29	
İTÜ	9.526	364	34	514	912	26	24	
Ankara	19.539	795	173	1.342	2.310	25	20	
KTÜ	2.558	75	18	192	285	34	28	
Ege	15.015	515	94	1.244	1.853	29	25	
Atatürk	5.991	165	70	477	1712	36	25	
ODTÜ	11.711	517	241	390	1.148	23	15	
Hacettepe	9.830	348	324	819	1.491	28	15	
Boğaziçi	2.530	90	131	8	229	28	11	
Dicle	1.364	37	49	233	319	37	16	
Anadolu	331	15	39	64	118	22	10	
Çukurova	1.488	104	50	239	393	14	10	
Cumhuriyet	304	3	21	89	113	101	13	
İnönü	356	1	2	21	24	356	119	
Fırat	970	15	30	103	148	65	22	
Ondokuz Mayıs	409	16	18	61	95	26	12	
Selçuk	1.460	9	16	53	78	162	58	
Uludağ	1.911	75	21	191	287	25	20	
Erciyes	392	24	34	123	181	16	7	
ÜNİV. TOPLAMI	116.687	4.182	1.436	7.561	13.179	28	21	
AKADEMİKLER	58.211	648	738	1.558	2.944	90	42	
YÜKSEKÖKULLAR	52.419	74	964	2.995	4.033	708	51	
ÖRGÜN EĞT. TOP	223.627	4.904	3.138	12.114	20.156	46	28	
YAYKUR	9.742	-	-	660	660	-	-	
GENEL TOPLAM	237.369	4.904	3.138	12.774	20.816	-	-	

* D.V. : Ders veren.

Yıllar içinde, muhtelif sebepler ve ihtiyaçlardan dolayı, Türkiye'de üniversitelerin dışında birçok yükseköğretim kurumu açılmıştır. Bunları şu şekilde sınıflandırabiliriz: [4].

- . 1184 ve 1418 sayılı kanunlarla kurulan Devlet Mühendislik-Mimarlık Akademi'leri (DMMA), 7334 sayılı kanunla kurulan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA), 4 yıllık programlarla lisans düzeyinde eğitim-öğretim yapmaktaydılar.
- . Bir kısım diğer bakanlıklara bağlı, çoğu Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 2 yıllık Meslek Yüksekokulları ile 4 yıllık Spor Akademi'leri,
- . Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 3 yıllık Eğitim Enstitüleri.

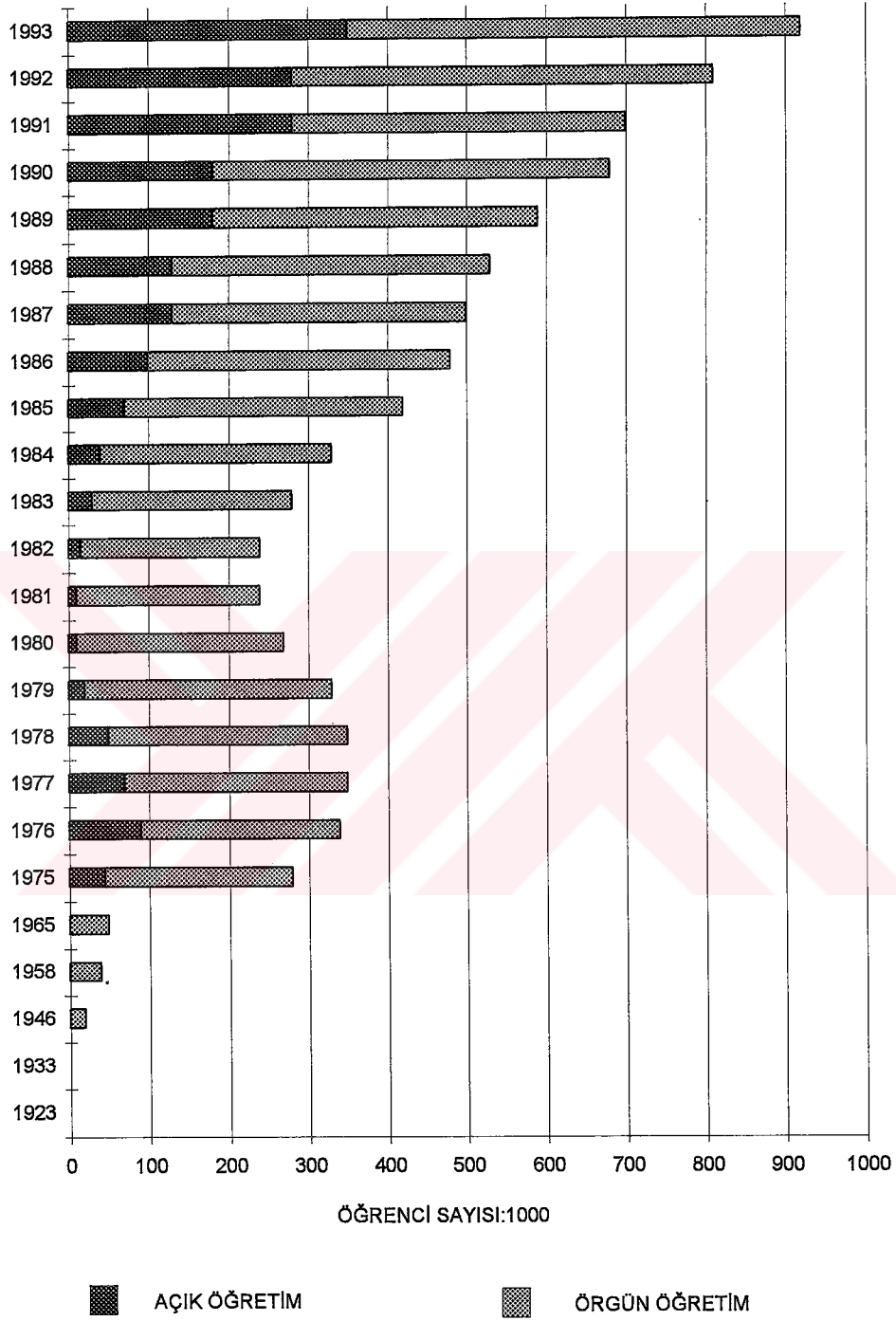
1980-1981 eğitim-öğretim yılı itibarı ile Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarına ait istatistiksel bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Buradan görüldüğü gibi, 12'si üç büyük şehirde olmak üzere 19 üniversite ile birlikte toplam 166 yükseköğretim kurumunda 20.816 akademik personel görev yapmakta ve 237.369 öğrenci okumaktaydı. Bu öğrencilerin 9.742'si 1974-1975 öğretim yılında faaliyete geçen ve mektupla öğretim yapan Yaykur'a kayıtlı idi [21].

6 Kasım 1981 tarihinde kabul edilen 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile birlikte yapılan yeni düzenlemeyle, 1981-82 öğretim yılında 19 olan üniversite sayısı 1990-91 ders yılı itibarıyla 29'a, fakülte sayısı 183'den 212'ye, yüksekokul sayısı 126'dan, 219'a lisansüstü enstitü sayısı 2'den 118'e yükselmiştir [1].

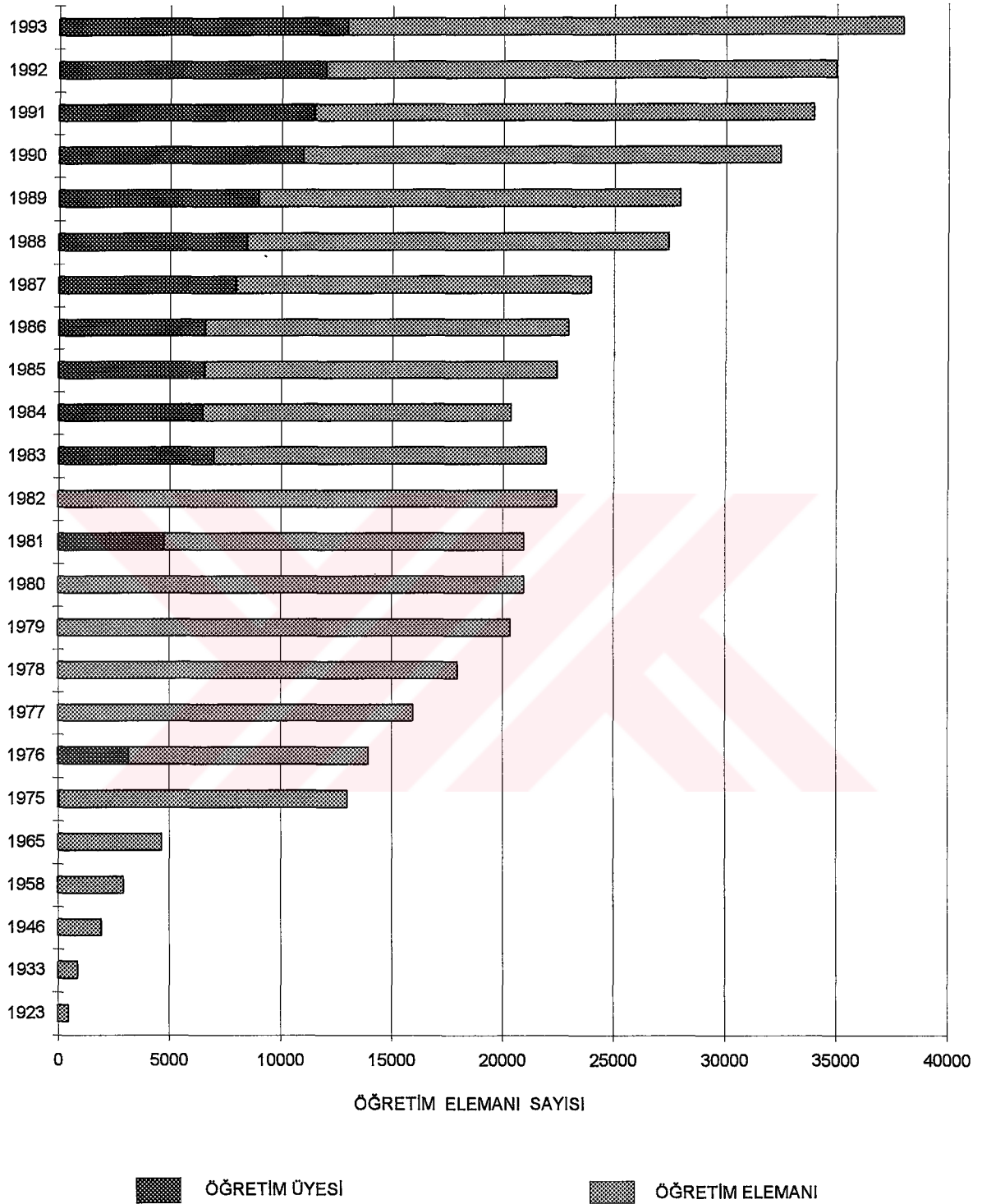
Cumhuriyetin ilanından 1990'lı yıllara gelindiğinde, geçmiş yıllara nazaran çok büyük ölçekte üniversite talebiyle karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Bu durum karşısında mevcut iktidarın çeşitli arayışlar içine girdiği, bu çerçevede "1992-2012 Yükseköğretim Gelişme Planı"nın hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bu plan incelendiğinde görülecektir ki 76 üniversite adı zikredilmektedir. Bu çerçevede 1992 yılından sonra gelişen durumlara bakılacak olursa bu plandaki hedeflere ulaşmak için siyasi otoritelerin kararlılıkları görülebilir. Ancak bu konudaki katedilen mesafenin olumlu ve olumsuzlukları ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte; önümüzdeki yıllarda üniversitelerin kapasitelerinin artırılması, yeni üniversitelerin kurulup geliştirilmesi gibi konular ülke gündeminde önemli bir yer işgal etmeye devam edecektir.

Şekil 10. Türkiye'deki Üniversite Sayısının Yıllara Göre Değişimi

Şekil 11. Yükseköğretimdeki Toplam Öğrenci Sayısı (1923-1993)

Şekil 12. Yükseköğretimdeki Toplam Öğretim Elemanı Sayısı (1923-1993)

Osman Gazi Üniversitesi ile birlikte 55'e ulaşan üniversite sayımız, Bakanlar Kurulu'nun 24.9.1992 tarih ve 92/3572 sayılı kararı ile kurulan Galatasaray Eğitim ve Öğretim Kurumu ve 23.8.1993 tarih ve 515 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Başkent Üniversitesi adlı özel üniversite ile birlikte 57'ye ulaşmıştır. Bunlardan Kadir Has Üniversitesi henüz faaliyete geçmemiş, Gebze ve İzmir yüksek teknoloji enstitüleri ile Başkent Üniversite'sine ise henüz öğrenci alınmamıştır.

Böylece Şekil 10, 11 ve 12'de görüldüğü gibi 1933'de 1 olan Türkiye'deki üniversitesi sayısı bugün 57'ye; 1923'de sırası ile 2914 ve 307 olan yükseköğretimdeki toplam öğrenci ve öğretim elemanı sayıları bugün 914.847 ve 38.483'e yükselmiştir.

Türkiye'de çeşitli dönemlerde kurulan üniversite sayıları şöyledir:

1923- 1933 :	1
1934- 1946 :	2
1947- 1972 :	6
1973- 1981 :	10
1982-1991 :	10
1992- 1993 :	28

Yukarıda verilen döküm Türk yükseköğretim sisteminin son iki yıl içinde ne ölçüde zorlandığının en açık kanıtıdır. Bu sayısal gelişme tabii ki küçümsenemez. Ancak, bir kısmı daha önceki kısımlarda verilmiş, kalanı ise bundan sonraki kısımlarda verilecek olan uluslararası karşılaştırmalardan görüleceği üzere, bu gelişmeler gerek nitelik gerekse nicelik açısından yeterli değildir. [21]

Son on yıl içinde Türkiye'deki çeşitli liselerden mezun olan öğrenci sayılarının yıllara ve lise türlerine göre değişimi Tablo 2'de gösterilmiştir. Bu tabloda görüldüğü gibi 1982-1983 öğretim yılında 179.004 olan lise mezunu sayısı on yıl içinde yaklaşık olarak bir misli artarak 1991-1992 'de 348.437'ye ulaşmıştır.

Yine tabloda görüldüğü gibi en son verilere göre lise mezunlarının %41.7'si mesleki ve teknik lise kökenlidir.

Tablo 2. Liselerden Mezun Olan Öğrenci Sayısının Lise Türüne ve Yıllara Göre Değişimi

EĞİTİM TÜR VE KADEMESİ	YILLAR										
	1982-83	1983-84	1984-85	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1991-92	
Genel Liseler											
. Lise	99.729	122.008	107.007	121.163	119.645	131.263	136.393	144.698	177.323	179.432	
. Anadolu Lisesi	1.830	2.161	2.822	2.824	3.159	3.959	4.498	4.722	7.442	7.979	
. Akşam Lisesi	1.756	775	-	-	-	528	524	663	589	2.111	
. Fen Lisesi	90	92	188	282	377	393	421	505	478	770	
. Öğretmen Lisesi	2.275	1.791	2.353	2.588	3.293	3.250	2.892	2.565	3.560	1.545	
Mesleki ve Teknik Liseler											
. Erkek Teknik Öğretim	26.696	31.823	35.115	42.500	47.935	47.118	48.839	58.419	68.670	71.982	
. Kız Teknik Öğretim	9.599	9.212	8.956	9.277	10.317	11.146	11.768	10.230	12.598	12.656	
. Ticaret Turizm Öğretimi	21.327	22.215	22.772	21.218	20.382	24.790	23.661	30.701	37.530	39.656	
. İmam-Hatip Liseleri	10.982	13.573	13.896	15.727	15.974	17.574	17.280	17.060	21.249	21.147	
Resmî Liseler Toplamı	174.284	203.650	193.109	215.579	221.107	240.021	246.276	271.463	329.439	336.969	
Özel Liseler Toplamı	4.720	4.542	4.711	5.362	5.371	6.337	6.867	7.593	5.256	11.468	
GENEL TOPLAM	179.004	208.192	197.820	220.941	226.478	246.358	253.143	279.056	334.695	348.437	

* Kaynak: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı'ndan alınan bilgiler.

Tablo 3. ÖSYM'ce Düzenlenen Yükseköğretime Giriş Sınavlarının Yıllara Göre Sonuçları
(Lisans ve Önlisans Düzeyindeki Programlar)

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
ÖSYM'ne Başvuru Sayısı	361.158	436.175	480.633	503.481	628.089	693.277	824.975	892.975	875.385	977.550	1.088.393
Lise Son Sınıf Düzeyinde Başvuru Sayısı	188.536	199.280	220.162	229.328	257.858	277.419	303.077	336.651	351.941	375.432	VY
Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Toplam Başvuru İçindeki Payı, %	52,2	45,7	45,8	45,5	41,1	40,0	36,8	37,7	40,2	38,4	VY
Lise Mezunu Sayısı	179.004	208.192	197.820	220.941	226.478	246.358	253.143	279.056	339.695	348.437	VY
Fakülte ve 4 Yıllık Yüksek Okullara Yerleştirilenler	67.881	72.931	67.916	68.139	68.202	70.465	76.484	78.707	81.335	87.186	110.819
2 Yıllık Meslek Yüksekokullarına Yerleştirilenler	22.373	27.946	28.515	28.883	33.056	36.868	32.338	34.158	35.633	40.656	58.658
Örgün Öğretim Toplamı	90.264	100.877	96.431	97.022	101.267	107.333	108.822	112.865	116.968	127.742	169.477
Açıköğretime Yerleştirilenler	14.982	47.999	60.000	68.911	73.828	81.356	85.056	83.383	82.767	132.561*	154.930**
Toplam	105.246	148.876	156.431	165.933	175.095	188.689	193.878	196.203	199.735	260.303	324.402
Açıköğretime Yerleştirilenlerin Toplam İçindeki Payı, %	14,2	32,2	38,4	41,5	42,2	43,1	43,9	42,5	41,4	49,6	47,8
Lise Son Öğrencilerinin Toplam Yerleşenler İçindeki Payı, %	59,5	49,1	46,6	45,3	40,2	41,5	36,6	37,6	39,4	31,5	VY
Toplam Yerleşenlerin Başvurulara Oranı, %	29,1	34,1	32,5	33,0	27,9	27,2	23,5	22,0	22,8	26,6	29,8
Toplam Yerleşenlerin Lise Mezunlarına Oranı, %	59,0	71,5	79,0	75,1	77,3	76,6	76,6	70,3	59,7	74,7	VY

*51.664'ü bu yıl başlayan iki yıllık ön lisans programlarına; geri kalan dört yıllık lisans programlarına

**74.417'si iki yıllık ön lisans programlarına; 80.513'ü dört yıllık lisans programlarına

VY: Veri Yok

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi'nce (ÖSYM) düzenlenen yüksek öğretime giriş (Öğrenci Seçme Sınavı ÖSS ile Öğrenci Yerleştirme Sınavı ÖYS) sınavlarının son on yıldaki sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir. 1983'de 361.158 olan başvuru sayısı yaklaşık üç misli bir artışla 1993'de 1.088.393'e yükselmiş ve o yılki lise son sınıf öğrencilerinin toplam başvuru sayısı içindeki payı %52,2 den %38,4'e düşmüştür. Yine 1983-1993 döneminde sınavlar sonucunda bir yüksek öğretim kurumuna yerşeltirilen öğrenci sayısı 105.246'dan 324.402'ye ve açıköğretimin yerleştirilen öğrenciler içindeki payı%14,2 'den %47,8'e yükselirken yerleştirilenlerin başvurulara oranı 1983'de %29,1 iken 1989, 1990 ve 1991'de %23 civarına düşmüş, 1993'de tekrar %29,8'e çıkmıştır. Bu dönem içinde, o yılki lise son sınıf öğrencilerinin yerleştirilenler içindeki payı 1983'de %59,5 iken, sürekli olarak azalarak 1993'de %31,5'e düşmüştür.

1992 yılı rakamları alındığında iki yıllık ön lisans ve dört yıllık lisans düzeyindeki örgün öğretim programlarına yerleştirilenlerin o yılki lise mezunlarının yaklaşık olarak üçte birine karşı geldiği, açık öğretimle birlikte, toplam yerleştirilenlerin ise o yılki lise mezunlarının %75'ine karşı geldiği görülmektedir.

Açık öğretim dahil toplam kontenjanın o yılki lise mezunlarının talebini karşılama oranının 1993 yılında %85'e yükselmiş olması beklenmektedir.

Ancak, Tablo 3'de görüldüğü gibi, 1983-1992 döneminde lisans düzeyindeki kontenjanların 67.881'den 87.086'ya, önlisans düzeyindeki kontenjanların ise 22.373'den 40.656'ya yükseldiği görülmektedir. Başka bir deyişle, on yıllık dönem içindeki örgün öğretim kontenjan artışı %42 iken, 1992'den 1993'e bir yıl içindeki artış oranı %33'dür. Bunun bir zorlama olduğu açıktır.

Bunun da ötesinde 1983-1993 dönemindeki açık öğretim kontenjanındaki artış oranı ise % 934'tür; Yani açıköğretim kontenjanları takriben on misli artmıştır.

Özetle Türk yükseköğretim sistemi özellikle lisans düzeyindeki örgün öğretim programları itibarı ile kapasitesinin üzerine çıkmış olup artan talep 1992 ve 1993'deki zorlamalar ve açıköğretim yoluyla karşılanmaya çalışılmaktadır [21].

ÖSYM'nce yapılan sınavlara ilişkin kontenjanlar üniversitelerin önerileri ve Yükseköğretim Kurulu'nun kararı ile belirlenmektedir. Ancak, boş yer kalmaması

için sınavların değerlendirilmesi sonunda genellikle kontenjandan biraz daha fazla öğrenci yerleştirilmektedir. 1983-1993 dönemindeki açıköğretim kontenjanları ile bu programlara yerleştirilen ve yerleştirildiği halde kaydolmayan öğrenci sayıları Tablo 4'de gösterilmiştir.

Bu tabloda görüldüğü üzere, açıköğretime yerleştirildiği halde kaydolmayan öğrenci sayısı önemli büyüklükte olduğu gibi bununla ötesinde 1992 ve 1993'de büyük kontenjan açıkları da meydana gelmeye başlamıştır.

Tablo 4. Açıköğretim Kontenjanları İle Yerleştirilen ve Kaydolan Öğrenci Sayıları

Yıl	Kontenjan	Yerleştirilen	Kaydolan	Yerleştirildiği Halde Kaydolmayan
1983	35.000	14.982	18.898	-
1984	40.000	47.999	31.003	16.996
1985	50.000	60.000	40.455	19.545
1986	60.000	68.911	42.722	26.189
1987	55.000	73.828	54.209	19.619
1988	60.000	81.356	64.289	17.067
1989	65.000	85.056	69.146	15.910
1990	65.000	83.388	67.022	16.366
1991	65.000	82.767	66.663	16.104
1992	205.917	132.561	108.730	23.831
1993	242.388	154.930	VY	VY

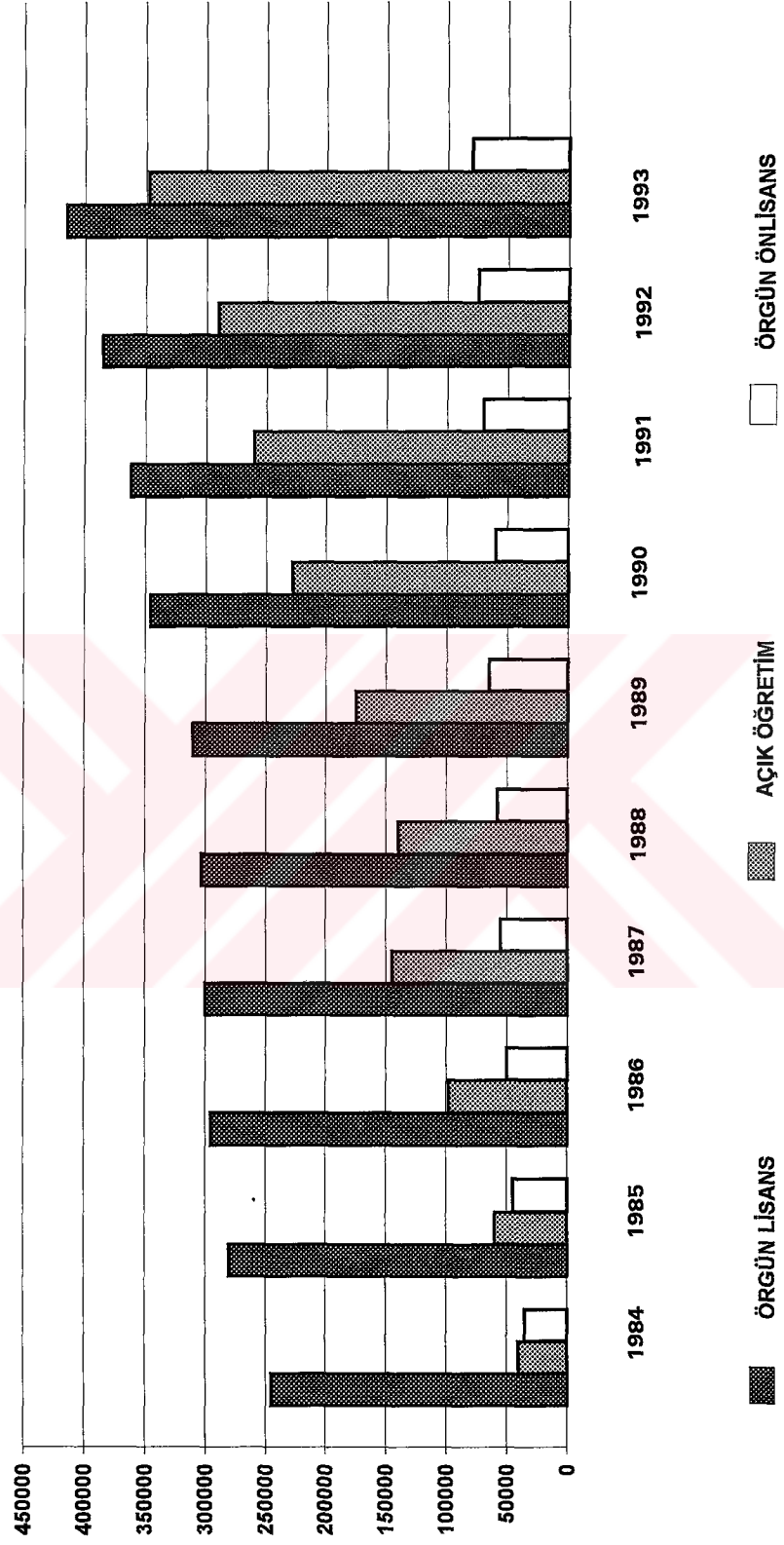
VY: Veri Yok

Örgün ve açık öğretimin lisans ve ön lisans düzeyindeki programlarına yerleştirilen ve kaydolan öğrencilerin oranları Tablo 5'de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, lisans düzeyindeki örgün öğretim programlarına yerleştirilen öğrencilerin tümü kaydolmakta, önlisans düzeyindeki örgün öğretim ve açık öğretim programlarında ise yerleştirilen öğrencilerin yaklaşık % 20'si kayıt yaptırmamaktadır.

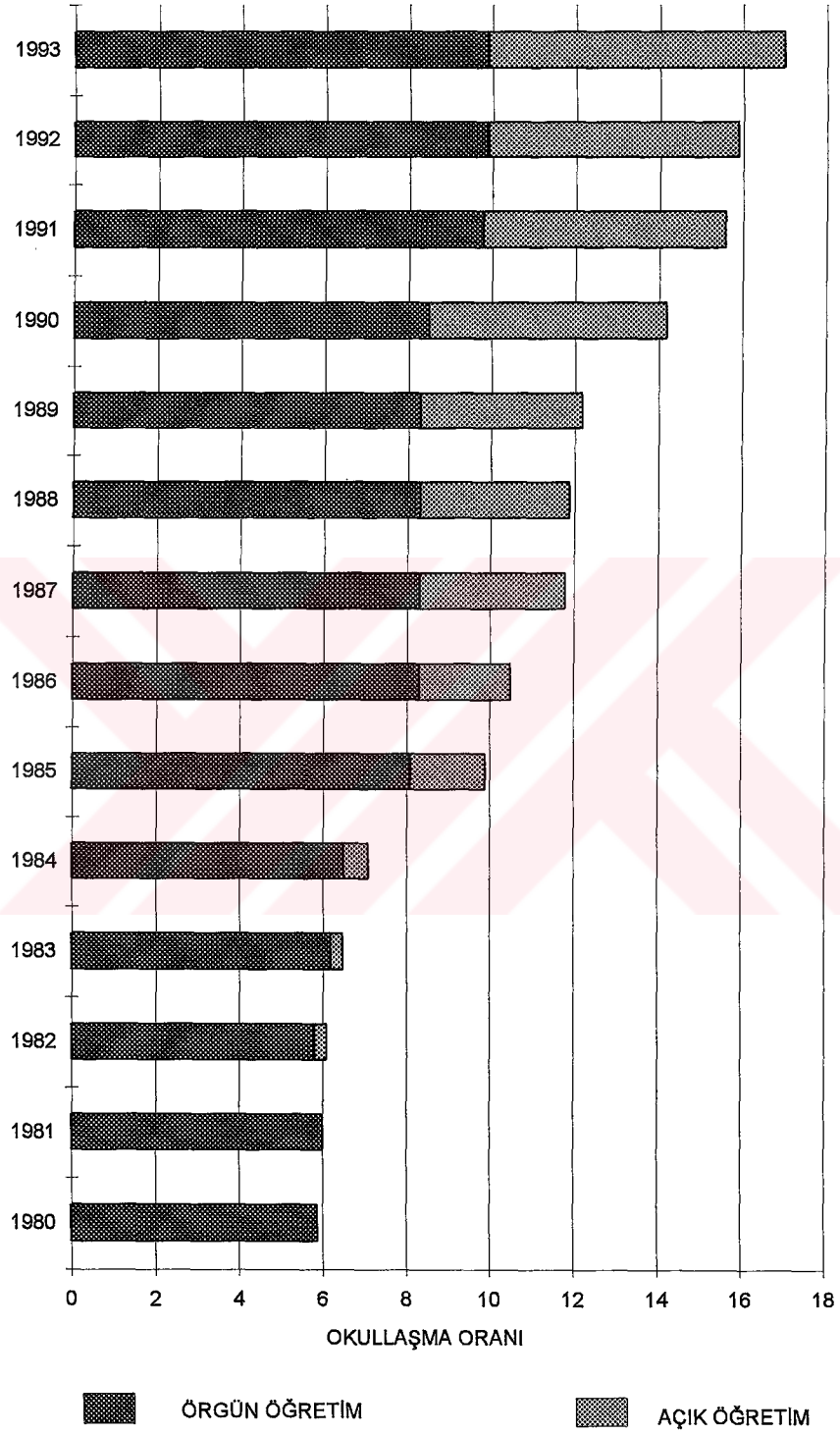
Tablo 5. Üniversitelerin Lisans ve Önlisans Düzeyindeki Programlarına ÖSYM'ce Yerleştirilen ve Kaydolan Öğrencilerin Yıllara Göre Değişimi

YIL	ÖRGÜN ÖĞRETİM						AÇIKÖĞRETİM					
	FAKÜLTE VE 4 YILLIK YÜKSEKOKULLAR (LİSANS)			2 YILLIK YÜKSEKOKULLAR (ÖNLİSANS)			LİSANS			ÖNLİSANS		
	YERL.	KAYD.	ORAN %	YERL.	KAYD.	ORAN %	YERL.	KAYD.	ORAN %	YERL.	KAYD.	ORAN %
1983	67.881	70.415	103.7	22.373	19.472	86.08	14.982	18.898	127.5	-	-	-
1984	72.931	70.540	96.7	27.946	21.449	76.8	47.999	31.003	64.6	-	-	-
1985	67.916	65.614	96.6	28.515	21.918	76.9	60.000	40.455	67.4	-	-	-
1986	68.139	66.476	97.6	28.883	23.050	79.8	68.911	42.722	62.0	-	-	-
1987	68.202	66.078	96.9	33.065	26.287	79.5	73.828	54.209	73.4	-	-	-
1988	70.465	69.296	98.3	36.868	29.877	81.0	81.356	64.289	79.0	-	-	-
1989	76.484	76.811	100.4	32.338	26.140	80.8	85.056	69.146	81.2	-	-	-
1990	78.707	79.199	100.6	34.158	28.149	82.4	83.388	67.022	80.4	-	-	-
1991	81.335	81.979	100.8	35.633	29.175	81.9	82.767	66.663	80.5	-	-	-
1992	87.086	88.224	101.3	40.656	33.614	82.6	80.897	65.276	80.7	51.664	43.454	84.1
1993	110.819	VY	VY	58.658	VY	VY	80.513	VY	VY	74.417	VY	VY

VY : Veri Yok
ORAN = KAYDOLAN x 100/YERLEŞTİRİLEN

Şekil 13. Üniversitelerin Lisans ve Önlisans Düzeyindeki Öğrenci Sayılarının Yıllara Göre Değişimi

Şekil 14. Türkiye'de Yükseköğretimdeki Okullaşma Oranı (1980-1993)

Türkiye, ülkeler arasında açık öğretimin sistem içindeki yerine göre Tayland'dan sonra ikinci; 2 yıllık meslek yüksek okullarında % 10'luk payı ile ise en son sıralarda yer almaktadır. Dolayısı ile, yapılması gerekenin, açıköğretimin çare olarak değil gelişen eğitim teknolojilerini de kullanarak iki yıllık meslek yüksekokullarını öğrenciler için çekici hale getirmek olduğu açıktır [21].

Şekil 13'de görüldüğü gibi, 1984'de 322.320 olan toplam öğrenci sayısı 1993'de, ikinci öğretime (paralı gece öğretimi) alınan 11.540 öğrenci ile birlikte, 847.843'e yükselmiştir.

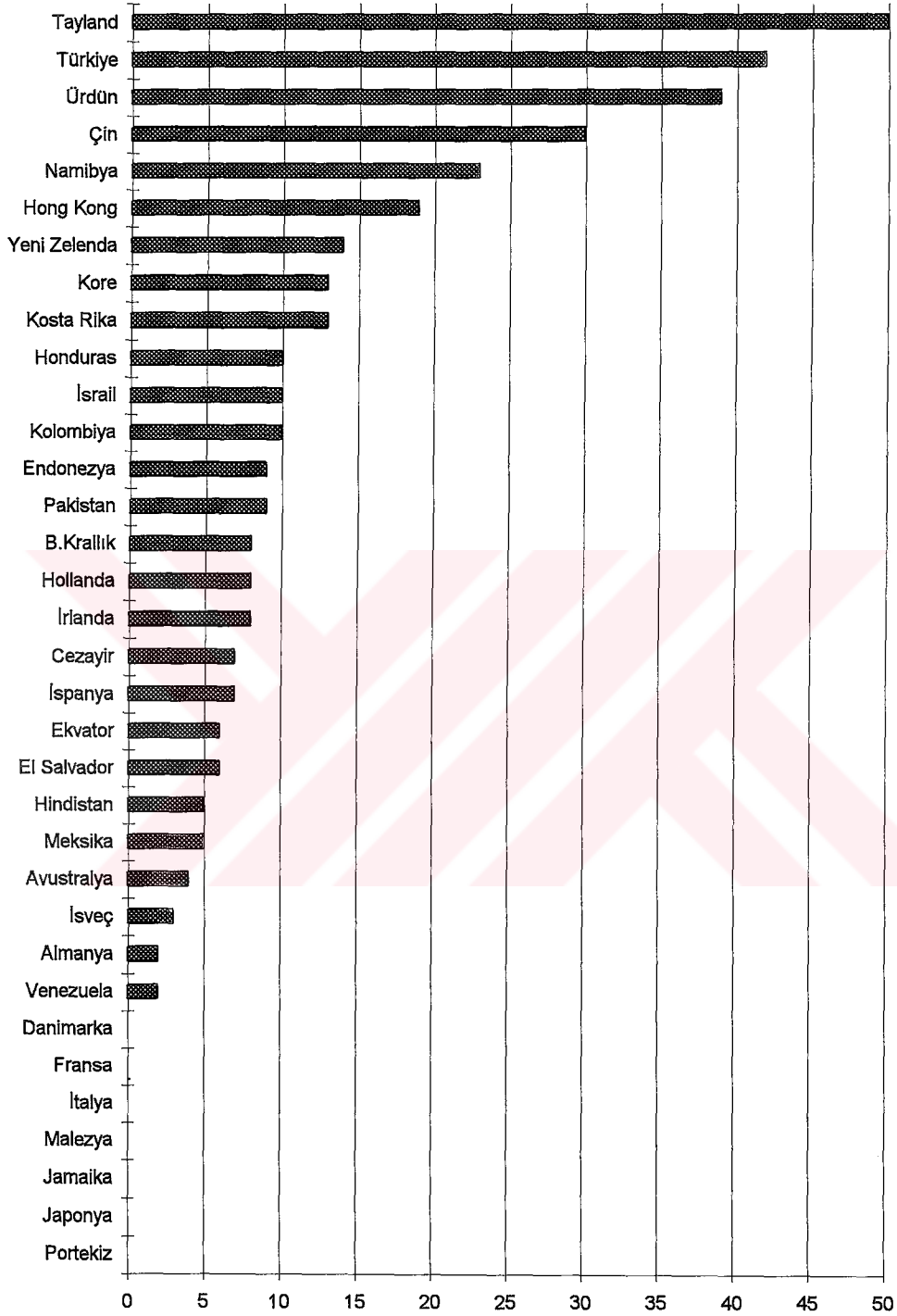
Yükseköğretimdeki okullaşma oranının yıllara göre değişimi Şekil 14'de gösterilmiştir. 1980'de %6 olan toplam okullaşma oranını 1993'de %17.3'e; aynı dönem içinde açıköğretimin okullaşma katkısı %0.4'den %7.2'ye, örgün öğretimin katkısı ise %5.8'den %10.1'e yükselmiştir. Ancak olumlu gibi görünen bu gelişmelerin öğretim kalitesinde büyük bir düşüşle gerçekleştiği gözden uzak tutulmamalıdır [21].

Çalışmalar sırasındaki gözlemler tüm ülkelerin yüksek öğretim sistemleri "üniversite" ve "mesleki yüksek öğretim" iki alt sektörden oluştuğunu ortaya koymuştur. Bunu yanısıra açıköğretim veya uzaktan öğretim olarak ifade edilen öğretim programlarının amaçları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

- . Üniversite mezunu olupta çalışmakta olanlara değişen teknolojinin gerektirdiği yeni bilgileri vermek veya mesleki geliştirme programları uygulamak.
- . Bir kuruluşun elemanlarını işbaşında eğitmek.
- . Yükseköğretim çağındaki nüfusun eğitimi için konvansiyonel örgün eğitime alternatif yaratmak.

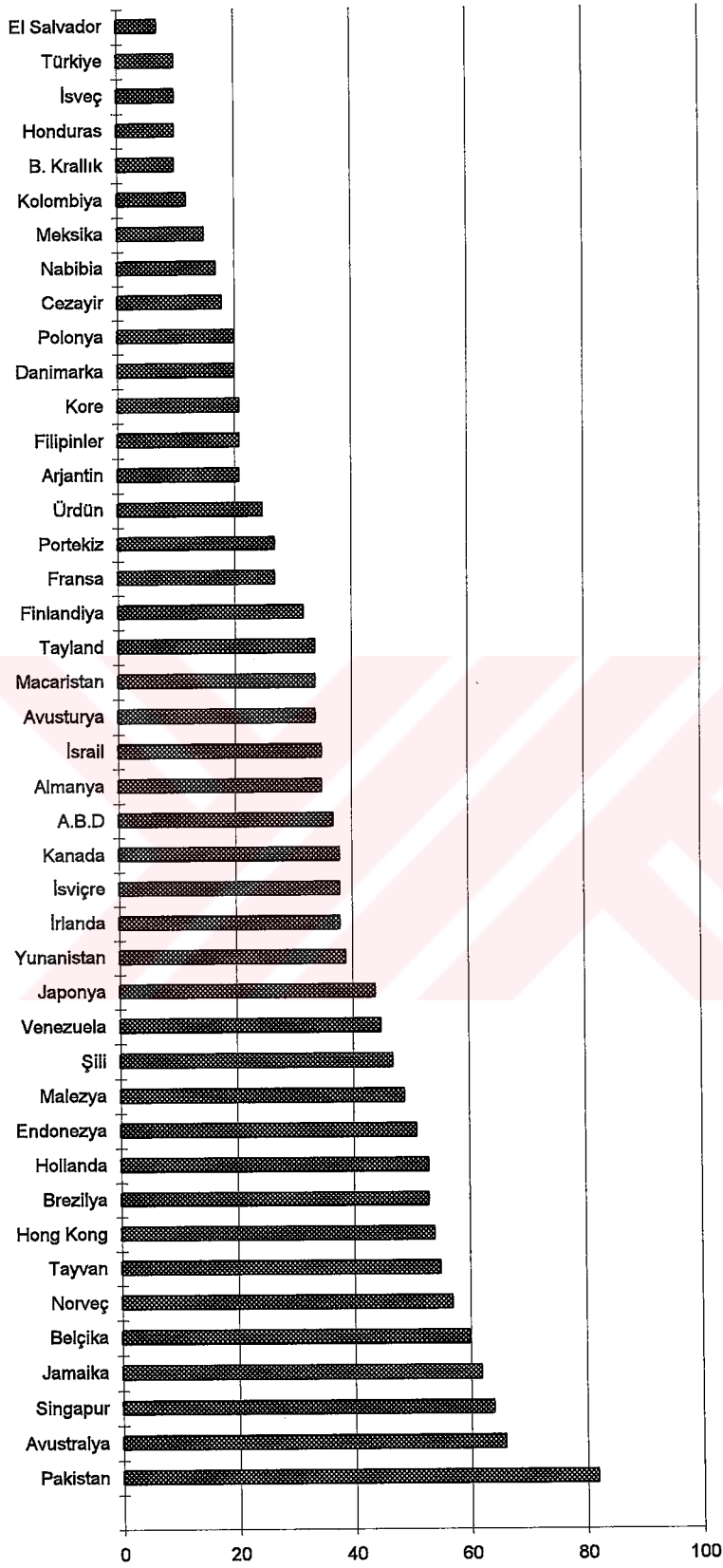
Buna karşılık, Şekil 15'de görüldüğü gibi açıköğretimin %42'lik payı ile Türkiye, açıköğretiminin payının %50 olduğu Tayland'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. Açıköğretimin yüksek paya sahip olduğu diğer ülkeler ise %39'la Ürdün, %30'la Çin, %23'le Namibya'dır.

(Tüm yükseköğretim kurumlarındaki toplam öğrenci sayısının %'si olarak)

Şekil 15. Açıköğretimin Bazı Ülkelerin Yükseköğretim Sistemleri İçindeki Payı

(Açıköğretim dahil toplam öğrenci sayısının %'si olarak)

Şekil 16. Meslek Yüksekokulu Eşdeğeri Kurumların Bazı Ülkelerin Yükseköğretim Sistemleri İçindeki Payı

Şekil 16'da görüldüğü gibi meslek yüksekokulları Türk yükseköğretim sistemi içinde kayıtlı öğrenci sayısına göre % 10 gibi çok düşük bir paya sahiptir. Buna karşılık İsveç ve Birleşik Krallık bir yana bırakıldığı takdirde, bu oran hiç bir gelişmiş ülkede % 20'nin altında olmadığı gibi Singapur'da % 63, Belçika'da % 60, Japonya'da % 44, ABD'nde % 38 gibi oldukça yüksek değerlerdedir. İleri ülkeler arasında bu tür kurumların payının sifıra yakın olduğu ülkeler sadece İtalya ve İspanya'dır [21].

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. Çağdaş Üniversite Kampüs Planlaması

Üniversite binalarının, kentin belli bir bölgesinde olsa bile dağınık bir biçimde yer almaları, bir üniversite kampüsü olarak nitelendirilmelerine engeldi. Üniversitelerin kent dışına taşınarak, büyük, uygun alanlara yerleşmelerinden sonra bir "yerleşme" den veya bir "kampüs"ten söz edilmeye başlanmıştır. Çünkü "kampüs" terimi bir üniversite yerleşkesinin, kendine yeterli olabilmesi, tüm gerekli işlevleri içermesi durumunda geçerlidir [38].

Kendi kendine yeten üniversite kampüslerinin kentsel yerleşmeler olarak nitelendirilmesi mümkündür. Ancak çeşitli örneklerine rastlamanın mümkün olduğu üniversite kampüs tasarımı alanında; kentsel yapıdaki işlevlerin yorumlanış biçimi, genellikle bu farklılaşmanın kaynağını oluşturmuştur.

İnsan topluluklarının yerleşmeleri genel düzeyde; kentsel ve kırsal yerleşmeler olarak ikiye ayrılabilir. Bunları ise kısaca üç kriter altında incelemek mümkündür [39].

. Nüfus kriteri:

Bu kritere göre 2000 kişiden fazla nüfusa sahip yerleşmeler kentsel yerleşmelerdir:

. Yoğunluk kriteri:

Genel olarak yoğun yerleşmeler kent, dağınık yerleşmeler de kır olarak tanımlanmaktadır. 50 kişi/ha yoğunluktan sonra kent yerleşmeleri başlamaktadır.

. İşlevler kriteri:

Bir kentin başlıca 4 işlevi vardır. Bunlar, barınma, çalışma, dinlenme ve ulaşım.

Nitekim, kendine yeten bir üniversite kampüsü yukarıdaki kriterler süzgecinden geçirildiğinde, organizasyonel yapısı gereği nüfusunun 2000 kişiyi aştığı, çeşitli nedenlerle yoğunluğunun genellikle yüksek olduğu ve kentsel yerleşmelerdeki dört işlevi içerdiği görülür. Açıktır ki bu kriterlere uyum açısından,

kampüsler birer kentsel yerleşme olarak ele alınabilirler. Ancak, bu kriterlerle açıklanan kavramlar, özellikle işlevler, bir kent'dekine oranla bazı farklılıklar gösterirler. Kent yerleşmelerindeki işlev grupları, kampüslerde aşağıdaki görünüşleri verirler.

Çalışma İşlevi

Bu işlev, üniversitelerin temel işlevleri olan eğitim, öğretim, araştırma faaliyetlerini içerir. Bu faaliyetlere hizmet edecek;

- . Kişisel çalışma hücreleri,
- . Seminer odaları,
- . Değişebilir, çok amaçlı derslikler,
- . Audio-visual derslikler,
- . Özel amaçlı derslik ve laboratuvarlar,
- . Çok amaçlı derslik ve laboratuvarlar,
- . Özel eğitim laboratuvarları,
- . Stüdyo ve atölyeler, gibi eğitim- öğretim bölümleri ve
- . Kütüphane,
- . Bilgi-işlem merkezi,
- . Araştırma birimleri,

gibi yardımcı bölümler ile yönetim bölümleri bu kapsamdadır [40].

Barınma İşlevi:

Üniversitelerin kent dışı konumları, öğrenci ve öğretim üyelerinin çalışma sürelerinin belli sınırları olmayışı gibi etkenler, kampüslerde bir barınma sorununu doğurmuştur. Kampüs bünyesinde yer alan öğrenci yurtları, öğretim üye ve personel lojmanları bu soruna çözüm getirmektedir.

Dinlenme ve Rekreasyon İşlevi:

Kampüs halkının çalışma zamanları dışında, değişik ihtiyaçlarına cevap verebilecek tesisler bu kapsamda yer alır.

Öğrenci merkezleri: Öğrencilerin, beslenme, eğlenme, dinlenme, sosyal faaliyetlerde bulunabilme gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere düzenlenirler.

Spor tesisleri :

Kültürel faaliyet mekânları: Tiyatro, sinema, konferans gibi öğrenciye ve kent halkına yönelik faaliyetler için düzenlenirler.

Ulaşım İşlevi:

Kampüsteki tüm birimlerin birbiriyle yakın ilişkileri iletişim araçlarının verdiği hizmet dışında, kişilerin yaya olarak veya araçları ile kampüs içinde hareketlerini, dolayısıyla bir iç sirkülasyonu doğurur. Ayrıca, kampüs ile kent ilişkisini sağlayacak bir trafik sorunu vardır. Kampüs içi ve dışı olarak ayrılan bu trafik, ayrıca yaya trafiği ve araç trafiği olarakta ayrıldığına göre, sistematik bir ulaşım ağının çözümü gereklidir [38].

Yukarıda açıklanmaya çalışılan bir kenti meydana getiren değişik işlevlerin üniversite kampüslerindeki ele alınış biçimlerine, çalışmanın analiz bölümlerinde yer verilmiştir. Özellikle, akademik, konut, sosyal-kültürel, idari, açık-kapalı spor ve yardımcı fiziksel tesisler alanı olarak ifade edilerek fonksiyonel niteliklerine göre analiz edilmiş ve çeşitli soyutlamalarla da karşılaştırma imkanları elde edilmiştir.

2.2. Çağdaş Üniversite Kampüs Planlamasının Ortaya Çıkış Nedenleri

Üniversitelerin tarihsel gelişim süreci içinde 20.yüzyıla doğru yaklaştıkça, eski işlevlerinin yanı sıra yeni işlevler kazandığı, yeni hedeflere doğru programlanmaya başladıklarını görmekteyiz. Artan istekleri karşılamak, ürettiği hizmetleri toplumun her kademesine sunmak durumuyla karşı karşıya kalan üniversiteler, çeşitlenen bilim dallarına, artan kapasitelerine paralel olarak, makro ve mikro ölçeklerde yeni binalara, yeni kurumlara ihtiyaç göstermiş ve bu yönde gelişimini sürdürmüştür.

Erkman, üniversitelerin tarihi gelişim sürecinde kent içinde ayrı ayrı kolejler durumundan, ortak binalardan oluşmuş üniversiteler haline gelirken, aynı üniversiteyi oluşturan binaların kent içinde belli bir bölge içinde yoğunlaşmış olarak değişik yerlere dağılmış olduklarını belirterek Avrupa'nın Sarbonne ve

Heidelberg gibi en eski üniversitelerinde olduğu gibi Türkiye’de de İstanbul Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi ve kampüs kurulmadan önce İTÜ de bu duruma rastlandığını ifade etmektedir. Kentlerin, henüz birkaç küçük kent'ten oluşmuş metropollere dönüşmesinden önce, ulaşımın yaya olarak yapılabildiği mesafelerde yer alan farklı binalar, büyük iletişim sakıncaları taşımadıkları gibi, kent açısından olumlu katkılar getiriyorlardı. İstanbul Üniversitesi binalarının yer aldığı Bayazıd semti, kent büyüyüp, büyük değişimler geçirmeden önce, İstanbul'un kültür, bilim, sanat faaliyetlerinin yoğunlaştığı, bilim adamı, sanatçı, yazar ve öğrencilerin ikamet ettikleri bir semt olarak hatırlanmaktadır [38].

Zamanla kent içinde farklı yerlerde uygun arazilerde fakültelerin oluştuklarını görmekteyiz. Bunun doğal sonucu olarak değişik fakültelerden ders alan öğrencilerin gereksiz seyahatler ve boşa zaman geçirmeleri durumu ortaya çıkmaktaydı. İstanbul ve Ankara Üniversiteleri’nde bu durum hala devam etmektedir. Elbette üniversitelerin kent içinde olmalarının bir takım olumlu yönleri bulunmaktadır. Ancak, yirminci yüzyılda sayıları artan ve nüfusu otuzbinlere varan üniversite kampüslerine kent içinde yer bulabilmek önemli bir sorun haline gelince, Avrupa'nın eski ve geleneksel "kent üniversitesi" yerine kentlerin dışında kendisi bir kent olmaya yüz tutan "üniversite kentleri" kurulmaya başlanmıştır.

Günümüze doğru yaklaştıkça üniversitelerin toplum içinde işlevlerinin değişime uğradığına değinilmişti. Bu değişim sürecinde fiziksel yapıların değişmesi kaçınılmazdı. Gelişmiş Batı ülkelerinde ortaya çıkan üniversite kampüsleri de bunun bir sonucudur. Teknoloji ve bilginin büyük çoğunluğu üreten Batı ülkeleri üniversite kampüslerini örnek alan ülkemiz; oluşturduğu "üniversite kentleri"nde sahip olduğu teknoloji, bilgi birikimi ve üretimi nedeniyle bir takım problemler yaşamaktadır. Özellikle kent üniversitesinin aydın-halk ilişkisindeki olumlu yanı ve toplumla kaynaşmış olan karakteri; kendisi bir kent haline gelen üniversitelerde kaybolmaya başlamıştır.

Her toplumda, üniversiteyi oluşturan evrensel değerlerin yanısıra kendisine özgü sosyal, ekonomik, politik, kültürel, yöresel, vb. çok önemli tasarım etkenleri bulunmaktadır. Her ne kadar üniversitenin tanımı ve toplum içindeki işlevi, yaklaşık olarak, benzer ve evrensel bir şekilde açıklanmaktaysa da her toplumun yapısal özelliğine ve amaçlarına göre üniversiteler de farklı öğütlenmeler söz

konusudur. Ancak çağdaş bilimsel gelişmelerin ve çevresel sorunların, bilim adamları ve plancılarını bir takım olarak hedeflere doğru yönelttikleri de bir gerçektir. Bilim dallarının süratle çoğalması, disiplinlerarası ve disiplinlerüstü ilişki ve eğitimin önem kazanması sonucu olarak, farklı disiplinlerin birbirine daha yaklaşması, beraber olması yolunu da göstermekte, dolayısıyla olaya salt bu açıdan bakıldığında dahi, yeni üniversite biçimlerine gitme fikri kaçınılmaz olmaktadır. Diğer taraftan güncel sorunlardan olan insan ilişkilerini çoğaltması, doğal çevreyi mümkün olduğunca koruması, alt yapı harcamalarını ve enerji sorununu optimum şekilde çözmesi açısından da üniversiteler için yeni fiziksel biçimler bulmak gerekmektedir.

Yirminci yüzyılın gelişen teknolojik imkanlarının yanısıra hızlı kentleşme neticesinde, ihtiyaç duyduğu yapıları oluşturamayan Amerikan kampüsleri, genellikle kentin dışında bir üniversite kenti olarak tasarlanmıştır. Birçok Amerikan kampüslerinde hakim olan fikir buradan kaynaklanmıştır. Merkezi bir meydan etrafına sıralanmış kütüphane, oditoryum, kafeterya, öğrenci birliği, vb. ortak kullanımlar ve dış taraflarda eğitim binaları yer almışlardır [5].

Yeni fiziksel biçimler aranırken üniversitelerin tüm işlevlerinin bir araya toplanması fikrine karşıt olarak, bu işlevlerin ülkenin veya şehrin farklı yerlerinde yoğunlaşabileceğini ve bununda bir takım yararlarının olabileceği düşünülebilir. Ancak gerek uygulamada gerekse öğretimde, disiplinler arası yaklaşımların öneminin arttığı ve özellikle geri bırakılmış ülkeler için sorunları bir bütün içinde ele almanın daha da gerekli olduğunu gözönünde tutmak zorundayız.

Ülkemiz şartları çok iyi araştırılıp, analiz edilmeden sayıları hızla artan üniversite kampüsleri; kaynaklarını çok verimli kullanması gereken ülkemiz için, belirlenen hedeflere ulaşmadaki başarıları tartışılmalıdır. Hızla gelişen Amerikan kentlerinin içinde sıkışıp kalmış yükseköğretim kuruluşlarının arazi fiyatlarının çok yüksek olması sonucu, gelişme olanakları ortadan kalkınca, bunları tamamen yada kısmen kent dışına taşımak gerekli olmuştur. Kentin yakın çevresinde de yerleşme olanağının bulunmaması, buna karşılık ulaşım ve iletişim (communication) olanaklarının, teknolojik düzeylerinin çok fazla oluşu dolayısıyla bu kampüslerin kentsel yerleşmelerin uzağına yerleşmesi durumunu doğurmuştur [7].

Türkiye'de oluşturulan üniversite kampüslerinin gerçekten bir zorunluluktan mı kaynaklandığı ayrı bir araştırma konusu olmakla beraber; üniversite kampüslerinin şehir hayatından kopuk etrafı surlarla çevrili birer askeri üstler gibi algılanması yaygın bir görüştür. 1950'li yıllardan itibaren, bulunduğu bölge ve kentin kendi kendine yetip yetmediğine bakılmadan kent dışına itilen üniversiteler yaşama mücadelesi vermektedirler. Ulaşım, sosyal-kültürel ortam, teknoloji ve bilgi birikiminin büyük kentlere oranla sınırlı olduğu bölge ve kentlerde istenilen niteliklerde fiziksel yapıların gerçekleştirilmesinde de çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Son 20-25 yıl içinde kurulan üniversite binalarımızda; seçilen modeller ekolojije, hacimler geleceğe yönelik ihtiyaçlara uygun olarak seçilmediği ve planlanmadığı, ayrıca inşaat sırasında gerekli kontroller yapılmadığı için binalar çok kısa süreler içinde ömürlerini tüketmektedirler [41].

Bunun yanısıra, kampüsler bazan binlerce dekar arazi üzerine kurulmuş, gündüz nüfusu küçük bir şehir kadar olan yerleşmeler haline gelmektedir. Bunların kendine özgü bakım, yönetim, destek hizmeti ve alt yapı, güvenlik sistemi ihtiyaçları vardır. Kampüsler içerisinde kilometrelerce yol ve kanalizasyon galerisi, aydınlatma sistemi, park, bahçe ve yeşil alan bulunabilir. Otoparklar, trafik düzeni, kampüs içi taşımada ek boyutlar ortaya çıkarır. Bu kadar geniş alana yayılan, merkezi ısıtma, telefon, aydınlatma, su sistemi, kanalizasyon, ulaştırma, nöbet tutma gibi bir şehire gerekli bütün hizmetlerin yürütülmesi iyi bir işletmecilik ve yeterli teknik kadro ister. Küçük krizleri kendi atlatabilmeli ve küçük yangınları kendisi söndürebilmelidir [42].

Türkiye'de bir devirdeki çok yoğun fabrika isteklerinin yerini 1960 sonrasında, üniversite istekleri almaya başlamıştır. Bunun nedenleri incelemeye değer bir konu olmasına rağmen, genellikle mahalli politikacılarca ortaya atılan "taşra kentlerinde üniversite kurulması" fikrini destekleyen ve şehrin ticari hayatına yapılacak katkı ümidinden doğduğu söylenebilir [7].

Özel sektör öncelikli amacının kâr olduğu düşünülürse bunun doğal bir sonuç olduğu söylenebilir. Ancak, burada yeni yükseköğretim kurumları oluşturulmasındaki devlet amacının "geri kalmış bölgeleri kalkındırma" olarak belirtilmesine dikkat edilmelidir. Yükseköğretim kurumlarının "değiştirici güç" rolüne sahip olduğu düşüncesiyle, bu kurumlara çok önemli görevler

yüklenilmiştir. Bu nedenle de az gelişmiş bölgelerde üniversitelerin bu rolünden yararlanılmak hedeflenilmiştir.

Üniversite kuruluş yeri seçiminde nüfus tek başına belirleyici bir nitelik taşımaz. Bunun nedeni yükseköğretim kurumlarının sadece yerel toplulukların ihtiyaçlarına yönelmiş ve yerel hizmet üreten kurum olmamalarından kaynaklanmaktadır. Yükseköğretim kurumları kuruldukları kente belli bir öğrenci ve öğretim üyesi kitlesini kendisine çeker, ithal ederler. Ürettiği hizmeti ise onlar aracılığıyla ihraç ederler. Bu ilişkiden de görüldüğü gibi yükseköğretim kurumlarının taşra kentlerine yayılması çözüm yollarından sadece birisidir. Çünkü üretilen, ihraç edilen hizmetin tüketileceği alan yükseköğretim kurumunun bulunduğu kent değildir. Hatta bulunduğu bölge ve ülke de olmayabilir. Beyin ihracında olduğu gibi üretilen bu hizmetin tüketileceği alan başka ülkelerdir.

Üniversite öğretim üyeleriyle öğrencilerinin, beslenme, giyinme, barınma, eğlence ve diğer kişisel hizmet gereksinmelerinin karşılanması yolu ile yaptıkları mal ve hizmet alımları, kentin yada bölgenin gelir ve istihdam durumunu olumlu yönde etkiler. Dolayısıyla üniversite kentlerinin ekonomik yapısı ve toplumsal morfolojisi değişir. Türkiye'de hemen hemen bütün büyükçe kentlerin bir üniversite ister durumda bulunmasının temel nedenlerinin başında böylesi bir bekleyiş yer alır.

Son yıllarda devlet üniversitelerin yanısıra özel ve vakıf üniversitelerin oluşumuna imkan verecek yasal düzenlemelerin yapılmasına bakılacak olursa Türkiye'de yükseköğretim olgusu yeni boyutlar kazanmaktadır. Özel ve vakıf üniversitelerinin büyük kentlerde yerleşmelerine karşılık devletin büyük kentler ve gelişmiş bölgeler dışında yeni üniversiteler kurma konusu, geri kalmış bölgeleri kalkındırmanın maliyetini devletin omuzlarına yüklemek, gelişmiş bölgelerde ise özel sektörün köklendirilmesi, ona "nüfus bölgesi" ayırması alışkanlığının bir örneği olarak görülebilir [8].

Netice olarak, her il'de bir üniversiteye varabilecek bir politikanın; tasvibine ancak optimal kapasite ile yeterli kaliteye imkan verecek çevre koşullarına ve finansman imkanlarına sahip olunması halinde evet denilebileceği anlaşılmaktadır. Nitekim A.B.D.'nin Wyoming ve Nebraska gibi yaklaşık Türkiye büyüklüğündeki eyaletlerde tek üniversite ile yetinildiği buna mukabil Boston gibi, tek bir şehirde bir düzine üniversitenin bulunuşu, kuruluş yeri seçiminde kişisel talep,

akademik, ekonomik ve sosyal faktörlerin ne kadar ağır bastığını ortaya koymaktadır [1].

Türkiye'de halen 1984 yılında kurulan Bilkent Üniversitesi ile birlikte Koç Üniversitesi, Kadir Has Üniversitesi, Galatasaray Eğitim ve Öğretim Kurumu ve son olarak 1993'te kurulan Başkent Üniversitesi olarak 5 özel üniversite vardır. Bunlardan sadece Bilkent ve Koç Üniversiteleri ile Galataray Eğitim ve Öğretim Kurumu faaliyete geçmiş olup Bilkent Üniversitesi'nin 1992 yılındaki toplam öğrenci sayısı 7.486'dır; Diğer iki özel üniversite 1993-1994 öğretim yılında öğrenci kabul etmeye başlamışlardır.

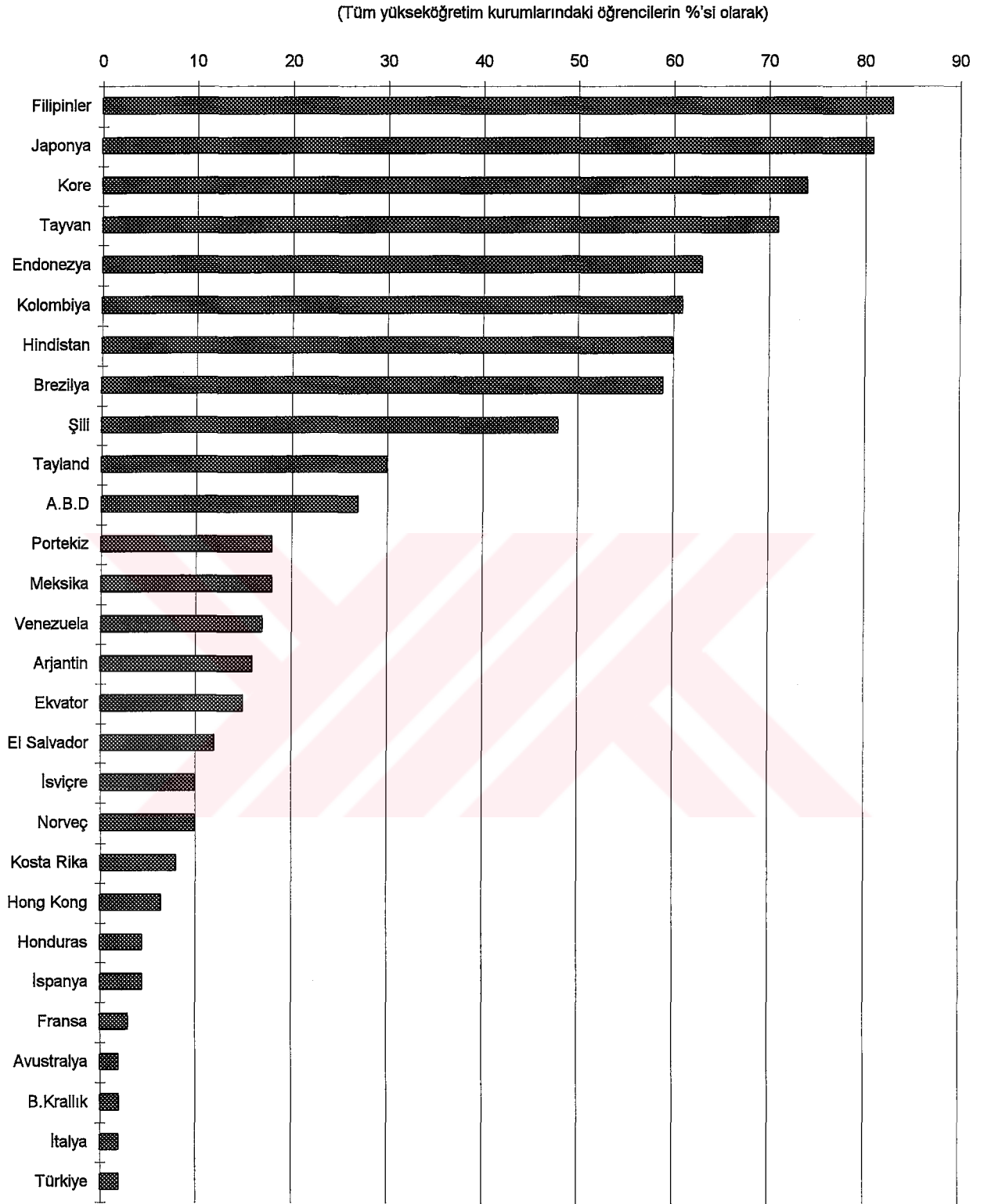
Kurulmuş olan bu beş üniversiteye rağmen, özel yüksek öğretim kurumlarının Türk yükseköğretim sistemi içindeki payı halen daha %1'in altındadır.

Özel kaynakların bu şekilde harekete geçirilmesi gerek yükseköğretimin finansmanına katkıda bulunma, gerekse elit yükseköğretim kurumları yaratma yönünde yararlıdır. Bunun için, akılcı politikalar tesbit edilerek özel yükseköğretim kurumlarının bu doğrultularda özendirilmeleri ve bu tür kurumlara kamu kaynaklarından belirli kriterlere göre mali yardım yapılması birçok ülkede başvurulan bir yoldur.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 46. maddesine göre, vakıflar tarafından kurulan özel üniversitelere, benzeri devlet üniversiteleri için yapılacak yardımdan fazla olmamak üzere Bakanlar Kurulu'nca tesbit edilecek esaslara göre devlet yardımı yapılabilmektedir [21].

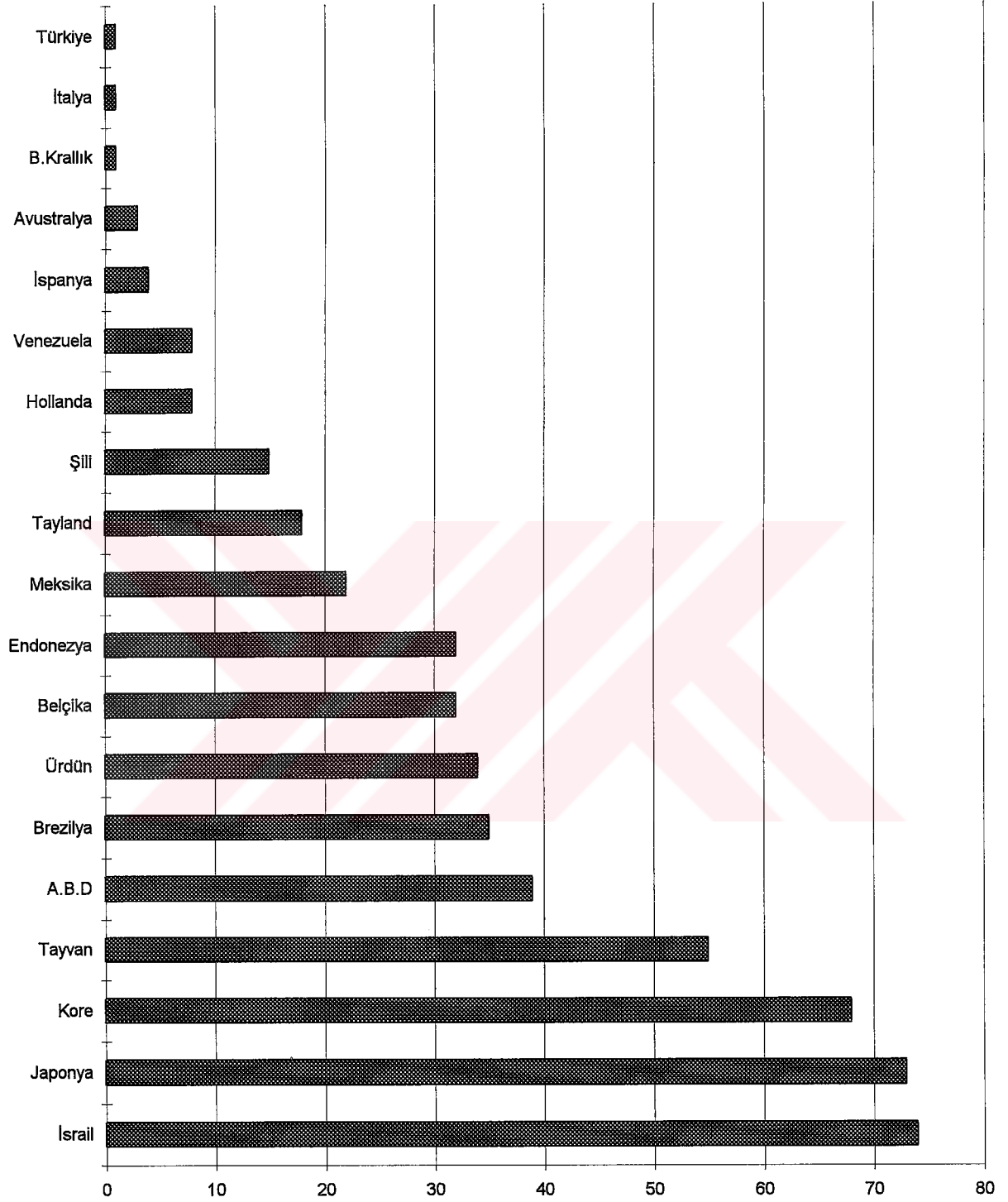
Özel yükseköğretim kurumu, en dar anlamı ile, doğrudan veya dolaylı yollarla kamu kaynaklarından desteklenmeyen, sadece öğrencilerin ödediği öğretim ücretleri, vakfiye gelirleri, çeşitli hizmet satışından elde edilen gelirler, bağışlar ve yardımlarla faaliyetlerini sürdüren bir kurumdur. Başlangıçları itibariyle Orta Çağ Avrupa üniversiteleri bu anlamda özel kurumlardı.

Günümüzde ise birçok ülkede özel yükseköğretim kurumlarını kamu yükseköğretim kurumlarından kesin çizgiyle ayırmak zordur. Bu tür kurumların kâr amacı güden kurumlardan, özel hukuk tüzel kişiliğine sahip olan fakat birçok bakımdan devlet kontrolündeki kurumlardan farklı olmayan yükseköğretim kurumlarına kadar uzanan geniş bir alan içinde türlü konumları vardır.

Şekil 17. Bazı Ülkelerin Yükseköğretim Sistemlerinde Özel Kurumların Payı

(Üniversitelere kayıtlı öğrencilerin %'si olarak)

Şekil 18. Bazı Ülkelerin Üniversitelerinde Özel Üniversitelerin Payı

Özel yükseköğretim kurumlarının (üniversiteler altı diğer kurumlar) bazı ülkelerin yükseköğretim sistemi içindeki payları kayıtlı öğrenci sayısının yüzdesi olarak Şekil 17'de verilmiştir. Bu şekilde görüldüğü gibi Filipinler %83 ile birinci olup, Japonya %81, Kore %74, Tayvan %71, Endonezya %63, Kolombiya %61, Hindistan %60, Brezilya %59, Şili %48 ve Tayland %30 ile bu ülkeleri izlemektedir. Genel kanının aksine A.B.D., özel yükseköğretim kurumlarının sistemin geneli içindeki %26'lık payı ile incelenen ülkeler arasında 10. sırada bulunmaktadır.

Özel üniversitelerin yükseköğretimin üniversite alt sektörü içindeki payları ise Şekil 18'de gösterilmiştir. Bu şekilde görüldüğü üzere İsrail özel üniversitelerin bu alt sektördeki %74'lük payı ile 1. dir. Bu ülkeye Japonya %73, Kore %67, Tayvan %55 ve A.B.D. %30'luk paylarla izlemektedir.

Şekil 17 ve Şekil 18'de görüldüğü gibi ülke yükseköğretim sistemleri içinde, özel yükseköğretim kurumlarının payının en yüksek olduğu ülkeler Güney Asya Ülkeleri ile Latin Amerika ülkeleridir.

Ancak bu konuda iki farklı eğilim görülmektedir. Bunlardan birincisi bazı Avrupa ülkeleri ile A.B.D., İsrail, Japonya, Kore ve Tayvan'da görülen eğilimdir. Bu ülkelerde hükümetler özel yükseköğretim kurumlarına doğrudan veya dolaylı yollarla sağladığı desteği zaman içinde arttırmak suretiyle kitlesel eğitim yaygınlaştırma amacının yanında, hatta bundan daha önemli bir amaç olarak, yetkinlik merkezlerinin oluşmasını amaçlamışlardır. Bunun sonucunda, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, Finlandiya, İngiltere ve bir ölçüde de Hollanda'daki özel üniversiteler zaman içinde kamu yükseköğretim kurumlarından farksız hale gelmişlerdir [21].

Yeni üniversiteler, bilim, teknik ve kültürden yurdun çeşitli bölgelerini yararlandırmak politikası ile büyükkent dışına alınmaktadır. Geleneksel anlamı ile meslek öğreniminin üniversitelerin çevresine alınması büyükkent yaşantısının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece büyükkent üniversitesi, içinden çıktığı ortamın bir sözcüsü ya da karışımının potası durumuna gelir. Oysa yeni üniversiteler küçük kentlerde ve kırsal alanlarda bir kalkınma aracı olarak görev

yapacaktır. Çevrede var olan ilişkiler ağı sisteme yeni katılan yeni ögenin etkisi ile, eğer bu sistem yeni ögeyi yutup sindiremiyorsa değişecektir [43].

Büyükkentler ve metropoller dışına kurulacak olan yeni üniversitelerin az gelişmiş bölgelerin merkezleri niteliğindeki kentlere kurulması ve bu şekilde üniversitenin gelişimi ile kentin büyümesi ve cazibe merkezi haline gelmesi hedeflenmektedir.

Bölge merkezlerinin çevrelerine olan etkilerini artırmakta onları birer büyüme merkezi haline getirmekte, üniversitelerin yer seçimi önemli araçlardan biri olarak düşünülmektedir. Kurulan bir üniversitenin başarılı olması bulunduğu şehrin bir büyüme merkezi haline gelmesini sağlayacağı gibi, şehrin büyüme noktası haline gelmesi de üniversitenin başarısını artıracaktır. Bu iki karar arasında birbirini kuvvetlendiren karşılıklı ilişkiler vardır. Bölge ölçeğindeki bu ilişkilerin istenilen yönde gelişmesinde üniversitenin şehir yaşantısına katılma biçimi önemli bir etken olacaktır [44].

Gelişmiş Batı ülkelerinin az gelişmiş ülkelerdeki yükseköğretim kurumlarının oluşumuna katkıda buldukları bilinen bir gerçektir. Bilgi üretim modelini bütün kalıplarıyla az gelişmiş ülkelere ihraç ettikleri düşünülebilir. Bunun doğal bir sonucu olarak, yeni üniversitelerin açılmasına, yerlerinin seçilmesine, eğitim sistemlerine ve giderlerin karşılanmasına yakından ilgi duymuş olmalarında, gelecek kuşaklara biçim verme olanağını elde bulundurma istemeleri olduğu söylenebilir [8]. Bu ise üniversite kampüslerini oluşturan bir başka boyut olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üniversiteye ait olan tesis ve alanların kent ve bölge halkı tarafından kullanılarak hizmet sunulması (hastaneler, kitaplıklar, spor alanları, kültür merkezleri, vb.) üniversitenin de kentsel imkanlardan yararlanarak (barınma, yemek, eğlence, alışveriş vb.) her ikisi arasına doğal ve yakın bir bağ kurulması sağlanıyordu.

Ancak 1960'lı yıllarda Avrupa'da ve daha sonra Türkiye'de üniversitelerin yavaş yavaş kent dışına yöneldikleri görülmektedir. Başlıca üç neden bu yönelmeyi doğurmuştur:

a. Gelişmenin sınırlanması:

20. yüzyılda özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından üniversitelerin fonksiyonları değişmeye başlarken, toplumsal hizmet ve kitlesel eğitim gibi kavramlar üniversitelere mal olmaya başlar. Bunların yanısıra uygulamalı araştırma ve hızlı teknolojik gelişmeler; üniversitelerin fonksiyonları ve toplumsal hayattaki rollerini geçmiş yüzyıllarla kıyaslanamayacak bir boyuta ulaştırmıştır.

Bu nedenlerle; yeni fakülte ve yüksekokulların açılması, öğrenci sayılarındaki artışın getirdiği büyüme ve gelişmenin bir sonucudur. Üniversitelerin ihtiyacına cevap verebilecek yeni binalara kent içinde yer bulunamaması, üniversitelerin bakışını kent dışında yeni yerleşmelere yöneltmiştir.

b. İletişim ve ulaşım araçlarında gelişmeler:

İletişim araçlarının telefon, teleks, telefaks, bilgisayar terminalleri vb. biçimlerde gelişerek birimler arasında hızlı bir haberleşme ve bilgi akışı sağlaması, ayrıca hızlı tren, metro, otobüs, otomobil gibi ulaşım araçları ile yol şebekelerinin gelişmesi, üniversitelerin kentten uzak olmalarının getireceği bazı sakıncaları ortadan kaldırmıştır.

c. Prestij sembolü:

Üniversitelerin toplumun tüm kesimlerine yaptığı düşünülen olumlu katkılarını, gerek fiziksel yapıları, gerekse bu fiziksel yapıların donanımlarındaki gelişmiş teknolojik imkanlarla sağlamaktadırlar. Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın bir aracı olarak görülen üniversiteler kuruldukları bölgenin ve hatta ülkenin bir ihtiyaç giderme merkezi durumundadırlar.

Dolayısıyla ülke yöneticileri tarafından, büyük araziler üzerinde ve geniş alanlarda en gelişmiş teknolojilerle donatılmış şekilde inşa edilmiş bir prestij sembolü olarak görülmeleri de üniversite kampüslerinin doğuşunda etken olmuştur.

Yukarıda üniversite kampüslerinin ortaya çıkış nedenleri üzerinde çeşitli boyutlarıyla durulmaya çalışıldı. Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir hususta çağdaş üniversite kampüslerinin oluşturabileceği sakıncalardır. Ülkelerin ekonomilerine büyük ölçüde yükler getirmelerinin yanında, üniversitelerin kentten

uzaklaşmaları beraberinde daha sonraları farkedilen bazı olumsuz sonuçlar getirmiştir. Üniversitenin fonksiyonları, "mesleki eğitimin yanısıra, genel kültür yayma ortamı" olarak belirtilirken, çevresinden izole edilmiş bir üniversitede bu ortamı yaratmanın mümkün olmayacağı; bir bilgi üretim ve iletim merkezi olarak üniversitenin teknik eğitim, araştırma ve üretimi teşvik yönleriyle toplumun gelişmesine olumlu etki yapan bir görünüm kazanacağı; ancak toplum ve üniversite arasındaki ilişkilerin zayıflamasının aslında bütünleşmiş olması gereken bu ilişkilerin amacına aykırı düşeceği unutulmamalıdır.

Bütün bunların yanısıra İnceoğlu, Kampüslerin kent'ten kapuk ve içine kapanık odalar haline dönüşmesi olgusunun, üniversiteyi tehdit eden önemli bir tehlike olduğunu vurgular. Hatta bazı kampüslerin "modern kışlalar" olarak tanımlandığına değinerek, bunların aksine üniversitenin kente kitaplıkları, konferans, seminer ve kongreleriyle, müze, sergi ve enstitüleriyle kültürel imkanlar sağlayan, gerçek toplum yaşantısını tanıma, aydın-halk ilişkisini kurma, kentin sosyal ve kültürel aktivitelerinden yararlanma açısından, kentle ilişkisini yoğun bir şekilde kurmak zorunda olduğunu belirtir.

Bugün üniversite kampüs planlamasında gelinen nokta, ortaya çıkış nedenleri ve sakıncaları ne olursa olsun, üniversitelerin kent dışına taşınmasının bir takım olumlu yönlerinin bulunduğu belirtilmektedir. Bunları başlıca;

- . Yeni ve teknolojik bakımdan ileri mekânlarda öğretim ve araştırma yapabilme imkanları,
- . Gelişebilme, büyüyebilme imkanları,
- . Bilim dalları ve disiplinlerarası iletişim kolaylığı,
- . Kampüs içinde ulaşım kolaylığı,
- . Ortak tesisleri yoğun kullanabilme imkanları, olarak belirtebiliriz.

Ayrıca, üniversitelerin kent dışına yönelmelerinin kaçınılmazlığı karşısında, bu yönelmenin olumlu ve olumsuz yönlerinin ışığında, önümüzde iki yol olduğunu belirten Erkman, Bunları;

- . Mevcut kent içi üniversiteleri gözden çıkarmadan, bilimsel bir şekilde reorganizasyonunu sağlayarak onlardan yararlanmayı sürdürmek,

. Kent dışı kampüslerin yer seçiminde ve planlamasında gerekli titizlik ve özeni göstererek ve gerekli süreçlerden geçerek yukarıda sözü edilen sakıncaları minimize etmek [38], olarak sıralamaktadır.

Türkiye’de son yıllarda üniversitelerdeki kayıtlı öğrenci sayıları ile öğretim elemanı sayılarının hızlı artışı Tablo 6’da gösterilmektedir [21]. Sadece bu değerler ele alınsa bile bu hızlı gelişmeye uygun fiziksel çözümlerin oluşturulması kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.

Ülkemiz yükseköğretim konusunda çok önemli bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun gerileme döneminden başlayarak Türk öğrencilerin Batı ülkelerine eğitim amacıyla gönderildikleri bilinmektedir. 1990’lı yılların başından itibaren ülkemiz açısından çok önemli gelişmeler oluşmaya başlamıştır. Dağılan Sovyetler Birliği’nin ardından ortaya çıkan yeni Türk Cumhuriyetleri ile birlikte ülkemizin gündemine bu ülkelere gelecek öğrencilerin eğitimi de girmiştir. Bu hızlı değişime ülkemiz hazırlıksız yakalanmıştır. Henüz kendi gençliğinin yükseköğretim sorununa çözüm ararken, bu yeni oluşum, yükseköğretimin çok kapsamlı bir şekilde ele alınıp, talebin karşılanması ve alternatif çözüm yolları bulunmasını gerektirmektedir.

İşte yıllarca üniversitelerin hangi bölgede, hangi İl’de, İlçe’de kurulması gerektiği, içinde bulunduğu sıkıntılar, kalite, fiziki mekân, yeni yapılaşma, makro ve mikro ölçekli büyümeler vb. gibi konular tartışılırken, yükseköğretimimiz yeni bir döneme girmiştir. Türkiye artık Türk kökenli binlerce öğrenciye yükseköğretim imkanı tanıma yolunda çalışmalara girmiştir. Bu çerçevede öğrenciler eğitime başlamışlardır. Ayrıca Türk kökenli cumhuriyetlerde ortak yükseköğretim kurumları oluşturulma yolunda çalışmalar yapılmaktadır.

Son yıllarda yurt dışına eğitim amacıyla kaynak akışına alternatif bir çözüm yolunun bulunması, üniversite kapılarında bekleyen yığınların yükseköğretim probleminin bir ölçüde hafifletilmesi, değişen dünya şartlarında devletin yükseköğretim konusundaki tekelinin kaldırılması, ayrıca devletin omuzlarındaki yükseköğretim yükünün hafifletilmesi ve bunlara eklenebilecek daha başka nedenlerle özel ve vakıf üniversitelerinin kurulabilmesi imkanları araştırılmakta ve bu konuda da önemli aşamalar kaydedilmiş bulunmaktadır.

Tablo 6. Üniversitelerdeki Kayıtlı Öğrenci ve Öğretim Elemanı Sayılarının Yıllara Göre Değişimi

YIL	KAYITLI ÖĞRENCİ SAYISI						ÖĞRETİM ELEMANI SAYISI					
	FAK	4 YILLIK Y.OKUL	AÇIKÖĞRETİM	2 YILLIK Y.OKUL	TOPLAM	PROF.	DOÇ.	Y.DOÇ.	DİĞER**	ARŞ.GÖR.	TOPLAM	
	1983-1984	233.655	13.231	40.874	34.560	322.320	1.823	2.596	2.407	5.023	7.908	19.757
1984-1985	271.436	15.793	65.774	45.182	398.185	1.891	2.792	2.503	6.312	8.451	21.949	
1985-1986	280.820	17.017	99.063	52.154	449.414	1.877	2.899	2.484	6.659	9.049	22.968	
1986-1987	284.372	17.679	124.247	55.302	481.600	1.911	3.142	2.714	7.088	9.527	24.382	
1987-1988	288.035	14.830	133.586	58.730	495.181	1.970	3.331	3.384	7.383	10.543	26.611	
1988-1989	294.449	15.665	175.223	66.381	551.718	2.772	2.864	3.469	7.796	11.213	28.114	
1989-1990	311.363	33.964	228.860	61.642	635.829	4.433	2.181	3.555	8.340	12.681	31.190	
1990-1991	328.980	34.967	260.962	70.801	695.710	4.678	2.359	3.683	8.815	14.117	33.652	
1991-1992	342.697	40.580	289.745	75.828	796.633	4.738	3.121	3.632	8.957	13.832	34.280	
1992-1993	390.114	15.004	317.145*	84.040	836.303	4.932	3.460	4.089	9.572	15.527	37.580	

Not: 1992-1993 eğitim-öğretim yılında, ikinci öğretim (panalı gece eğitimi).
İlisans düzeyinde 7.551 ve ön lisans düzeyinde 3.989 olmak üzere, toplam 11.540 öğrenci ayrıca alınmıştır.
Bunlar, yukarıda gösterilen sayılara dahil değildir.

* İki yıllık ön lisans programlarına kaydolmuş öğrenciler dahildir.
** Öğretim görevlisi, Okutman, Uzman.

2.3. Erişebilir / Tanınabilir / Algılanabilir Çevre, Yaya Ölçeği, Yayalar Kampüsü

Üniversiteyi oluşturan fiziksel yapıların kentin çeşitli yerlerine yayılmış olmaları nedeniyle, farklı yapılarda ders görmek zorunda olan öğrenciler açısından çeşitli problemler ortaya çıkmaktadır. Kent içi üniversitelerinin olumlu yanlarına rağmen gelişmiş Batı ülkelerinde benzer nedenlerle üniversitelerin kent dışında, kendi içinde bir bütün oluşturacak şekilde kurulması gereği doğmuştur. 1950'lerden itibaren Türkiye'de de üniversite kampüslerinin oluşturulması yönünde yoğun çabalar sarfedildiği bilinmektedir. Ancak Türkiye'de üniversite kampüslerinin oluşturulmasında evrensel kriterlerin gerçekleştirilmesinde bir takım zorluklar yaşanmaktadır. Gerekli bilgi ve teknoloji birikiminin sağlanamamasının yanında, ekonomik, sosyal ve kültürel ortamında istenilen düzeyde olmaması bir takım olumsuzlukların kaynağını oluşturmaktadır.

Genelde şehircilik, özelde üniversite kampüs tasarımı alanında modern mimarlık hareketinin başlangıcından itibaren bir takım ilkelerle ve bunlara karşıt ilkelerle tasarım yapıldığı bilinmektedir. Özellikle taşıt-yaya ayırımı bu yaklaşımlarda önemli bir yer tutar. Yeni tasarlanacak kentsel mekânlarda motorlu araçlardan soyutlanmış yaya alanlarının oluşturulması ve eski yerleşmelerde yayalara ayrılmış sokaklar, meydanlar ve kentsel alanların düzenlenmesi öncelik kazanmıştır. Bu tasarım ilkesindeki ısrarın temelinde, teknolojik gelişmelerin getirdiği yoğun yaşamda insani ilişkilerin giderek kaybolmağa yüz tutmasının olumsuzluğunu; yayalaştırılmış alanlarla bir ölçüde çözüme kavuşturma çabası yatmaktadır.

Bir kentin bütün özelliklerini yansıtacak biçimde düzenlenen günümüz üniversite kampüslerinde, iç ulaşımın yaya olarak sağlanması, güvenli bir taşıt-yaya ayırımının yanısıra daha yoğun bir yapılaşmayı gerekli kılarken, insanlar ve diğer objelerle iletişim açısından da daha tatminkar bir ortam hazırlayacaktır.

Endüstri devrimi neticesinde bütün dünyada yaşanan değişme sürecine paralel, ulaşım araçlarında da hızlı değişimler olduğu bilinmektedir. Yapay çevrenin motorlu araçlar esas alınarak düzenlenmesi, insan ihtiyaçları açısından pek tatminkar bir ortam oluşturmamakta, diğer kişi ve objelerle iletişim kurma

açısından yetersiz kalmaktadır. İnsan doğal olarak yaya dolaştığı zaman çevresini en iyi biçimde tanır, diğer kişilerle ve objelerle iletişim kurma olanağını elde eder.

İnsanların yürümeleriyle ilgili olarak M.Skrzypczak-Spak aşağıdaki bulguları vermektedir.

a. Maksimum elverişli yürüme zamanı 30 dakikadır.

b. Yürüme hızı: İşçiler için 5km/saat

Yetişkinler için 4/cm/saat

Yaşlılar, anne ve çocuklar için 2,5km/saat.

Geçmişteki bazı kent boyutlarını incelediğimizde elde ettiğimiz sonuçlar bize şunu göstermektedir ki yaklaşık olarak 800 m. çapındaki bir daire içine oturtulan kentler veya yerleşmeler, yaya olarak dolaşan insanlara optimum hizmetler verebilmektedir. İnsanlar, söz konusu mesafeyi yorulmadan rahatlıkla ve kabul edilebilir bir zaman süresinde (yaklaşık 12 dakika) yürüyebilmekte, gerek çevresindeki diğer insanlar ve gerekse meydanlar, yapılar, vb. kentin öğeleriyle olumlu ilişkiler kurabilmektedirler. Çağımızda kentlerin içinde buldukları bunalımlı durumlara çareler aramak, giderek ön plana çıkmaktadır. Ortaçağ kentinin kapalı, birbirine bağlı ve işlevsel yönden bütünleşmiş olan sistemi gelişen koşullara uyarak değişmiş ve günümüzdeki şekline ve boyutlarına ulaşmıştır [5].

Farklı kültürlerden alınan örnekler incelendiğinde görülecektir ki; endüstri öncesi kentlerdeki en önemli özellik, kentin yaya hareketleri ve ulaşımı için elverişli bir biçimde tasarlanmış olmasıdır. Şüphesiz yaya ulaşımı için elverişli olmayan kentlerde var olmuştur.

Güncel kentsel tasarımlarda da yayalara motorlu araçlardan arındırılmış olan "yaya ölçeğindeki" kentsel mekânlar verilmesi çabasının ön plana geçtiğini gözlemekteyiz. Bir taraftan mevcut kent içindeki bölgelerde bu "yayalaştırma" (pedestrianisation) operasyonu gerçekleştirilirken diğer taraftan yeni kurulan kentsel veya kent parçalarında da bu ilkeye çok önem verilmektedir. Örneğin, Paris'teki yeni kurulan "La Defense" bölgesinde de esas olan, yayaların motorlu araçlardan kurtarılması ve yaklaşık olarak bu sistemin 1000 m. çapında bir alan içinde tasarlanmış olmasıdır. Aynı konuda Alison ve Peter Smithson'un yapmış oldukları araştırmalarda benzer sonuçlar vermekte olup, onlar da 1/2 mil (805 m)

çapındaki bir alanı "Tanınabilir-Algılanabilir" bir alan olarak tanımlamaktadırlar [5].

Çağdaş kentlerin kentsel yapısı sosyal ve işlevsel açıdan bölgelere ayrılmıştır. Bölgelere ayırma ilkesinin olumsuz sonuçları olan sosyal ve işlevsel bölünmeler çeşitli çevrelerce ağır bir şekilde eleştiriye uğramıştır. Atina Anlaşmasında (1933) kentin işlevsel olarak yaşama, çalışma, dinlenme ve ulaşım diye dört bölgeye ayrıldığı bilinmektedir. Daha sonraki yıllarda bu bölünmelere karşı çıkmış ve ortaçağın çok işlevli, karmaşıklık düzeyi yoğun ve insancıl ilişkiler açısından olumlu olan kent yapısına duyulan özlem dile getirilmiştir.

Endüstri Devrimi öncesinde kent hayatında var olan, ancak zamanla kaybolan insancıl ortamı tekrar yaratmak ve yaşatmak amacıyla Modern Mimarlık Hareketinin öncülerinden başlamak üzere bu konuda ürünler ortaya konulmuştur. Genelde şehircilik alanında ortaya çıkan bu düşüncelerin özelde üniversite kampüs tasarımı alanına da yansımış oldukları görülmektedir.

Kent içinde yaya hareketinin esas olduğu çağlarda yapıp geliştirilmiş olan bu kentlerde bir "yaya ölçeği"nin varlığından söz edilebilir; şöyle ki kentin birbirinden en uzak iki ucu arasındaki mesafeyi bir insan normal ve rahat bir yürüyüşle 10-15 dakika içinde alabilecektir. Yaya hızı 4km/saat olarak kabul edildiğinde, bir insan 12 dakikada 800 m. ve 15 dakikada 1000 m. yol alacaktır. Doğal olarak insanların hareketleri de bir miktar farklı olacaktır. Diğer taraftan insanlar kentin içinde yaya olarak hareket ettiklerinde insancıl ilişkiler açısından çok olumlu sonuçlar alınmış olur [5].

Bu durum üniversiteler içinde çok önemlidir. İki ders arasındaki 10-15 dakikalık sürede, bir öğrencinin en uçtaki iki fakülte ya da bölüm arasında gidiş veya gelişi gerçekleştirilmelidir. Bilim dallarının kendi aralarında işbirliği yaparak daha yeni alanlar ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler lisans ve lisansüstü eğitimleri boyunca çeşitli bilim dalları arasında çalışmalarını sürdürmektedirler. Disiplinlerarası ve disiplinler üstü çalışmalara yönelmesi gereği de 10-15 dakikalık mesafeyi (800-1000 m) günümüz kampüs tasarımlarının önemli bir kriteri haline getirmektedir. Aynı zamanda günümüz üniversite kampüslerinde yer alan diğer alanlara da makul ölçülerde yaya olarak ulaşılabilir olmalıdır. Kentiçi üniversitelerinin barındırdığı olumsuzluklarını, yeni kurulan kampüslerde

oluşmamasına özen gösterilmelidir. Akademik alan içinde veya diğer alanlar arasında yaya ölçeğinin kurulamaması sonucunda, kampüs içi ulaşım problemi ile karşılaşılır ki bu da ek maliyetlere neden olabilir. Günümüzde bir yandan mevcut kentlerdeki yeni düzenlemelerde, diğer yandan yeni kurulacak kentlerde, ön planda tutulan en önemli ilke, kent halkına motorlu taşıtlardan arındırılmış insancıl çevreler ve kentsel alanların sunulması olmaktadır. Üniversite ortamında; sosyal-kültürel ilişkilerin en yoğun olması gereken yerde, motorlu taşıtların olumsuz etkilerinden uzak, yayalaştırılmış alanlara ve bu alanlarda yaya ölçeğine şiddetle ihtiyaç vardır.

2.4. Esneklik / Uyabilirlilik / Belirsizlik

Esnek; bir dış gücün altında uzamak, kısalmak, eğrilmek gibi şekil değişikliklerine uğradıktan sonra, etkinin kalkmasıyla eski şeklini alabilmek özelliği olan, "elastik" olarak tanımlanırken; esneklik; bir cismin üzerindeki yükün kaldırılmasıyla ilk duruma dönmesi özelliği, esnek olma hali" diye ifade edilmektedir [27].

Esneklik, yapı sistemini değiştirmeden aynı tasar ünitesinin farklı kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verme yeteneği ve aynı hacimlerin birden fazla-fonksiyon için-faydalanma imkanıdır [45].

Uyabilirlilik; genel anlamıyla, bir çözümün değişen ihtiyaçları karşılayabilme özelliğine, esneklik; bir çözümün değişen ihtiyaçları kendisinde hiçbir değişiklik yapılmadan karşılayabilmesi niteliğine, değişebilirlik; bir çözümün değişen ihtiyaçları karşılayabilmesi için değişebilme özelliğine verilen isimdir [46].

Teknoloji ve ideoloji içeren kültür sisteminin ve toplumun organizasyonu, işleme, hiyerarşisi vb. niteliklerini yansıtan sosyal sistemin, hızlı değişimi, eylem sistemlerini ve eylem sistemleri arasındaki ilişkiyi, dolayısıyla kullanıcı ihtiyaçlarını ve teknik olanakları, dolayısıyla teknik ihtiyaçları veya çözümleri değiştiriyor. Bu durumda "gelecek için tek bir tahmin yoktur, alternatifler vardır" görüşü geçerlilik kazanıyor. Bunun doğal sonucu, binalarda, özellikle planlarda, fakat ayrıca kesitte ve cephede doğan esneklik ihtiyacıdır. Bu gelişmenin biçime yansıyan yanı, plan, kesit ve görünüşte belirli amaçları sağlayan kesin biçim yerine, belirsiz amaçlara yönelik nötr biçim ve değiştirilebilen yapı elemanlarıdır [47].

Esneklik; davranış sistemi-mimari çevre uyumunun her durumda kurulabilmesi ve sürdürülebilmesinin mimari çevrede değişme ile sağlanabilmesi ile yapı sisteminde değişebilirlik niteliklerine uygun görülen karşılıktır. Mimarlık sürecinde gerçekleşme alanına bağlı olarak başlıca iki türü, tasarım esnekliği ve kullanım esnekliği olarak ifade edilmiştir. Uyabilirlilik ise, aynı uyumun kurulabilmesi ve sürekliliğinin sağlanmasını, değişme gerektirmeden sağlayan niteliğe verilen karşılıktır.

Belirsizlik ise; esneklik ve uyabilirliliği birlikte kaplayan genel bir kavram olarak önerilmiştir. Belirsizlik kesin olmamak, geçici olmak, herhangi bir duruma özel olmamak -genel olmak- anlamlarını ifade etmektedir [46].

Ancak, bir tasarımcı ve planlayıcı olarak unutulmamalıdır ki, esnek planlama ve tasarım, iyice belirlenmiş, katı, esnek olmayan bir planlama ve tasarımdan her bakımdan daha güçtür. Çünkü olabilecek çok değişik durumların ve ihtimallerin hesaba katılması ve çözümü gerekmektedir. Bu da doğal olarak, karar vermede ve tasarımda çok daha dikkatli ve titiz davranmayı gerektirecektir. Bu esastan hareketle, üniversite yerleşmelerinde, büyüme ve gelişme hesaplarının ve tahminlerinin sağlam verilere dayanan bilimsel bir çalışma olması önemlidir.

Bu bakımdan, üniversite yerleşmelerinde varolması gerekli en önemli ve gerekli özellik, hatta verilebilecek tek reçete, esneklik ve büyüyebilirlik'tir. Bu özellik, o yerleşmeye zaman içinde değişmelere uyabilecek, uyum sınırlarını zorladığında büyüyebilecek ve çağının gerisine düşmeden ve manen eskimeden fonksiyonunu sürdürebilecek karakteri verecektir [38].

Alt yapı tesisleriyle esneklik arasındaki ilişkiye dikkati çeken Kuban; Kampüs planlamasında, esneklik her çeşit değişme olanağını sağlayacak bir organik büyüme anlayışının gerçekleştirilmesi demektir. Alt yapı tesislerinin düzenlenmesinde bu kıstasın özellikle gözününde tutulması gerektiğini belirtmektedir [48].

Birbiriyle çok yakın ilişki içinde olduğunu bildiğimiz; uyabilirlilik, değişebilirlik, esneklik ve belirsizlik gibi kavramların çoğu zaman birbirinin kapsamı içinde ve birbiriyle çok yakın ilişkili olduğu, çeşitli tanım ve

açıklamalardan ortaya çıkmaktadır. Çağımızda ortaya çıkan hızlı toplumsal değişim, bilim dallarındaki gelişim ve teknolojik alanlardaki ilerleme üniversite kampüslerinin değişme / gelişme ve büyüme niteliklerini gerekli kılmaktadır. Üniversite kampüslerinin uzun yıllar fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri uyum yeteneklerinin var olmasıyla mümkündür.

Modern mimarlık hareketinde bina programlama gerek Türkiye’de, gerekse diğer gelişmiş ülkelerde biçimlenişte önemli rolü olan bir aşama olmuştur. Ancak modern mimarlık hareketinde biçimleniş, genellikle eylem tanımları, eylem ilişkileri ve eylem ihtiyaçlarına ağırlık veren programların mimarın kalıplaşmış idealleri yönünde somutlaşması ile "form fonksiyonu izler" gibi tanımlara büründüğü brütalizm gibi akımların ortaya çıktığı bilinmektedir. Elbette bunlar kendi içlerinde tutarlı olmakla beraber, çevreye ve oluşumuna ilişkin yeni kavramların da geliştiği ve mimarın sorumlulukları dolayısıyla ideallerinin de değişme gösterdiği izlenmektedir. Esneklik ve benzer kavramların hemen her bina tipi için geçerliliği ortaya çıkmış, tartışılır hale gelmiştir.

Esnekliğe yönelik yaklaşımlar, fonksiyonel ihtiyaç-mimari çevre uyumunu ikisi arasında sıkı bir ilişkide aramalarına rağmen, bu ilişki "form fonksiyonu izler" vb. sloganlarla öngörülen ilişkiden çok farklı olmakta ve mimari çevrenin değiştirilebilen nitelikleri ile sınırlı kalmaktadır. Mimari çevrenin değiştirilebilen nitelikleri ise fiziksel çevre şartları ile, mekânla ilgili çevrede, mekân büyüklük ve ilişkileri olmakta plan ve kesit düzleminde mekân biçimlerinin ise pratik nedenlerle, etkinliğe bağlı olmak üzere değiştirilmesi mümkün olmamaktadır. Bu durumda mekân biçimleri her tür fonksiyonel ihtiyacı karşılayabilecek nötr veya belirsiz -herhangi bir ihtiyaca göre belirlenmemiş- dikdörtgen prizmalar olmaktadır. Çünkü bu, yapı sistemi bileşenlerinin değiştirilebilir olarak düzenlenmesi prensiplerinin dikte ettiği tek form olarak görülmektedir. Bu durumda formda ihtisaslaşmaya yer olmamaktadır.

Modern mimaride bu tür davranışın ilk örneklerini verenlerden biri Ludwig Mies Van der Rohe olmuştur. Mies, binanın hizmet ettiği amacın daima değiştiğini, buna karşılık binanın yıkılmasının ekonomik olmadığını belirterek, Sullivan'ın "form fonksiyonu takip eder" sloganının ters çevirerek, içine fonksiyonları uydurabileceğimiz pratik ve ekonomik mekânlar inşa etmeliyiz demektedir. Mies'e

göre inşa etmenin en pratik ve ekonomik yolu, bütün binayı tek ve büyük bir hacim olarak görmektir. Mies van der Rohe binaları içinde insanların kendi hayatlarını yaşayabilecekleri nötr birer çerçeve olarak yapmaya çalışmaktadır. Mies van der Rohe'yi pratiklik, ekonomiklik ve kullanıcıya serbestlik sağlama düşünceleri yanında bu yola yönlendiren diğer bir faktör de onun mimarlık ve teknolojinin bütünleşmesine ilişkin görüşüdür. Ona göre teknoloji ve mimarlık birlikte gelişecek ve bir gün biri diğerinin ifadesi olacaktır. Mies'in geliştirdiği değişen fonksiyonlara ve psikolojik ihtiyaçlara uydurulabilir formal elemanların temeli, yine onun ifadesi ile açık-seçik konstrüksiyonlardır. Strüktürel bir kesinliği olan genelleştirilmiş formal sistemler yaklaşımı, binanın özel fonksiyonuna ancak "yaklaşık" bir uyum sağlamaya imkan verecektir. Bunun karşılığı olan, formal strüktürün özel fonksiyona eldiven gibi uyması ise ilk anda mükemmel bir tatmin sağlarken, belirli bir görünüş düzeni yokluğuna sebep olacaktır. Mies van der Rohe'yi, belirsiz mimariye yönelten sebepleri, pratiklik, ekonomiklik, binaların değişen kullanımlar karşısında ömrünü uzatabilmek, kişiye kendi hayatını yaşama imkanı vermek, teknolojinin imkanlarından yararlanmak ve mimari ile teknolojiyi bütünleştirmek olarak özetlenebilir.

Belirsizliğe ulaşabilmek amacıyla mimari çevre performansı ile fonksiyonel ihtiyaçlar arasında önemli ölçüde tolerans kabul ve inşa edilmelidir. Yani mimari çevrenin belirli bir fonksiyonel ihtiyaç grubu için ihtisaslaşması önlenmelidir. Bu bir kural olarak kabul edilebilir. Değişme ancak, buna rağmen mekân performansının yetersiz kaldığında söz konusu olmaktadır.

Mimari tasarım veya mimari ürünün, mimari çevredeki belirsizlik ihtiyaçlarının çeşitli kaynakları bulunmaktadır. İnsan davranışlarının tabiatı gereği olan değişkenliği, bu davranışların mimari tasarlama olgusu sırasında ve gelecekteki belirsizliği, yapı alt sisteminin veya bu sistemi oluşturan alt sistemlerin değişkenliği gibi nisbeten objektif değerlendirilebilecek olguların yanısıra, kullanıcılara, çevrelerini oluşturma veya oluşturulmasına katkıda bulunabilme fırsat ve imkanını vermek, hergün gelişen teknoloji ile mimarlığı bütünleştirmek vb. gibi subjektif, sosyal veya mesleki amaçlı hedeflerin de probleme kaynak olabileceği görülebilir.

Davranışların değişkenliği organizasyonların ve kişilerin yapıları ve çevreleri ile ilişkilerinin tabiatı gereği olarak kaçınılmaz olmaktadır. Bu değişkenlik, belirlenebilen veya belirlenemeyen yönlere doğru olabilmektedir. Dolayısıyla davranış sistemi-mimari çevre arasında kurulu uyumun belirlenebilen veya belirlenemeyen bir yönde bozulması söz konusu olabilmektedir. Bozulacak uyumun yeniden kurulabilmesi-uyumun sürekliliği-mimari çevrede belirsizlik ile sağlanabilecektir [46].

Ayrıca binaların ömürleri ile eğitim metodlarının geçerlilik süreleri karşılaştırıldığında, binaların ömürleri boyunca farklı eğitim metodlarını barındırmak zorunda kaldığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda esnekliğin sağlanabilmesi için, bina sisteminin buna izin vermesi gerekir. Bunun sağlanabilmesi için, taşıyıcıların ve ıslak hacimlerin dışındaki tüm bina elemanlarının değişebilme, uyabilme yeteneklerinin varolmasıyla mümkündür. Kullanım esnekliği diye belirtebileceğimiz bu durumla karşılanamayan ihtiyaçlar, fiziksel yapının yetersizliğini ortaya çıkaracaktır. Bunun ise dış kabuğa yansiyacak büyümelere neden olması kaçınılmazdır. Esneklik bina içiyle sınırlı kalmamalıdır. Binanın kabuğuna yansiyacak değişme / büyüme problemlerine de tasarım aşamasında çözüm aranmalıdır. Seçilen bina tipolojisi ve büyüme karakteristiği uygun olmalıdır. Böylelikle bina esneklik sınırları içinde karşılanamayan ihtiyaçlar, binanın dışına yansiyacak ama başlangıçta planlanan doğrultuda uyumlu bir değişme ve büyüme meydana gelecektir.

2.5. Değişme / Büyüme

Değişme; planlı veya plansız bir sistemin (organizma, kişi veya organizasyon), bir süreç veya ortamın belli bir durumdan başka bir duruma geçmesi olarak tanımlanmaktadır [48]. Mimarlıktaki değişmeler, fonksiyonel gelişmeleri veya ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılayabilecek çeşitli boyutlardaki biçim değişmeleridir. Biçimdeki bu değişmeler mekân, bina, bina grupları, kent parçaları veya kent ölçeğinde ortaya çıkabilir [49].

Büyüme veya Gelişme sözcüğü beraberinde "aşama" kavramını da getirmelidir diyen Kortan, Büyüme; önceden tasarlanmış bir bütünün bir takım parçalarının belli aşamalarda inşa edilerek sonunda "tam" lığa, "bütün" lüğe

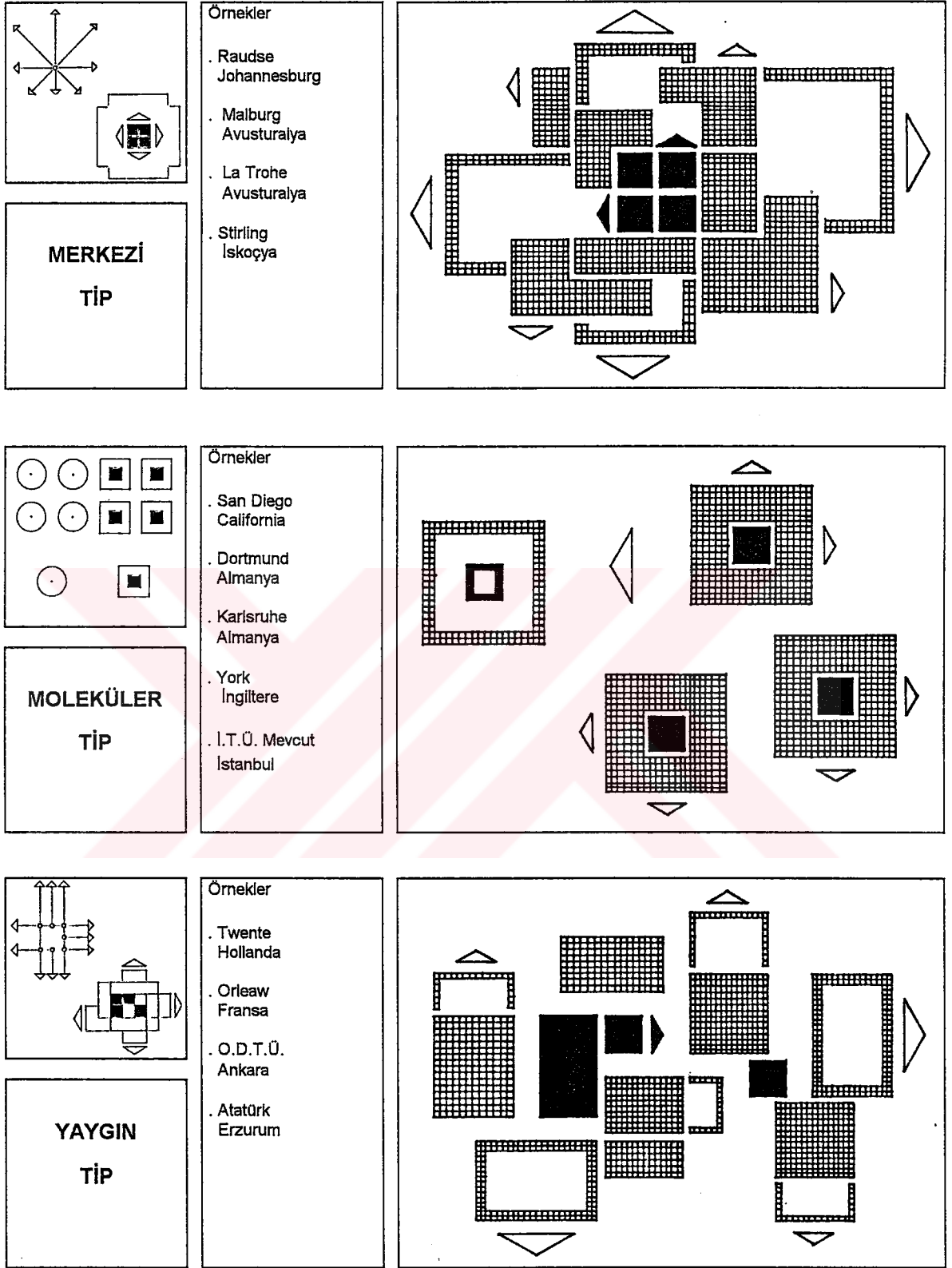
erişmesi olarak tanımlamaktadır [5]. Burada geleceğin ve hedeflerin planlanması, tasarlanması söz konusudur. Yoksa “büyüme”, gelişigüzel ve sınırsız bir büyüme demek değildir.

Kültür sistemi ve sosyal sistemdeki değişimler, bazı yapı tiplerinde büyüme ihtiyacını doğuruyor. Örneğin üretim yapıları, kurumsal yapılar, üniversiteler. Bunun biçime yansımaları, bitmiş bina kavramı yerine, büyüyebilir (bitmez) bina kavramını getirmek olmuştur [47].

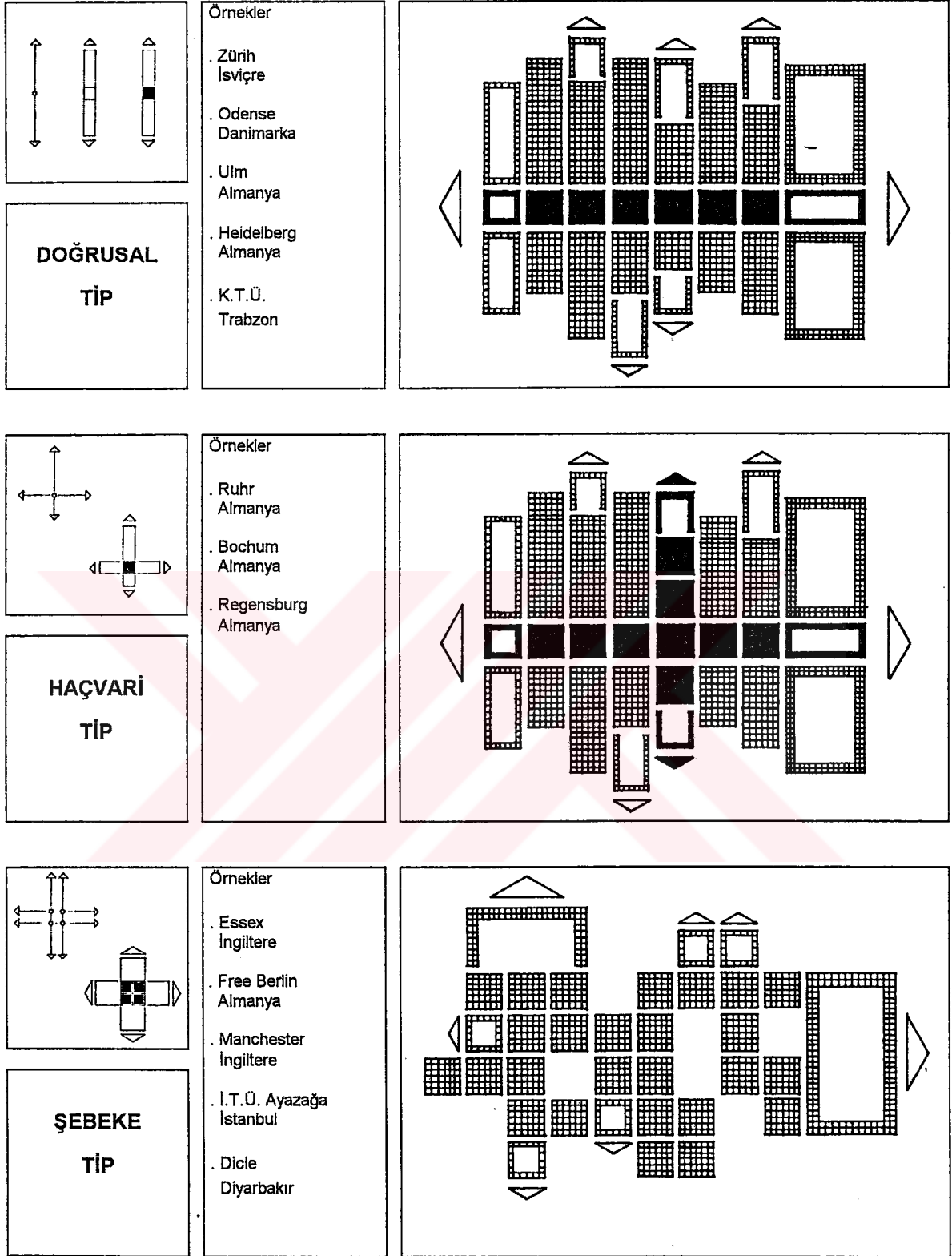
Mimarlıkta karşımıza çıkan bu değişimleri, doğada görülen büyümlerden ayıran en önemli özellik doğadaki büyümlerin sürekli, mimarlıktaki büyümlerin sürekli olmayıp, kesikli ve sınırlı olmasıdır. Bunun yanısıra insan yapısı çevrelerdeki büyüme ile doğadaki büyümlerin ortak yanı, her iki durumda da büyümenin sınırlılığıdır. Ancak insan yapısı çevrelerdeki denetimsiz büyümlerin olumsuzluğuna bakarak kısa sürelerde sınırlı büyümler olduğunu söylemek imkansızdır. Bu tür büyümlerin sürekliliği gözlenmektedir. Bunun neticesinde gelişmelerdeki denetimsizlik, doğadaki dengenin yerine bir karmaşayı, düzensizliği yaratmaktadır.

Planlanmış olan büyüme ihtiyaçları, bunların fiziksel biçimlere dönüşümü ile geçerlilik kazanır. Binayı oluşturan sistemlerin büyüme için planlandığı durumlarda sağlıklı bir olgudan sözedilebilir. Büyümenin; sistemin temel özelliklerini ve işlevliğini bozmasını önlemek için, kent, kent parçaları ve bina grupları düzeyinde, sirkülasyon, ulaşım, alt yapı, taşıyıcı sistem, vb. temel kararlarının önceden, planlama evresinde ele alınmasına imkan sağlayan modeller geliştirilmiştir. Üniversite kampüsleri için geliştirilmiş, pek çok ülkede uygulanmış ve bugün büyük ölçüde tartışılan bu sistem önerilerinin temelini planlı bir büyüme düşüncesi oluşturur, (Şekil 19a, Şekil 19b) [50].

Bir üniversitenin (veya kampüsün), tümünün bir seferde inşa edilmesi, çoğunlukla, hem gereksiz hem de çok pahalı bir iştir. Çoğunlukla gereksizdir, çünkü bir üniversite normal olarak az sayıda öğrenci ile öğretime başlar ve zamanla gelişerek, örneğin 10 yılda tamamlanır. Dolayısıyla uzun yıllar kullanılmayacak binaların yapılması gereksiz olmaktadır [5].

Şekil 19.a. Kampüs Büyüme Tipleri

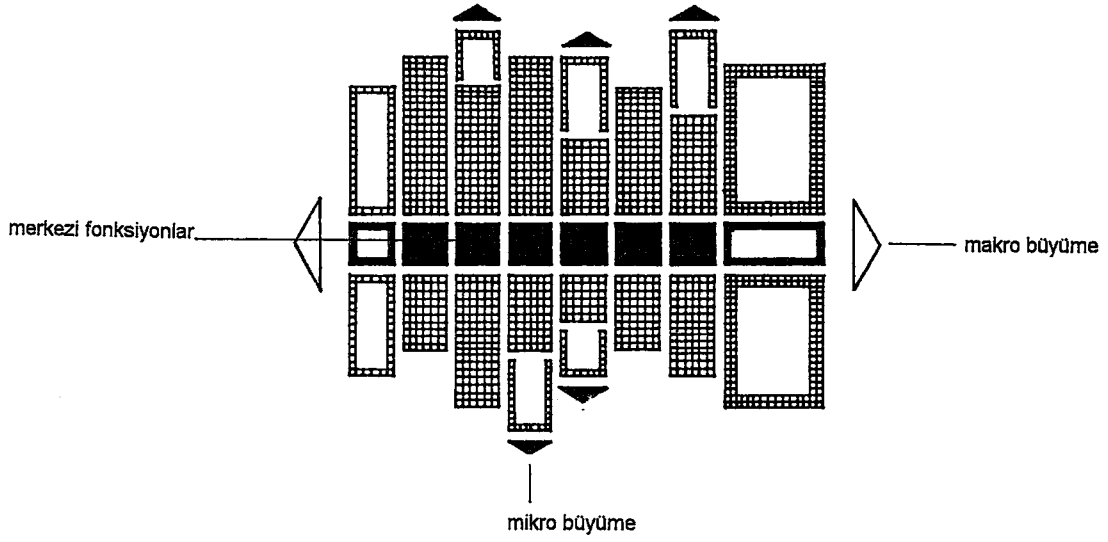
Şekil 19.b.Kampüs Büyüme Tipleri

Fiziksel yetersizliklerin ortaya çıkmasıyla bina büyümek zorunda kalabilir. Ancak üniversite yapılarında merkezi fonksiyonlarla, öğretim birimlerinin büyüme eğilimleri farklıdır. Organizasyonun durumuna bağlı olarak büyümesinde farklı şekillerde ortaya çıkması kaçınılmazdır. Yani üniversitede her fakülte veya bölümün kendisine ait binası varsa, büyüme kendi kendine yeten, yeni bir birim olarak ortaya çıkacaktır. Oysa üniversite de merkezi fonksiyonları içeren binalar ve öğretim birimleri ortak olarak kullanılıyorsa büyüme modül eklenmesi şeklinde karşılanabilecektir. Bu durum da ancak mevcut yapıların programlama yoluyla ihtiyacı karşılayamadığı zaman ortaya çıkacaktır. Eklenen yeni modül veya modüller yeni açılacak bölüm veya fakülteye ait olmayıp, tek bir yapı kompleksi olan üniversitenin bir modülünü oluşturacaktır.

Yeni yapılacak üniversite kampüsünün bir defada tamamının inşa edilmesinin gereksizliğine değinilmişti. İnşaatin bir takım modüllerin tekrar edilerek aşama aşama yapılması ve hedeflenen bütüne ulaşılması üstelik daha da ekonomik olacaktır. Üniversitedeki öğretim üyesi ve öğrenci sayısındaki artışa paralel olarak, önceden planlandığı doğrultuda yeni modüllerin yapımı da sürdürülebilecektir. Elbette bunların gerçekleştirilebilmesi için ise en başta kampüs büyüme tiplerinin her türlü şartlar düşünülerek uygun olarak seçilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

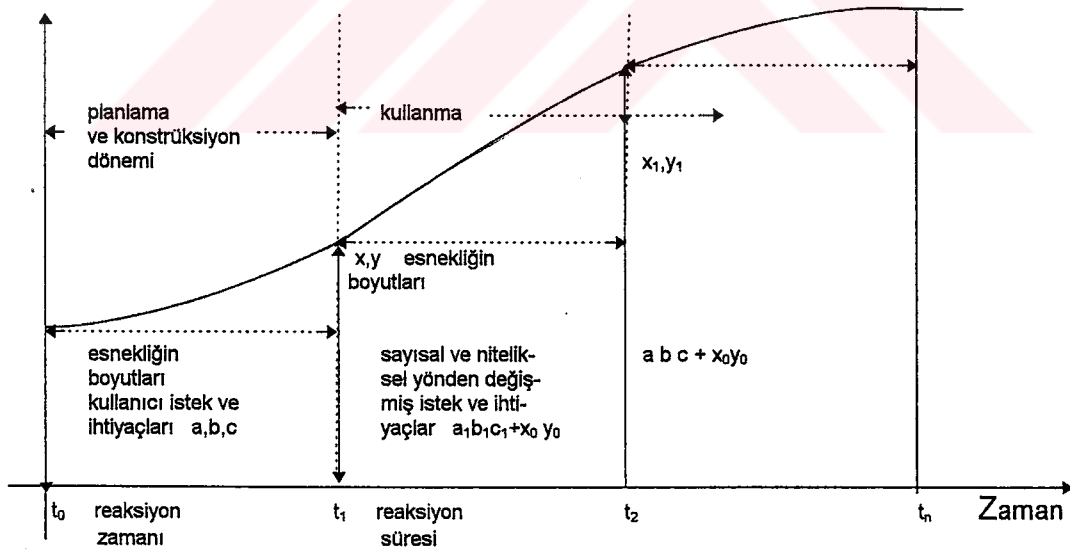
Bina büyüdükçe, bina programları yönünden ortak tesislerin, sirkülasyon alanlarının, bazı servis alanlarının farklı ölçekteki büyüme eğilimlerinden dolayı kullanıcı başına düşen birim alan azalır. Bunun yanında binaların çeşitli bölümlerinin büyüme eğilimleri farklıdır. Örneğin; çeşitli disiplinlerde öğretim yapan farklı fakülte, yüksekokul ve sosyal-kültürel-idari tesislerden oluşmuş bir üniversite kampüsünde, çeşitli binalarındaki büyüme eğilimlerinde farklıdır.

Bu farklılık özellikle merkezi fonksiyonlarla diğerleri arasında görülür. Aşağıdaki şemada bir üniversite sisteminde merkezi fonksiyonların (yönetim, kitaplık, menza vb.) ve öğretim birimlerinin büyüme olanakları ve doğrultuları verilmiştir (Şekil 20).

Şekil 20. Öğretim Birimleri-Büyüme Doğrultuları

Aynı sistem içinde çeşitli birimlerin büyüme ihtiyaçları da aşağıda görüldüğü gibi farklı zamanlarda ortaya çıkar [49].

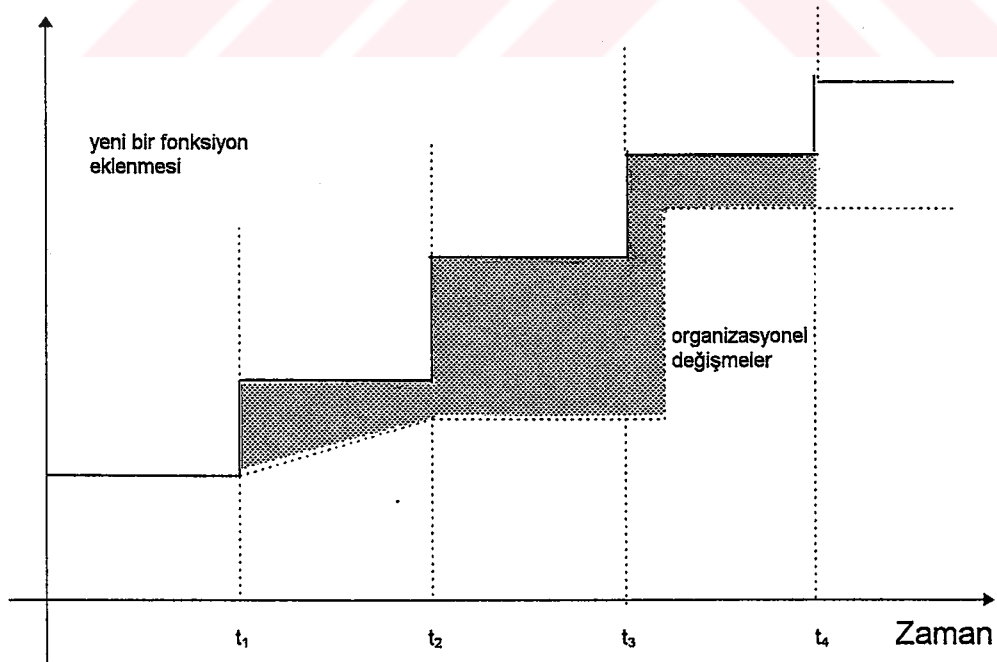
Şekil 21. Büyüme İhtiyacı-Zaman İlişkisi

Bina içindeki farklı fonksiyonlara bağlı değişme ve büyüme eğilimleri de farklı zamanlarda ortaya çıkar. Bunun temel nedeni bina içindeki çeşitli fonksiyonel birimlerin esneklik sınırlarındaki farklılıktır.

Herhangi bir bina türüne ilişkin fonksiyonlar (üretim, mesleki öğretim, bilgi iletim vb.) belirli organizasyonlar yoluyla gerçekleşir. Bu organizasyonlar işletme, yönetim, denetleme sistemleri biçiminde ortaya çıkmaktadırlar. Buna bağlı olarak büyüme olgusu da iki temel doğrultuda belirginleşir. Bunlardan birincisi, yukarıdaki temel fonksiyonlara bağlı olarak daha çok sayıda ve daha karmaşık eylemlerin, yeni veya eklenen, büyüyen organizasyonlar tarafından yerine getirilmesidir.

Bir üniversiteye yeni bir fakülte, enstitü, laboratuvar eklenmesi veya sistemin elemanlarından bazılarının büyümesi buna örnektir. Büyüme aynı fonksiyonların tekrarlanması biçiminde de olabilir.

Organizasyondaki bu büyüme, organizasyonel büyüme, binanın büyümesi biçim değiştirmesi ile ilgilidir. Fakat burada kesin bir bağıntıdan söz edilemez. Diğer bir deyişle organizasyondaki her birim büyüme aynı ölçekte ve aynı anda bina sistemine yansımayacaktır (Şekil 22), [51].

Şekil 22. Organizasyonel Büyüme-Fonksiyonel Büyüme [154].

Bunun yanında organizasyonlar büyüdükçe sistemin iç yapısında da bazı değişimler ortaya çıkabilir. Örneğin bir üniversite de öğretim sisteminin değişmesi öğretim üyesi / öğrenci oranında farklılıkları ortaya çıkarır.

Büyüme olgusunun ikinci temel doğrultusu, binanın esneklik limitleri içinde karşılanamayan organizasyonel büyümelelerin, fiziksel değişimler olarak bina kabuğuna yansımalarıdır. Böyle bir olanak bulunmadığı takdirde organizasyonda işleme bozuklukları ortaya çıkmaya başlar. Dolayısıyla organizasyon ve bina büyümesi olgularından bina büyümesinin, organizasyonun bir fonksiyonu olduğu söylenebilir. Organizasyondaki büyüme, bina büyümesinin bir neticesi değildir. Çünkü sağlıklı bir sistemde organizasyonun, hatalı bina büyümesini izlemesi mümkün değildir.

Organizasyon sisteminin elemanlarını; insanlar (çalışanlar, öğrenciler, müşteriler vb.) yardımcı araçlar, makineler ve her türlü bilgi, üretim, denetim, yönetim, vb. süreçleri oluşturur.

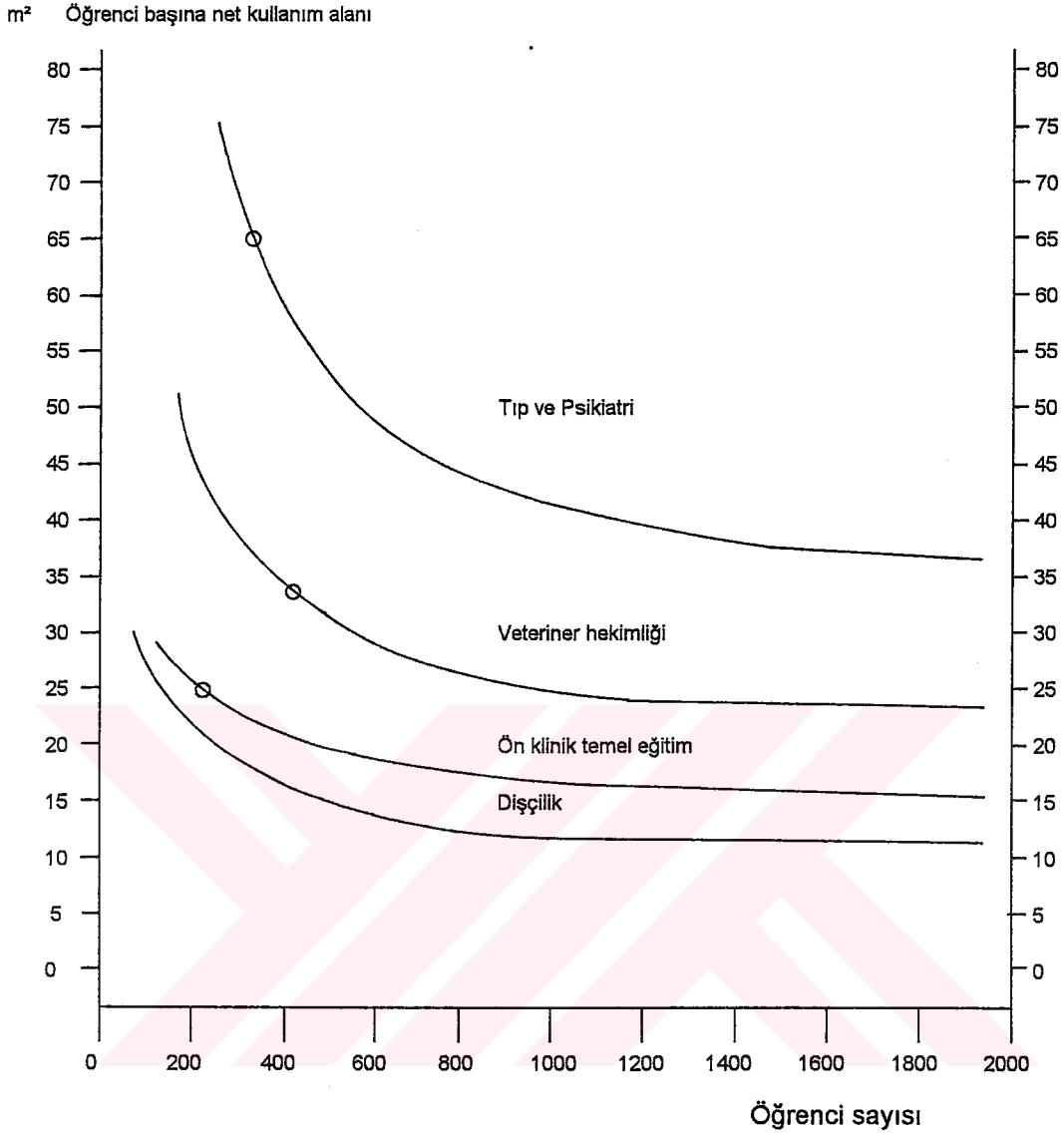
Bina sisteminin elemanlarını ise, insan, makina ve süreçleri örten-saran kabuk ve bağlı sistemler oluştururlar.

Kapasitelerdeki bir artış, örneğin daha fazla sayıda öğrenci veya daha fazla sayıda bilgi üretimine ilişkin süreçlerin ortaya çıkması ve yeni fonksiyonların doğması gibi bir büyüme, yenileme veya biçim değiştirme olmadan, binada bir büyüme yenileme veya biçim değiştirme ihtiyacı olmayacaktır.

Bir eğitim kuruluşunda büyümeyi, ihtiyaçların planlanması- programlanması yönünden etkileyen "öğrenci başına kullanma alan ihtiyacı",

- . Eğitim ve öğretim türü,
- . Kuruluşun büyüklüğü, gibi iki temel ögeye bağlı kalmaktadır.

Bu sayısal değer, uygulamalı bilimlerde laboratuvar-atölye ihtiyaçlarına bağlı olarak artarken, sosyal bilimlerde azalmaktadır. Bunun yanında kuruluş büyüdükçe öğrenci başına kullanma alanı azalır, (Şekil 23) [48].

Şekil 23. Kullanma Alanı-Öğrenci Sayısı İlişkisi

Ayrıca bina veya binalar grubunun, büyümesinin iki görünümü olabilir. Sistemin işlemesine bağlı kapasite artışları ve sisteme yeni yan sistemler eklenmesi biçiminde ortaya çıkabilir.

Büyüme olgusu, ihtiyaçlarının planlanması aşamasında üç grup etkenlik denetlenebilir. Bunlar bir yandan biçim ve büyüklüğe diğer taraftan fonksiyonel özelliklere bağlıdır. Burada büyümenin yalnız iş hacmindeki artış sonucu ortaya çıkmayacağına değinmek gerekir. Yeni bir tekniğin uygulanması, prestij, statü gibi sosyo-psikolojik sorunlar da ek alan ihtiyacını doğurabilmektedir.

Sosyal organizasyonlar binanın büyümesi konusunda bazı sınırlamalar getirmektedir. Arsa ölçüleri biçimin boyutlarını etkilediği gibi, ekonomik, politik ve hukuksal sınırlamalardan da söz etmek mümkündür. Ayrıca seçilmiş olan sirkülasyon ve haberleşme sistemlerinde büyümeyi sınırlandırabileceği göz önüne alınmalıdır.

Bir binanın büyümesi çok karmaşık problemleri birlikte getirmektedir. Bir hayli güç olan yapısal büyüme gereğini geciktirmek için binaların ne ölçüde esnek olması ise tipolojik özelliklere bağlı kalmaktadır.

Karmaşık bir organizma olan üniversite kampüslerinin planlanmasında, gelecekteki büyüme ve gelişmelerinin başlangıçta planlanması en önemli sorunlardan biridir. Çünkü, bir üniversite kampüsünün planlanması, küçük bir kent planlaması niteliğindedir. Bir kentte olduğu gibi, burada da geleceğe ilişkin tahminlerin yapılması gereği problemlerin çözümünü zorlaştırmaktadır. Ancak kentteki nihai gelişmelerin kontrol edilebilmesindeki güçlükler üniversite kampüslerinde kontrol edilebilir ve belirlenebilir boyutta olması çözüme yardımcı olacaktır.

Türkiye’de tasarlanan üniversite kampüslerinin ulaşması düşünülen tahmini nüfusları birçok ilçe merkezlerini geride bırakacak boyuttadır [51]

Üniversite kampüslerinin gelişmesinde belirlenebilen gelişme ve değişmelerin yanısıra belirsiz olanlarda bulunacaktır. Burada hedef belirlenebilenler ile belirsiz olanlar arasındaki dengeyi belirlenebilenler lehine dönüştürebilmektir. Üniversite kampüslerinde zaman içinde gelişme ve değişmelerin olması kaçınılmazdır. Bu da bilimin, insan tabiatının, toplumsal hayatımızın normal bir görüntüsüdür. Aksi takdirde statik, durağan bir toplum ve üniversiteden söz etmek gerekir ki bu da insan tabiatına aykırı bir olgudur.

Üniversite kampüslerinde, ortaya çıkış nedenleri her ne olursa olsun çeşitli alanlarda gelişmeler yaşanmaktadır. Bunun neticesinde fiziksel büyümelerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Gelişme, değişme ve büyüme, gerektiğinde yeni işlevlere uyabilme yeteneğine sahip olmayan bir üniversite kampüsünün gelecek açısından yaşayabilme imkanı, tartışılması gereken önemli bir noktadır.

Çağımızda üniversitelerin başlıca iki yöndeki çalışması olan, bilgi üretimi ve meslek eğitimi bakımından, belirli disiplinler doğrultusunda faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları gözlemlenmektedir. Gelişmekte olan toplumsal olaylar ve hızla ilerleyen teknolojiye paralel olarak sosyal bilimlerin ve fen bilimlerinin önem kazandıkları görülmektedir.

Bunun yanında, özellikle 1950'lerden sonra üniversitelerde, bu bilim kollarında yeni bileşimler önerildiği, denendiği de bilinmektedir. Teknik üniversiteler, bünyelerine sosyal bilimleri alırlarken, bilimsel bir entegrasyonun yanısıra, değişik dünya görüşleri olan grupları da bir arada yaşatarak, kişilerin yetişme ve eğitimlerini daha geniş bir perspektif içine yerleştirmeğe çalışmaktadırlar.

Bu eğilim, Türkiye'de de yansımaları bulmuş ve son yıllarda mevcut üniversitelerimizin de bünyesel değişimlere yöneldikleri görülmüştür. Örneğin, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler temelli eğitim politikasına fizik, kimya mühendisliği gibi disiplinleri, İTÜ gibi tümüyle teknik eğitim ve araştırma yapan ülkemizin bu en gelişmiş teknik üniversitesinde İşletme fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü yer almıştır. Bunun yanında Boğaziçi Üniversitesi gibi nisbeten yeni üniversiteler de sanat tarihi, kamu yönetimi gibi dalların yanında elektronik, bilgisayar mühendisliği dallarında eğitim yapılmaktadır [38].

KTÜ'de 1982 yılındaki düzenlemelerle KÜ dönüştürülürken İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fatih Eğitim Fakültesi gibi farklı disiplinleri bünyesine almıştır. Sonraki yıllarda KTÜ adını yeniden alırken yeni katılan disiplinlerle birlikte yükseköğretimin yayılması çerçevesinde, bölge il ve ilçelerinde yeni yükseköğretim kurumlarının açılması ve geliştirilmesi yönünde çok önemli mesafeler kaydedilmiştir. Yeni açılan yükseköğretim kurumlarında fen ve sosyal bilimler temelli eğitim politikalarının birlikte yürütüldüğü izlenmektedir.

Bu türden eğilimler, üniversitelerin değişme ve dolayısı ile büyümeleri için önemli nedenlerdir. Bunun dışında genel bilim politikalarından başka, üniversitelerin diğer büyüme nedenleri şunlardır:

- . Eğitim araç ve yöntemlerinde değişme,
- . Araştırma amaç ve yöntemlerinde değişme,
- . Mevcut dallara yapılan ilaveler;
 - Öğretim alanlarının gelişmesi,
 - Yeni öğretim alanlarının açılması,
- . Yeni fakülte, enstitü ve yüksekokulların kurulması,
- . Öğrenci sayısının artması [38].

Erkman, büyümeyi fiziksel ve fiziksel olmayan önlemler olarak ayrı ayrı ele almaktadır. Bunlara üniversite bünyesindeki, büyümeyi gerçekleştirecek yeni veya farklılaşmış ihtiyaçların karşılanması için başvurulabileceğini belirtir.

. Fiziksel olmayan önlemler:

- Öğretim süresinin uzatılması (3 veya 4 yarıyıl sistemi),
- Sınıfların büyütülmesi (sınıflardaki öğrenci sayısının artışı),
- Öğretim yapılan saat sayısının artırılması,
- Haftanın uzatılması,
- Mekânların kullanım şeklinin değiştirilmesi.

. Fiziksel önlemler:

Fiziksel önlemler, yeni yeni ihtiyaçların karşılanabilmesi için yapılacak fiziksel büyüme ölçeğine göre tasnif edilebilir:

- Bina bünyesinde düzeltmeler,
- Eklemeler (kat ve blok ekleme),
- Yeni bina yapımı,
- Mevcut araziye ek arsa alımı,
- Uydu kampüsler kurulması (aynı yönetim altında),
- Yeni kampüsler kurulması,

Bu önlemleri kapladıkları alan ve gerçekleştirilme sürelerine göre tanımlarsak:

- Mikro büyümeler,
- Makro büyümeler,
- Kısmen yeniden yerleşme,
- Yeni kuruluşlar olarak belirleyebiliriz [38].

Üniversite bünyesindeki büyümeyi fiziksel ve fiziksel olmayan önlemlerle çözümlenebileceğini belirleyen Erkman; planlanan denetimli bir büyümenin değişik karakterleri bulunduğunu belirterek bunları şöyle sıralar:

. Yoğunluğa göre büyüme;

Yoğunlaşma veya yayılma yoluyla olacaktır. Yoğunlaşma arsa kullanımı, ulaşım ve alt yapı ekonomisi açısından önem taşımaktadır.

. Eksene göre büyüme;

Düşey veya yatay olabilir. Düşey ekseninde büyüme asansör kullanımı gibi teknik yardımcı araçlar gerektirecek, buna karşın yatay ekseninde büyüme ise ulaşım ve altyapıyı zorlayabilecektir.

. Yöne göre büyüme;

Düzenlenmiş çevrenin içine veya dışına doğru bir büyümedir. Asma katlar ilavesi ve kullanım biçiminin değiştirilmesi gibi önlemler bina ölçeğinde düşünülebilir. Kampüs ölçeğinde ise bina ve bina grupları arasında bırakılmış ve altyapı sistemleri tamamlanmış boşluklara doğru büyüme mümkündür. Kampüs ölçeğinde dışa doğru büyüme ise, mevcut yapıların çevresinde olabilecek büyümedir.

. Zamanla ilişkiye göre büyüme;

Sabit hızla olabilir. Ayrıca, belirli duraksamalarla büyüme de mümkündür.

. Forma göre büyüme;

Radyal büyüme, doğrusal büyüme, kümeleşme, spiral büyüme şekillerinden biri olarak düşünülebilir [38].

Görüldüğü gibi büyüme, değişme, gelişme gibi konular kentsel tasarım ölçeğinden mekân tasarımı ölçeğine kadar mimari tasarım ölçeğinde yer alabilecek kavramlardır. Üniversite kampüs tasarımı alanında ise gerek çağımızın içinde bulunduğu hızlı değişim, gerekse eğitim-öğretim ile yükseköğretim fonksiyonlarının dinamik yapısı, büyüme, değişme, gelişme gibi kavramların ifade ettiği davranışların etkili olmasını gerektirmektedir.

Bunun yanısıra çeşitli araştırmacıların, konuyu farklı sınıflandırma sistematiği içinde değerlendirdikleri görülmektedir. Bununda doğal karşılanması gerekmektedir. Konunun çok geniş bir alana yayılmış olması ve kişilere özgü öncelikli bakış açılarının bu zenginliği oluşturduğu düşünülebilir. Bakış açıları her ne olursa olsun yaşayan organizmalar için büyüme, değişme ve gelişmenin oluşması son derece normaldir. Dolayısıyla bunun gereklerinin yerine getirilmesi kaçınılmaz bir durumdur.

2.6. Programlama / Planlama

Programlama; bireylere, gruplara ve/veya makinalara ilişkin süreçlerin çevre ve ekipmana bağlı olarak anlatılması, mevcut durum ve yakın gelecek için sözü edilen süreçlerle bina formu arasında sayısal ilişkileri geliştirmede yönelinecek amaçların ve kriterlerin geliştirilmesidir. Tasarlama kararlarına yeterli bir temel oluşturmak için, amaçların, ihtiyaçların ve kriterlerin geliştirilme, birleştirilme ve değerlendirilmesi sürecidir. Yapısal çevre problemleri hakkındaki bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi ve bir başka biçimde ifade edilmesiyle ilgili ilişkiler kurma eylemidir. Çözüm için gerekli verilerin hazırlandığı, tanılamaya (teşhise) yönelik bir süreç, amaçların ve isteklerin anlaşılabilir ve anlatılabilir bir biçimde ifade edilmesi, ihtiyaçların belirlenmesi, analizi ve organizasyonu ve bir problem belirleme sürecidir. Stratejik mimari programlama kararlarından, ilk tasarlama kararları, ilk tasarlama verilerinin oluşturulması amacıyla planlama sürecinden alınmış bir arakesit, öznel kullanıcı isteklerinin, nesnel program ihtiyaçları haline dönüştürülmesi, planlamanın bir adımı olarak çok çeşitli boyutlarıyla ifade edilmektedir. Ayrıca programlama sonucu elde edilen veriler, bir sonraki adımda kullanılacak yönergelerdir [48].

Bina programlama; yapay çevre problemlerine ilişkin bilgi toplama ve sentez yapmayı içeren bir eylemdir. Planlama ve tasarlama arasında bir evre olarak, problem çözümüne doğru bir adım olmaktan çok, bir problem belirleme metodolojisi ya da yaklaşımıdır [52].

Bina programı gelecekteki bir çevreyi anlama ve kontrol etme için bir araç ve bir düşünsel yaklaşım olarak tanımlanabilmektedir. Bu tanımlama bina programının mimarideki -çevre biçimlenişindeki- yeri, önemi ve niteliklerinin nasıl olabileceği konularında ip uçları vermektedir [47].

Mimarlıkta; programlama kavramı iki temel doğrultuda ele alınmakta ve kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi binaların ihtiyaç programlarının hazırlanmasına ilişkin süreçleri kapsar. Mimari tasarım çalışmaları öncesi ele alınan bu sürecin çıktıları, tasarlama çalışmalarında veri olarak kullanılır. Bu durumda, sonuçta yazılı veya benzeri bir formda bir yönerge dizisi, bir ürün elde edilir. Bu programların hazırlanması için belirli süreçler boyunca farklı yöntemler kullanılır. Fakat sonuçta ulaşılmak istenen bir süreç veya bir sürecin anlatımı değildir. İhtiyaçları belirten bu program, bu ihtiyaçların ne zaman karşılanacağını belirtmediği gibi bu ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin olarak kaynakları da belirlemez.

Mimarlıkta programlama kavramı belirli bir süreç sonunda amaç olarak süreçlerin üretildiği durumlar için de kullanılır. Bu süreç programlar eylemlerin, iş veya işlemlerin sırasını, ilişkilerini ve en önemlisi gerçekleşme sürelerini belirlerler. Burada temel özellik zaman faktörüdür. Şantiye, büro iş programları, yapım, üretim programları buna örnektirler [53].

Binaların ihtiyaç programlarının hazırlanması faaliyeti, genellikle projelendirme çalışmaları içinde, tasarlamanın bir parçası olarak ele alınmaktadır. Bunun yanında mimarlık faaliyetlerinde uzmanlaşmanın gelişmiş olduğu bazı ülkelerde, programlamanın bir uzmanlık dalı ve uğraşı alanı olduğu bilinmektedir.

Mimarlıkta planlama ve programlama çoğu kez birlikte veya birbirini izleyerek kullanılan birbirine yakın kavramlardır. Birbirinin yerine sıkça kullanıldığı görülebilir. Kavramlardaki bu yakınlığının esas nedeni her iki durumda da gelecek için bir dizi kararın önceden verilmesi düşüncesinde aramak gerekir.

Planlama; bireylerin ve grupların faaliyetlerini, meydana gelecek değişmeleri önceden kestirerek, doğabilecek kötü etkileri minimize edecek şekilde düzenleme veya kontrol etme ve bir amaca yöneltme tekniği, istenen amaçları elde etmek üzere geleceğe dönük bir dizi eylemin dikkatle irdelenmesini ve bütünleştirilmesini içeren bir süreç olarak tanımlanmaktadır [54].

Planlama, önceden saptanmış olan amaçlara erişmek için araçların düzenlenmesi ve eylemlerin yönlendirilmesine ilişkin kararlar bütünüdür [49]. Planlama; ekonomik, sosyal, yönetsel veya fiziksel açılardan veya çok yönlü olarak meydana gelecek değişmelerin önceden kestirilerek en etkin, verimli veya optimumu sağlayacak bir sonucu, çevrenin geliştirilmesi ve kaynakların değerlendirilmesi için değişmelerin önceden sezilmesi ve bir amaca yönlendirilmesi tekniği olarak tanımlanabilir [54].

Ayrıca planlama, istenilen amaçlara ulaşmak için geleceğe yönelik bir dizi eylemin irdelenmesi ve bütünleştirilmesi, bir amaca ulaşmak için, o amaç çerçevesinde ve o amaca doğru yönelen birbirine bağlımlı karar adımları dizisidir.

Planlar fiziksel gelişme politikaları ile sosyal ve ekonomik amaçlar arasındaki ilişkileri belirleyen, geleceğe yönelik ve beklenen fiziksel gelişmelerle ilgili toplumun temel politikalarını gösterir çalışmalaradır.

Programlama ile olduğu gibi, planlama, tasarlama ile de bağıntılıdır. Her iki süreç çoğu kez birlikte ele alınır. Planlama ile tasarım arasındaki bu yakınlığı Blumenfeld şöyle açıklamaktadır, Bir amaca veya amaçlar bütününe ulaşmak için gerekli araçların kombinasyonunun düşünsel olarak önceden belirlenmesi planlama ile tasarlamının ortak yönüdür.

Herhangi bir planlama durumunda amaçlar ile araçlar arasındaki bu, ne yapılacak ile nasıl yapılacak ilişkisi karşımıza çıkar. Benzeri durum programlama için tartışıldığında amaç-neyin yapılması gerektiği-yine söz konusudur. Fakat bir ihtiyaç programı araçları ve bunlara ilişkin düzenlemeleri kapsamaz. Buna karşılık ihtiyaç programı kendisi nasıl yapılacak araştırmasında bir araçtır [49].

Programlama, eylemlerin ve davranışların içinde yer alacağı fiziksel çevrenin niteliklerinin önceden tanımlanmasıdır. Bu eylemler ve davranışlar bir planlama çalışmasıyla düzenlenir. Planlama faaliyetleri, ülke, bölge, şehir, bina

grupları (toplu konut, spor tesisleri, hastane, üniversite kampüsleri vb. gibi), binalar ve elemanlar düzeylerinde azalan bir ölçekte yer almaktadırlar. Bu durum aynı şekilde tasarım faaliyetlerinde ülke düzeyinden bina düzeyine doğru çoğalan bir ölçekte arttığı görülür.

Ülkelerarası ve ülke ölçeğinde tasarlama çalışmalarından söz etmek oldukça güçtür. Fakat günümüzde bölge ölçeğinde fiziksel düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir. Bunun yanında programlama faaliyetleri ülke düzeyinden bina düzeyine kadar her ölçekte yer alabilir. Dolayısıyla ülke, bölge, kent, kent parçaları vb. planların alt aşamaları olarak programlardan söz edilebilir.

Ayrıca çeşitli planlama düzeylerine bağlı olarak, yine farklı programlardan söz edilebilir. Bu tür programlara uygulamada, ön program, taslak program veya ayrıntılı program, kesin program, vb. isimleri altında rastlamaktayız. Bu programların yine mimari projelendirme pratiğinde kullanılmakta olan avan proje, kesin proje, uygulama projesi vb. gibi çeşitli projelendirme safhalarıyla yakından ilişkileri vardır.

Planlama, tasarlama çalışmalarından önce başlayıp detayların geliştirilmesine kadar azalan ölçekte yayılan bir olgudur. Pek çok nitelikleri bulunan projelerde programlama kararları tasarlama çalışmalarının içinde yer alabilir. İnsan yararına kararları içeren planlama sürecinin büyük ölçüde imgeleme (tahayyül), yaratıcılık, açık bir görüş ve duyarlılığı gerektirdiği belirtilmektedir. Programlama da yer yer planlamanın bir parçası ve uzantısı veya tasarlamanın tamamlayıcı bir bölümü olarak aynı özellikleri içermektedir. Yoksa programlar gerekli görülen mekânların birer listesi olmaktan öteye gidemezler [49].

Bir bina içindeki organizasyonel sistemler ve bina formu arasında bir denge vardır. Bu form-fonksiyon ilişkisinin sınırlarını belirler. Binanın esneklik limitleri içinde, organizasyonel ve fonksiyonel değişimler mevcut bina tarafından sistemde herhangi bir zorlama olmaksızın karşılanır. Fakat bu limitlerin aşılmasına başlaması ile orgnaizasyonel sistemdeki değişimler bina sistemine de yansımaya başlayacaktır. Dolayısıyla değişen organizasyonlar ile en azından kısa sürelerde durağan bina formu arasında bir uyumun gerçekleştirilmesi programlamanın temel sorunlarından biridir.

Bina programlama çalışmalarının amaçlarından biri de bu biçimsel değişmelerin, büyümelerin denetlenmesi için, yolların, yöntemlerin geliştirilmesi ve ortaya çıkarılmasıdır. Programlama çalışmalarında ele alınması gereken sorunlardan biri de değişmelerin planlanmasıdır. Türkiye’de bu konuda henüz ileri bir düzeye gelindiğini söylemek imkansızdır. Sınırlı sayıda binanın programı hazırlanırken büyümeye ait kararların yer aldığı görülmektedir. Bütün değişmeler zamana bırakılmakta, ihtiyaçlar ortaya çıktıkça çözüm yolları araştırılmakta veya başlangıçta gerekenin çok üzerinde planlanan binalar ile büyüme ihtiyacı önceden karşılanma yoluna gidilmektedir. Netice olarak uzun yıllar atıl kapasite yaratılmakta ve kaynak israfına yol açılmaktadır.

Planlama-programlama evresinde değişme ve büyüme kararlarının süreç dışı bırakılması, özellikle alt yapı seçimi ve arsa kullanma imkanlarının değerlendirilmesi konularında hatalara neden olmaktadır. Bunun yanında başlangıçta bina sisteminin büyümeye uygun olup olmaması yönünden değerlendirilmemesi ortaya çıkacak büyüme sorunlarında bir takım kısıtlamalar ortaya koyar.

Bir bina ömrü boyunca çeşitli ölçeklerde değişmelere uğrar ve büyür. Bu büyüme ilk kapasiteyi birkaç defa aşabilmektedir. Bina programlamada görevlerden biri de bu biçimsel değişmelerin, büyümenin denetlenmesi için yolların ve yöntemlerin geliştirilmesi ve araştırılmasıdır. Aksi takdirde ya baştan büyük planlanan bina ile kullanılmayan bir kapasite yaratılarak kaynak israf edilecek veya plansız büyümelerle, fonksiyonel etkinliğin ortadan kalkmasına bile neden olunabilecektir. Bu gibi durumlarda "aşamalı programlama" problemin çözümünde önemli katkılar sağlayabilir.

Binalarda ilk planlama kararlarının ortaya çıkması ile bunların hizmete girmesi arasında uzun bir süre geçmektedir. Bu süre Türkiye’de yönetim, öğretim ve sağlıkla ilgili kamu binaları için 7-12 yıl arasında değişmekte, bazı durumlarda ise 15 yılı bulmaktadır. Bu uzun süre içinde, binanın amacının tespitinde büyük katkıları olan ve bina programına ilişkin, genellikle öznel, ilk istekleri ortaya koyan yöneticiler, karar vericiler büyük olasılıkla değişmekte veya ihtiyaçlardaki yeni gelişmeler farklı boyutlara ulaşmaktadır [49].

Genellikle binanın kullanıma açılmasıyla kullanıcılar, sağlam temellere dayanmayan ve günlük ihtiyaçlara çözüm bulmak üzere, öznel istekleri doğrultusunda çevrelerine tepki gösterirler ve değiştirme sürecini başlatmış olurlar.

Ancak, projelendirme ve uygulama için geçen bu uzun sürenin başlangıçta doğru programlanarak kısaltma yollarının araştırılması gerekmektedir. Yıllar sonra ortaya çıkabilecek ve başlangıçta nesnel olarak belirlenmesi imkansız olan ihtiyaçların aşamalı olarak ele alınması ve dolayısıyla aşamalı programların geliştirilmesi gereklidir.

Aşamalı programlamayı çeşitli boyutlarda ele almak mümkündür. Program temel öğeleri yönünden önem ve öncelik taşıyan, programa temel teşkil edecek hizmetlerin, bu hizmetlerin üretilmesinde gerekli olacak organizasyonların ve bağlı olarak fonksiyonlarla kapasite değerlerinin kademelenmesi esastır.

Bu kademelenmeden hareketle bina programlarının belirlenmesinde orgnazisyonel, fonksiyonel ve fiziksel büyüme aşamalarından söz etmek mümkündür. Birbirine bağlı ve içiçe olan bu üç olgu belirli aralıklarla ve belirli eşikleri atlayarak birbirini izler. Bunların tamamen birbirinden bağımsız olarak değişmesi ve büyümesi bina sisteminde bir hatanın varlığını ortaya koyar.

Kapsamlı bir programlama çalışması içinde, bir binanın merkezi ve tekrarlanan fonksiyonları için, organizasyonel ve fiziksel değişme ve büyüme ihtiyacının hangi zaman aralıklarıyla, hangi kapasitelere ulaşacağı belirlenmesi mümkündür. Buradan hareketle belirlenecek olan büyüme eşikleri aynı zamanda programlamadaki aşama noktalarını belirleyecektir. İzlenecek olan bu yöntemle yıllar sonra ortaya çıkabilecek bir ihtiyaç başlangıçta karşılanmayacak, böylelikle kaynak israfının önlenmesinde yardımcı olacaktır. Elbette böyle bir aşamalı programlamayı da aşamalı yapım izleyecektir.

Türkiye’de pekçok binanın çeşitli fonksiyonel birimlere bölünerek aşamalı inşa edildiği bilinmektedir. Tüm üniversite kampüsleri, yönetim merkezleri ve birçok hastane buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu aşamalı yapım bir aşamalı programlamaya dayanmamaktadır. Başlangıçta hazırlanan programlar değişen ihtiyaçlara cevap verememe noktasına gelindiğinde çareler aranmaktadır.

Yukarıda tartışıldığı anlamda aşamalı programlama ve aşamalı yapım çok az uygulama imkanı bulabilmiştir.

İhtiyaçların belirlenmesinde, yaşamın dinamikliği, değişen ve büyüyen bir dünyada yaşadığımız göz önünde tutulmalıdır. İhtiyaçlar ileriye dönük ve belirli zaman dilimlerini kapsayacak şekilde belirlenmeye çalışılmalıdır. Bu ise binayı kullanacak kuruluşların geleceğe yönelik amaç ve hedeflerinin de aynı zamanda belirlenmiş olması gereğini ortaya koymaktadır.

2.7. Organizasyon

Organizasyon; iki veya daha fazla kişinin bilinçli olarak eşgüdömlenmiş eylemleri veya güçlerinden oluşan sistem, belirli amaçlara ulaşmaya yönelik sosyal ünite, bir işletmede kullanılan çeşitli üretim faktörleri arasındaki strüktürel münasebetlerin tayini olarak tanımlanabilir [49].

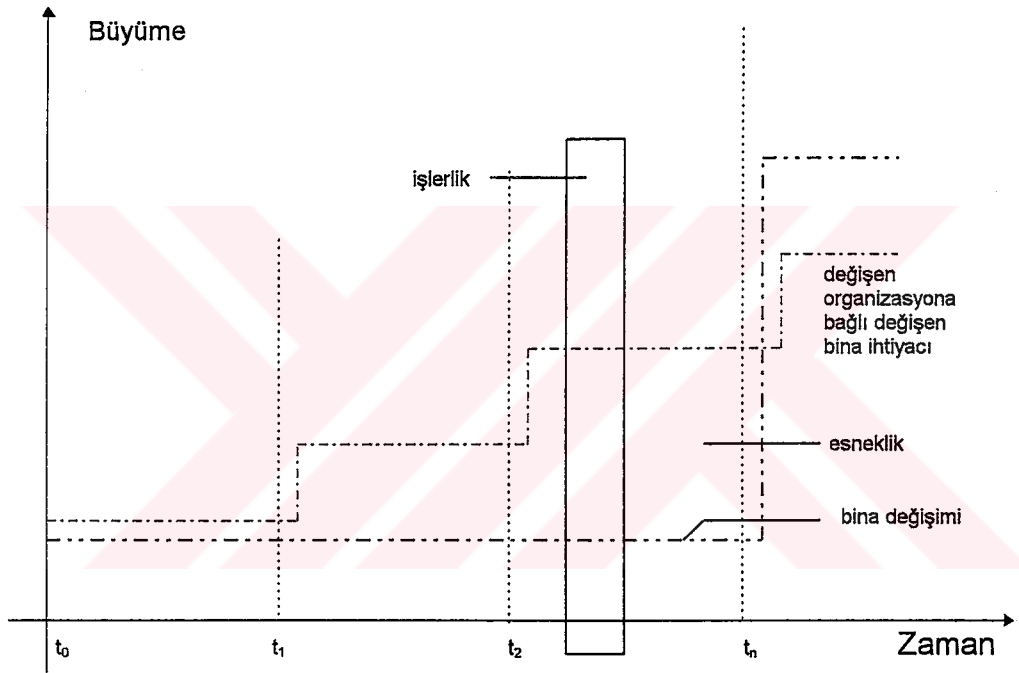
Organizasyon kararları, bir kuruluşun planlama kararlarını izlemekte ve bir binanın içeriği olarak organizasyonlar programların oluşmasında büyük önem taşımaktadır. Planlama kararlarının bir parçası olarak saptanmış olan amaçlar bu organizasyonlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Çevre ile sürekli ilişki içinde olan bu sosyal sistemler, kendilerini saran binayı etkileyecekler ve bina sistemi tarafından da etkileneceklerdir.

Bir bina içindeki organizasyonlar belli eylem, eylem dizileri veya süreçler yoluyla bilgi, enerji, hammadde gibi girdileri, belirli ürünlere ve belirli hizmetlere dönüştürürler. Bu girdilerin bir veya birkaçı aynı organizasyona veri olabilir veya bu girdiler ayrı organizasyonlar tarafından değerlendirilir. Zira bir kuruluşun işlerliği için bu organizasyonların bir kaçının bir arada bulunduğu görülebilir.

Bu organizasyonlardan beklenen de ürün, hizmet, vb. farklı olacaktır. Bunun yanında, bina içindeki organizasyon sistemlerinin bazı elemanları veya alt sistemleri ortak olabilir. Bu ortak elemanlar sistemler arasında dinamik bir ilişki kurulmasında yararlı olurken sistemin bütünlüğünü sağlar.

Bina içindeki görevlerini belirli süreçler ve eylemler yoluyla yerine getiren organizasyonel sistemlerden birindeki köklü bir değişme ilgili diğer sistemleri de etkileyecektir. Dolayısıyla sistemin tüm performansında bir farklılaşma ortaya çıkacaktır.

Özellikle büyüklüklere ilişkin değişme ve gelişme kararları organizasyon ile bina arasındaki uyum üzerinde etkili olur.

Şekil 24. Organizasyonel Sistem-Bina Formu İlişkisi

Yukarıdaki şemada görüldüğü gibi değişen ve dinamik organizasyon ile en azından kısa sürelerde durağan bina formu arasında bir uyumun gerçekleştirilmesi programlamanın temel sorunlarından biridir. t_0 zamanından t_n 'e kadar değişmeyen bina, bu arada organizasyonel büyümeden ortaya çıkan yeni gereksinimleri esneklik limitleri içinde karşılar.

Fiziksel yapıdaki büyüme, organizasyonel yapıdaki büyümenin bir sonucu olarak karışımıza çıkar. Yani organizasyona ilişkin büyümeyi belirli noktalarda yapısal büyüme takip eder. Bu organizasyonları saran kabukta, bina ve bina

sistemlerindeki büyümeyi ifade eder. Fiziksel yapıdaki planlama hatasından kaynaklanan büyümeyi, organizasyonel büyümenin takip etmesi mümkün değildir.

Burada, organizasyonel yapıyı oluşturan elemanları, insan, yardımcı araç-gereç, makina ve her tür bilgi üretim ve iletim sürecinden oluşmasına rağmen fiziksel yapının elemanlarını, organizasyonel yapıyı, saran, örten kabuk ve ilgili sistemler olarak belirtilebilir.

Yukarıda sınıflandırılmış olan unsurlar arasındaki "organizasyonun yapısı" pekçok durumda bina ihtiyaç programının da yapısını (strüktürünü) oluşturur. Bir öğretim kurumundaki, yönetim birimleri, kürsüler, enstitüler, araştırma birimleri gibi organizasyonel yapı aynı zamanda programında anlatım tekniği yönünden ana başlıklarının oluşturur. Bir kamu yönetimi binasındaki ana başlıklar da yönetsel organizasyonu (genel müdürlük, grup, şube müdürlükleri, bölüm şefleri, vb) yansıtabilir [49].

Üniversitenin, bilinen başlıca iki temel fonksiyonu vardır. Bunlar bilginin üretimi ve iletimi ile mesleki öğretimdir. Üniversite içinde bu fonksiyonları yerine getirebilmek için belirli organizasyonların var olması gerekmektedir. Bu organizasyonlar, fakülte, yüksekokul, enstitü, laboratuvar, vb. olarak bulunurlar. Organizasyonlarda, üniversitenin fonksiyonlarına ilişkin etkinliklerin daha karmaşık, bir hale gelmesi, organizasyonların büyümesi neticesini doğurabilir.

Burada üniversite kampüslerini oluşturan organizasyonel yapıya da değinmek gerekir. Üniversite kampüslerinin genel olarak üç farklı alt organizasyondan oluştuğu görülebilir. Bunlar;

Akademik Bölge:

Kampüsteki tüm eğitim-araştırma faaliyetlerinin yapıldığı ve bu faaliyetler için gerekli binaların bulunduğu bölgedir. Kendi içinde daha alt bölümlere ayrılır:

- . Derslik, anfi, stüdyo vb. gibi öğrenci ve öğretim elemanlarının birlikte buldukları ve öğrencilere bilgi, beceri iletiminin yapıldığı mekânlar,
- . Laboratuvar, kitaplık, arşiv, bilgisayar merkezler vb. gibi bilgi üretilen, öğrenci ve öğretim elemanları tarafından kullanılan mekânlar,

- . Bilim dalı, kürsü gibi öğretim elemanlarının günlük çalışma, toplantı amaçlarına hizmet veren daha kişisel mekânlar,
- . Yönetim bölümleri (öğrenci büroları, dekanlık, muhasebe, vb).

Ortak Tesisler:

Kampüsteki disiplinlerin ortak kullanacakları mekânlardır. Bunların bir kısmı eğitim amaçlı olabilecekleri gibi, bir kısmı da rekreatif amaçlıdır.

- . Konferans salonu, merkezi kitaplık, bilgi işlem merkezi,
- . Menza, kafeterya, spor ve oyun alanları

Yurt ve Lojmanlar:

Özellikle kent dışı kampüslerde, öğretim elemanları ve öğrencilerin barınmaları için düzenlenmiş bir bölgedir.

Burada yapılan çalışmaları genel olarak özetlemek gerekirse; çağdaş üniversite kampüslerinin kentsel yapısı ortaya konularak, çeşitli işlevlere karşılık gelecek alanlar tanıtılmıştır. Bunun ardından çağdaş üniversite kampüs planlamasının ortaya çıkış nedenleri üzerinde durularak Türkiye’de ve Batı’da bu yönelmeyidoğuran nedenler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye’de yapılan üniversite kampüslerinin oluşturulma nedenleri ile yaşanan çeşitli problemlere değinilmiştir. Özel ve vakıf üniversitelerin Türkiye ve diğer ülkelerdeki yükseköğretim kurumları içindeki payı tartışılmıştır.

Analiz çalışmalarında da önemli bir kriter olarak ele alınan yaya ölçeği, erişebilirlik ve motorlu araçlarla yayaların ayırımı gibi konular tanıtılmış üniversite kampüs planlamasındaki önemi vurgulanmıştır.

Esneklik, uyabilirlik ve belirsizlik gibi kavramların üniversite kampüs ve bina ölçeğinde yapılan planlamalardaki önemi açıklanarak, bu yapıların nesiller boyunca hizmet edebileceğine dikkat çekilmek istenmiştir. Eğitim-öğretim ve diğer yükseköğretim fonksiyonlarındaki dinamik yapı göz önüne alındığında söz konusu önem daha da artmaktadır.

Üniversite kampüs tasarımı alanında en önemli konulardan biri de büyüme ve değişme kavramlarıdır. Çalışmada konunun çeşitli boyutları ele alınarak

büyüme ve değişmeye etki eden faktörler, çözüm olarak önerilebilecek yollar ve önlemler belirtilmiştir. Ayrıca günümüz eğitim modellerinin dinamik yapısı, üniversitenin hitap ettiği dinamik nüfus ile yükseköğretimin değişen hedefleri konunun önemini daha da belirginleştirmektedir. Ayrıca analiz çalışmalarında yer alan sınıflandırma sistematiği de tanıtılmıştır.

Daha sonra programlama ve planlama kavramları ele alınarak kentsel yerleşme ölçeğindeki üniversite kampüs planlamasında önemine dikkat çekilmektedir. Çağının bir gereği olarak ortaya çıkmış olan üniversite kampüslerinin oluşturulması ve kullanılması aşamalarında bu kavramların ifade ettikleri anlamlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Son olarak binanın fonksiyonlarına yerine getirmesi esnasında bunu çeşitli organizasyonlarla sağlayabileceği tespitinden hareket ederek, üniversite kampüslerinde yer alan farklı organizasyonlara değinilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Medrese ve Külliyelerin Mekânsal Analizi

Medrese ve külliyelerin Mimari Gelişim Şeması [55] (Şekil 25a, Şekil 25b) incelendiğinde medresenin ortaya çıkışı ve kendi özgün yapısının oluşmasının ardından, çeşitli bölgelerde ve dönemlerde bir takım farklılıklar ortaya çıkmış olsa da, başlangıçtaki şemasını kaybetmediği görülmektedir. Ancak incelediğimiz örneklerde kapalı avlulu, açık avlulu, tek katlı, çift katlı, varyasyonlarla karşılaştığımız gibi, özellikle külliyelerde yapıldıkları dönemin kültürel ve ekonomik durumunu anlatabilecek boyut ve kapsamda örneklere rastlamak mümkündür.

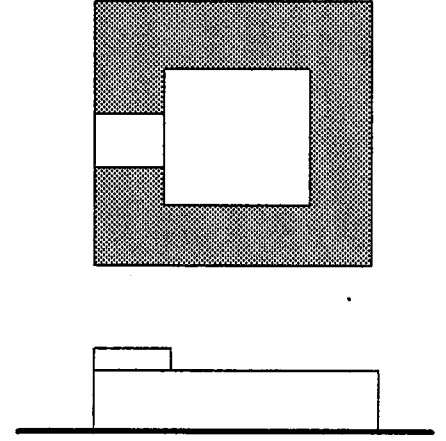
Medrese ve külliyelerin gelişimini Türk'lüğün Anadolu ve Rumeli'ndeki ilerleyişinden ayrı görmek mümkün değildir. Anadolu'nun fethini takip eden yıllardan başlamak üzere Anadolu Selçukluları devrinde çağına mührünü vuran yapı tarzı olmuşlardır. Özellikle Osmanlı Beylik ve İmparatorluk devirlerinde medrese ve külliye yapı tipinin en güzel örnekleri meydana getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun duraklamasının ardından medrese ve külliye mimarisine verilen önemin kaybolduğu, önceki dönemlerin muhteşem örneklerinin artık yapılmadığı görülmektedir. Kuruluş ve yükseliş dönemi askeri ve siyasi zaferlerinin ardındaki en büyük güç olan; zihniyet olarak medrese, duraklama ve çöküş döneminde de, çöküşün ardındaki en büyük etkenlerden biri olmuştur.

Çalışma alanının sınırlarını Anadolu'da ortaya çıkan ilk medreselerden başlatarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde yetişmiş Mimar Sinan'ın yapıları ile noktalanacaktır. Bu sınırlar içinde ele alınan medrese ve külliyeler Tablo 7 ve Tablo 8'de görülmektedir. Tüm bu gelişim sürecinde, medreselerde üç temel mimari elemanla karşılaşılır. Bunları Eyvan / Dersane / Mescid, Revaklar ve Hücre / Oda olarak sıralamak mümkündür. Ayrıca bu mimari elemanlar dışında yer alan çeşitli birimler "Diğer" başlığı altında ele alınmıştır.

MİMARİ GELİŞİM ŞEMASI

1

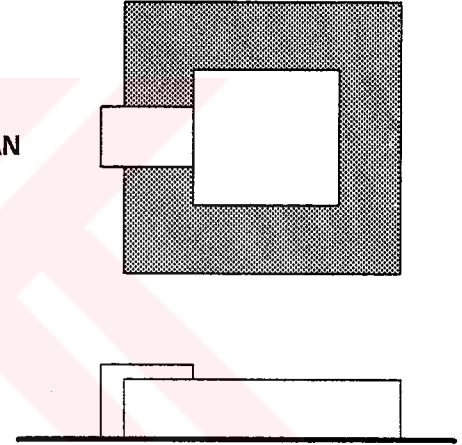
EYVAN

DANIŞMENT - ARTUKLU - A. SELÇUKLU

2

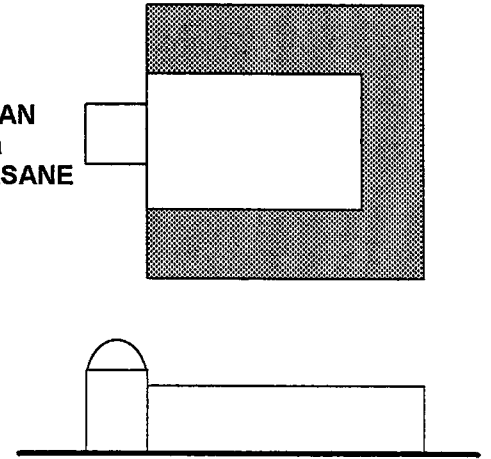
EYVAN

BEYLİKLER DEVRİ

3

EYVAN
veya
DERSANE

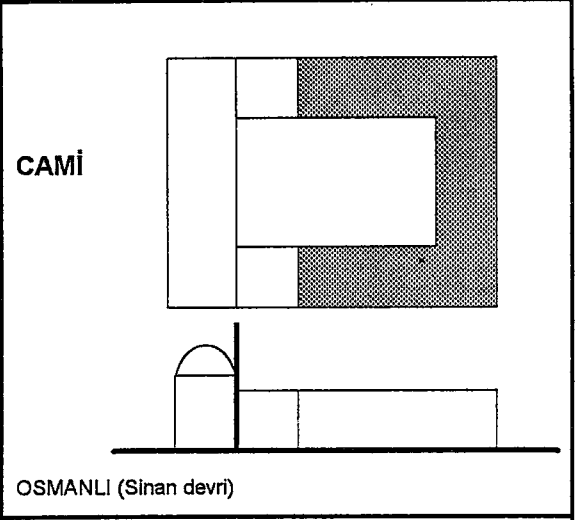

OSMANLI (Sinan öncesi klasik devir)

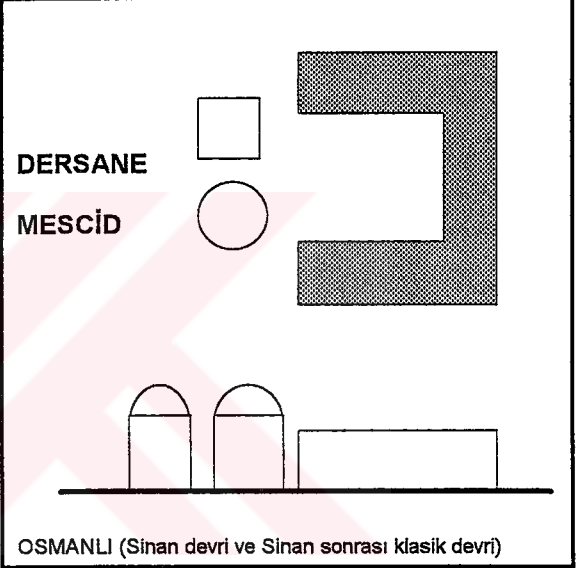
Şekil 25.a. Mimari Gelişim Şeması

MİMARİ GELİŞİM ŞEMASI

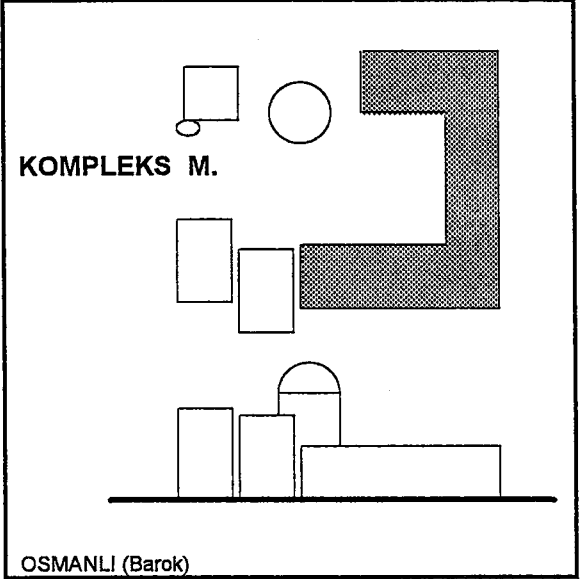
4

5

6

Şekil 25.b. Mimari Gelişim Şeması

Tablo 7. Araştırmada kullanılan Medreseler

		MEDRESE	BULUNDUĞU YER	TARİH
DANIŐMENDLİ	1	Çukur Medrese	Tokat	1150
	2	Yağı Basan Medresesi	Niksar/Tokat	1157
ARTUKOĞLU	3	Zinciriye Medresesi	Diyarbakır	1198
SELÇUKLU	4	Boyalıköy Medresesi	Afyon	1210
	5	Taş Medrese	Akşehir/Konya	1216
	6	I. İzzettin Keykavus Şifahanesi	Sivas	1217
	7	Ertokuş Medresesi	İsparta	1224
	8	Saraceddin Medresesi	Kayseri	1238
	9	Sırçalı Medrese	Konya	1242
	10	Karatay Medresesi	Antalya	1250
	11	Karatay Medresesi	Konya	1251
	12	Süleyman Pervane Medresesi	Sinop	1262
	13	Sahibiye Medresesi	Kayseri	1267
	14	Buruciye Medresesi	Sivas	1271
	15	Gök Medrese	Sivas	1271
	16	Cacabey Medresesi	Kırşehir	1272
	17	Gök Medrese	Tokat	1275
	18	Yusuf Bin Yakup Medresesi	Çay/Afyon	1278
	19	İnce Minareli Medrese	Konya	1280
İLHANLI	20	Çifte Minareli Medrese	Erzurum	1290 ?
	21	Amasya Daruşifası	Amasya	1308
	22	Yakutiye Medresesi	Erzurum	1310
KARAMANOĞLU	23	Tol Medrese	Ermenak/Karaman	1339
	24	Hatuniye Medresesi	Karaman	1382
	25	Ak Medrese	Niğde	1409
DULKADİROĞLU	26	Hatuniye Medresesi	Kayseri	1431-1432
OSMANLI	27	I. Murat Camii Medresesi	Bursa	1363
	28	Yıldırım Bayazıd Medresesi	Bursa	1389
	29	Çelebi Sultan Mehmet Medresesi	Merzifon/Amasya	1414
	30	Yeşil Medrese	Bursa	1415
	31	Saatli (Peykier) Medresesi	Edirne	
	32	Muradiye Medresesi	Bursa	1426
	33	Kapı Ağası Medresesi	Amasya	1488
	34	Rüstem Paşa Medresesi	Cağaloğlu/İstanbul	1488
	35	Yavuz Selim Medresesi	Halıcılar/İstanbul	1548-1549
	36	Soğukkuyu Medresesi	Ayasofya/İstanbul	1559-1560
	37	Sokullu Medresesi	Eyüp/İstanbul	1568-1569
	38	Muradiye Medresesi	Manisa	1588-1592
	39	Amucazade Hüseyin Paşa Medresesi	İstanbul	

Tablo 8. Araştırmada kullanılan Külliye

		KÜLLİYE	BULUNDUĞU YER	TARİH
MENGÜCEK	1	Ulu Camii ve Şifahanesi	Divriği/Sivas	1228-1229
SELÇUKLU	2	Çifte Medrese	Kayseri	1205-1206
	3	Huvand Hatun Külliyesi	Kayseri	1237-1238
	4	Hacı Kılıç Camii ve Medresesi	Kayseri	1249
OSMANLI	5	I. Murad Külliyesi	Bursa	1363
	6	Yıldırım Bayazıt Külliyesi	Bursa	1389
	7	Yeşil Külliye	Bursa	1415
	8	Fatih Külliyesi	İstanbul	1463
	9	Bayazıt Külliyesi	Edirne	1484-1488
	10	Çoban Mustafa Paşa Külliyesi	Gebze/Kocaeli	1521-1524
	11	Hürrem Sultan Külliyesi	Haseki/İstanbul	1538-1557
	12	Mihrimah Külliyesi	Üsküdar/İstanbul	1540-1548
	13	Şehzade Mehmed Külliyesi	Şehzadebaşı/İstanbul	1543-1546
	14	Süleymaniye Külliyesi	Süleymaniye/İstanbul	1550-1567
	15	Sinan Paşa Külliyesi	Beşiktaş/İstanbul	1555-1556
	16	Kara Ahmet Paşa Külliyesi	Topkapı/İstanbul	1558-1560
	17	Mihrimah Sultan Külliyesi	Edirnekapı/İstanbul	1562-1579
	18	Hüsrev Paşa Camii ve Medresesi	Van	1567-1568
	19	Selimiye Külliyesi	Edirne	1568-1575
	20	Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi	Lüleburgaz/Kırklareli	1569-1571
	21	Valide Sultan Külliyesi	Toptaşı/İstanbul	1570-1583
	22	Sokullu Camii Medresesi	Kadınca/İstanbul	1571-1572
	23	Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi	Payas/Hatay	1574-1575
	24	Zal Mahmut Paşa Külliyesi	Eyüp/İstanbul	1579-1590
	25	Şemsi Ahmet Paşa Külliyesi	Üsküdar/İstanbul	1580-1581
	26	Kılıç Ali Paşa Külliyesi	Tophane/İstanbul	1580-1581

. Eyvan / Dersane / Mescit:

Osmanlılar devrinde kapalı dersane haline dönüşmüştür, Anadolu Selçuklular ve Beylikler devri yapılarında eyvan olarak karşımıza çıkarlar. Buraların kullanım amacı çeşitli devirlerde farklılıklar gösterir. Başlangıçta yazlık dersane olarak kullanıldığı bilinen eyvan, kimi yapılarda birden fazla yer almasına rağmen esas eyvan mimari kompozisyon içinde genellikle vurgulanmıştır. Osmanlılar devrinde de bu vurgunun çok daha belirginleştiği verilen örneklerden de anlaşılacaktır.

. Revaklar:

Anadolu'da kapalı avlulu medreseler dışında, tüm medreselerde ortadaki avlunun etrafında, iki, üç veya dört kenarında görülebilmektedir. İki katlı medreselerde de kullanıldığı gibi bazı istisna örneklerde bulunmaktadır. Hücre / odaların önünde geçiş elemanı olarak yapılmalarının yanı sıra iç mekânın görsel zenginliği açısından da medrese mimarisinin vazgeçilmez bir elemanı olmuştur.

. Hücre / Oda:

Medrese'de öğrenim gören öğrencilerin barınmaları için ayrılmış mekânlarla diğer hizmet mekânları kastedilmektedir. Genellikle dışı kapalı, iç avluya yönelik bir tarz da yapılmış olan hücreler / odalar medresenin genel şemasına göre çeşitli şekillerde sıralanabilirler.

. Diğer:

Yukarıda sıraladığımız mimari elemanların yanı sıra, medrese kompozisyonu içinde "diğer" hizmet alanları diyebileceğimiz mutfak, wc-banyo gibi mekânların da bazı örneklerde tespit edildiği bilinmektedir. Aynı zamanda medresenin herhangi bir yerinde, medreseye bitişik veya ayrı olarak mezar yapılarına da rastlanmaktadır. Ayrıca medreselerin buldukları bölgenin cami / mescit ihtiyacını karşılamış olmaları mümkündür. Dolayısıyla su öğesinin yanı sıra minareli medreseler de görülmektedir.

Bu çalışmada özellikle külliye topluluğu içinde yer alabilecek olan imaret / darüzziyafe, tabhane, han / kervansaray, hamam, kitaplık, türbe vb. gibi yapılarda bu bakış açısından analiz edilebilirdi. Ancak bu adı geçen elemanlar "diğer" başlığı altında ifade edilmiş olup çalışma ile direk bağlantı kurulmamıştır. Ancak bu tür yapılar, medrese ve ifade ettiği amaca hizmet eden yapı grupları olarak değerlendirilmiştir.

Buradan hareketle islâmiyetin doğuşundan itibaren cami ve çevresinde başlayan eğitim-öğretim faaliyetleri, İslâmi gelenekler çerçevesinde kendine özgü eğitim-öğretim yapısını meydana getirirken, içinden çıktığı cami ve çevresi karakterinden tam olarak kurtulamamış; medresede sistematik olarak eğitim-öğretim faaliyeti sürerken camide sistematik olmasa da aynı işlevi yerine getirmeye devam etmiştir.

Toplumsal gelişmeye paralel olarak zamanla farklı fonksiyonlara cevap verecek yapı türlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Anadolu Selçuklular devrinde ortaya çıkmaya başlayan külliyeler, içinden çıktığı toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek birer sosyal merkez niteliğindedirler. Külliyeler; çarşı, han / kervansaray, hamam, imaret / darüzziyafe, tabhane, türbe, cami ve çeşitli fakülteler niteliğindeki medreseleriyle, özellikle Osmanlı imparatorluk döneminde sistematik bir biçimde ele alınmış ve toplumun tüm ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde oluşturulmuşlardır.

Medrese ve Külliyeler tek tek veya toplu olarak yapılmış olsun çalışmanın ele alınış biçimine paralel olarak üç kriter doğrultusunda analiz çalışmaları yapılmıştır.

Çalışmamızda tek tek yada grup olarak inşaa edilmiş bu yapılarda eyvan / dersane / mescit, revaklar ve hücre / oda gibi farklı işlevsel özelliklerin gereklerini yerine getiren alanların analizi yapılırken bu farklılıkları aşağıda ifade edilen sınıflandırma sistematigi içinde değerlendirmek mümkündür.

. Yarı Kamusal Alan:

Eyvan / Dersane / Mescid olarak belirtilen mekânın, kullanıcıları ve kullanım amacı düşünüldüğünde yarı kamusal alan olarak nitelenmek mümkündür. Özellikle külliye yapısı içinde cami'ye dönüşmüş olarak karışımıza çıkan eyvan / dersane / mescit'in mimari gelişim süreci içinde ihtisaslaşmış bir yapı türüne dönüştüğü söylenebilir.

. Kamusal Alan:

Bunun yanısıra revakların kamusal alan olarak nitelendirilmesi, hücre / oda ile eyvan / dersane / mescit arasında bir karakterde olmasından kaynaklanmaktadır. Şüphesiz burada adı geçen kamusal alan; kişisel alanları gerisinde barındıran veya onlara ulaştıran alanlardır.

. Kişisel Alan:

Hücreler / odalar ve onların hizmet alanları kastedilmektedir. Medrese yapısı içinde revaklar, eyvan / dersane / mescit, türbe gibi alanlar dışında yer alan kısımlar kişisel alanlar olarak ifade edilmektedir.

Bu çerçevede özellikle külliyelerde cami, bir odak noktası durumundadır. İmparatorluk dönemiyle birlikte sistematik bir biçimde ele alınan bu yapı topluluğu içinde cami "ön plan yapıları" olarak adlandırılabilir durumdadır. Kortan, yapmış olduğu çalışmada ön plan (foreground) ve arka plan (background) binalar üzerine şu tespitlerde bulunmaktadır. Paul Rudolph, kentin içinde yer alan yapıların büyük çoğunluğunun konutlar, büro binaları vb. gibi göreceli olarak birbirine benzeyen isimsiz (anonim) yapılardan oluştuğunu gözlemiş ve bunları "arka plan yapıları" (Background buildings) olarak ve kent dokusu içinde daha nadir görülüp, kendine özgü fiziksel biçimleriyle yer alan dini yapılar, büyük ölçek ve açıklıktaki strüktürler; opera, konser, spor salonları, vb. gibi yapıları da "ön plan yapıları" (Foreground Buildings) olmak üzere genelde iki kategoride sınıflandırmıştır. Üniversite kampüslerinin bazılarında da bu tür bir yaklaşım geçerli olmaktadır. Bu tanıma göre, ayrı ayrı binalardan oluşmuş bir üniversite kampüsünde sınıflar, laboratuvarlar ve bürolar'ın oluşturdukları yapılar (eğer varsa "doku") "arka plan yapılar", buna karşın Büyük Oditoryum, Kafeterya, Kütüphane, Spor Salonu, vb. gibi tek ve özgün tasarımları olan binalarda "ön plan yapılar" olarak adlandırılabilir [5].

Yukarıdaki açıklamaları da dikkate alarak özellikle külliyeler içindeki cami'yi, tek yapı olarak medreselerde de Eyvan / Dersane / Mescit'in kendi içinde "ön plan yapılar" olarak değerlendirmesinin mümkün olabileceği görülmektedir. Ancak bazı istisna durumların olabileceği unutulmamalıdır. Özellikle Anadolu Selçuklu devri ve öncesi medrese mimarisinde karşılaştığımız minare, taç kapı, avluyu örten kubbe gibi elemanlar "ön plan yapıları" kavramında farklılıklar ortaya çıkarmaktadır.

Külliye olarak adlandırdığımız yapı topluluğu dikkatli bir biçimde incelendiğinde, medreselerin daha yeni olduğu yüzyıllarda kent içinde değişik yerlere yayılmış, çeşitli disiplinlerde eğitim öğretim yapan, kendi içinde yeterli yapı tipinin yan yana getirilip ihtisaslaşmış hizmet alanlarıyla birlikte bir kompozisyon oluşturduğu görülecektir. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse; çeşitli fakülte binalarıyla onların hizmet alanları ve uygulama alanlarından meydana gelmiş oldukları görülür.

Dolayısıyla çağdaş üniversite kampüslerinin meydana geliş biçimini andıran bir çizgi izlemek mümkündür.

3.2. Çağdaş Üniversite Kampüslerinin Mekânsal Analizi

Türkiye’de üniversiteler konusu hep güncelliğini korumuş bunun doğal sonucu olarak zaman zaman, öğrenci kapasiteleri, öğretim üyesi sorunları, eğitimde kalite, fiziki mekân yetersizliği, özerklik veya daha fazla özgürlük, seçimle yöneticilerin oluşturulması gibi başlıklarda karşılaşmak mümkündür. Güncelliğini korumasının nedenleri, bilginin ve bilimsel gelişmelerin sürekliliğinde, üniversitenin öncelikle dinamik bir kitleye hitap etmesinde, toplumsal talebin giderek artmasında aranabilir. Bunun yanısıra üniversiteler her geçen gün genişleyen hedeflere doğru yönelmektedir.

Bunun nedeni ise ülke içindeki kalkınma çabalarının yanı sıra dünyadaki gelişme ve değişmelerin yüklediği yeni roller olarak ifade edilebilir.

Cumhuriyet öncesinde medreselerin karşısında olmak üzere eğitim-öğretim kurumları oluşturulması çabalarının varlığı bilinmektedir. Öncelikle Batı'nın askeri alanda yakaladığı gelişmeleri ülkeye taşıyacak askeri okullardan başlanılmıştır. Çeşitli zorlukların ardından sivil anlamda yükseköğretim kurumlarının açılması sağlanırken bunlara; kurumsal yapı olarak Batı ülkelerin üniversite modelleri örnek oluşturmuştur. Cumhuriyet Türkiye'sinde medreselerin kapatılmalarının ardından faaliyetine devam eden bu Batı modelindeki yükseköğretim kurumları, Atatürk tarafından yeniden organize edilerek, günümüze kadar çeşitli boyutsal değişimlerini sürdürerek gelmiştir. Bu süreçte üniversitelerin fiziksel planlama ve tasarım kriterleri açısından da Batı ülkelerinde ortaya çıkmış olan üniversite kampüsleriyle önemli benzerliklerin olduğu görülmektedir.

Özellikle 1990'lı yıllarda üniversite kurulmasına hız verildiği görülür. Kurumsal olarak oluşturulan bu üniversiteler genellikle kendisine tahsis edilen mevcut yapılarda faaliyet geçmektedir. Ancak görülen odur ki bu hızlı kurumsallaşmaya paralel olarak fiziksel planlamayı koordine edecek ve bu kurumları; incelemeye çalıştığımız çeşitli yönleriyle el alıp geleceğe dönük planlama ve programlarla oluşturulmasında gerekli hassasiyet gösterilmemektedir. Son yıllarda üniversiteler konusunda Cumhuriyet tarihinin en büyük

iddialarıyla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle üniversiteyi meydana getiren çok sayıdaki elemandan sadece fiziksel planlama konusundaki yapılacak hataların bile maliyeti çok büyük boyutlarda olacaktır.

Çalışmamız kapsamında yer alan analiz ve diğer teorik çalışmalar Türkiye'de oluşturulan üniversite kampüslerinin aydınlatılmasına yardımcı olacaktır. Konunun önemi gözönüne alındığında Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmaların çok sınırlı olduğu ortadadır. Bu konuda Batı'daki gelişmeleri izlemekle kalınmayıp, evrensel değerlerle birlikte ülkemizin kendine özgü yapısının (ekonomik sosyo-kültürel vb) gereklerini yerine getirecek çalışmalara yönelmesi çok önem arzeden durumdur.

Analiz çalışmalarında ele alınan örnekler, modern mimarlık hareketinin en önemli yapı taşı olan Bauhaus ekolü ile ortaya çıkan daha sonra CIAM (Congres Internationaux d'Architecture Moderne) ilkeleri çerçevesinde ve ona karşıt ilkelerle tasarlanmış çalışmalardan seçilmiştir. Bu çerçevede 27 adet üniversite kampüsü Batı ülkelerinden ve çeşitli arayışları ifade edebilecek 10 adet üniversite kampüsü Türk üniversitelerinden ele alınmıştır (Tablo 9).

Analiz çalışmalarında üniversite kampüs tasarımında önemli olduğu varsayımına inandığımız kriterler kullanılmıştır. Bunlar; literatür çalışmaları sırasında, karşılaştığımız, çeşitli araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde ifade edilen kriterlerle, kendi yaklaşımımızın gereği olan kriterler eklenerek elde edilmiştir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

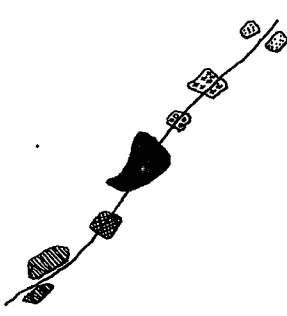
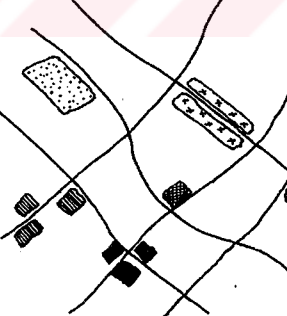
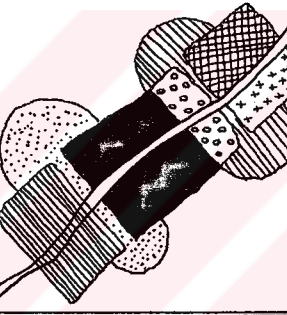
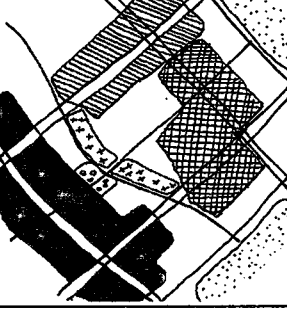
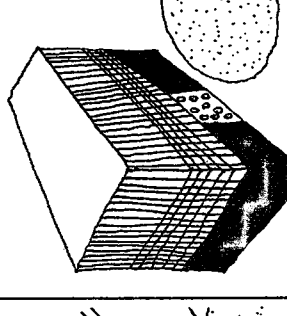
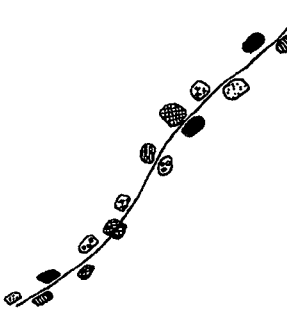
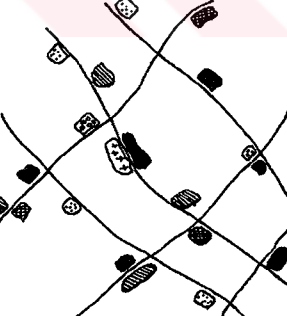
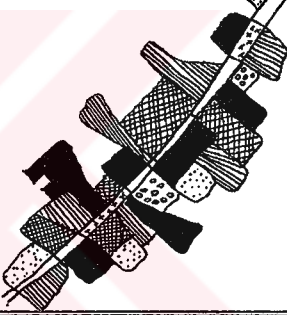
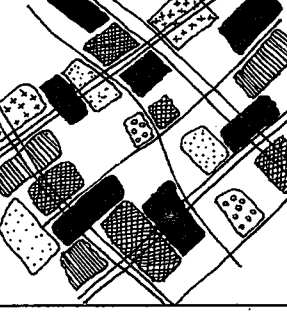
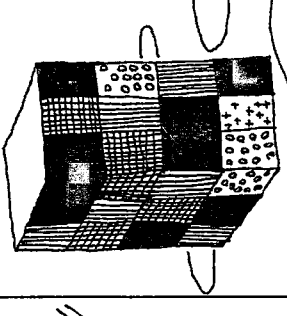
. Soyutlaştırılmış kampüs doku tipi (alternatifleri):

Tablo 10'da [44] görüldüğü gibi üniversite kampüs tiplerini seyrek ve yoğun tipler olarak belirlenebileceği gibi, dağınık ve kümelenmiş fonksiyonlu tipler, kendi içinde bir ve iki boyutlu ile ayrıca bir boyutlu çizgisel, iki boyutlu alansal, üç boyutlu hacimsal olarak ifade edilerek analiz çalışmalarında kullanılacaktır. Kampüslerin soyutlaştırılmış olmaları nedeniyle birbirleriyle olan karşılaştırılma ve değerlendirilmesinde yardımcı olacaktır. Bu nedenle yeniden yorumlanarak (Tablo Ek-1) analiz çalışmalarında önemli bir analiz aracı olarak yer verilmiştir.

Tablo 9. Araştırmada Kullanılan Türk ve Batı niversiteleri

		ÜNİVERSİTELER	BULUNDUĞU YER	TARİH
TÜRK ÜNİVERSİTELERİ	1	Atatürk Üniversitesi	Erzurum	1956
	2	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Trabzon	1963
	3	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Ankara	1961
	4	Ege Üniversitesi	İzmir	1958
	5	Gaziantep Üniversitesi	Gaziantep	1973
	6	Dicle Üniversitesi	Diyarbakır	1971
	7	Uludağ Üniversitesi	Bursa	1978
	8	Hacettepe Üniversitesi	Ankara	1965
	9	İstanbul Teknik Üniversitesi	İstanbul/Ayazağa	1971
	10	Erciyes Üniversitesi	Kayseri	
BATI ÜNİVERSİTELERİ	11	Brezilya Üniversitesi	Brezilya	1936
	12	İllinois Teknik Enstitüsü	Amerika	1939
	13	Karakas Üniversitesi	Brezilya	1942
	14	Oteniemi Teknik Üniversitesi	Finlandiya	1949
	15	Meksiko Üniversitesi	Meksika	1951
	16	Rio De Janeiro Üniversitesi	Brezilya	1954
	17	Bağdat Üniversitesi	Irak	1957
	18	Sussex Üniversitesi	İngiltere	1961
	19	Bochum Üniversitesi	Almanya	1962
	20	Simon Frazer Üniversitesi	Kanada	1963
	21	York Üniversitesi	İngiltere	1963
	22	Serbest Berlin Üniversitesi	Almanya	1963
	23	Dublin Üniversitesi	İrlanda	1963
	24	East Anglia Üniversitesi	İngiltere	1964
	25	Lancaster Üniversitesi	İngiltere	1964
	26	Warwick Üniversitesi	İngiltere	1965
	27	Kent A Canterbury Üniversitesi	İngiltere	1965
	28	Essex Üniversitesi	İngiltere	1965
	29	Brunel Üniversitesi	İngiltere	1966
	30	Loughborough Teknoloji Üniversitesi	İngiltere	1966
	31	Bath Üniversitesi	İngiltere	1966
	32	Surrey Üniversitesi	İngiltere	1966
	33	Bradford Üniversitesi	İngiltere	1966
	34	Stirling Üniversitesi	İngiltere	1967
	35	Bielefeld Üniversitesi	Almanya	1969
	36	Oran Bilim Teknik Üniversitesi	Cezayir	1976
	37	Lethbridge Üniversitesi	Kanada	1976

Tablo 10. Soyutlaştırılmış Kampüs Doku Tipleri (Alternatifleri)

	SEYREK (YAYGIN) ALTERNATİFLER		YOĞUN ALTERNATİFLER		
	BİR BOYUTLU	İKİ BOYUTLU	BİR BOYUTLU (ÇİZGİSEL)	İKİ BOYUTLU (ALANSAL)	ÜÇ BOYUTLU(HACİMSEL)
KÜMELENMİŞ FONKSİYONLU ALTERNATİFLER	S1K	S2K	Y1K	Y2K	Y3K
	S1D	S2D	Y1D	Y2D	Y3D

FONKSİYONLAR

AKADEMİK

SOSYAL

İDARİ

KONUT

SPOR VE DİNLENME

YARDIMCI FİZİKSEL TESİSLER

. Kampüs Büyüme Tipi:

Linde, Inceoğlu, Erkman gibi araştırmacıların çalışmalarında dile getirilmiş oldukları ve Şekil 19a ve Şekil 19b'de üniversite kampüslerinin incelenmesi ve değerlendirilmesinde önemle üzerinde durulan sınıflama biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

. Akademik Alan Büyüme Tipi:

Analiz çalışması sırasında karşılaşılan soyutlaştırılmış kampüs doku tipleri ve kampüs büyüme tipleri ile ifade edilemeyen durumlarda Akademik alanların Şekil 19a ve 19b'de gösterilen anlatımlarla, analiz çalışmalarını destekleyici bilgilerin üretilmesine çalışılmıştır.

. Akademik Alanlar:

Kentsel yerleşmenin çalışma işlevini karşılayan, üniversitenin temel fonksiyonu olan eğitim, öğretim, araştırma faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği mekânlar kastedilmektedir. Tüm sınıflar, laboratuvarlar, her türlü araştırma birimleri, öğretim üye ve yardımcılarına hizmet eden çalışma odalarıyla bir kısım yönetim birimleri bu kapsamda ele alınmıştır.

. Konut Alanları:

Üniversite kampüslerinin kullanıcıları olan öğrenciler, öğretim üyeleri ve diğer personeller ile misafirlerin kullanabileceği, öğrenci yurtları, öğretim üyesi ve personel lojmanları ile misafirhanelerden oluşan, ayrıca kentsel yerleşmelerin barınma işlevini yerine getiren alanlar olarak ifade edilebilecek alanlardır. Üniversite kampüslerinde önemli bir yer tutarlar.

. Sosyal - Kültürel Alanlar:

Kentsel yerleşmelerin dinlenme ve rekreasyon işlevi içinde değerlendirilebilecek olan, kültürel faaliyet alanları (oditoryum, konferans salonu, kütüphane)'nin yanısıra öğrenci merkezleri, çarşı, yemekhane vb. gibi hizmet alanları bu kapsamı içinde değerlendirilmiştir. Bu alanlar sadece öğrenciler için olmayıp öğretim üyeleri idari personel ve kent halkının kullanabileceği mekânlardır.

. İdari Alanlar:

Bu kapsam içinde rektörlük ve ilgili alt birimleri kastedilmiş olup, kentsel yerleşmede çalışma işlevi içinde yorumlanıp üniversite kampüsü içindeki özel durumdan dolayı ayrıca ele alınmıştır.

. Açık-Kapalı Spor Alanları:

Bir üniversite kampüsünü kentsel yerleşme olarak ele aldığımızda; dinlenme ve rekreasyon işlevleri içinde yer alabilecek spor tesislerini ifade etmektedir. Analiz çalışmaları içerisinde açık ve kapalı spor alanları kendilerini, ifade edecek biçimde ele alınmışlardır.

.Yardımcı Fiziksel Tesisler:

Bu kısımda üniversite kampüsünde alt yapı olarak adlandırabileceğimiz; ısıtma tesisleri, garaj, otobüs durağı vb. gibi tesisler vurgulanmıştır.

. Taşıt-Yaya Ayırımı:

Araştırmalar sırasında kentsel yerleşmelerde taşıt-yaya ayırımının önemli bir tasarım kriteri olarak ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla kentsel bir yerleşme olan üniversite kampüslerinde gerek yurt içindeki gerekse yurt dışından tespit edilen örneklerde konuya verilen önemin ortaya çıkarılması gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından gerekli görülmüştür.

. Yaya Ölçeği:

Ele alınan örnekler üzerinde yapılan analizlerle üniversite kampüs tasarımlarının yaya ölçeği kavramına ne kadar uygun oldukları incelenmiştir. Burada yaya ölçeği; 1000 m. çapındaki bir alan, 15 dakikalık yürüme mesafesi, 700 m. çapındaki bir alan, 10 dakikalık yürüme mesafesi, 350 m. çapındaki bir alan da 5 dakikalık yürüme mesafesi olarak ele alınarak analiz çalışmalarında yer almıştır.

Özetlemek gerekirse çalışmanın kapsamı içinde ele alınan medrese ve külliye; oluşturuldukları dönemin eğitim-öğretim metodları ve kurumsal yapı modelleriyle kendi çağlarını yansıtan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Dolayısıyla medrese ve külliyelerin mekânsal analizlerinde böylesi bir yapıyı aydınlayabilecek kriterlerle yapılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Gerek mimari gelişim şeması, gerekse de yarı kamusal, kamusal ve kişisel alanlar ile ön plan, arka plan yapılar sınıflandırma sistematiği mevcudun analizini yapmaktan öteye gidememektedir.

Ortaya çıkan bu doğal sonucun ardından, günümüz üniversite kampüslerinin mekânsal analizlerindeki kriterlerin, çağın gereklerini yansıttığını belirtmek eksik olmakla beraber, yanlış olmayacaktır.

Bu nedenle üniversitelerin bugünkü dinamik yapısını yansıtacak veya ortaya koyacak biçimde kriterlerin belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Soyutlaştırılmış kampüs doku tipi, kampüs büyüme tipi, akademik alan büyüme tipi, taşıt-yaya ayırımı ve yaya ölçeği gibi bu dinamik yapının belirleyici nitelikleri iki boyutlu grafik anlatımlarla ifade edilmiştir.

4. İRDELEME VE DEĞERLENDİRME

4.1. Medrese ve Külliyyelerin İrdeleme ve Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde fonksiyonel alanlar olarak belirlenen Eyvan / Dersane / Mescit, Oda / Hücre, Revaklar ve Diğer başlığı altındaki mekânlar ön plan-arka plan yapılar ile kamusal, yarıkamusal, kişisel sınıflandırma sistematigi içinde analizleri yapılmıştır.

Tablo 11a'da Anadolu'da ilk olarak inşaa edilen medreselerle, Anadolu Selçuklu döneminin en seçkin örnekleri ele alınmıştır. Bunlar; Tokat Çukur, Niksar Yağlıbasan, Diyarbakır Zinciriye, Afyon Boyalıköy, Akşehir Taş, Sivas I. Keykavus [32], Isparta Ertokuş [56], Kayseri Saraceddin, Konya Sırçalı, Antalya Karatay [32], Konya Karatay [57], Sinop S.Pervane ve Kayseri Sahibiye [32] medreseleridir.

Tablo 11b'de Anadolu Selçukluların son dönemlerinde yapılmış örneklerle, Anadolu Selçukluların çöküşünden sonra ortaya çıkan beylikler dönemi örnekleri görülmektedir. Bunlar; Sivas Buruciye, Sivas Gök, Kırşehir Cacabey, Tokat Gök, Afyon / Çay Y.Bin Yakup [32], Konya İnce Minareli [57], Erzurum Çifte Minareli, Amasya Darüşşifa [32], Erzurum Yakutiye[57], Ermenak Tol [58], Kayseri Hatuniye [57], Niğde Ak, Karaman Hatuniye [58] medreseleridir.

Tablo 11c'de Osmanlı döneminde çeşitli denemelere sahne olan medrese mimarisinden örneklere yer verilecektir. Verilen örnekler medrese mimarisinin en mükemmel örneklerini inşaa etmiş olan Mimar Sinan'ın eserleri ile noktalanacaktır. Bunlar; Bursa I. Murat, Bursa Yıldırım Bayazıd [59], Merzifon Ç.S.Mehmet [60], Bursa Yeşil [59], Edirne Saatli [36], Bursa Muradiye [59], Amasya Kapağası [60], İstanbul / Cağaloğlu Rüstem Paşa [61], İstanbul / Halıcılar Yavuz Selim [55], İstanbul / Ayasofya Soğukkuyu, İstanbul / Eyüp Sokullu [61], Manisa Muradiye [62] ve İstanbul Amucazade Hüseyin Paşa [55] medreseleridir.

Külliye olarak nitelendirilebilecek yapı topluluklarına Anadolu Selçukluları döneminde de rastlanmaktadır. Çalışmada bu örneklere de yer verilerek tarihsel gelişimi ortaya konulmuş, özellikle de Osmanlı döneminin örneklerine ağırlık

verilmiştir. Bilindiği gibi Osmanlı-Türk mimarisinde külliyeler; işlevleri ve fiziksel biçimleriyle çok önemli birer yapı kompleksleridir.

Tablo 12a'da Anadolu Selçuklu, Osmanlı Beylik ve İmparatorluk dönemi örneklerinin ardından, Osmanlı-Türk mimarisinin en büyük ustası Mimar Sinan'ın bu alandaki denemeleri kronolojik bir sıra ile ele alınacaktır.

Tablo 12a'da Divriği Ulu Cami ve Şifahanesi, Kayseri Çifte Medrese, Kayseri Huand Hatun, Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi [56], Bursa I. Murat, Bursa Yıldırım Bayazıd, Bursa Yeşil [59], İstanbul Fatih [63], Edirne II. Bayazıd [5], Gebze Çoban Mustafa Paşa, İstanbul / Haseki Hürrem Sultan, İstanbul / Üsküdar Mihrimah Sultan ve İstanbul / Şehzadebaşı Şehzade Mehmet [61] külliyesi yer almaktadır.

Tablo 12b'de Mimar Sinan'ın kalfalık ve ustalık eserlerinin de yer aldığı en kapsamlı örneklerin yanı sıra, daha mütevazi örnekler de yer almaktadır. Bunlar; İstanbul Süleymaniye, İstanbul / Beşiktaş Sinan Paşa, İstanbul / Topkapı Kara Ahmet Paşa, İstanbul / Edirnekapı Mihrimah Sultan [61], Van Hüsrev Paşa [62], Edirne Selimiye [56], Kırıkkale / Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa, İstanbul / Topbaşı Valide Sultan [62], İstanbul / Kadirga Sokullu Mehmet Paşa [61], Hatay / Payas Sokullu Mehmet Paşa [62], İstanbul / Eyüp Zal Mahmut Paşa, İstanbul / Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa ve İstanbul / Tophane Kılıç Ali Paşa külliyesidir.

Tablo 11a, 11b, 11c'de toplu olarak görülen medreseler ve Tablo 12a, 12b'de gösterilen külliyeler incelendiğinde; 12. yüzyıl ortalarından 16. yüzyılın sonlarına kadar birtakım öğelerde değişimler olsa da, mimari mekânın oluşmasındaki ilkeler aynı şekilde varlığını sürdürmüştür. Ancak Danişmendli, Artuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı medreseleri olarak sınıflandırılabilen olan, bu kendi dönemlerinin saygın eğitim müesseseleri, yüzyıllar boyunca mimari oluşumuna birtakım katkılar sağlamakla beraber, fiziksel yapısının gerisindeki toplumsal yapı ve medreselerin vakıf olan kurumsal yapısı, Türk eğitim tarihinde 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar varlığını sürdürmüştür. Fiziksel yapıda çeşitli gelişmeler olduğu belirlenebilir. Ana eyvanın giderek kapalı dersane / mescid haline dönüşmesi Taç Kapıların daha mütevazi bir hale gelmesi, eyvanların giderek ortadan kalkması, özellikle Osmanlı döneminde kapalı

avlılu medrese tipinin uygulanmaması gibi değişimlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Bunun yanı sıra toplumsal gelişime paralel olarak birçok fonksiyonun belirli yapılar topluluğunda, kendi yapı tipi içerisinde hizmet gördüğü külliyelerin giderek sistematik bir biçimde ortaya çıktığı görülebilir. Medrese olarak adlandırılan yapı tipinin çeşitli eğitim disiplinlerine hizmet ettiği bilinmektedir. Hastane, tıp medresesi ile özellikle diğer islâmi öğretilerin söz konusu olduğu hadis, fıkıh, kelâm vb., alanlarına özgü medreselerin kurulduğu ve külliyelerde bunların bir arada ayrı ayrı yapılarda faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca tek başına faaliyet gösteren bir medresede öğrencilerin yemek yeme, temizlik, banyo, alış-veriş gibi öğretim dışı faaliyetleri için ya medrese içinde, ya da en yakın bir yerde bu ihtiyacını karşıladıkları düşünülebilir. Söz konusu devirlerin toplumsal yapısı gözönüne alındığında, han, hamam, imaret, tabhane, arasta (çarşı), kervansaray, türbe, tekke ve zaviye gibi çeşitli alanlarda hizmet veren yapıların cami ve medrese ile birlikte ele alındıkları ve yapı topluluğunun kent içi veya kent dışı olmasına göre, bünyesinde yer alan birimlerin değişiklik arzettiği görülmektedir.

Buradan, çağlar öncesinde yükseköğretim yapısının bulunduğu konuma göre bünyesinde var olması gereken çeşitli fonksiyonel birimler değişiklik arzettekte olduğu görülebilir. Yükseköğretim kurumlarının her dönemde toplumun ihtiyaç giderme merkezleri durumunda oldukları anlaşılmaktadır.

İstanbul Selimiye veya Fatih Külliyelerindeki fonksiyonel yapı ile Payas Sokullu Mehmed Paşa veya Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyelerindeki fonksiyonel yapıların, mekânsal analiz olarak ifade edilen çalışmada (Tablo 12a, 12b) karşılaştırılması konuyu açıkça ortaya koymaktadır.

Analiz tabloları incelendiğinde görülecektir ki tek başına medrese de olsun, bir yapı topluluğu olarak külliye de olsun belirli bir gelişim çizgisi izlenmekle beraber aynı ilkeler tekrarlanarak mimari mekân oluşturulmaktadır. Şüphesiz örnekleri alınan zaman dilimi; 21. yüzyılın eşiğindeki dünyanın her alandaki baş döndürücü gelişmesi dikkate alındığında; sözkonusu yükseköğretim kurumlarının, eğitim-öğretim gibi temel fonksiyonlarının dışında bir faaliyetinin olmadığı, durgun bir dünyada varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Medrese ve Külliyelerin çağlar

boyunca hizmet ettikleri ve bugün dahi bir çoğunun çeşitli amaçlarla kullanılabilir durumda olması nedenlerinin ortaya çıkarılması bundan sonraki çalışmalara ışık tutabilecek kriterleri gözler önüne serebilir. İncelendiğinde görülecektir ki; tek tek medrese yada bir yapı topluluğu olarak külliye, sınırlı sayıdaki elemanın, tek başına, birkaç defa veya çok sayıda tekrarıyla elde edilmiş yapılarıdır. Bunlardan çok sayıda tekrarlandığı belirtilen elemanlar hücre / oda ve onları birbirine bağlayan revaklardır. Tek bir yapıdan oluşan medresede, eyvan oldukça vurguludur ve her boyutta etkisini gösterir. Buradan yükseköğretim yapısı olarak medresenin; başlangıçta vurgu noktası olarak bir defaya (bazan birkaç defa tekrarlınsada esas eyvan boyutuna genellikle ulaşmazlar) özgü olmak üzere tekrarlanan eyvan / dersane / mescid ile hücre / oda ve revak gibi belirsiz-nötr elemanlardan meydana gelmiş olduğu söylenebilir.

Eyvanın gelişim sürecinde giderek kapalı dersane ve mescide dönüştüğü gözlenirken, Osmanlı dönemine özellikle Sinan'la bu düzenin cami ile taçlandırılarak bir defa tekrarlanan bu eleman mimari kompozisyon içinde en çekici bir hale getirilmiştir. Bunu Edirnekapı Mihrimah Sultan, Kadirga Sokullu Mehmed Paşa külliyelerinde görmek mümkündür.

Zamanla gelişen yapı teknolojisiyle medrese mimarisinde kubbenin hakim olduğu görülmektedir. Beylikler ve Anadolu Selçuklu döneminde yoğun kullanım alanı bulan tonozdan vazgeçilmiştir. Eyvan / dersane / mescid'in vurgusu; büyüklüğü ve üzerine örten kubbesiyle aynı karakterini devam ettirmiştir. Ancak bir cami etrafında olmak üzere oluşturulan külliyelerde, farklı medrese binalarında bu eyvan / dersane / mescid varlığını ve etkisini sürdürmekte, tüm kompozisyon içinde cami vurgusu ve simgesel yapısıyla odak teşkil ettiği, civarında yer alan diğer yapıların ise adeta bir doku oluşturduğu görülmektedir. Bu da günümüz kampüs tasarımlarında ifadesini bulan "ön plan", "arka plan" yapı sınıflandırma sistemi içinde değerlendirilebilecek niteliktedir. Kapalı medreseler bu noktada istisna durum gösterirler. Eyvan / dersane / mescid varlığını sürdürmesine karşılık avlunun üzerini örten kubbe; esas vurgu noktasını teşkil etmekte, bu şekliyle medresenin kendisi ön plana çıkmakta, medreseyi oluşturan diğer elemanların kubbeyle bütünleşmiş olduğu görülmektedir. Sonraki çağlarda medreselerin açık avlulu olarak gelişmiş olması nedeniyle kapalı avlulu

medreselerin bu çok ilginç yönlerini çalışma kapsamı dışında tutmuştur. Ayrıca Anadolu Selçuklu devri mimarisi genel olarak ele alındığında medreselerde karşılaşılan taç kapı, açık avlu, revak gibi elemanların daha başka yapı tipolojilerinde de kullanılmış olması konunun bir başka boyutunu ortaya koyarken, bu elemanların kaynağı ile, Türk mimarisindeki kullanım yerleri yeni çalışma alanları olarak belirtilebilir.

İncelenmeye çalışılan medrese ve külliyelerin çağlar boyunca kendi amacına hizmet etmesine karşılık bu kurumların fiziksel olarak büyümelere bir takım küçük değişmelerin dışında, büyüme ve değişimlere zorlanmadıkları, kurumsal yapıları da göz önüne alınarak söylenebilir. Vakıf olarak kurulmuş olmaları, gelir-gider durumlarının önceden belirlenmiş olması da bu sonucu doğurmuş olabilir. İhtiyaç duyuldukça yeni kurumlar oluşturulup, yeni fiziksel mekânlarla, kendi içinde yeterli, yeni medrese ve külliyelerin inşa edilmiş olması daha gerçekçi olarak görülmektedir.

Medreseler; açık avlulu, yada kapalı avlulu olmaları, tek veya çift katlı olmalarının yanısıra Danişmend, Artuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Medreseleri boyutsal olarak karşılaştırıldığında çok büyük farklılıklarla karşılaşmaz. Buradan bu kurumların hizmet edebilecekleri maksimum bir büyüklüğün yüzyıllar boyunca kabul görmüş olabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Fatih ve Süleymaniye gibi en kapsamlı külliye örneklerinde bile tek tek ele alındığında medreseleri; bu boyutsal karşılaştırmada pek farklılık göstermemektedirler.

Günümüz - yükseköğretim kurumlarının maksimum bir büyüklüğünün değişen koşullara göre belirlenmesi gerekmektedir. Büyüme ve değişmelerin kurumun işlerliğini bozacak düzeye çıkmamalıdır. Bu durum ise yeni kurumların oluşturulmasını kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkarmaktadır. Yeni oluşturulacak kurumların hedeflerinin belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşmada gösterecekleri performansın çok iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekir. Belirsiz, nötr yapıların elde edilmesi ve bunun yollarının araştırılması; çok büyük kaynak gerektiren yükseköğretim kurumlarının oluşturulmasında gözardı edilmemelidir.

Medrese ve Külliyesi bu şekilde gündeme getirilmesinden, biçimlenmeye tesir eden faktörleri ortaya koyarak, yükseköğretim tarihinin bu önemli kurumundan yararlanma yollarının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Tablo 11a, 11b,11c'de medreselerin mekânsal analizleri görülmektedir. Daha önce değinildiği gibi medrese sadece fiziksel yapıyı ifade etmekle kalmayıp bir zihniyeti ve bir eğitim metodunu da ortaya koymaktadır. Medrese ve külliye yapılarını ortaya çıkaran kurumsal yapı ve bu kurumsal yapıyı besleyen kaynaklar, Anadolu'da 12. yüzyıl ortalarında ortaya çıkışından Cumhuriyet'in ilk yıllarında kapatılmasına kadar hep aynı olmuştur.

Anadolu'da medresenin ortaya çıkışından, (12. yüzyıl ortalarından) Osmanlı mimarisinin her alandaki görkemli ve mükemmel ürünlerinin ortaya konulduğu 16. yüzyıl sonlarına kadar; birçok devletler kurulup yıkılmış, birçok hanedan hüküm sürmüştür. Buna rağmen medreseler, sosyal-kültürel hayattaki süreklilik ve değişmeyen eğitim modelleri neticesi ile fiziksel yapı açısından belirli bir gelişim süreci içinde çeşitli denemelere sahne olmuş, ancak esasta çok büyük değişime uğramamıştır. Bu durumu Tablo 11a, 11b ve 11c'de izlemek mümkündür. Başlangıçtaki katı geometrik düzenin giderek yerini daha serbest yaklaşımlara bıraktığı görülmektedir.

Bu durum bir yapı topluluğu olarak külliyeler için de söz konusudur. Dini dünya görüşünü yansıtması bakımından külliyeler özel bir öneme sahiptirler. Hayat ile ölümün, eğitim ile günlük yaşamın ve toplumsal hayatın tüm gereklerinin odak noktasını külliyelerin oluşturduğu görülmektedir. Osmanlı Beylik dönemi öncesinde cami, medrese, türbe yada medrese, hastane gibi birkaç yapının bir araya gelmesinden ibaret olan külliyeler; Osmanlı'larla birlikte toplumsal hayatın bütün gereklerinin bir arada düşünülmesi ile yepyeni ufuklara yöneldiği görülmektedir. Bunun neticesi ile devletin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine paralel olarak külliyelerin kapsamı ve mimari düzen olarak gelişim çizgisini izlemek mümkündür. Külliyelerin birer vakıf kurumu olmasından kaynaklı olarak, içeriği ve boyutları da vakfiye kurucusunun statüsüne göre değişmekteydi.

13. yüzyıl başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan; külliye olarak değerlendirilecek yapı topluluklarının, Mimar Sinan'la en yüksek düzeye eriştiği görülmektedir. Bu alandaki denemeler Tablo 12a, 12b'de analiz edilmiştir. Burada dikkati çeken en önemli unsurlardan bir tanesi de medrese ve külliyelerin bitmiş yapılar olarak tasarlanmış olmasıdır. Vakıf olan kurumsal yapısının bir sonucu olarak bu durum ortaya çıkmaktadır. Yeni ortaya çıkacak mekânsal ihtiyaçlar ise, bu çerçevede yeni bir kurumsal yapı ve fiziki mekân olarak ortaya çıkmakta ve çözüm yolu bulunmaktadır.

Ayrıca medrese ve külliye yapıtıran kişilerin toplumsal statülerine göre, oluşturulan kurumların boyut ve kapsamının farklılıklar gösterdiği konusuna değinilmiştir. Bu durum eğitimdeki derecelenmelerde de etkili olmuş ve medreseler farklı eğitim düzeylerine ve çeşitli seviyelere göre düzenlenmişlerdir. Bunu örneklemek istersek; Fatih Sultan Mehmet kendi dönemine kadar yapılmış olanların üstünde olmak üzere Fatih Külliyesini inşa ettirirken, eğitim düzeyi ve seviyesi olarak da en üst kurumu meydana getirmiştir. Aynı şekilde Süleymaniye Külliyesi de kendi dönemine kadar yapılmış olanların daha üstünde bir yapı kompleksi, eğitim düzeyi ve seviyesi olarak en üst düzeyde eğitim veren yükseköğretim kurumu olarak tarihe mal olmuştur.

Ancak Osmanlı Mimarisinde Sultan'ların dışındaki çeşitli statülerde yönetici veya diğer kişilerin yaptırmış oldukları külliyelerin hiçbir zaman boyut ve kapsam olarak Sultan Külliyesi seviyesinde olmadıkları görülmektedir. Bunlar eğitim düzeyi ve seviyesi açısından da bu nitelikleri taşıdıkları bilinmektedir. Medrese ve külliyelerin fiziksel yapılarındaki bu gelişim, boyut ve kapsam açısından çeşitli yönleriyle Tablo 11a, 11b , 11c ve Tablo 12a, 12b'de görülebilir.

4.2. Çağdaş Üniversite Kampüslerinin İrdeleme ve Değerlendirmesi

Bu çalışmada yükseköğretim yapılarının ele alınan türü özellikle kampüs türüdür. Yani kampüsle yükseköğretimin bütün fonksiyonlarının aynı çekirdek etrafında toplandığı bir durum kastedilmektedir. Yükseköğretimin bütün fonksiyonlarının bir araya toplanarak kampüsleşmesi fikri, tabii olarak çağımızın ve çağımızdaki gelişmelerin bir sonucudur. Modern mimarinin ortaya çıkışıyla birlikte, genelde şehircilik, özelde üniversite kampüs tasarımı alanında önemli çalışmalar yapılmıştır. Kenti oluşturan farklı fonksiyonel alanların ayrı bölgeler olarak ele alınması fikrinin ve buna karşı fikirlerin üniversite kampüs tasarımlarına da yansıdığını görmek mümkündür. Bunun yanısıra üniversiteyi oluşturan alanların giderek ihtisaslaşması, üniversitenin yeni hedeflere doğru yöneltilmesi, benzer fonksiyonların biraraya toplanması, bölgeleme, vb. gibi nedenlerle yükseköğretim yapılarının biraraya getirilmesi, kampüsleşmesi, fikri önem kazanmaktadır.

Burada şu soru akla gelmektedir; yükseköğretim yapıları bugüne kadar nasıl analiz edilmiş, nasıl yorumlanmıştır. Bu alanda çeşitli yaklaşımlar bulunmakla beraber bunları iki gruba toplamak mümkündür. Bunlardan birinci gruba Kortan'ın da yapmış olduğu türden çalışmalar katılabilir. Yani mimarlık tarihçilerinin konuyu ele alma biçimi kastedilmektedir. Burada konu fonksiyonlardan çok, yapıların fiziksel biçimi üzerinde yoğunlaşmaktadır. İkinci grup yaklaşımlar ise tamamen büyüklükler üzerinde yoğunlaşan bir yaklaşım türüdür. Bu türden yaklaşımlar genellikle yükseköğrenim kurumları ile benzer kurumlar tarafından yapılmaktadır.

Burada istatistiki bilgiler yoğunlukta olup, hangi fonksiyona ne kadar büyüklük verileceği, bu büyüklükler içinde fonksiyonların nasıl ele alınacağı, fiziksel alanların büyüme, uyum ve farklı fonksiyonlara hizmet edebilme yetenekleri gibi konular bu yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu çalışmada yükseköğretim yapılarının ele alınış biçimi biraz daha farklıdır. Öncelikle üniversite kampüsünde gerçekleşen fonksiyonlara bakıldığında görülecektir ki; öğrenciler üniversiteye kayıtlarını yaptırmalarının ardından yeni bir yaşama biçimine adım atmaktadırlar. Burada bir eğitim sistemini ve disiplini ile

birlikte, sosyal-kültürel faaliyetler, eğitim-öğretim faaliyetleri gibi belirli bir sürecin içinden geçtikleri görülmektedir. Buradan hareketle yükseköğretim binasının sadece bir eğitim-öğretim yapısı olmadığı, bir yaşama biçiminin neticesinde ortaya çıkmış bir yapı türü olduğu söylenebilir.

Böylelikle öğrenciler belirli bir dönemde, belirli bir kampüste yeni bir hayat biçimine kavuşuyorlar. Öğrenciler; bazen özgürce, bazen de çok katı kurallarla yepyeni bir hayat biçimiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum çeşitli yönleriyle yatılı okul biçiminde ki bir sistem olarak yorumlanabilir. Toplumsal hayatımızda yatılı okul genellikle tek bir bina sınırı içinde düşünülür ve yükseköğretimden önceki kurumlar için geçerli bir kavramdır. Ama günümüzde üniversite kampüsü büyük bir yatılı okul, bir şehir biçiminde ele alınmaktadır. Çağımızdaki yükseköğretim kampüslerinin ele alınma biçimi de bu türdedir.

Ancak üniversite kampüslerinde sadece öğrenciler yaşamıyorlar. Öğrencilerle beraber akademik, idari ve hizmetli personel de yaşayabilmektedir. Genellikle Batı ve Amerikan üniversite kampüslerinde öğretim üyelerinin bu kampüslerde yaşamadıkları bilinmektedir. Türkiye’de belki de konut sorununun getirdiği problemlerle ulaşım, haberleşme gibi alt yapı sorunları ile üniversiteyi Anadolu’ya, Doğu’ya yayma -götürme- düşüncesinin neticesinde, doğu-batı arasındaki önemli imkan farklılıklarından da kaynaklı olarak, üniversite kampüsleri içinde öğretim üyelerinin yaşadığı alanlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türk üniversite kampüsleriyle, Batı üniversite kampüsleri arasında öğrencilerle, öğretim üyelerinin bir arada yaşayıp, yaşamamaları açılarından önemli bir fark ortaya çıkmaktadır.

Liberal bir ekonomik düzenin, herşeyin özelleştirilmeye çalışıldığı sistemi içinde, özellikle devletin geliştirdiği üniversite kampüslerinde; öğrencilerle öğretim üyelerinin beraberce yaşamaları çok farklı problemleri beraberinde getirmektedir.

Üniversite kampüslerinde yer alan fonksiyonları gözden geçiren bu kısa açıklamaların ardından konuya tekrar dönersek; üniversite kampüslerinde, öğrencilerin ihtiyaç duyduğu bütün fonksiyonların yanısıra özellikle Türk üniversite kampüslerinde birde öğretim üyelerinin gerek duyduğu fonksiyonların yerine getirilmesi gibi bir durumla karşılaşılmaktadır.

Bu durumda az gelişmiş bölgelere, özellikle Doğu'ya gittikçe öğretim üyelerinin de üniversite kampüsünde yaşamaları gereğini giderek artırmaktadır. Bu duruma örnek vermek gerekirse Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi gösterilebilir. Bu üniversite kampüslerinde konut bölgesinin artık yeni bir şehir dokusu meydana çıkardığını gözlemek mümkündür.

Elbette sosyal açıdan; eğitimle özel yaşamın birlikteliğinden kaynaklanan birçok problemler bulunmaktadır. Karadeniz Teknik Üniversitesi bu açıdan ele alındığında; son derece sınırlı bir alan içinde öğrenci yurtlarıyla, öğretim üyesi lojmanlarının bir arada bulunduğu görülmektedir. Ama İstanbul'daki Boğaziçi ve Yıldız Üniversitesi kampüslerinde böylesi bir problemle karşılaşılmaz. Belki de bir ölçüde doğrusunun bu olduğu söylenebilir. Çünkü Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi örneklerinde olduğu gibi, kampüste görev yapan öğretim üyeleri bir askeri üste çalışıyormuş gibi bütün yaşamları burada geçmektedir.

Öğrenciler hayatlarının belirli bir süresinde kampüste yaşamlarını sürdürebilirler. Bu süre dikkatlice gözden geçirildiğinde, dönem sonu ve yıl sonu tatilleriyle eğitim sürelerinin iki, dört, altı yıl ile sınırlı olması gibi nedenler olumsuzluğun boyutlarını azaltmaktadır. Ancak bu durum öğretim üyeleri ve onların aileleri açısından farklıdır. Üniversite kampüslerindeki çeşitli olumsuzlukların kaynağını, aynı görevi, işleri yapan insanları bir araya toplamak gibi bugünkü liberal dünyanın yaşam çeşitliliğinden, renkliliğinden son derece uzak tekdüze bir hayatı ortaya çıkarmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu nedenlerle kentlerle integre olmuş üniversite kampüs sistemlerinin tercih edilmesinin çeşitli yararları olacağına inanılmaktadır. Ayrıca yukarıda sözü edilen problemlerin çözümüne ilişkin çeşitli düşünceler geliştirilmiş olmakla beraber bu çözümlere ilişkin görüşler çalışma alanının sınırları dışında tutulmuştur.

Üniversite kampüslerinde neler analiz edildiğine bakılacak olursa; kampüslerin biçimlenişinde, binaların biraraya gelişinde bir doku söz konusu olmaktadır. Kampüslerin birbiriyle karşılaştırılmasında bu dokuların soyutlanarak ele alınması mümkündür. Dolayısıyla "Soyutlaştırılmış Kampüs Doku Tipleri" ile üniversite kampüsünü meydana getiren çeşitli fonksiyonel alanların kendi

aralarında ve birbiriyle olan ilişkilerinin ortaya konulmasında yardımcı olabilecek bilgiler üretilebilecektir. Bu nedenle soyutlaştırılmış kampüs doku tipleri bir analiz faktörü olarak ele alınmıştır.

Üniversite kampüsleri yaşayan organizmalardır. Yani bu üniversite kampüsleri değişen ihtiyaçlar ve fonksiyonlar karşısında, büyürler, değişime uğrarlar. O nedenle kampüslerin nasıl büyüdüğü sorusu ortaya çıkmaktadır. Kampüslerin büyüme tipleri önem kazanmaktadır. Bu çerçevede bir analiz aracı olarak "Kampüs Büyüme Tipleri" de ele alınmaktadır.

Üniversite kampüsünün tamamını ilgilendiren bu iki analiz faktöründen sonra, üniversitenin eğitim-öğretim, araştırma, uygulama, gibi temel fonksiyonlarının yerine getirildiği akademik alan ayrıca analiz edilmeye çalışılmıştır. Burada "Akademik Alan Büyüme Tipi" kampüs büyüme tipindeki analiz faktörleri esas alınarak elde edilmiştir. Ancak farklı bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bu kısmında özellikle kampüs büyüme tipiyle akademik alan büyüme tipi ayrıca ele alınarak bu iki kavramın ifade ettikleri anlamın farklılığı iyice vurgulanmak istenmiştir. Bunların ardından konut alanı, sosyal-kültürel alan, idari alan, açık-kapalı spor alanı ile yardımcı fiziksel tesisler alanı olarak belirlenen fonksiyonel alanların kampüs içindeki konumları iki boyutlu grafik çizimlerle belirlenmeye çalışılmıştır.

Üniversite kampüsünün yaşayan bir organizma olduğu belirtilmişti. Yani kampüste yaşayanlar, hareket halindedirler. Bu hareketlilik fonksiyonel alanlar içinde olduğu gibi, farklı fonksiyonel alanlar arasında da gerçekleşmektedir. Kampüsteki bu hareket iki farklı biçimde; taşıt ve yaya olarak sağlanabilmektedir. Bu iki farklı ulaşım biçiminin çözümü birçok şekilde gerçekleşebilmektedir. Taşıt ve yaya ulaşım düzeninin hemzemin olarak çözümlendiği örneklerin yanısıra farklı düzlemlerde çözümlendiği örneklere rastlamak mümkündür. Genelde şehircilik alanında etkisini gösteren taşıttan arındırılmış alanların tasarlanması ve eski yerleşmelerdeki yayalara ayrılmış kentsel mekânların oluşturulması fikri, üniversite kampüs tasarımı alanında da etkisini göstermiştir. Gerek Türk üniversite kampüslerinde gerekse Batı üniversite kampüslerinde bunlara ilişkin çeşitli örnekler bulmak mümkündür.

Yaya ölçeği konusunda bir karşılaştırma ve değerlendirme yapabilmek için 5, 10 ve 15 dakikalık yürüme mesafesi olarak belirlenen 350, 700 ve 1000 metreyi ifade edecek çizgisel anlatımlar yapılmıştır. Bir üniversite kampüsünde 1000 metreyi aşan uzaklıklarda ulaşılabilirlik konusunda çeşitli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bunlar kampüs içindeki taşıt kullanımının yoğunlaşmasına neden olabilmektedir. Kampüs içine özgü olmak üzere yaya ulaşımı dışında bir toplum taşıma aracına ihtiyaç duyulabilir. Aslında bütün bunlardan daha önemlisi üniversite kampüsü içinde taşıt ulaşımının yoğun olarak yapılması bir kent parçası içinde yaya olarak bir yerden bir yere ulaşabilmenin bütün avantajlarını ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir sonuca varılması, üniversite kampüs tasarımı sürecinde yaya ulaşımının gözardı edilmesinden kaynaklanabileceği gibi büyüme, değişme gibi yaşayan organizmalar için kaçınılmaz bir olgu neticesinde, önceden belirlenen sınırların dışına taşılmasından da kaynaklanabilir. Burada başlangıçta kabul edilen kampüs büyüme tipinin yanısıra yaya-taşıt sistemleri ve çevre şartları etkilerinin de gözardı edilmemesi gerekir.

Oluşturulan analiz tablolarında görülen en önemli özellik üniversite kampüsünü oluşturan farklı fonksiyonel alanların kampüs içindeki dağılımları belirlenirken bu iki boyutlu anlatım biçiminin birçok sınırlayıcı çevre şartları da vardır. Arazinin büyüklüğü, topoğrafik özellikleri, yön, iklim gibi etkenler tasarım kriterleri olarak tasarımcının gözönüne alması gerekmektedir.

Bu çalışmada uygulanan analiz biçimi üniversite kampüslerindeki yalnız yatay büyümeleri kapsamaktadır. Bu yaklaşıma alternatif olarak düşey gelişmelerin de olabileceğinin gözönüne alınması gerekmektedir.

Tablo 13a, 13b, 13c ve 13d'de Türk üniversite kampüslerine yer verilmiştir. Bunlar; Atatürk [64], Karadeniz Teknik [2], Orta Doğu Teknik [65], Ege [66], Gaziantep [5], Dicle [67], Uludağ [51], Hacettepe [68], İstanbul Teknik [69] ve Erciyes [70] üniversite kampüsleridir.

Tablo 13a'da Türk üniversite kampüslerinin soyutlaştırılmış kampüs doku tipi ile kampüs büyüme tipi ele alınmıştır. Çalışmada ele alınan üniversite kampüslerinin soyutlaştırılmış kampüs doku tipleri açısından genel olarak benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Yani Tablo 10'daki soyutlaştırılmış kampüs

doku tipi sınıflandırma sistematığının, yoğun, iki boyutlu (alansal) olarak ifade edilen kümelenmiş fonksiyonlu alternatifler grubunda yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Soyutlaştırılmış kampüs doku tipi açısından aynı özelliği gösteren bu kampüs örnekleri, kampüs büyüme tipi (Şekil 19a, 19b) açısından farklılıklar göstermektedir. Burada Erciyes Üniversitesinin moleküler, Gaziantep Üniversitesinin haçvari, Ege, Ortadoğu Teknik, Karadeniz Teknik ve Atatürk Üniversitelerinin ise yaygın kampüs büyüme tiplerine sahip oldukları görülmektedir.

Üniversite kampüslerinin sınıflandırılmasında, özellikle akademik alanların; üniversiteyi oluşturan temel fonksiyonel alan olması niteliğinden kaynaklı olarak, üniversite kampüsü büyüme tipinin belirlenmesinde bazı belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Tablo 13b'de akademik alan büyüme tipi, Şekil 19a ve 19b'deki kampüs büyüme tiplerinin farklı grafik anlatımlarla ifadesi görülmektedir. Burada kampüs büyüme tipi yaygın olarak ifade edilen Karadeniz Teknik, Ortadoğu Teknik ve Atatürk Üniversiteleri akademik alanlarının doğrusal, Ege Üniversitesi akademik alanının ise merkezi olduğu görülür. Gaziantep ve Erciyes Üniversitelerinde kampüs büyüme tiplerinin aynı şekilde akademik alanlar içinde geçerli olduğu görülür. Burada en dikkat çekici yön kampüs büyüme tipi şebeke olarak bilinen, Dicle, Uludağ, Hacettepe ve İstanbul Teknik Üniversitesi kampüsleri niteliklerinin, sadece akademik alan büyüme tipi açısından geçerli olmasıdır.

Çalışmanın devamında Tablo 13b, 13c ve 13d'de üniversite kampüsünü oluşturan farklı fonksiyonel alanların genel yerleşme içindeki konumları analiz edilmeye çalışılmıştır. Burada fonksiyonel alanları sınırlandıran, fonksiyonel alanlarla diğer çevresel faktörler (taşıt yolu, topoğrafya, vb.) görülebilir.

Tablo 13d'nin devamında taşıt-yaya ayırımı başlığında, üniversite kampüslerinde konuya verilen önem ifade edilmeye çalışılmıştır. İstanbul Teknik, Dicle Üniversitelerinde yaya ve taşıt farklı düzlemlerde ele alınmış oldukları gözlenirken diğer kampüslerde hemzemin olarak çözümlenmişlerdir. Ortadoğu Teknik, Karadeniz Teknik, Atatürk, Ege, Gaziantep, Uludağ ve Erciyes Üniversitelerinin fonksiyonel alanları içlerinde ve fonksiyonel alanlar arasında taşıt ulaşımını yoğun olarak kullandığı görülmektedir. Ancak Hacettepe,

Ortadoğu Teknik, Gaziantep ve Uludağ Üniversitelerinin akademik alanlarında taşıt ve yaya aynı düzlemde olmakla beraber, taşıttan arındırılmış kentsel bir mekân oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu da akademik alan etrafında oluşturulan ring taşıt yolu ile gerçekleştirilmiştir. Ring içinde kalan alanlarda yayalar için düzenlemeler yapılmıştır. Ancak Karadeniz Teknik ve Ege Üniversitelerinde taşıt yaya ayırımının gerçekleştirilmesi konusunda özel bir çabanın sarfedilmediği görülebilir. Atatürk Üniversitesinde kısmen de olsa akademik alanda taşıt yaya ayırımı sağlanmaya çalışılmıştır. Erciyes Üniversitesi farklı zamanlarda, farklı tasarımcılar tarafından planlanmış olmasından kaynaklı bir takım problemlerle beraber, taşıt için bir ring sistemi oluşturulmuş ve bu ring içinde de yaya ulaşım sistemi yer almıştır.

Yaya ölçeği açısından ele alınan üniversite kampüslerinde Erciyes Üniversitesi dışında büyük ölçüde ulaşılabilirliğin sağlanmış olduğu görülebilir. Ancak kampüsün yer aldığı alanın topoğrafik özellikleri çalışmanın iki boyutlu anlatım içinde yer alamadığından daha başka ölçümlerden yapılması da gerekebilir. Erciyes Üniversitesinde son tasarım çalışmaları mevcut kampüsün geliştirilmesi çerçevesinde ele alındığından ve bundan kaynaklı birçok sorunların neticesinde (tahsis edilen arazinin niteliği, başlangıçta hedeflerin belirlenmemiş olması, vb.) ulaşılabilirliğin aşıldığı görülmektedir.

Tablo 14a'da Batı üniversitelerinden Brezilya, Illinos Teknik, Karakas, Otoniemi Teknik, Meksiko, Rio de Janerio, Bağdat [5], Sussex [71], Bochum [5] Üniversite kampüsleri ele alınmıştır. Ele alınan örnekler soyutlaştırılmış kampüs doku tipi açısından; kümelenmiş fonksiyonlu, iki boyutlu (alansal), yoğun alternatifler grubunda yoğunlaşmış olduğu gözlenmektedir. Illinois Teknik Enstitüsü'nün kümelenmiş fonksiyonlu, bir boyutlu (çizgisel), yoğun, Karakas Üniversitesi'nin dağınık fonksiyonlu, iki boyutlu (alansal), seyrek ve Sussex Üniversitesi'nin de kümelenmiş fonksiyonlu, bir boyutlu (çizgisel), seyrek alternatifler grubunda değerlendirilmesi mümkündür.

Kampüs büyüme tipi açısından; Brezilya, Rio de Janerio, Bağdat, Sussex Üniversite kampüslerinin moleküler, Karakas, Otoniemi Teknik, Meksiko Üniversite'lerinin yaygın, Bochum Üniversitesi'nin ise haçvari büyüme tipine sahip

olduğu görülmektedir. Illinois Teknik Enstitüsü'nde konut alanı yer almadığından bu grupta değerlendirilmemiştir.

Tablo 14b'de yukarıda sözü edilen niversiteler akademik alan büyüme tipi açısından ele alınmıştır. Burada Brezilya, Rio de Janerio, Sussex niversite'lerinin akademik alan büyüme tipleri de moleküler olarak görülmekte ve kampüs büyüme tipleriyle benzerlikleri ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Karakas ve Otoniemi Teknik niversite'lerinde kampüs büyüme tipleri ve akademik alan büyüme tipleri benzerlik göstermektedir. Illinois Teknik Enstitüsü, Meksiko ve Bochum niversite'lerinde akademik alan büyüme tipi doğrusal, Bağdat niversitesi'nde ise merkezi olarak belirlenebilir.

Tablo 14b'nin devamında Tablo 14c ve 14d'de akademik alan, konut alanı, sosyal-kültürel alan, idari alan, açık-kapalı spor alanı ve yardımcı fiziksel tesis alanları ile bunların kampüs içindeki dağılımları ve varsa gelişme alanları, iki boyutlu çizgisel anlatımlarla ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 14d'nin devamında söz konusu niversite kampüsleri taşıt-yaya ayırımı açısından ele alınmıştır. Söz konusu niversite kampüslerinin taşıt ulaşımı için parsellenmiş ve ağırlıklı ulaşımın taşıt ile sağlanmasının esas alındığı görülmektedir. Bu parsellenmiş alanlar içinde yayaların serbest dolaşımı sağlanmıştır. Bu durum Bochum niversitesi'nde, akademik alan çevresindeki ring taşıt yoluyla en belirgin ifadesini bulmaktadır.

Ulaşımın ncelikli olarak taşıt ile sağlanması düşüncesini yaya leği ve ulaşılabilirlik anlatımlarını destekler niteliktedir. Illinois Teknik Enstitüsü ile Sussex ve Bochum niversite kampüsleri dışındaki Brezilya, Karakas, Otoniemi, Meksiko, Rio de Janerio ve Bağdat niversite kampüslerinde yaya leği ve ulaşılabilirlik konusunda ciddi sorunlar görülmektedir.

Tablo 15a'da Batı niversitelerinden Simon Frazer [72], York [73], Serbest Berlin [71], Dublin [5], East Anglia [71], Lancaster, Warwick, Canterbury, Essex [73] niversite kampüsleri aynı yöntemle ele alınarak analiz edilmiştir. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde değinildiği üzere; niversite kampüs tasarımlarının CIAM ilkeleri ve ona karşıt ilkelerle gerçekleştirildiği görülmektedir. Tablo 15a'daki

üniversite kampüsleri incelendiğinde görülecektir ki bu çerçevede çok çeşitli denemeler ortaya konulmuştur.

Soyutlaştırılmış kampüs doku tipi açısından Simon Frazer, East Anglia, Essex üniversite kampüsleri kümelenmiş fonksiyonlu, bir boyutlu (çizgisel), yoğun alternatifler grubunda değerlendirilebilir. York, Canterbury üniversite kampüslerinin, dağınık fonksiyonlu, iki boyutlu (alansal), yoğun, Serbest Berlin Üniversitesi kümelenmiş fonksiyonlu, üç boyutlu (hacimsel), yoğun, Dublin Üniversitesi'nin dağınık fonksiyonlu, bir boyutlu (çizgisel), yoğun, Warwick Üniversitesi'nin kümelenmiş fonksiyonlu, iki boyutlu (alansal), yoğun alternatif gruplarında değerlendirilmesi mümkündür.

Kampüs büyüme tipi; Simon Frazer, Dublin, East Anglia Üniversite'lerinin doğrusal, York, Canterbury Üniversite'lerinin moleküler Serbest Berlin, Lancaster, Essex Üniversite'lerinin şebeke (grid), Warwick Üniversitesi kampüs büyüme tipinin ise merkezi olduğu görülmektedir.

Akademik alan büyüme tipi; Simon Frazer, Serbest Berlin, Lancaster, Essex Üniversite'lerinin şebeke (grid), York, Dublin, Canterbury Üniversite'lerinin moleküler, East Anglia Üniversitesi'nin doğrusal olduğu Tablo 15b'de görülmektedir.

Tablo 15b'nin devamında, Tablo 15c ve 15d'de söz konusu üniversite kampüslerinin, akademik, konut, sosyal-kültürel, idari, açık-kapalı spor ve yardımcı fiziksel tesislere ilişkin alanlar ile bunların kampüs içindeki dağılımları ve varsa gelişme alanları iki boyutlu (çizgisel) alanlarla ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 15d'nin devamında taşıt-yaya ayırımı ele alınmıştır. Burada gerek kampüs büyüme tipi, gerekse akademik alan büyüme tipi açısından çok farklı alternatiflerden oluştuğu görülen üniversite kampüslerinin, daha kompleks ve yoğun yapılaşmalar esas alınmış, yaya ve taşıt farklı kotlarda ve herbiri kendi sistemi ve mantığı içinde çözüme kavuşturulmuştur. Simon Frazer, Serbest Berlin, East Anglia, Lancaster, Essex üniversite kampüslerinde bu durum belirgin ve oldukça açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 15d'de son olarak söz konusu üniversite kampüsleri yaya ölçeği ve ulaşılabilirlik açısından incelenmiştir. Genelde bütün üniversite kampüslerinde bu

konuya önem verildiği görülmekle birlikte, Simon Frazer, Serbest Berlin, Dublin, East Anglia, Lancaster, Essex gibi yoğun ve daha kompleks üniversite kampüslerinde, yaya ölçeği ve ulaşılabilirliğin daha kolay sağlandığı görülmektedir.

Tablo 16a'da Batı üniversitelerinden Brunel [73], Loughborough Teknik [71], Baht [73], Surrey, Bradford [71], Stirling [44], Bielefeld, Oran Bilim Teknik ve Lethbridge [5] Üniversite kampüsleri çalışmanın daha önceki kısımlarında sözü edilen biçimlerde ele alınarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Soyutlaştırılmış kampüs doku tipi sınıflandırma sistemi açısından, Brunel, Bradford, Stirling üniversite kampüslerinin kümelenmiş fonksiyonlu, iki boyutlu (alansal), yoğun, Baht Üniversite kampüsünün, dağınık fonksiyonlu bir boyutlu (çizgisel), yoğun, Surrey ve Bielefeld Üniversite kampüslerinin, kümelenmiş fonksiyonlu, bir boyutlu (çizgisel), yoğun, Oran Bilim Teknik Üniversite kampüsünün, dağınık fonksiyonlu, iki boyutlu (alansal), yoğun, Lethbridge Üniversite kampüsünün ise kümelenmiş fonksiyonlu, üç boyutlu (hacimsel), yoğun alternatifler grubunda değerlendirilmeleri mümkündür.

Kampüs büyüme tipi sınıflandırma sistemi açısından Oran Bilim Teknik ve Brunel Üniversite kampüsleri moleküler iken Loughborough Teknik ve Bradford Üniversite kampüslerinin şebeke (grid), Baht, Surrey, Bielefeld, Lethbridge üniversite kampüslerinin doğrusal, Stirling Üniversite kampüsü büyüme tipinin ise merkezi olduğu görülmektedir.

Tablo 16b'de sözkonusu üniversite kampüsleri akademik alan büyüme tipi sınıflandırma sistemi açısından ele alınmıştır. Burada Brunel Üniversitesi'nin moleküler, Loughborough Teknik, Bath, Bradford, Oran Bilim Teknik Üniversiteleri'nin şebeke (grid), Surrey, Bielefeld, Lethbridge Üniversitelerinde ise akademik alan büyüme tipinin doğrusal olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 16b'nin devamında, Tablo 16c ve 16d'de söz konusu üniversite kampüslerinin, akademik, konut, sosyal-kültürel, idari, açık-kapalı spor ve yardımcı fiziksel tesislere ilişkin alanlar ile bunların kampüs içindeki dağılımları ve varsa gelişme alanları iki boyutlu çizgisel anlatımlarla ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 16d'nin devamında taşıt-yaya ayırımı görülmektedir. Genelde taşıtla yayanın birbirinden ayrıldığı, yayalara özel kentsel mekânların oluşturulma düşüncesinin ön plana çıktığı görülmektedir. Brunel ve Bradford Üniversite kampüslerinin etrafında ring taşıt yolu görülürken, Loughborough Teknik ve Bath Üniversite kampüslerinde yaya ve taşıt ulaşım sistemleri farklı kotlarda çözümlenmiştir. Bunun yanısıra Bielefeld ve Lethbridge Üniversitelerinde, üniversite yapısı bir mega strüktür olarak ele almış olduğundan fonksiyonel alanlar arasındaki ulaşım yaya olarak sağlanmak zorunda kalmaktadır. Oran Bilim Teknik Üniversitesi'nde ise ilk göze çarpan taşıt yolları tarafından parsellenmiş alan olmaktadır. Yaya ölçeği incelendiğinde kampüs alanının büyüklüğü ortaya çıkarken, bu oranda yayılmış bir kampüste ağırlıklı olarak ulaşımın taşıtla sağlanacağı ortaya çıkmaktadır. Ancak parsellenmiş alanlar içinde yayaların serbest dolaşımı düşünülmüştür. Surrey ve Stirling Üniversite kampüslerinde yaya-taşıt ayırımı konusunda bir tesbitte bulunulamamıştır.

Son olarak Tablo16d'de ele alınmakta olan üniversite kampüsleri yaya ölçeği ve ulaşılabilirlik açısından incelenmiştir. Oran Bilim Teknik Üniversitesi dışında kalan tüm üniversite kampüslerindeki tasarım kararları, yaya ölçeği ve ulaşılabilirlik sınırları içerisinde değerlendirilebilir. Daha da önemlisi Stirling ve Oran Bilim Teknik Üniversitelerinin dışındaki tüm üniversite kampüslerinde ulaşılabilirlik sınırları 700 m (10 dakika) gibi daha avantajlı bir noktaya çekilmiş bulunmaktadır.

5. SONUÇLAR

Türk yükseköğretim kurumları fiziksel yapı açısından değerlendirildiğinde aşağıda belirtilen hususlar ortaya çıkmaktadır. Medrese ve külliyeler statik bir yapıya sahiptirler. Eğitimin statikliğinin yansıdığı bu fiziksel yapıyı doğal karşılamak gerekir. Modern üniversite kampüsleri ise eğitimin ve çağın dinamizmi ile hızlı değişimi yansıtmaktadır. Bu dinamizmi yeterince karşılayan kampüsleri başarılı planlama ve tasarlama olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı; tarihsel gelişim süreci içinde yükseköğretim yapılarının mekânsal analizi olarak belirtilmişti. Batı kökenli kaynaklar incelendiği zaman şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Batı kökenli kaynaklar genellikle, kavram olarak üniversitenin kendi geçmiş kültürlerinin bir eseri olduğunu ileri sürmekte ve savunmaktadırlar. Doğu'nun, özellikle İslâm Dünyası'nın bu alandaki gelişimi Batı kaynaklarında gözardı edilmeye çalışılmaktadır. Ancak mimarlık ve sanat tarihi açısından İslâm mimarisi incelendiği zaman yükseköğretim yapıları dikkate alınmakta, bu da yalnızca mimarlık ve sanat tarihinin kuralları ve kavramları açısından olmaktadır. Yani yükseköğretim yapıları olan Medrese ve Külliyelelere bir tarihçi gözüyle bakılmaktadır.

Bu çalışmadaki temel iddia, Türk-İslâm eserleri içinde yükseköğretim yapısı olarak ortaya çıkmış olan medreselerin tekrar yükseköğretim yapısı olarak kullanılması değildir. Bu çalışmanın amacı, ortaya konulan bir mekânsal analiz fikrinin Türk-İslâm yükseköğretim kurumu olan medreseler içinde uygulanabilirliğini göstermek, bir açıdan da, yükseköğretim yapısı olarak medreselerin günümüzde aynı fonksiyonla yüklenip, yüklenemeyeceğine ışık tutmaktır. Yoksa amaç kesinlikle medreselerin bugünkü üniversite kampüslerinin kaynağını teşkil ettiği gibi bir iddia ile ortaya çıkmak da değildir. Tamamen bilimsel bir araçla, günümüz yükseköğretim kampüslerini / yerleşkelerini analiz ederken; medreseler de acaba bu açıdan göz önüne alınabilir mi sorusunu aydınlatmak fikrinden hareket edilmektedir. Bu noktada medrese ve külliyelerde nasıl bir durumla karşılaşılmaktadır. Acaba, medrese ve külliyeleler çağdaş üniversite kampüsleriyle bir karşılaştırma yapma imkanı var mıdır? Varsa, bu imkanlar bize

ne türde yeni perspektifler açacağı sorusuyla karşılaşılmaktadır.

Burda bütün çıplaklığıyla görüldüğü gibi medrese ve külliyeler esasında bitmiş yapılardır. Bitmiş yapılar olması niteliğinden kaynaklı olarak; kamusal, yarı kamusal, kişisel ve diğer, başlıkları altında analiz faktörleri ortaya konmuştur. Ayrıca bu faktörleri de kapsayan, ön plan, arka plan yapılar olarak belirlenen bir sınıflandırma sistematiğinden yararlanılmak istenmiştir. Özellikle çağdaş üniversite kampüslerinin analiz ve değerlendirmelerinde karşılaşılan, ön plan, arka plan kavramlarının medrese ve külliyelerde uygulanabilirliği ortaya konulmuştur. Medrese ve külliyelerin analizinde mekânların kullanım biçimi, hangi amaca hizmet ettiklerinin dışında başka analiz yöntemlerini bu çalışmaya uygulamak, çalışmanın amacı ve kapsamı açısından uygun görülmemiştir. Çünkü bu söz konusu yapılar, klasikleşmiş, bitmiş yapılardır. Bu yapıların büyümesi, değişmesi son derece zor ve imkansızdır. Zaten bu yapıların atıl kullanıldığı veya korunmaya muhtaç bir durumda olduğu bilinmektedir. Ancak bu yapıları mümkün olduğu kadar olduğu gibi korurken çevrelerindeki alanlarla birlikte yükseköğretim yapısı olarak değerlendirilmesinde yarar görülmektedir. Anadolu'daki yüzlerce medrese ve külliyein bakımsız ve kendi halinde, kederi ile başbaşa bırakıldığı bilinen bir gerçektir.

Bu çalışmanın sınırları içinde cevaplanmaya çalışılan en önemli sorunun, Türk-İslam kültürünün eserleri olan medrese ve külliyelerin yükseköğretim yapısı kapsamında değerlendirilebilme imkanı var mıdır ve yeni baştan yükseköğretim kurumlarına kazandırılıp, esas işlevlerine uygun bir şekilde kullanılma imkanlarının olup olmadığı cevaplandırılmasıdır. Bu çerçevede çeşitli dönemlere ait olmak üzere medrese ve külliyelerin analizi yapılarak, kişisel, kamusal, yarı kamusal ve ön plan, arka plan yapılar sınıflandırma sistematiğinde değerlendirilmelerinin yapıldığına değinilmiştir. Burada açıkça görülmektedir ki medrese ve külliyeler fiziksel olarak biçimlenmesini tamamlamış yapılardır. Dolayısıyla bu bitmiş yapılar ancak ve ancak yapılacak bilimsel çalışmalarla, yükseköğretimin hangi kademelerinde ve hangi fonksiyonlarla yüklenebileceğinin belirlenmesinden sonra yeni yükseköğretim fonksiyonları yüklenerek, bunları yaşatmak mümkün gözükmektedir. Medrese ve külliyelerin analizinde görülen önemli bir nokta da, belirli bir modül sisteminin tekrarlanmasıyla elde edilmesidir.

Tekrar ifade etmek gerekirse, her medrese ve külliyyede tekrar ilkesinin çok yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu tekrar ilkesinden yararlanarak medrese ve külliyyelerin etrafındaki alanlar kullanılıp, uyum teşkil edecek biçimde yapılar yapılmalıdır. Bu anlamda medrese ve külliyyelerin eğitim-öğretim fonksiyonlarına tekrar ayrılarak bu tarihi değerlerin yeniden kazanılma yollarının araştırılması gerekmektedir.

Medrese ve külliyyelerin yeniden yükseköğretim yapısı olarak kullanımı, onarılıp yeniden kazanılması gibi konulardan daha da önemlisi, Osmanlı-Türk mimarisinden gelen çok önemli bir özelliği barındırmasıdır. Daha öncede değinildiği gibi bu özellik mimari mekânların oluşturulmasında çok yoğun olarak kullanılan tekrar ögesidir. Çatı örtüsünden, mekânların dizilişine, pencere düzeninden, duvar örgüsüne kadar her düzeyde tekrar ögesinin bu yapı türlerine hakim olduğunu izlemek mümkündür. Bu tekrar ögesi çağdaş üniversite kampüs tasarımında da, önemli tasarım elemanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle sözü edilen medrese ve külliyyeler çevresindeki alanların yeniden modern mimarinin ilkeleri ve günümüz mimari anlayışıyla değerlendirilmesinde tekrar ilkesi önemli bir rol oynayabilecek ve bu alanlar yeniden düzenlenerek yükseköğretimin hizmetine sunulabilecektir.

Bu çalışmanın amacı daha öncede birçok yerde belirtildiği gibi yükseköğretim yapılarından, kampüs olarak olarak düzenlenmiş yerleşkelerin büyük ölçekte mekânsal analizlerini yapmaktır. Mekânsal analizlerini yaparken de ortaya belirli kavramlar, belirli faktörler koyulmuş ve bu faktörlerin ayrı ayrı kampüslerde nasıl yer aldığı konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu faktörler incelendiğinde görülecektir ki genellikle kentsel tasarım ölçeğinde ele alınabilecek niteliktedirler.

Üniversite kampüslerinin fonksiyonel analizini amaçlayan bu çalışmanın sonuçlarını irdelemeden, tartışmadan önce bazı konuları bir defa daha tekrarlamak gerekmektedir. Üniversite kampüslerinin analizinde birkaç önemli faktör ele alınmıştır. Bu faktörleri; soyutlaştırılmış kampüs doku tipi, kampüs büyüme tipi, akademik alan büyüme tipi, taşıt-yaya ayırımı, yaya ölçeği ve ulaşılabilirlik gibi karşılaştırma ve ölçmeye yarayan çeşitli sistematiğin yanısıra farklı fonksiyonel alanları da akademik, konut, sosyal-kültürel, idari, açık-kapalı

spor ve yardımcı fiziksel alanlar olarak belirlemek mümkündür. Bütün bu faktörler çalışma içinde iki ve üç boyutlu şematik anlatımlarla ifade edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın çeşitli bölümlerinde belirtildiği gibi üniversite kampüsleri farklı biçimlerde ele alınarak incelenip, yorumlanabilir ve değerlendirilebilirler. Modern mimarinin ilkeleri açısından konu ele alınabileceği gibi, fleksibilite (esneklik / uyabilirlik / belirsizlik) açısından da konuyu ele alıp incelemek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı modern mimarlık ilkeleri veya günümüz mimarlığının özellikleri açısından konuyu incelemek değildir. Esasında fleksibilite'ye temel oluşturacak gelişme modellerinin neler olabileceğini belirlemek olarak ifade edilebilir.

Yapılan çalışmalarda açıkça görülüyor ki, çok farklı ülkelerde de olsalar, üniversite kampüsleri planlamasında en azından ortak diller ve prensipler söz konusudur.

Çalışmanın çerçevesi içinde iki boyutlu gelişme ve büyümeler ele alınmaya çalışılmıştır. Üçüncü boyuttaki gelişme ve büyümeler gözönüne alınmayarak analiz çalışmalarında bu konuya yer verilmemiştir.

Üniversite kampüslerinde büyüme konusu ele alındığı zaman, görülüyor ki; fonksiyonel alanlar içinde akademik alanın büyümesi önemli bir yer tutmaktadır. Hatta akademik alanın büyümesi tüm kampüsün büyümesi gibi algılanmakta ve yanlış yorumlara yol açmaktadır. Bu nedenle analiz çalışmalarında kampüs büyüme tipinin yanısıra akademik alan büyüme tipi başlığında bir sınıflandırma sistemi uygulanmaya çalışılmıştır.

Üniversitelerdeki öğrenci kapasiteleri çok çeşitli nedenlerle arttıkça, yeni eğitim-öğretim alanları ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır. Mevcut sınırlar içinde karşılanamayan bu ihtiyaçların doğal bir sonucu olarak akademik alanlar da büyümek zorunda kalamaktadırlar.

Çalışmada büyüme faktöründen başka, bir önemli faktör de yaya ölçeği, yaya taşıt ayırımı, ulaşılabilirlik / erişebilirlik gibi tasarıma yön veren unsurlardır. Bu konuda üniversite kampüslerinin mekânsal analizi çalışmalarında görülen çok farklı modeller bulunmaktadır. Bu farklı modeller farklı üniversitelerde örneklenmiş

durumdadır. Burada esas amaç taşıt ile yayanın en az kesiştiği modelleri ortaya koyabilmektedir. Ancak taşıt ile yayanın en az kesiştiği çözümler için, bir ring taşıt yolunun bulunması istenir ki, bunun da gelişmeyi sınırlayıcı sakıncaları bulunmaktadır.

Özellikle yaya-taşıt ayırımı başlığı altında yapılan çalışmalarda, ring taşıt yolları bulunan kampüsler incelendiğinde görülecektir ki; bunun ayrıca gelişmeyi önleyici sakıncaları da bulunmaktadır. Bu olumsuzlukları gidermek ise çeşitli boyutlarda çözüm üretmek gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak varmak istenilen bir nokta da; üniversite kampüsünü analiz ederken, kullanıcıların yaşamış oldukları ulaşım problemlerini, çeşitli fonksiyonel alanların bir araya gelmelerindeki olumlu ve olumsuzluklarını, kampüs ve akademik alanın büyüme modellerinin belirlenmesidir.

Buradan hareketle üniversite kampüslerinin tasarımı aşamasında gelecekte karşılaşılabilecek olan problemlerin ortaya konulması ve alternatif çözüm yollarının aydınlatılması hedeflenmektedir.

Tasarlanan üniversite kampüslerinin bitmiş / tamamlanmış halinden sonra da büyüme problemleriyle karşılaşabilecekleri unutulmamalıdır. Kampüs büyüme tipi ve akademik alan büyüme tipi ne olursa olsun bu büyümeler neticesinde yaya-taşıt ayırımı ile yaya ölçeği, ulaşılabilirlik gibi kavramlarla elde edilen ürünün zedelenebileceği, zarar görebileceği ortadadır.

Bugün hızla büyüyen Türk üniversite kampüsleri bu problemleri ya yoğun bir biçimde yaşamaktadır, ya da gelecekte yaşamak zorunda kalacaktır.

Ring taşıt yollarının büyümeyi sınırlayıcı etkisi bulunurken açık uçlu strüktürlerin de sınırsız büyümeleri öngörmesinin olumsuzlukları bulunmaktadır. Ring taşıt yolununun aşılması için çeşitli alternatifler önermek mümkündür. Ancak, sınırsız büyümelerin yol açacağı problemler küçümsenemeyecek boyutta olacaktır.

6. ÖNERİLER

Çalışmanın belkide en önemli kısımlarından bir tanesi, bundan sonra ne türde bir çalışma biçimi önerilebileceğinin ortaya konulmasıdır. Sonuçlara bakıldığı zaman görülüyorki, bu çalışmadan üniversite kampüslerinin görsel olarak nasıl analiz edilebileceği sorusuna cevap aranmıştır. Görsel modeller kullanılarak analiz yapma tekniğinin ne olabileceğine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Farklı büyüme türleri ile farklı doku türleri arasındaki ilişkiler görsel olarak ortaya konulmuştur.

Bu noktada ileriye yönelik bir öneri olmak üzere, yapılan analiz çalışmalarını sayısallaştırmak mümkündür. Büyüme türleri açısından kampüsün mekânsal analizlerini görsel olarak elde etmenin yanısıra sayısal olarak ifade etme imkanları varmıdır sorusuna cevap aranmaktadır. Özellikle günümüz teknolojik imkanlarından yararlanarak üniversite kampüslerini, eğitim modelleri, eğitim düzeyleri, öğrenci oranları, öğretim üyesi oranları, vb. istatistiki oranlardan hareket ederek bir takım sayısal analizlerin yapılıp yapılamayacağı sorusu gündeme gelmektedir.

Üniversitelerdeki hızlı nüfus artışı, yükseköğretime olan yoğun talep ve devletin daha çok kişiye yükseköğretim imkanı sağlama hedefleri neticesinde; üniversiteler ülkenin her tarafına yayılırken, mevcut üniversitelerin bulunduğu kentlerde de yeni üniversitelerin oluşturulması çabaları izlenmektedir. Çok büyük kaynaklar gerektiren üniversite kampüslerinin oluşturulması ve işletilmesi açısından, çalışmada görsel olarak ifade edilen analizlerin sayısallaştırılması bundan sonraki araştırmalar için önerilebilecek niteliktedir.

Bundan sonraki araştırmalar için önerilebilecek diğer bir konu da, bu çalışmada çok soyut bir biçimde ortaya konulmuş olan medrese ve külliyelerin yükseköğretimle ilgili olarak nasıl işlevlerle yüklenebileceğidir. Türk-İslâm kültüründeki, eğitim-öğretim tarihinin bu en önemli kurumu önemsenmelidir. Çünkü bir anlamda bu yapılar, üniversite yapılarıdır. Tam olarak üniversite olarak değerlendirilemeseler de birer yükseköğretim yapısı olarak tasarlandıklarını söylemek mümkündür.

Bu yapılar, yapıldıkları dönemin ihtiyaçlarına göre tasarlandıkları bir gerçektir. Günümüzün ihtiyaçları, teknolojik imkânları ve dünya görüşü tamamen değişmiştir. Ancak bugün onarılan bu yapılar müze gibi durağan fonksiyonlarla yüklenilmektedir. Bunun yerine geçmişte eğitim-öğretim işlevleriyle yüklenilmiş bu yapıların günümüzde de yükseköğretim yapıları olarak daha yoğun bir şekilde kullanımlarının daha akılcı ve çekici gelmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman tarihsel sürekliliğin sağlanabileceği de ortaya çıkmaktadır.

Son olarak belirtmek gerekirse, günümüz üniversite kampüsleri incelendiği zaman, çok çeşitli örneklerle karşılaşılsa bile; bunların bir takım öğelerin, mekânların tekrarından meydana geldikleri görülmektedir. Aynı ilkeleri daha da belirli olarak medrese ve külliyelerde görmek mümkündür. Elbette bu medrese ve külliyeler gerek kapasite, gerekse mekânların fiziksel özellikleri, açısından günümüz üniversite fonksiyonlarına cevap vermekten oldukça uzak görülmektedirler.

Ancak, yapılacak küçük olumlu müdahalelerle, hem tarihsel değerlere saygısızlık edilmemiş olacak, hem de tarihsel süreklilik, yalnız biçim açısından sağlanmakla kalmayıp, fonksiyonel açıdan da sağlanmış olacaktır.

7. KAYNAKLAR

1. T.C. M.E.B. ve YÖK Bşk. Yükseköğretim Gelişme Planı (1992-2012).
2. Ersoy, Y., Yükseköğretim Binaları Fiziksel Planlaması, TBTAk, Yapı Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1976.
3. Ersoy, Y., Yükseköğretim Yapıları Üretim Süreci, TÜBİTAK, Yapı Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1981.
4. Gürüz, K., Batı Üniversitelerinin Tarihsel Gelişimi, Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite, T.C. Başbakanlık, Ankara, 1992, 349-408.
5. Kortan, E., Çağdaş Üniversite Kampüsleri Tasarımı, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Basım İşliğı, Ankara, 1981.
6. Aksoy, E., Mimarlık Eğitimi, Mimarlık Bülteni, KTÜ Matbaası, 1976, Trabzon, 1-5.
7. Birkan, G., Türkiye'de Yükseköğretim Yapıları, Mimarlık, 110, 1972, 49-57.
8. Keleş, R., Yerleşme Kararları Açısından Büyükkent Dışı Üniversiteler Sorunu, Mimarlık, 110, 1972, 25-35.
9. Meray, S., Üniversite Kavramları ve Modelleri, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 26, No: 1, 1971, 19-63.
10. Corsan, J.J., Governance of Collage and Universities, Mc. Graw, Hill Book Company, New York, 1960.
11. Kaya, Y.K., İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Erk Basımevi, Ankara, 1981.
12. Leonard, S.K., The International Dimension of Education, New York, 1969.
13. King, A., Eğitim, Toplum ve Gelişim, Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Etken Olarak Eğitim, Beşinci Konferans, İstanbul, 1967, 25-26.
14. Varış, F., Türkiye'de Lisansüstü Eğitim; Pozitif Bilimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında, AÜ Basımevi, Ankara, 1972.
15. Kısakürek, M.A., Üniversitelerimizde Yenileşme; Programlar ve Öğretim Açısından, Ankara, 1976.
16. Varış, F., Lisansüstü Öğretimde Eğilimler, İkinci Bilim Kongresine Sunulan Tebliğler, TBTAk, Ankara, 1970, 16-17.
17. OECD, Universities Under Scrutiny, Paris, 1987.

18. Pusey, N., American Higher Education 1945-1970, Cambridge Mass., Harvard University Pres, 1978.
19. Janne, H., Üniversite ve Çağdaş Toplumun İhtiyaçları, Uluslararası Üniversiteler Birliği Yayınları, İstanbul, 1973.
20. Kavak, Y., Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Yükseköğretim Kurumlarının Cevreye Dönük Faaliyetleri, Ankara, 1990.
21. Gürüz, K., Şuhubi, E., Şengör ve Diğ., Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji, İstanbul, 1994.
22. Terzioğlu, A., Selçuklu Hastaneleri ve Avrupa Kültürüne Tesirleri, Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, 49-74.
23. İkinci Uluslararası yüksek Öğretim Konferansı: Üniversite Yönetimi, Meteksan A.Ş., Ankara, 1989.
24. Lauwerys, J.A., Varış, F. ve Neft, K., Mukayeseli Eğitim, AÜ Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara, 1979.
25. Cepes, U., Higher Education in The United States, Bucharest, 1982.
26. Baskett, S.S., Amerikan Yükseköğretimine Bir Bakış, Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu, AÜ Eğitim fakültesi yayını, Ankara, 1979, 164-165.
27. Hasol, D., Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yem Yayınları, İstanbul, 1990.
28. Sözen, M, ve Tanyeli, U., Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
29. Türk Ansiklopedisi, Cilt XXIII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1975.
30. Meydan Larousse, Cilt VIII, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1972.
31. Sanat Ansiklopedisi, Cilt II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950.
32. Kuran, A., Anadolu Medreseleri, Cilt 1, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.
33. Kuban, D., 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1981.
34. Kaptan, S., Türkiye'de Yükseköğretim Reformu ve İnsan Gücü Potansiyeli, DPT Yayınları, Ankara, 1986.
35. Tekindağ, Ş., Medrese Dönemi, Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi 1973, Sermet Matbaası, İstanbul, 1973, 3-54.

36. Yetkin, S.K., Türk Mimarisi, Bilgi yayınevi, Ankara, 1970.
37. Kuban, D., Mimar Sinan ve Türk Mimarisinin Klasik Çağı, Mimarlık, 11, 1967, 14-44.
38. Erkman, U., Büyüme ve Gelişme Açısından Üniversite Kampüslerinde Planlama ve Tasarım Sorunları, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1990.
39. Doxiadies, C.A., Ekistics: An Introduction to The Science of Human Settlements, Hutchinson, London, 1969.
40. Dober, R.H., Campüs Planning, Reinhold Publ. Co. Mass., 1963.
41. Önal, B., Türkiye'de Çağdaş Eğitim ve Çağdaş Üniversite, Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite, T.C. Başbakanlık, Ankara, 1992, 205-209.
42. Çağlar, A., Çağdaş Yükseköğretim ve Türk Üniversitelerinin Yeniden Yapılanması, Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite, T.C. Başbakanlık, Ankara, 1992, 156-174.
43. Aksoy, E., Mimarlıkta Tasarım, İletim ve Denetim, KTÜ Yayınları, Gün Matbaası, İstanbul, 1975.
44. Kuban, D., Diyarbakır Üniversitesi Kampüs Planlama Yarışması, AÜ İnşaat Müdürlüğü, 1970.
45. Tapan, M., Prefabrik Elemanlarla Yapımda Esneklik ve Değişebilirlik Sorunu, İTÜ Mimarlık Fakültesi, YAK Bülteni, 1972.
46. Yürekli, F., Mimari Tasarımda Belirsizlik: Esneklik/Uyabilirlik İhtiyacının Kaynakları ve Çözümü Üzerine Bir Araştırma, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1983.
47. Yürekli, F., Mimari Biçimin Oluşturulması Açısından Bina Programlarının Nitelikleri, Bina Programlama, İstanbul, 1978, 45-49.
48. Scott, W.G., Organizational Theory A Behavioral Analysis For Management, Homewood, Illinois, 1967.
49. İnceoğlu, N., Mimarlıkta Bina Programlama Olgusu, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1982.
50. Linde, H., ed, Hochschulplanung, Wernerverlag, 1969.
51. Aygen, S., Bursa Üniversitesi Kampüs Planlaması, Mimarlık, 157, 1978, 49-52.

52. Karataş, B., Planlama-Bina Programlama İlişkisi, Bina Programlama, İstanbul, 1978, 71-74.
53. İnceoğlu, N., Mimarlıkta Programlama, Bina Programlama, İstanbul, 1978, 7-10.
54. İnceoğlu, M., Mimari Planlama-Programlama İlişkisi, Bina Programlama, İstanbul, 1978, 67-70.
55. Aşkun, İ.Y., Sinan Devri Medrese Mimarisi, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988, 27-38.
56. Aslanapa, O. Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
57. Aslanapa, O., Türk Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt I-II, Ankara, 1990.
58. Diez, E., Aslanapa, O., Koman, M.M., Karaman Devri Sanatı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1950.
59. Gabriel, A., Une Capitale Turque Brousse Bursa I Texte, E.De.Boccard, Paris, 1958.
60. Gabriel, A., Monuments Turks d'Anatolie I, E.De.Boccard, Editeur, Paris, 1931.
61. Kuran, A., Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
62. Ülgen, A.S., Mimar Sinan Yapıları, T.T.K. Yayınları, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1989.
63. Akozan, F., Süleymaniye-Fatih Külliyesi, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988, 15-18.
64. Erzurum Atatürk Üniversitesi, Arkitekt, 323, 1966, 109-115.
65. Çinici, A., Çinici, B., Mimarlık Çalışmaları 1961-70, Ankara.
66. Ege Üniversitesi Şehircilik Proje Müsabakası, Arkitekt, 296, 1959, 101-109.
67. Diyarbakır Ziya Gökalp Üniversite Kampüsü, Mimarlık, 110, 79-86.
68. Aktüre, T., Bina İhtiyaç Programlaması, TÜBİTAK, YAE, 1985.
69. İ.T.Ü. Ayazağa Kampüsü, Mimarlık, 110, 1972, 67-78.
70. Ertürk Z., Öztürk, K., Aydemir Ş., Erciyes Üniversitesi Kampüs Planlaması, K.T.Ü. Döner Sermaye İşletmesi, Mimarlık Atölyesi, Trabzon.

71. Brawne, M, University Planning and Design, The Architectural Association, London, 1967
72. Rogatnick, A., Simon Frazer University British Columbia, The Architectural Review, 854, 1968, 263-275.
73. Brawne, M., Conclusion, The Architectural Review, 878, 1970, 307-314.

EK.1. SOYUTLAŞTIRILMIŞ KAMPÜS DOKU TİPLERİ (ALTERNATİFLERİ)

	SEYREK (YAYGIN) ALTERNATİFLER		YOĞUN ALTERNATİFLER		
	BİR BOYUTLU	İKİ BOYUTLU	BİR BOYUTLU (ÇİZGİSEL)	İKİ BOYUTLU (ALANSAL)	ÜÇ BOYUTLU (HACİMSEL)
KÜMELENMİŞ FONKSİYONLU ALTERNATİFLER	S1K	S2K	Y1K	Y2K	Y3K
	S1D	S2D	Y1D	Y2D	Y3D
DAĞINIK FONKSİYONLU ALTERNATİFLER	S1K	S2K	Y1K	Y2K	Y3K
DAĞINIK FONKSİYONLU ALTERNATİFLER	S1D	S2D	Y1D	Y2D	Y3D

FONKSİYONLAR

AKADEMİK

SOSYAL

İDARİ

KONUT

SPOR VE DİNLENME

YARDIMCI FİZİKSEL TESİSLER

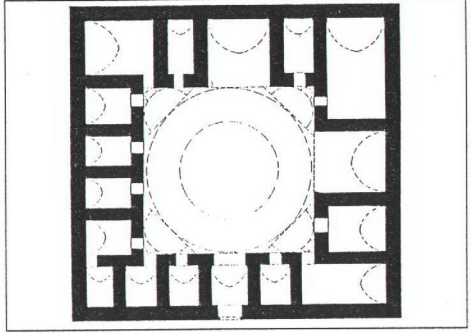

EK.2. ARAŞTIRMADA KULLANILAN MEDRESE VE KÜLLİYELER

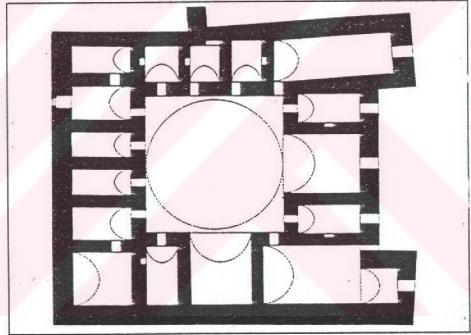
ÇUKUR MEDRESE

Tokat-1150

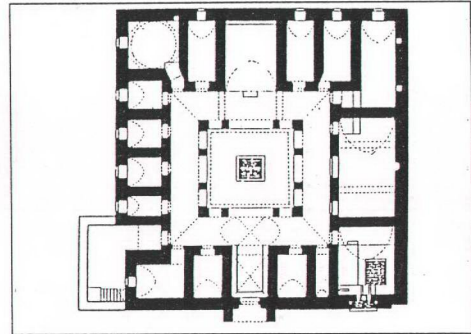
YAĞI BASAN MEDRESESİ

Niksar/Tokat-1157

ZİNCİRİYE MEDRESESİ

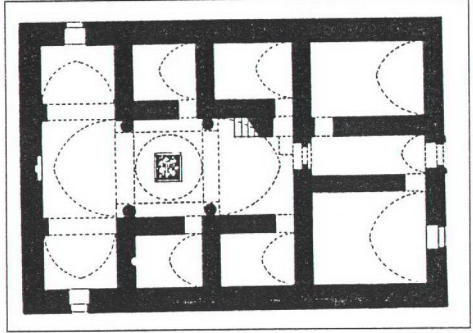
Diyarbakır-1198

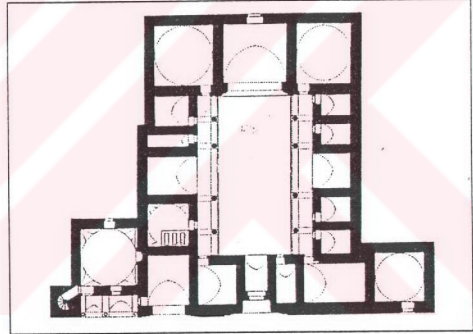
BOYALIKÖY MEDRESESİ

Afyon-1210

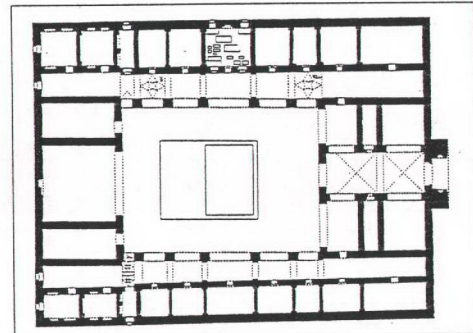
TAŞ MEDRESE

Akşehir/Konya-1216

İZZETTİN KEYKAVUS ŞİFAHANESİ

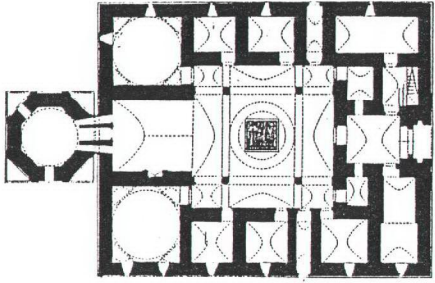
Sivas-1217

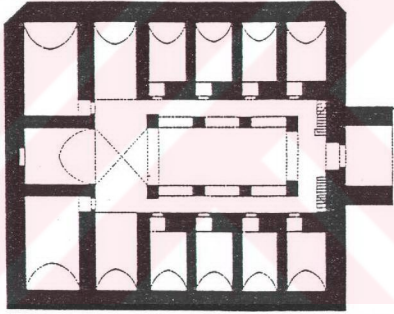
ERTOKUŞ MEDRESESİ

Isparta-1224

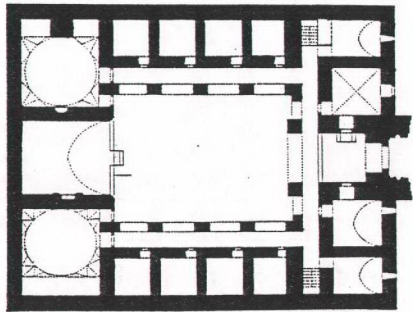
SARACEDDİN MEDRESESİ

Kayseri-1238

SIRÇALI MEDRESE

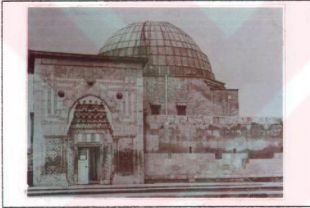
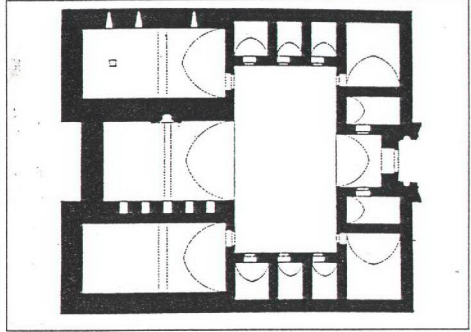
Konya-1242

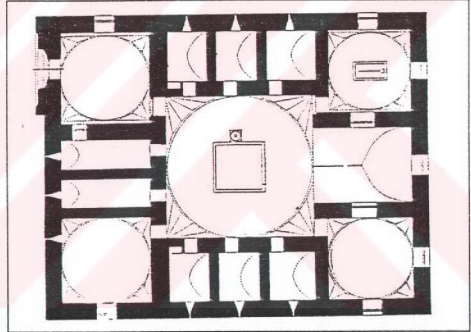
KARATAY MEDRESESİ

Antalya-1250

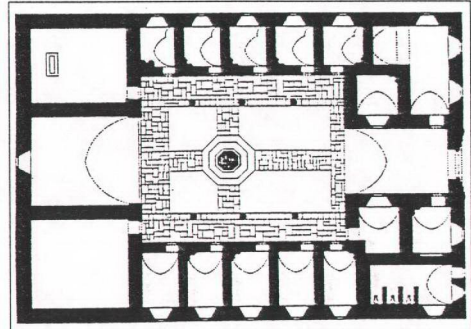
KARATAY MEDRESESİ

Konya-1251

SÜLEYMAN PERVANE MEDRESESİ

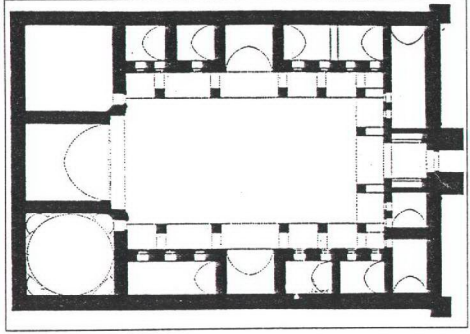
Sinop-1262

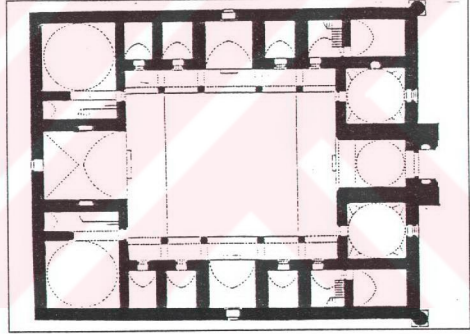
SAHİBİYE MEDRESESİ

Kayseri-1267

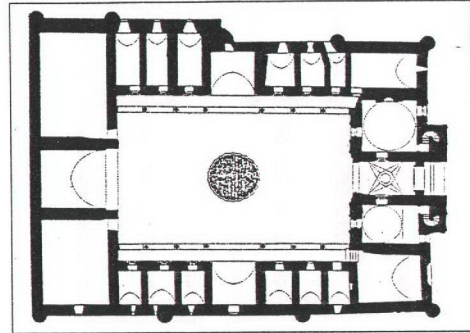
BURUCİYE MEDRESESİ

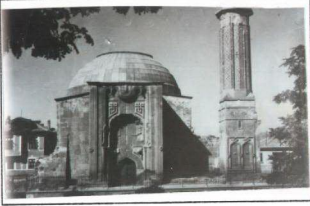
Sivas-1271

GÖK MEDRESE

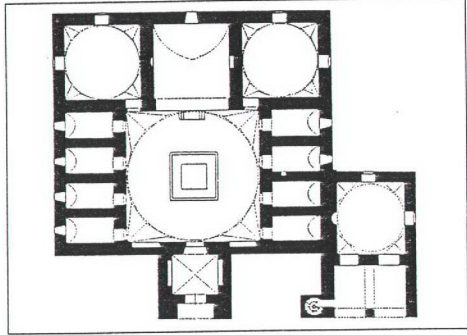
Sivas-1271

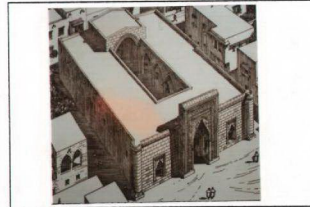
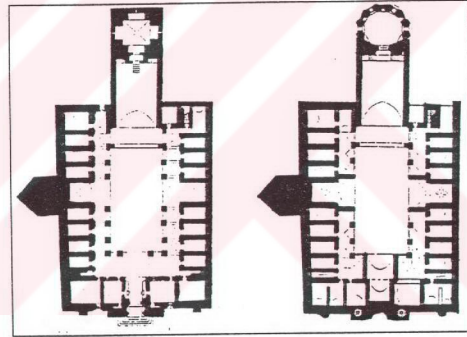
İNCE MİNARELİ MEDRESE

Konya-1280

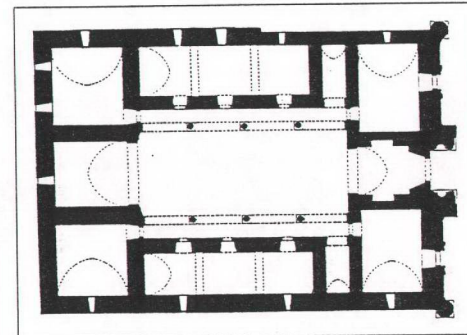
ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE

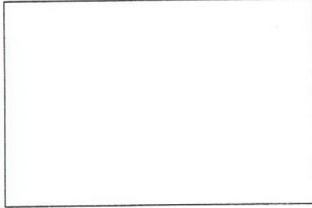
Erzurum-1290

AMASYA DARUŞİFASI

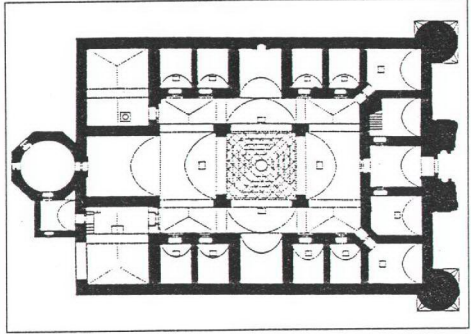
Amasya-1308

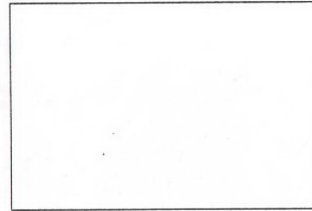
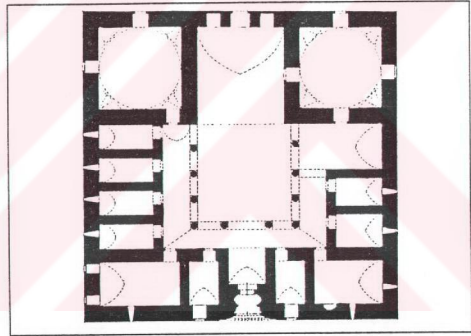
YAKUTİYE MEDRESESİ

Erzurum-1310

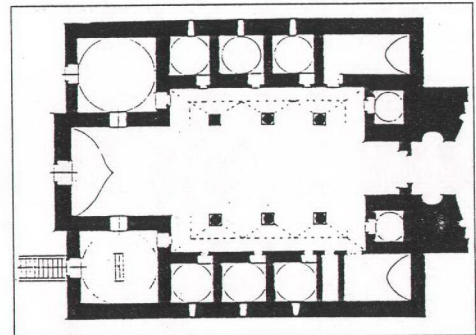
TOL MEDRESE

Ermenak/Karaman-1339

HATUNİYE MEDRESESİ

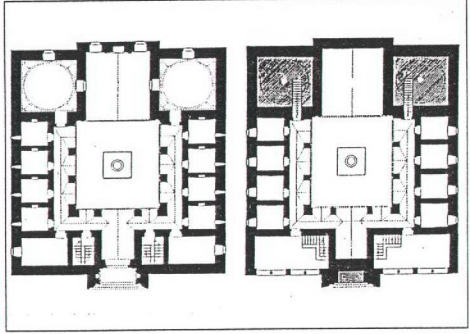
Karaman-1382

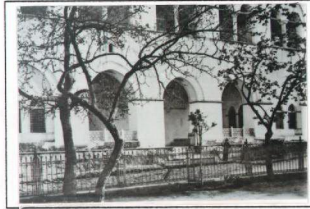
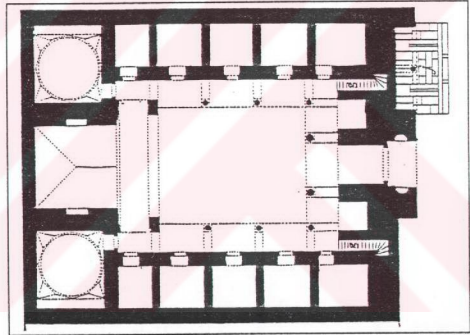
AK MEDRESE

Niğde-1409

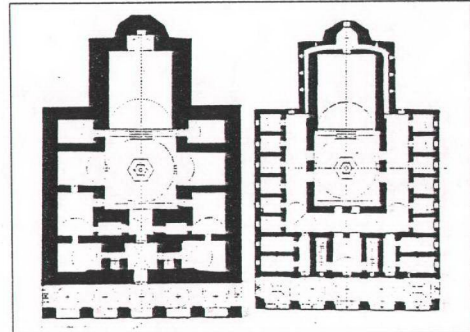
HATUNİYE MEDRESESİ

Kayseri-1431-1432

1. MURAD CAMİİ MEDRESESİ

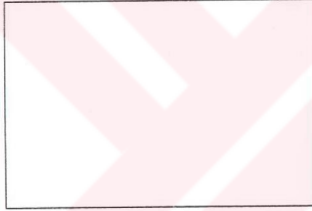
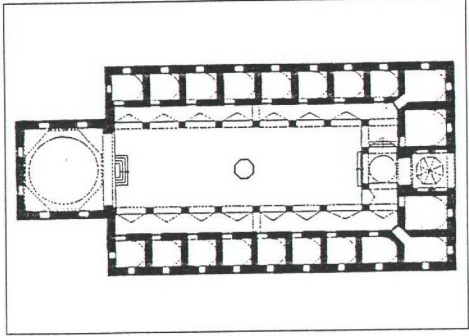
Bursa-1363

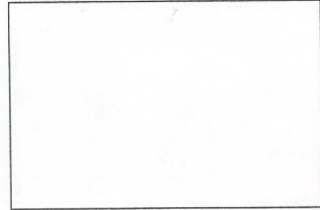
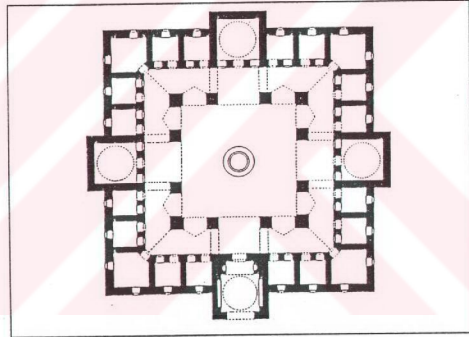
YILDIRIM BAYAZID MEDRESESİ

Bursa-1389

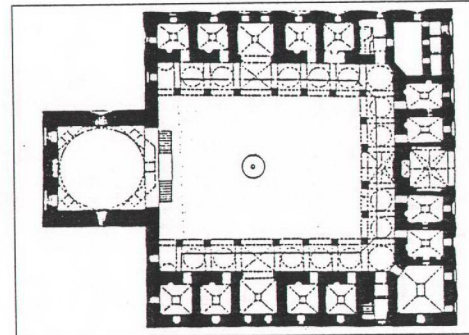
ÇELEBİ S. MEHMET MEDRESESİ

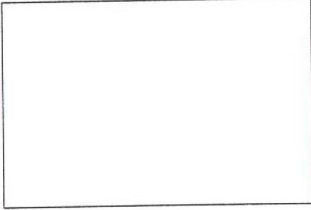
Merzifon/Amasya-1414

YEŞİL MEDRESE

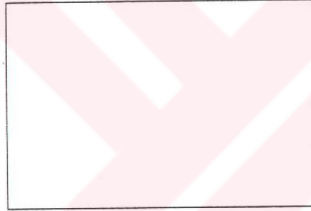
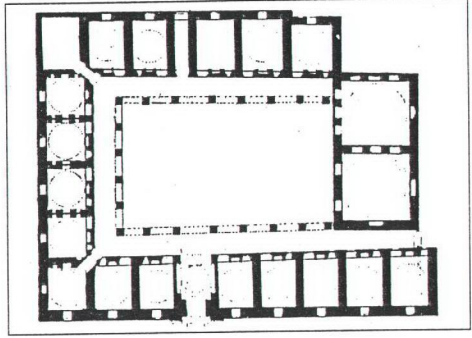
Bursa-1415

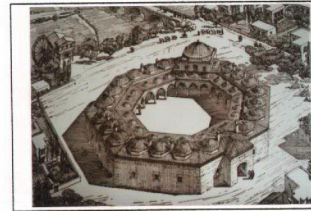
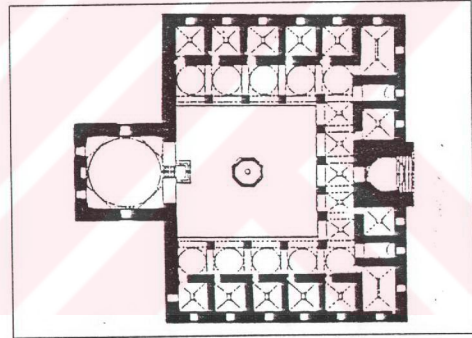
SAATLİ (PEYKLER) MEDRESESİ

Edirne-

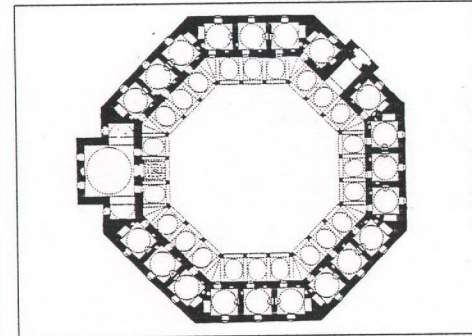
MURADİYE MEDRESESİ

Bursa-1426

KAPIAĞASI MEDRESESİ

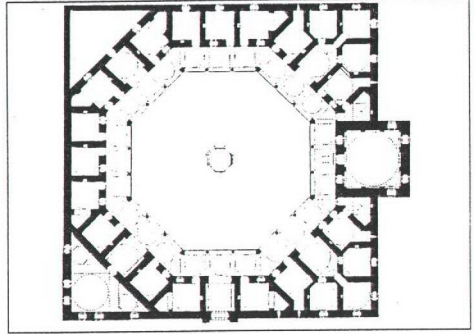
Amasya-1488

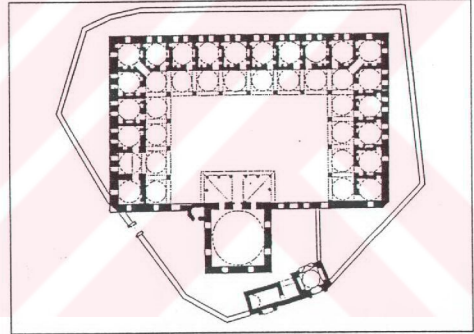
RÜSTEM PAŞA MEDRESESİ

Cağaloğlu/İstanbul-1488

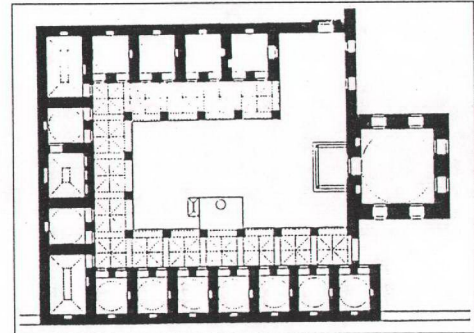
YAVUZ SELİM MEDRESESİ

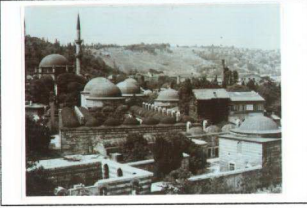
Halıcılar/İstanbul-1548-1549

SOĞUKKUYU MEDRESESİ

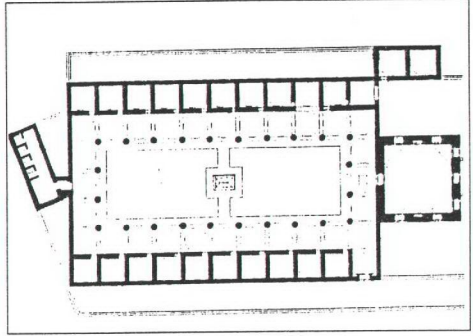
Ayasofya/İstanbul-1559-1560

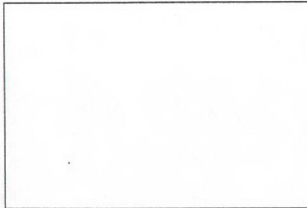
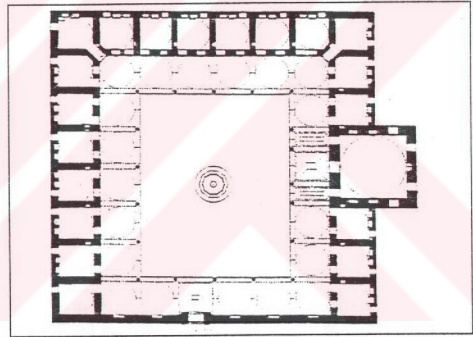
SOKULLU MEDRESESİ

Eyüp/İstanbul-1568-1569

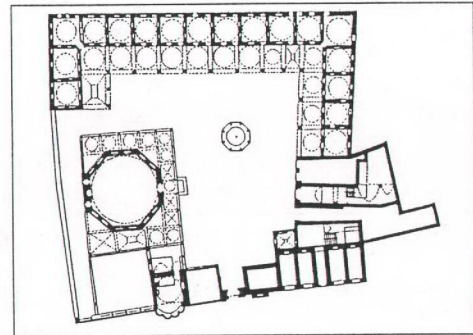
MURADİYE MEDRESESİ

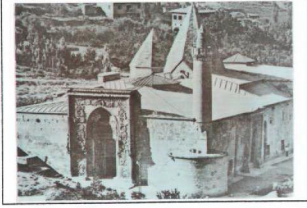
Manisa-1588-1592

A. HÜSEYİN PAŞA MEDRESESİ

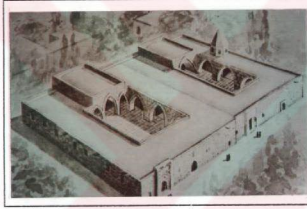
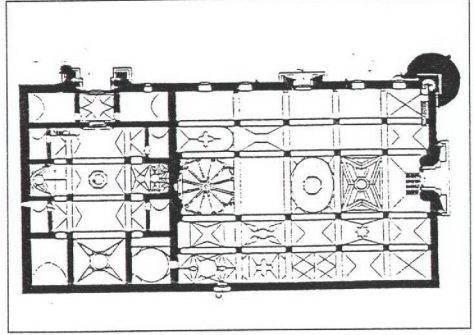
İstanbul-

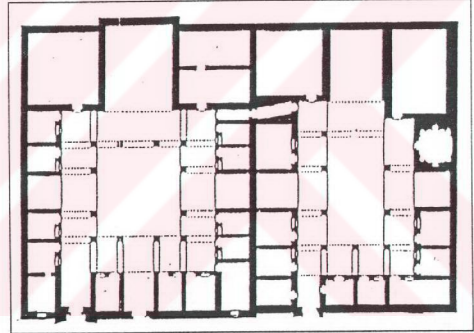
ULU CAMİİ VE ŞİFAHANESİ

Divriği/Sivas-1228-1229

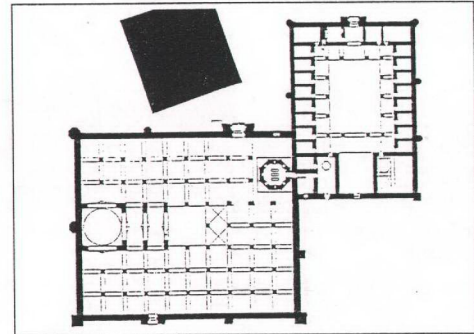
ÇİFTE MEDRESE

Kayseri-1205-1206

HUVAND HATUN MEDRESESİ

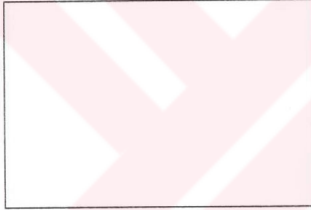
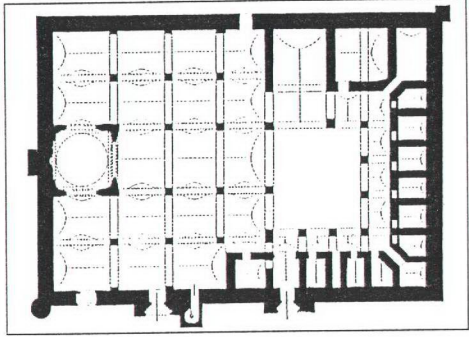
Kayseri-1237-1238

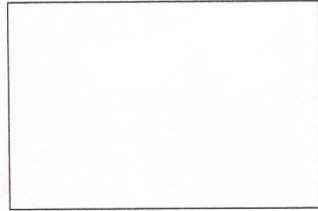
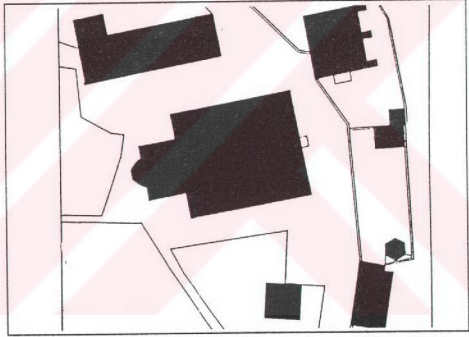
HACI KILIÇ CAMİİ VE MEDRESESİ

Kayseri-1249

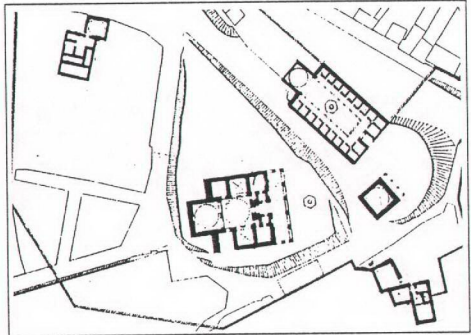
1. MURAD KÜLLİYESİ

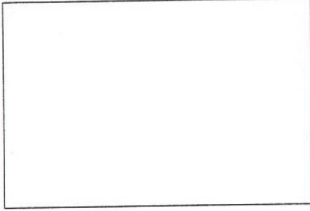
Bursa-1389

YILDIRIM BAYAZID KÜLLİYESİ

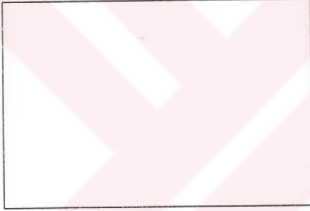
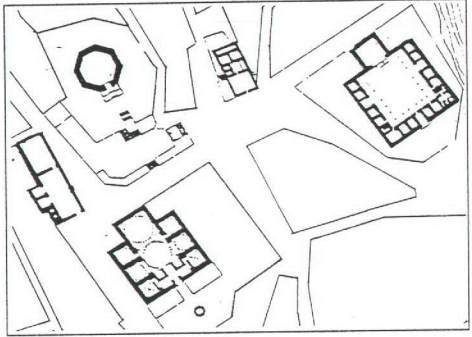
Bursa-1389

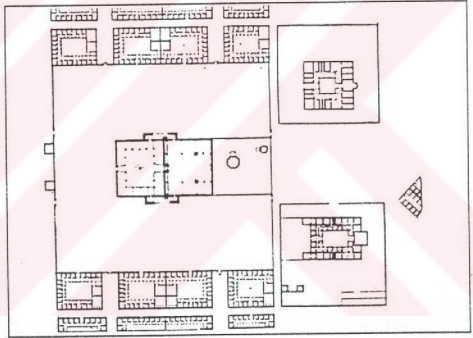
YEŞİL KÜLLİYE

Bursa-1415

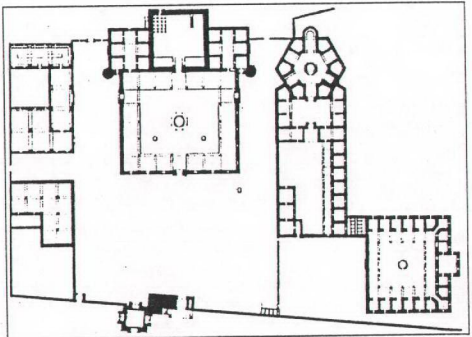
FATİH KÜLLİYESİ

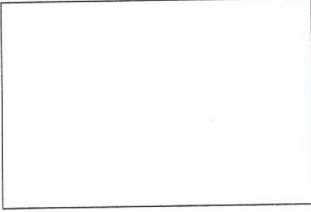
İstanbul-1463

BAYAZID KÜLLİYESİ

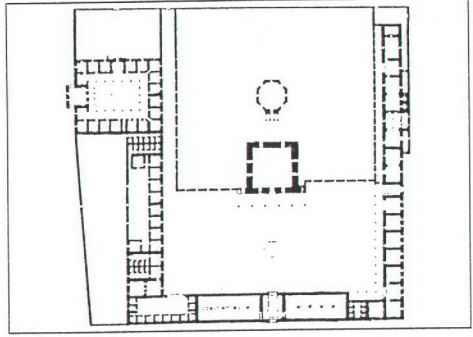
Edirne-1484-1488

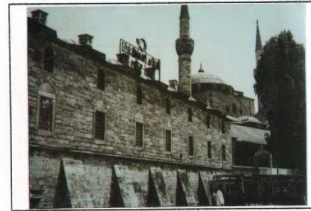
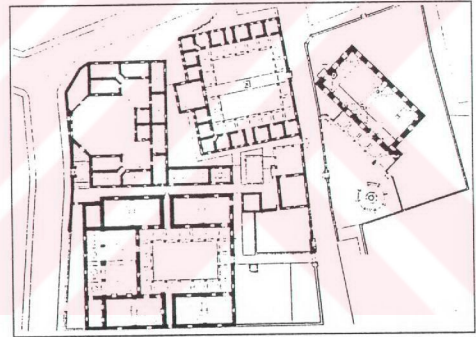
ÇOBAN MUSTAFA P. KÜLLİYESİ

Gebze/Kocaeli-1521-1524

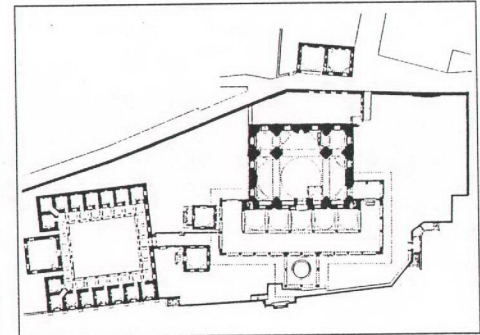
HÜRREM SULTAN KÜLLİYESİ

Haseki/Istanbul-1538-1557

MİHRİMAH KÜLLİYESİ

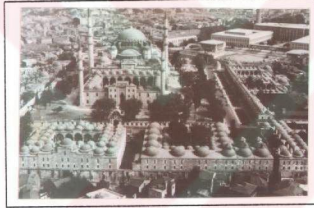
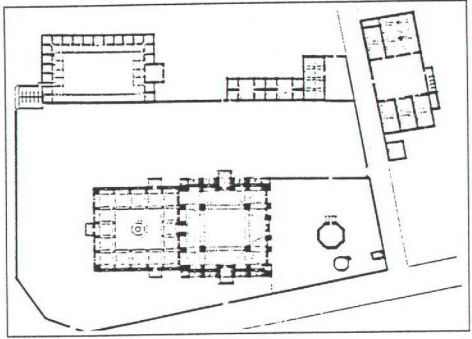
Üsküdar/Istanbul-1540-1548

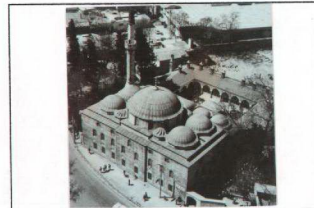
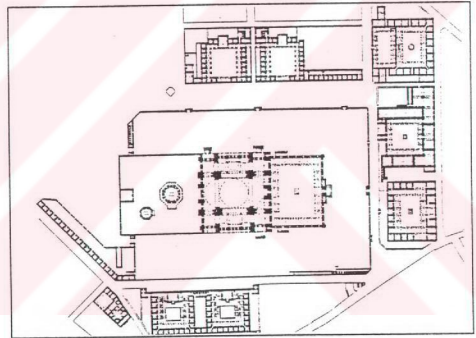
ŞEHZADE MEHMED KÜLLİYESİ

Şehzadebaşı/Istanbul-1543-1546

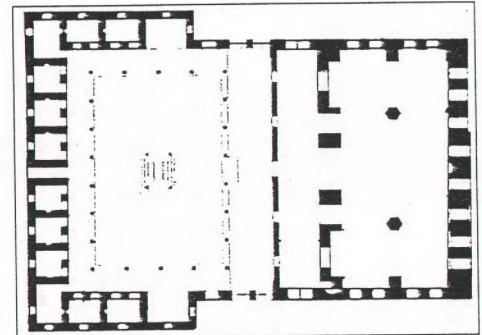
SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ

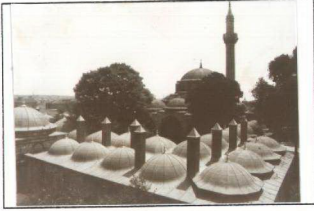
Süleymaniye/Istanbul-1550-1567

SİNAN PAŞA KÜLLİYESİ

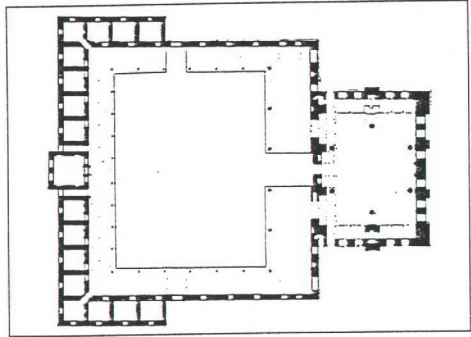
Beşiktaş/Istanbul-1555-1556

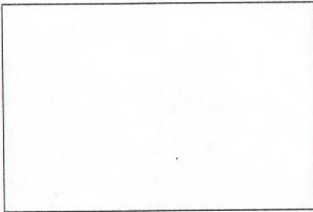
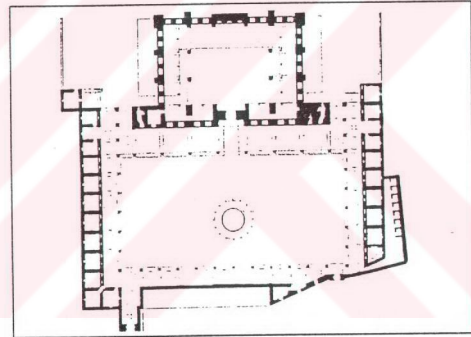
KARA AHMED PAŞA KÜLLİYESİ

Topkapı/Istanbul-1558-1560

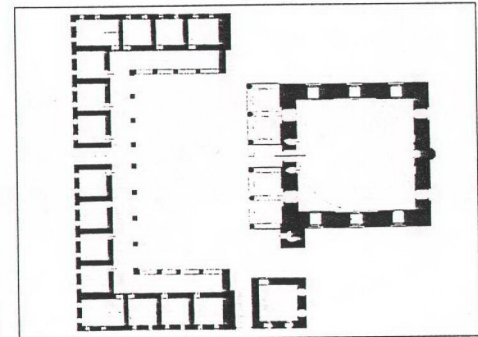
MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ

Edirnekapı/Istanbul-1562-1579

HÜSREV PAŞA CAMİİ MEDRESESİ

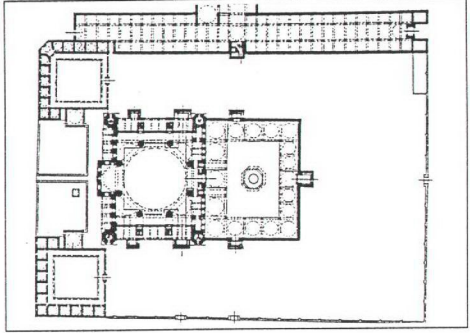
Van-1567-1568

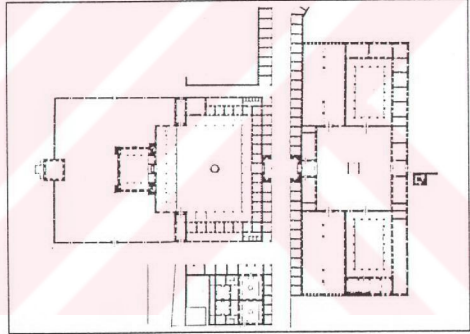
SELİMİYE KÜLLİYESİ

Edirne-1568-1575

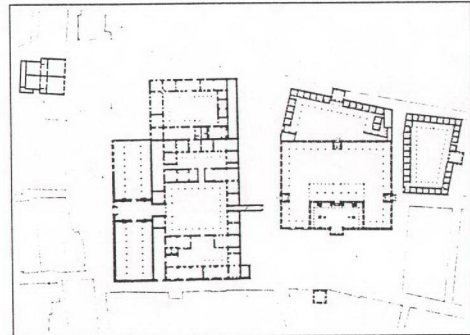
SOKULLU MEHMED P. KÜLLİYESİ

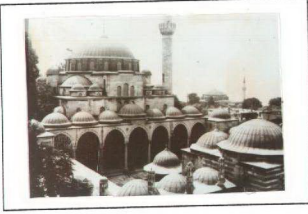
Lüleburgaz/İKırklareli-1569-1571

VALİDE SULTAN KÜLLİYESİ

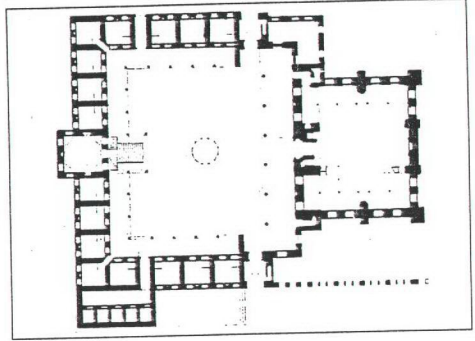
Toptaşı/Istanbul-1570-1583

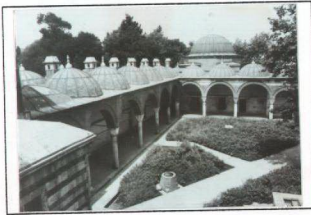
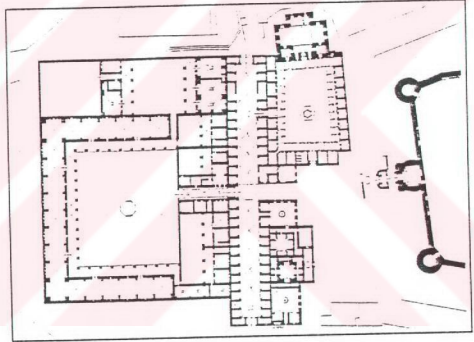
SOKULLU CAMİİ MEDRESESİ

Kadırga/Istanbul-1571-1572

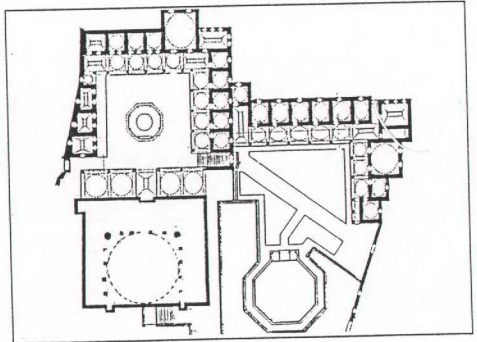
SOKULLU MEHMED P. KÜLLİYESİ

Payas/Hatay-1574-1575

ZAL MAHMUD PAŞA KÜLLİYESİ

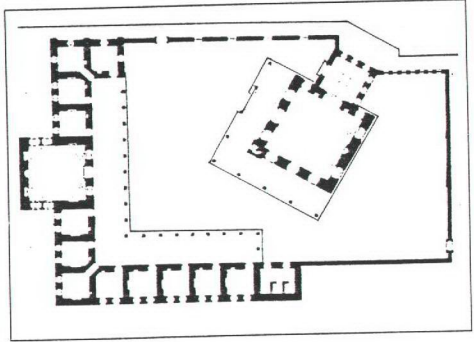
Eyüp/Istanbul-1579-1590

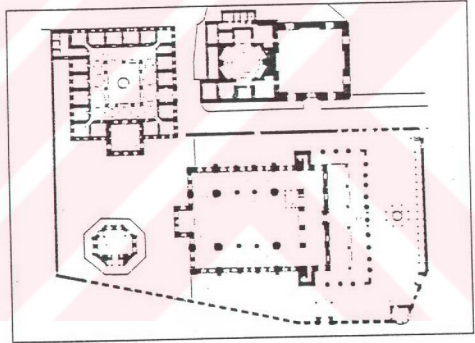
ŞEMSİ AHMED PAŞA KÜLLİYESİ

Üsküdar/Istanbul-1580-1581

KILIÇ ALİ PAŞA KÜLLİYESİ

Tophane/Istanbul-1580-1581

EK.3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN TÜRK VE BATI ÜNİVERSİTELERİ

ATATÜRK

Erzurum-1956

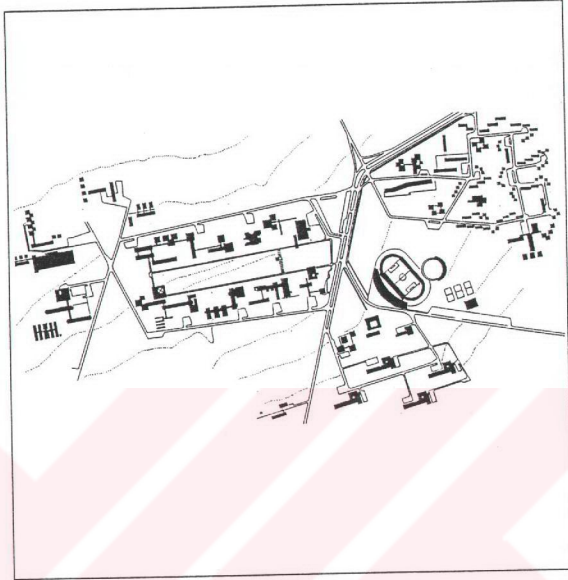
MİMARİ :

.Enver Tokay

.Hayati Tabanlıoğlu

.A.Tayman

.Behruz Çinici

K.T.Ü.

Trabzon-1963

MİMARİ :

.Nihat Güner

.Mustafa Polatoğlu

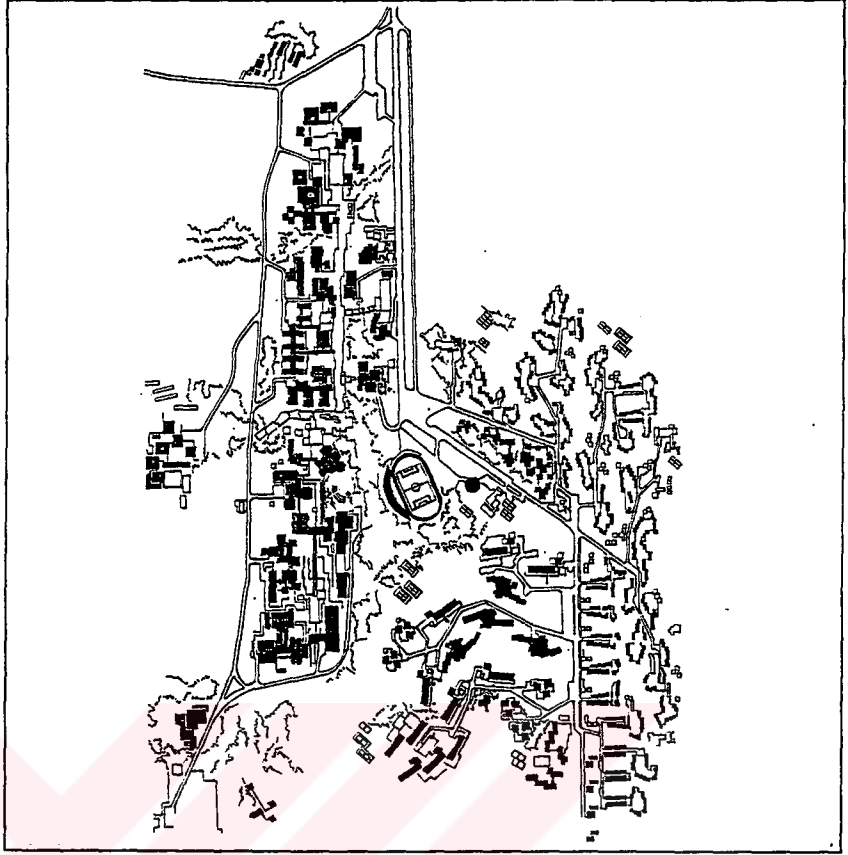
O.D.T.Ü.

Ankara-1961

MİMARİ :

.Altuğ Çinici

.Behruz Çinici

EGE

İzmir-1958

MİMARİ :

.Perran Doğançı

.Yılmaz Ergüvenç

.Kadri Mal

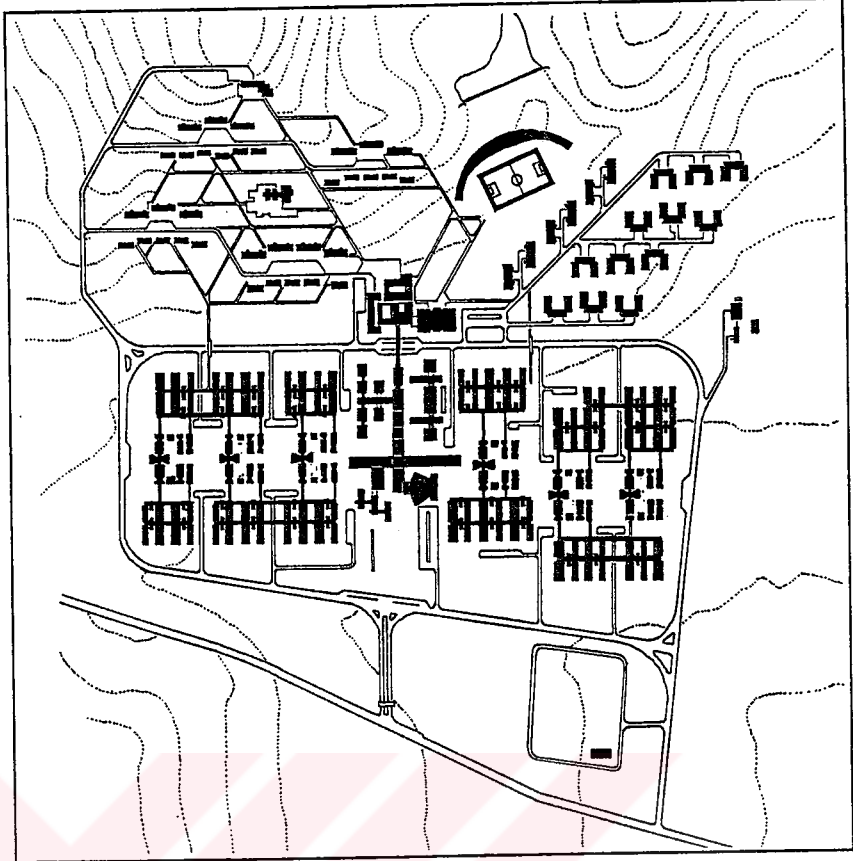
.Zafer Koçak

GAZIANTEP
Gaziantep-1973

MIMARI :
.Enis Kortan

DICLE
Diyarbakır-1971

MIMARI :
.Kemal Ahmet Aru

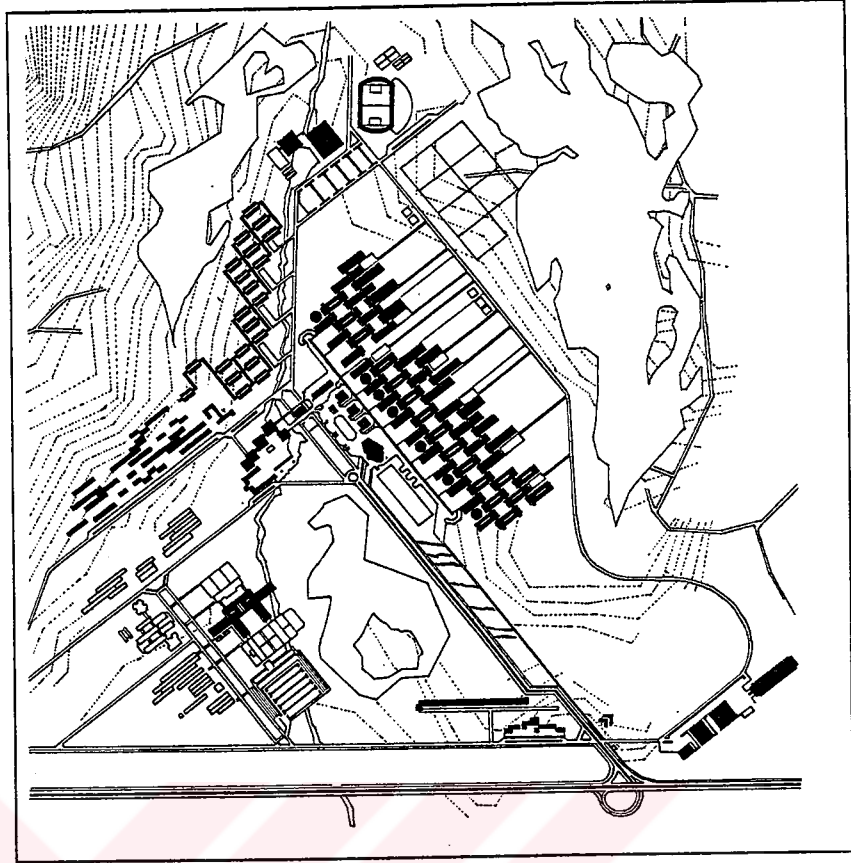

ULUDAĞ

Busra-1978

MİMARİ :

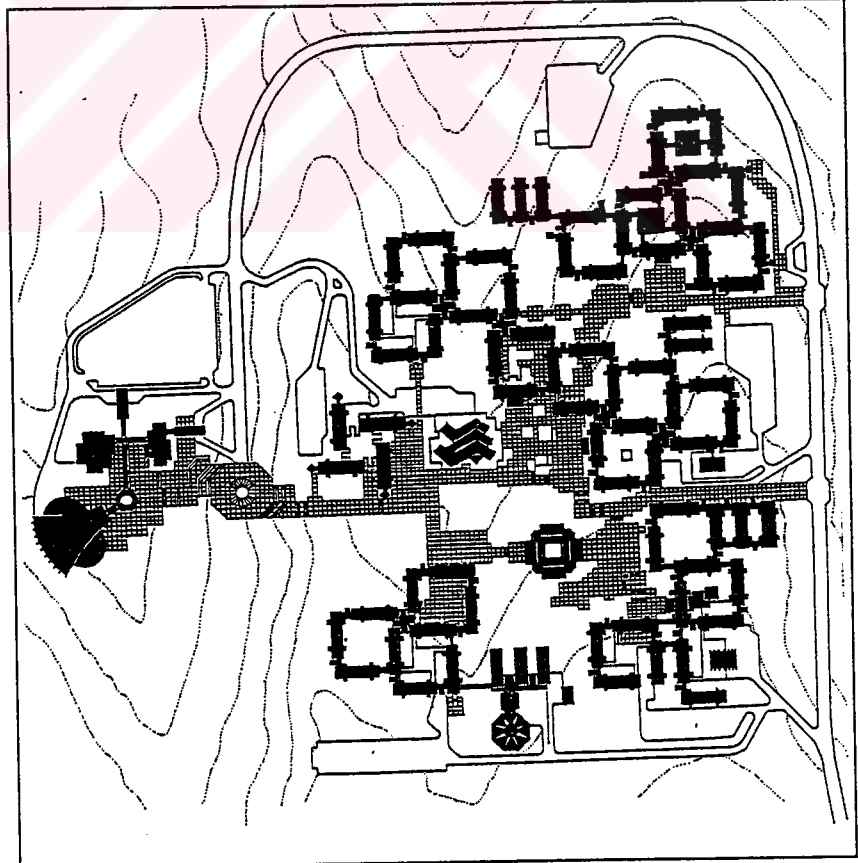
.Sezer Aygen

HACETTEPE

Ankara-1965

MİMARİ :

.Sabih Kayan

İ.T.Ü./Ayazağa

Istanbul-1971

MİMARİ :

.Kemal Ahmet Aru

ERCİYES

Kayseri-

MİMARİ :

.Zafer Ertürk

.Kutsal Öztürk

.Şinasi Aydemir

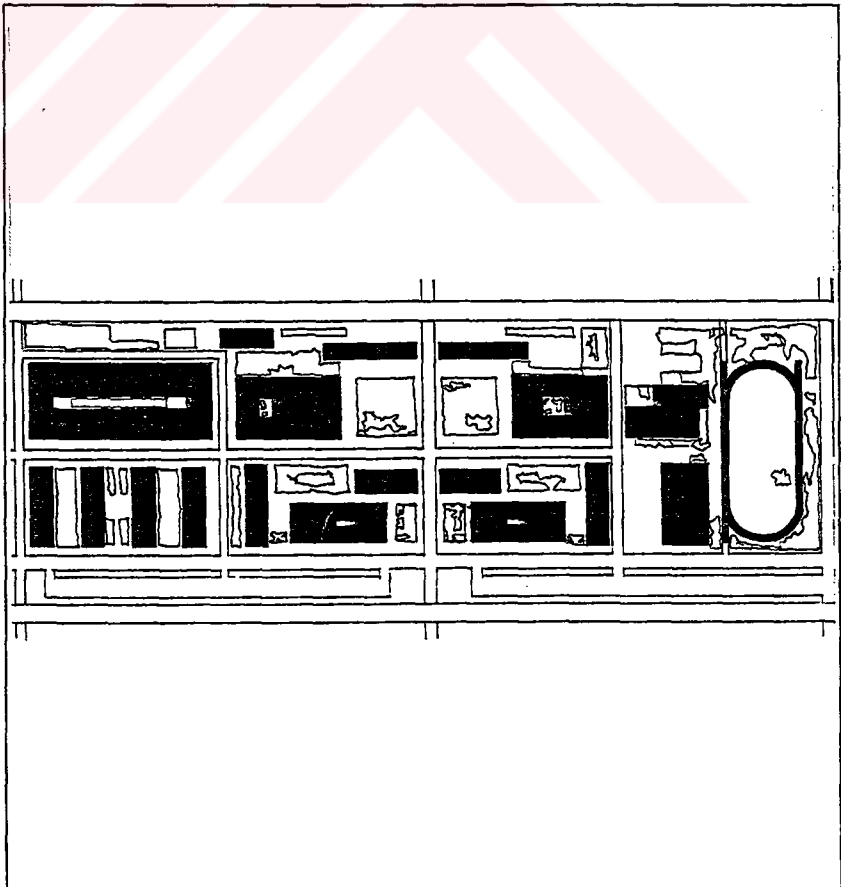
BREZİLYA
Brezilya-1936

MİMARİ :
.Le Corbusier

ILLINOIS
Amerika-1939

MİMARİ :
.L. Mies Van Der Rohe

KARAKAS

Brezilya-1942

MIMARI :

.Carlos Raoul

.Villanueva

OTENIEMI

Finlandiya-1949

MIMARI :

.Alvar Aolta

MEKSIKO

Meksika-1951

MIMARI :

.Mario Pani

Enrique Del Moral

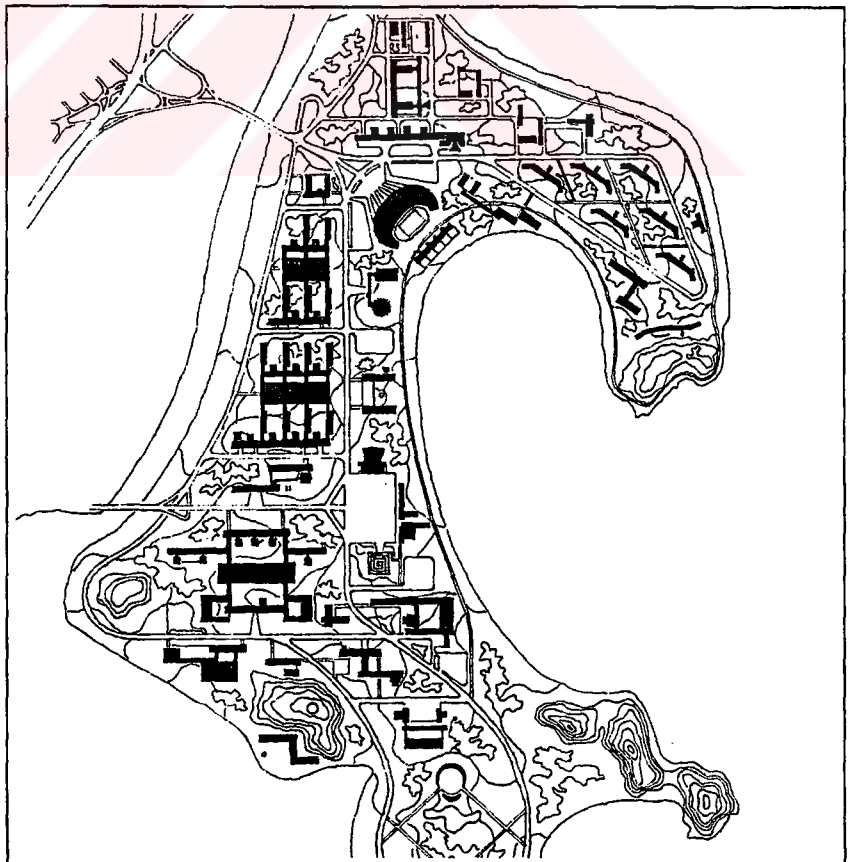

RÍO DE JANERIO

Brezilya-1954

MIMARI :

.J. Machado Moreira

BAĞDAT

Irak-1957

MİMARİ :

- .Walter Gropius
- .Robert Mc Millan
- .Louis Mc Millan
- .H. Morse Payne

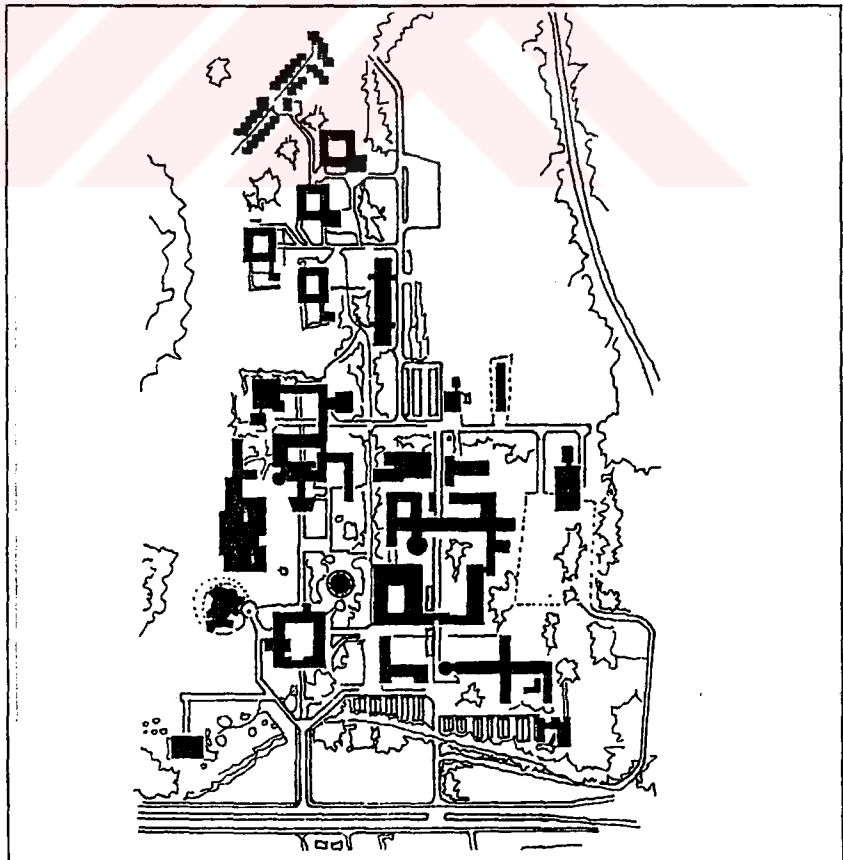

SUSSEX

İngiltere-1961

MİMARİ :

- .Basil Spence
- .Bonmington
- .Collins

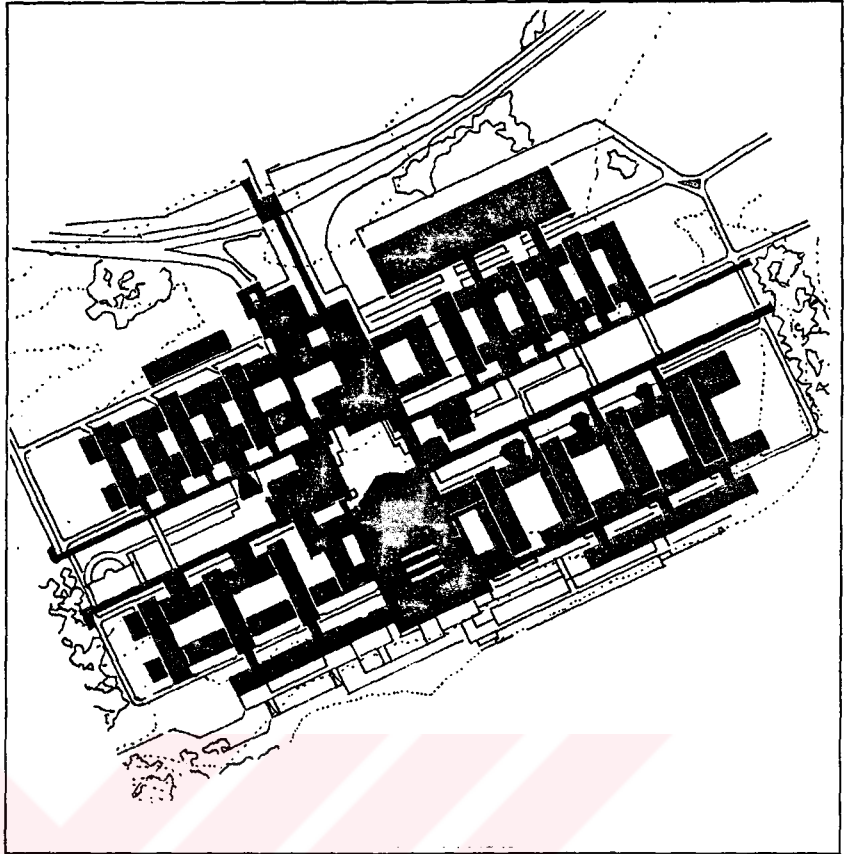

BOCHUM

Almanya-1962

MIMARI :

.Hentrich Petshnigg

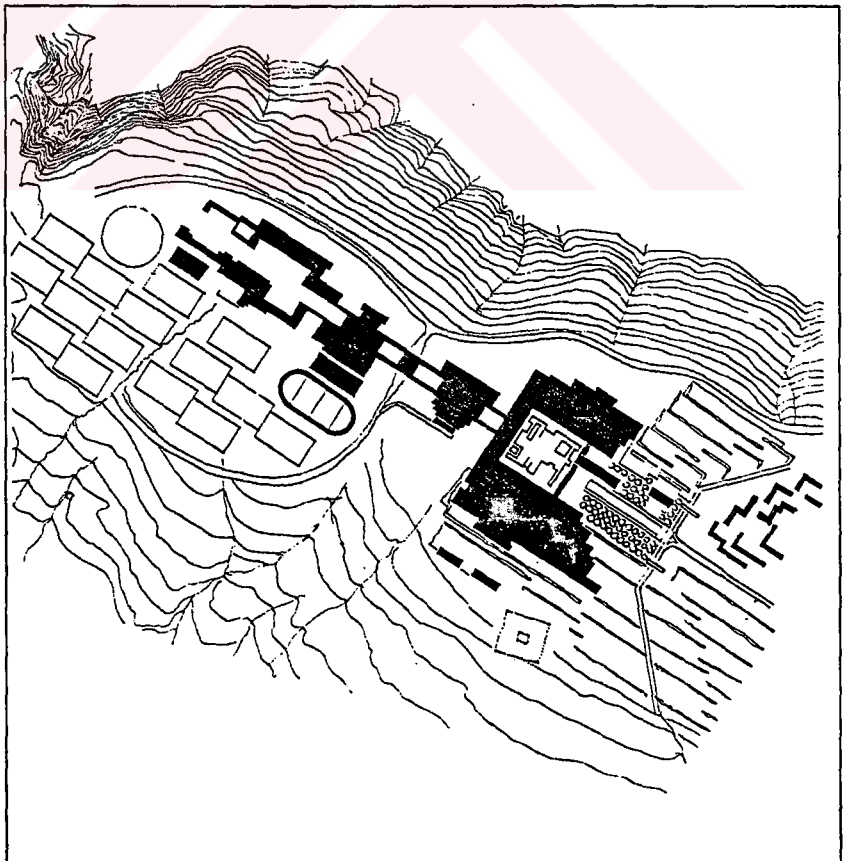
SIMON FRAZER

Kanada-1963

MIMARI :

.Erickson

.Massey

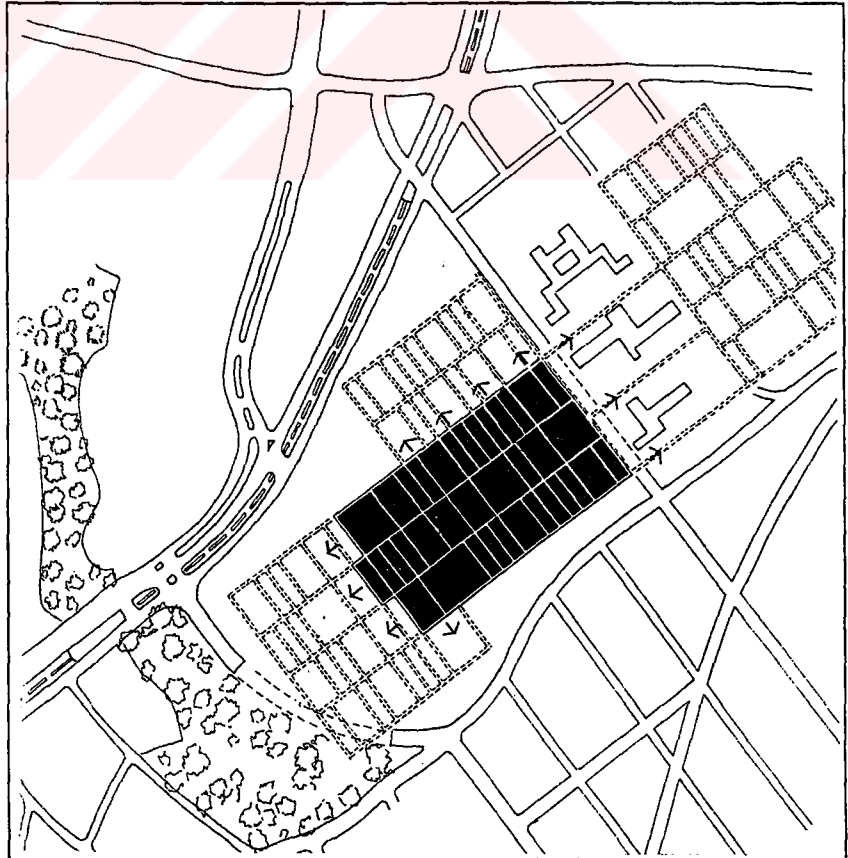
YORK
İngiltere-1963

MİMARİ :
.Robert Matthew
.Johnson Marshall

BERLİN
Almanya-1963

MİMARİ :
.Candilis
.Josic
.Woods

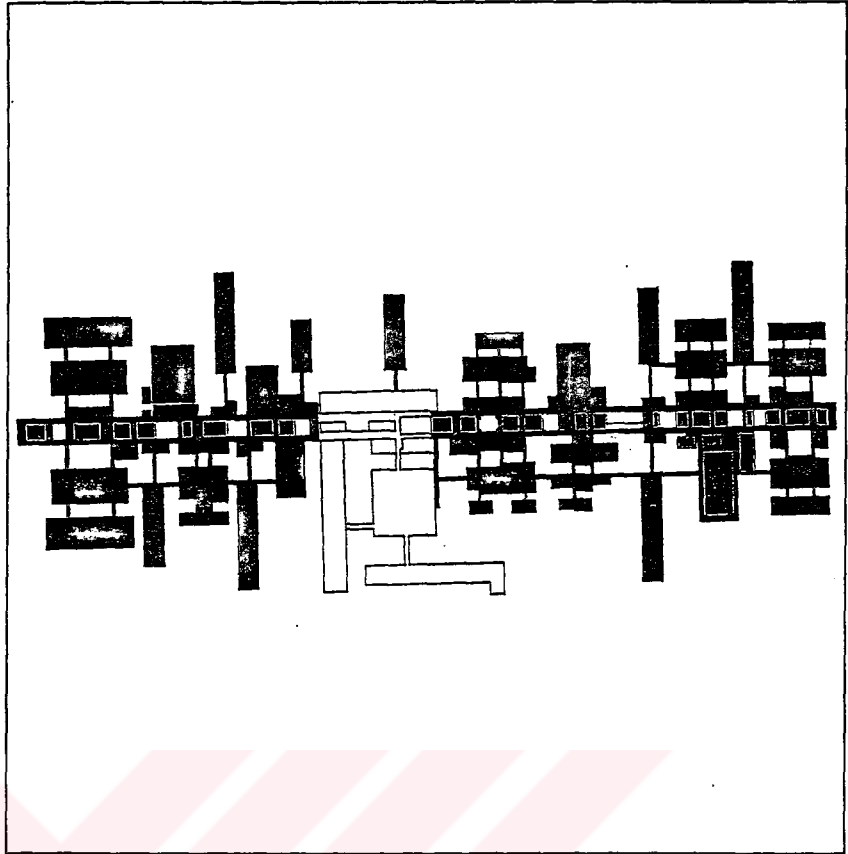

DUBLIN

Irlanda-1963

MIMARI :

.Giancarlo De Carlo

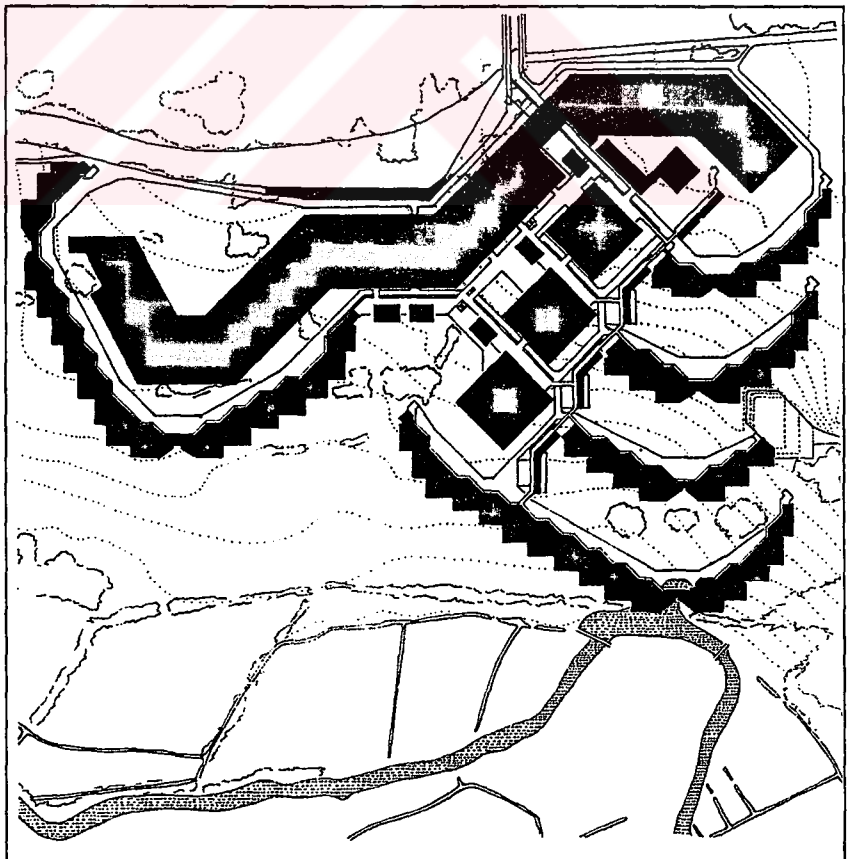

EAST ANGLIA

Inghilterre-1964

MIMARI :

.Denys Lasdun

LANCASTER

Ingiltere-1964

MIMARI :

.Shepherd

.Epstein

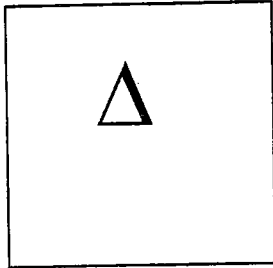
WARWICK

Ingiltere-1965

MIMARI :

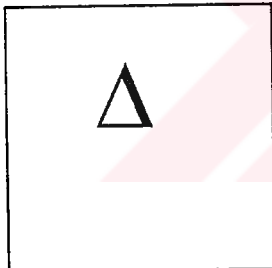
.Y: Rosenberg Mardall

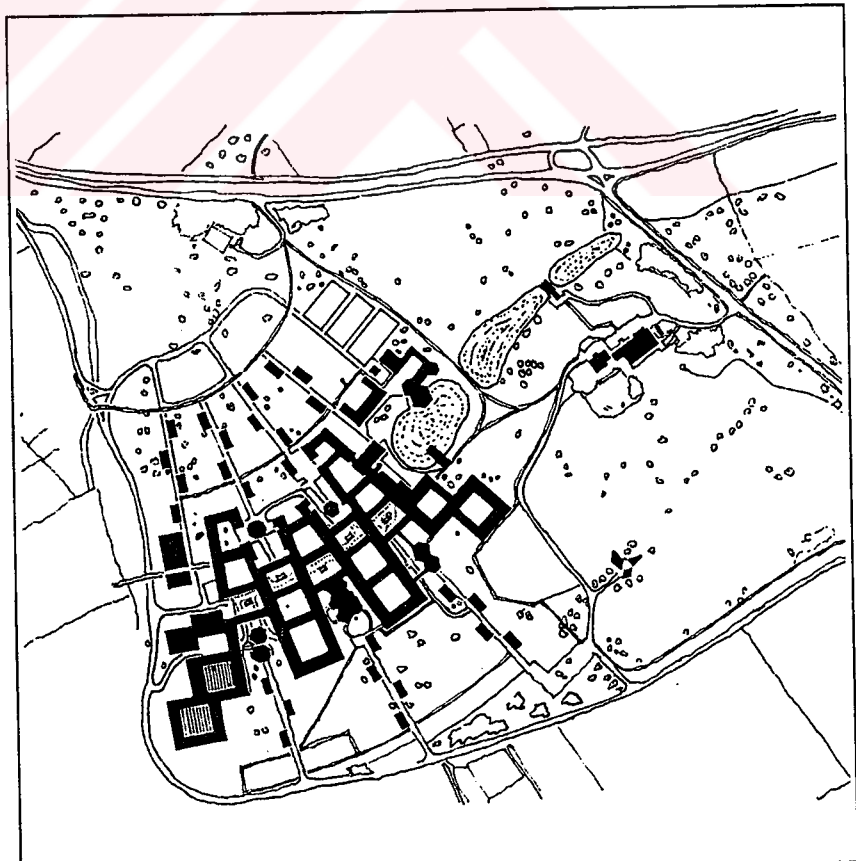
CANTERBURY
Ingiltere-1965

MIMARI :
.Farmer
.Dark

ESSEX
Ingiltere-1965

MIMARI :
.Kenneth Capon

BRUNEL

Inglitere-1966

MIMARI :

.Richard Sheppard

.Rabson

LOUGHBOROUGH

Inglitere-1966

MIMARI :

.Arup Associates

BATH

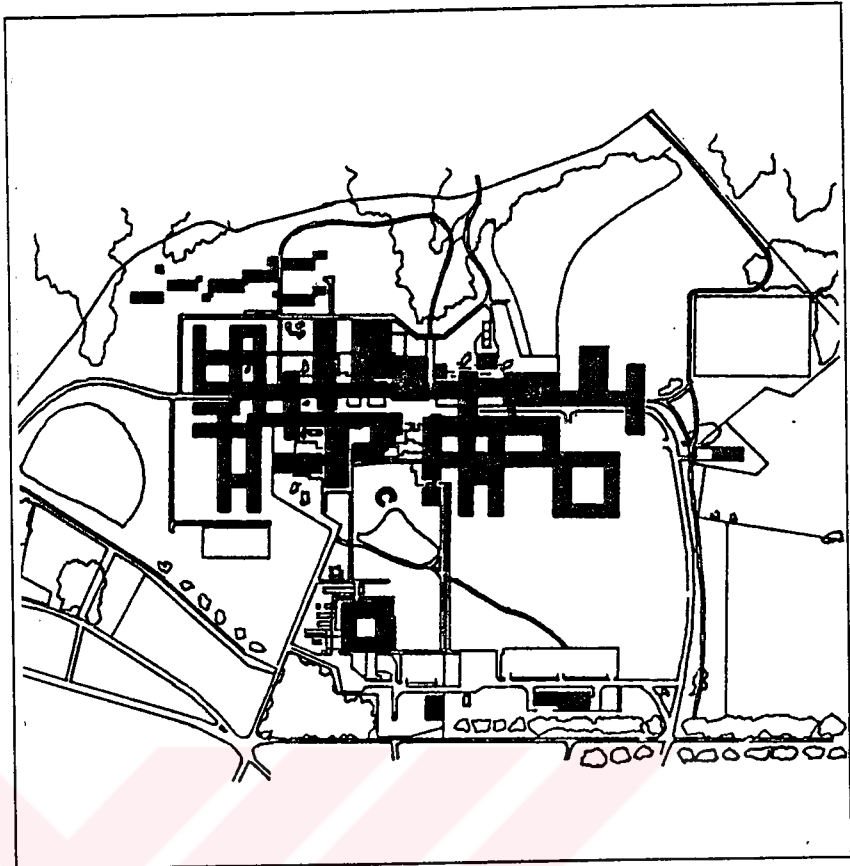
Inghiltere-1966

MIMARI :

.Robert Matthew

.Johnson

.Marchall

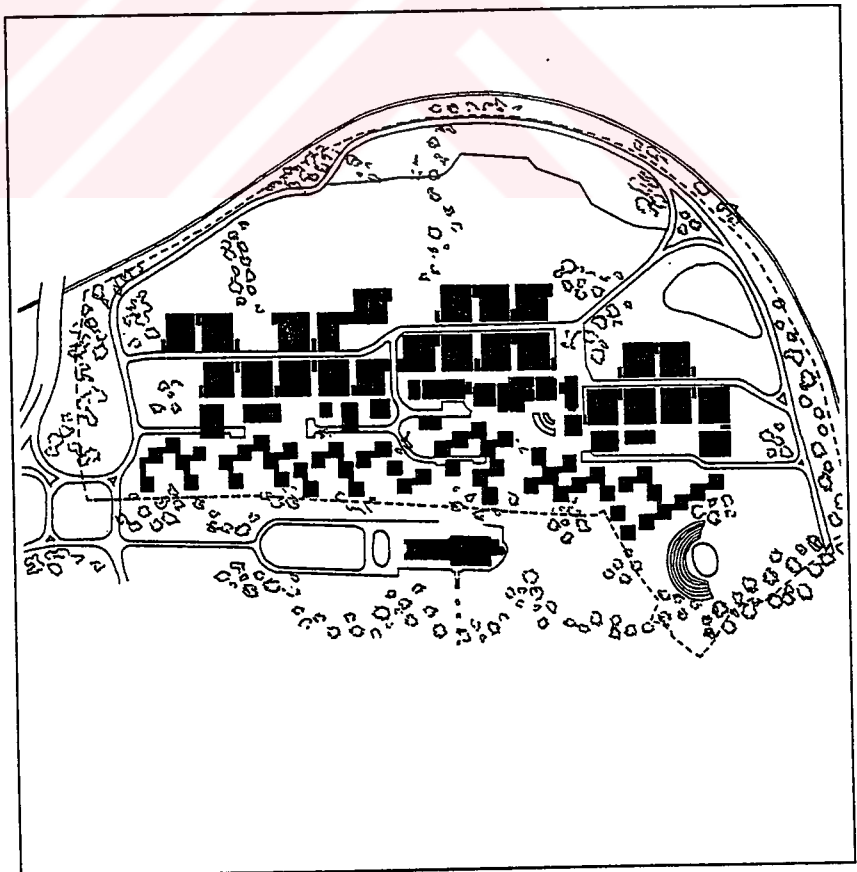

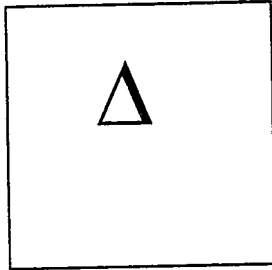
SURREY

Inghiltere-1966

MIMARI :

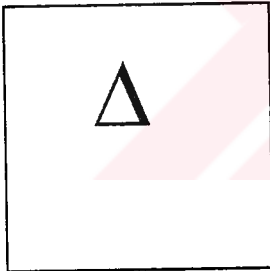
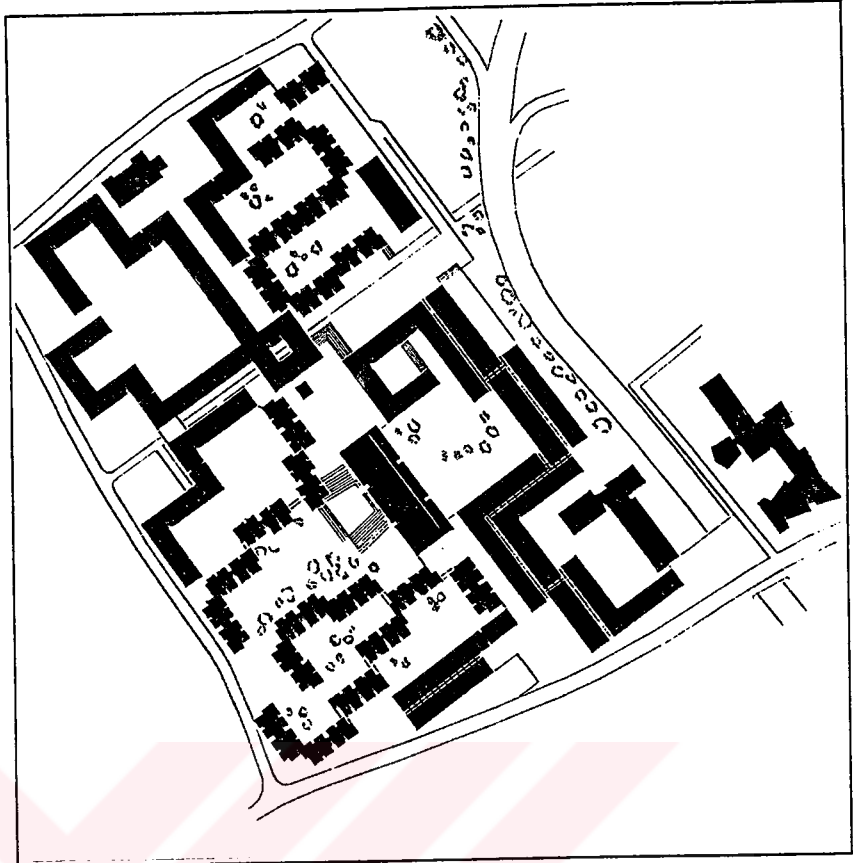
.G. Grenfell Bains

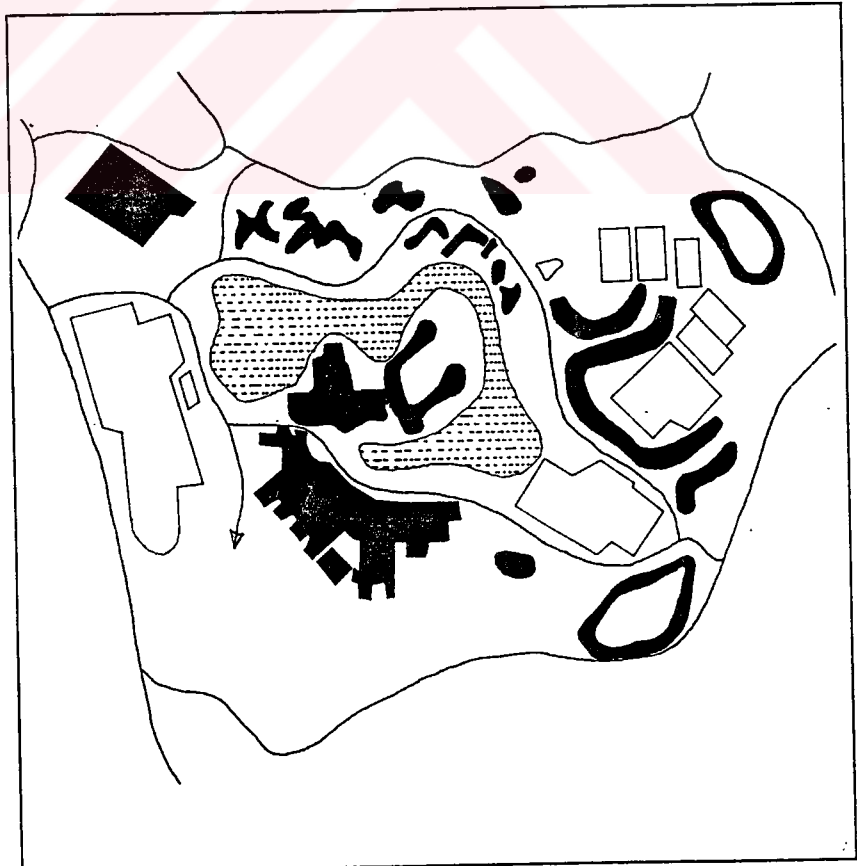
BRADFORD
İngiltere-1966

MİMARİ :

STİRLİNG
İngiltere-1967

MİMARİ :

BIELEFELD

Almanya-1969

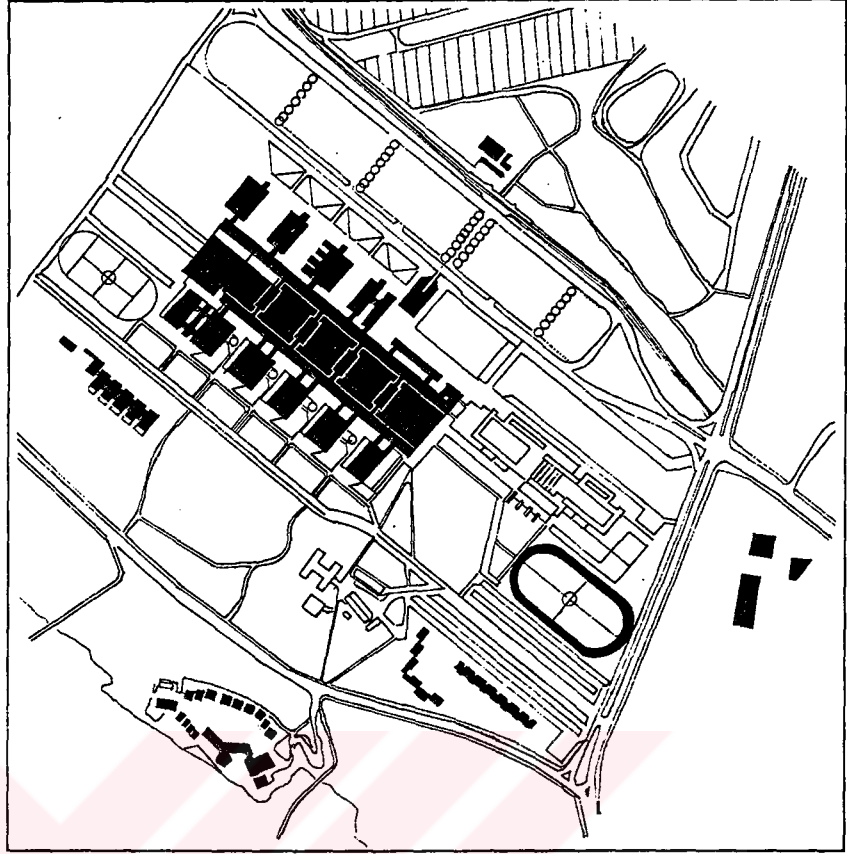
MIMARI :

.K. Kopke

.P. Kulka

.K. Töpper

.W. Siepmann

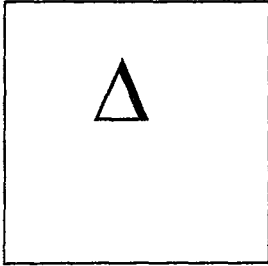
ORAN

Cezayir-1976

MIMARI :

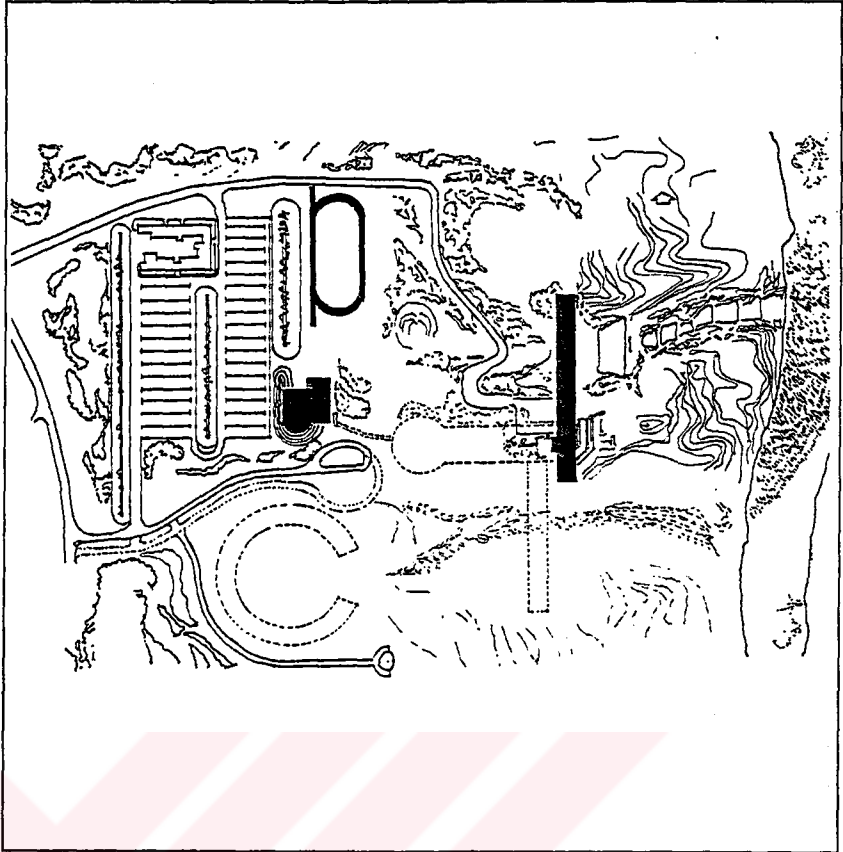
.Kenzo Tange

LETHBRIDGE
Kanada-1976

MIMARI :
.Erickson
.Massey

9. ÖZGEÇMİŞ

1963 yılında Hatay İlinin, Dört Yol İlçesi Yeşilköy kasabasında doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Yeşilköy ve Dört Yol'da tamamladı. 1982 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde yükseköğretime başlayıp, 1987 yılında lisans eğitimini tamamladı. Çeşitli uygulama projelerinde çalışmalarını sürdürürken 1987-88 eğitim-öğretim yılında Yüksek Lisans çalışmalarına başladı. 1988 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1991 yılında Yüksek Lisans çalışmalarını tamamlayıp aynı yıl Doktora çalışmalarına başladı. Halen aynı kurumda araştırma ve uygulama projelerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

Y. ÖZGEÇMİŞ
DÖRT YOL